

Eduard Wilde

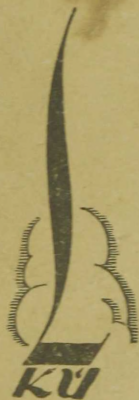
Rogutud Teosed

XXIV anne

Romaanid IX

Prohwet Maltswet

Esimene osa

1 9 2 9

Kirjastus O.-Ü. „Loodus“, Tartu

Eduard Wilde

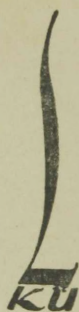
Rogutud Teosjed

XXIV anne

Romaanid IX

Prohwet Maltswet

Esimene osa

1 9 2 9

Rirjastus O.-Ü. „Loodus“, Tartu

Eduard Wilde

Prohwet Maltswet

Romaan

1 9 2 9

Kirjastus O.-A. „Loodus“, Tartu

Reeeline korrektor lektor J. W. Westi.

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

196569

R. Mattiesen'i trüff, Tartus.

Autorilt.

Rahvusuline liikumine, võrsute hariduslikust madalpinnast, tõrvuti väljarändamis-liikumisega, tekiti majanduslikust häädapõlvest, — need kaks momenti Tallinnamaa talurahva elust 19. sajandi teise poole algusest moodustavad „Prohet Maltseti,“ minu triloogia viimse lüli, ajaloolise sifu.

Mälestis Maltsetist ja tema ufulistist seiklust oli rahva seas iweerandsaja aasta eest, kui tärkas minus romaani katvatus, iweel sama elatu kui mälestis Mahtra sõjast ja Anija meeste iwerifest atvantüürist Tallinnas. Seda teades tegin 1904. a. kevadel ringfõidu Särtvamaal, et andmeid koguda ning sündmuste paiku iwaadelda, sügisel järgnes reik samaks õtstarbeks Krimmi ja Kaukasusse. Nii süin kui seal, eriti aga Krimmis, kuhu oli maltsetelasi tihedal artvul ivälja rännanud, leidus iweel üfikuid ifikuid, kes olid kui kaasaeglased iwei kui ofatõitjad suurest unustamata rännakust felle algatajat ja juhti palgest palgesse näinud ning mulle mõndagi teadsid jutustada tema ifikust ja ta tegudest.

Minu õnn oli iweel eriti hea felle poolest, et leidün ühest Krimmi eesti afundusest mehe, kes seisis Zuhan Deinbergile iweresidemelt lähedal, tundis teda nii-õelda isa teisikuna ja oli oma mälestised temast, ta ufust ja tema katvastatud ümberafumisest „soojale maale“ pealegi pannud kirja, et neid hoida

ununenasti. See mees oli Kustav Maltz, „prohvetti“
tvennapoeg, üks väljarändamise tegelasi, õieti selle idee line
algataja. Omandasin temalt käsikirja, mis kandis nime „Alja-
lugu Maltzveti usust ja Krimmi rändamisest“, ajalehe
„Ludiste“ artvel, mille sõljetonis minu romaan esitrukfina pidi
ilmuma ja mille väljaandja, Peeter Speet, kandis ka
minu teadusliku teekonna kulud. Kirjalikku andmematerjali sain
aga rahva seast veel muudki, enamasti mälestisi ükfituist
legendaarseist episoodeist, muu seas S. Frehmann'ilt käsi-
kirja „Prohvetti Maltzveti kolm viimast eluaastat“. Maltz-
veti ajastikku tvaimfelt tvalgustada, kuigi negatiivses suunas,
aitas mulle veel S. W. Sannfeni „Berno Postimees“.

Minu teos hakkas tväljuma 1905. aasta kevadel kolm
korda nädalas ilmutvas Tartu lehes, ilma et mul temast
rohkem oleks tvalmis olnud kui paari jooksva numbri jaoks.
Vaetvalt kolmas osa romaanist oli näinud trükimusta, kui puh-
kes mainitud aasta lõpul peatselt äpardutv revolutsioon, mil-
lele järgnetv tvolge terror tappis radikaalse lehe ja paiskas
toimetuse ühes „Prohvetti Maltzveti“ autoriga Peterburi ja
Soome kaudu piiri taha. Püüdsin küll juba mõne kuu pä-
rast, juunis 1906, siirdudes Šveitsist Soome pinnale ta-
gasti, sealt leida peljupaita, elades naisega ühel ükfitul saa-
retesfel Helsingi läheduses. Kuid sügisets oli meie aadress Pe-
terburi sandarmitvvalitsusel ometi juba teada ning Soome polit-
seile järgnes käst mind sedamaid tvangistada. Seda aga ei
tehtud. Tänu Helsingi tolleaegsele idealistlikule politseiuilemale,
kes informeeris mind isiklikult Peterburi ülemuse käsuist, õnnes-
tus mul juba järgnetval päetval pääseda laetvale, mis tviiis
mu tvaba mehena Taani pealinna, kuhu tuli naine mulle paar
kuud hiljemini fama õnnelikult järele.

Kopenhagenis valmis siis „Prohtvet Maltšvet“ peale aastast tööseisakut. Olin sõlminud G. Pihlata kirjastusega lepingu, trükkida romaan raamatuks. „Ludistes“ ilmunud osa võis kirjastaja anda kohe trükitotta; mis puudus, selle saatsin talle poognatekaupa järgi, töötades otse tuljakutaktis. Mitte üksnes sellepärast, et järjesti kestvale ladumisele trükitojas ei tuleks vahet, vaid ka igapäevase leiva pärast, sest kirjastaja saatis mulle lepingut mööda iga valminud trükipoogna eest 40 rubla honorari, ilma milleta oleksin jäänud nälga. Nõnda teostus 740-leheküljeline romaan — esimene nii suur algupärane Eesti.

Teadagi, et püüan praeguses uues väljaandes kohendada, mis on üleaurusest tõttamisest võõratunud, kahandades peamiselt teose liigliha vähem kujukate ja vähem iseloomustavate detailide näol. Ühtlasi jaotan raamatu praktilistel põhjustel kolmeks köiteks.

Ka „Prohtvet Maltšvet“ on minu toodangust arvatud nende teoste hulka, mida vajab kirjanduslooliseks otstarbeks meie kehtkoolide õpilastond.

G. W.

Prohwet Maltswet

Ja tuleb!

Sula. Kolmat päeva sula. Räästad aiwa nutfid ja sülgasid. Iim oli täis tosfawat iwett, nagu iwanutataks kõikjal kangast. Niisugune wastlasula, mis kipub kõige paha pealt katet ära uhtma. Halastawat katet, mille alla Kugli küla nii palju häbelikku inetust püüdis iwarjata. Heldet krohtwi, mis mattis kõik augud nii ilusti finni, toppis kõik praod nii hoolfasti täis, tegi musta nii osawatsti walgeks. Suba tekkisid katustele tahmased kuradinäod, mille irwitawatetest suudest paisfid wälja paljad rootolatid nagu irewileaetud mustad hambad. Suba alanefid walliförgused hanged hurtfikute ümber ja jätsid ilma hooleks aru pidada, kuhu külge wiimased kord ümber kufutwad. Suba tulid hangede tagant nähtawale need madalad mustawad atwauseid, mille kaudu inimesed nagu lume alla maetud kartulikoobastesse pugesid, ja need kämblasuurused augud seinte sees, mis õhtuti tulega kiirgasid nagu hundi-filmad üle walge lagendiku, kuna nad päetwal olid nagu wälja pistetud, kustunud nagu furnul.

Paks ja tihe ja walge oli iwaip olnud, mis Kugli küla inetusi oli katnud. Nüüd ta rebenes lõhki, pudenes tükkideks, kõdunes silmanähtawalt õhemaks ja hõredamaks. Ta ei iwarjanud enam ihu, ei peitnud häbedust.

Nimesed ei pannud jeda mikski, aga lindudel oli häbi. Nimesed olid tuimad, linnud terased. Ja las' tulla kewadel weel need linnud, kes näinud teisi maid! Need tulid walid kaastundmusest siia. Neil oli Kugli rahwast hale meel. Kugli

foopaelanikud tahtsid ju ka pääsukest näha, lõokest kuulda, õõbikuga ühes nuukfuda. Ja kui raste südamega nad sügisel lahkusid, need kaastundlikud linnud, kes telgi maid näinud! Nad läksid nuttes, sest nad ei teadnud, mis saab kewadeks Kugli rahwast. Nad armastasid seda rahwast ta inetuse pärast, ja see on kõige kõrgem armastus. Seepärast püüdsid saabuda kewadel ikka võimalikult wارا, ja et armastus neid sagedasti liiga wارا ajas teele, siis nad maksid seda taoti eluga. Kas see polnud ilus surm?

Kodused linnud, need olid Kugli inetusega juba harjunud. Need polnud ka palju paremat näinud. Nende teetonnad ulatusid ainult wallast walda, harwasti kihelkonnast kihelkonda, ja ainult mõningased olid läbi lennanud kahest wõi kolmest kubermangust. Ja mida olid nad näinud? Ainult Kuglisisid. Siin Kugli, seal Kugli, igal pool Kugli. Enam wõi vähem. Üks päris Kugli, teine wäga Kugli sarnane. Aga kuigi nad olid harjunud Kugli inetusega ega olnud palju paremat näinudki — terasemad inimestest olid nad jüski. Wõib ka olla, et surnuised linnud neile olid teistest maadest jutustanud. Wõi polnud nad mitte terased, waid armastasid ainult näägutada? On ka säherdusi urisejaid ja nurisejaid. Need ei tea, kui kallid asi on leplik meel ning rahulik süda. Sest weel ei ilmu lsa Sannseni „Bernu Postimees“, kust nad seda wõiksid lugeda.

Istuwad seal Riija talu fuure kuuse otjas kaks mõistlikku warest — see on, p e a l t n ä h a kaunis mõistlikud. Üks wana, teine noor.

„Krrae! Krrae! Meie Kugli lähleb aasta-aastalt ikka näotumaks,“ ütleb noorem, kui ta film fortusus kulmu alt mitu korda murelikult üle küla lennanud. „Millest see küll tuleb?“

„Krrae! Krrae! See tuleb waesusest,“ wastab wanem kähiseival häälel, sest tal on niiskest ilmast kõha ja nohu.

„Waesusest? Krrae! Õige küll. Meiesugune ei taha film ju enam ausal wiisil süüagi saada. Aga millest siis Kugli waesus õieti tuleb?“

„Kraae! Sa räägi niisuguseist asjust tasemini,“ uriseb wanem mõislik wares. „Eks näe, et meie all säuksub partu warblasi.“

„Kraae! Sul on õigus, neid ei wõi uskuda! Need räägiwad mõisas kõhe ette, mis külas kuuletwad. Pagana nuuskurid! Saadana salakuulajad! Dota, ma pillan neile midagi pähe!“

„Sitsitsit!“ kuulbus alumiste õrste pealt kombelise wiisuga, ja warblastekari põgenes mõne astme alamale.

„Kraae! Kust tuleb Kugli waesus?“ wõttis wanem wares jälle sõna, kui ta nina nuusates ettewaatlikult oli ringi waadanud. „Kraae! Waesus tuleb seal!“

Ja ehk ta küll ainult tiitwa otsuga tegi näitawa liigutuse mõisa poole, näis noorem teda siiski mõistwat, sest ta ütles: „Kraae! Seda arwasin isegi!“ Ja lisas juure: „Kraae! Uga need seal all mutikoobastes ei märka seda!“

Kuid sel hetkel kajas kitiwimurru poolt lühike, lõikaw ja noomitu hüüd: „Hea! Hea! Hea!“

„Kraae! Pst! Hafid!“ hoiatas wanem wares nooremat. „Neid on weel wähem uskuda kui warblasi! Need on ise ka peremehed!“

Nad nihkusid koomale kõikwal offal ja pistsid nokad kofku. Uga et wanem wares oli juba weidi kehwa kuulmisega, pidi noorem siiski kaunis walju häälega rääkima wareseteelt, ja ta ütles:

„Kraae, wanamees! Kas see ifka nõnda on olnud?“

„Kraae! Niikaua kui mina tagasi mäletan. Kullid ja hafid — need! Uga tulise pihta — kes seal siis tuleb!“

Nad jäid üürisefeks aineti kuusetuka poole halli õhku wahtima, siis pistsid nagu noolest mõlemad lendu. Warblastes edewalt kifades järgi, nagu ahwardaks ka neid mõni hädaoh! Kõrgelt, winetawa udu looritusest paistis ainult piisike täpp, mis aga kiiresti suurenes, kuni nähtawaks sai suur tugetu kull, kes waikides Kugli küla ja wiimaks Riisa talu kohal hakkas keerutama toredaid tiire. Kufed õuedes tõst-

fid nii hirmsa hoiatuskisa, et kõik nende fulgnaised, kes räästa all esimest korda paljal maal jalutama läinud, filmapilk rehealuse väratva alla kadusid.

Sa kus midagi ei ole, sealt pole kullilgi midagi võtta.

Seepärast rändas ta edasi, teades, et on teisest kohast ometi midagi võtta.

Mõlemad mõistliku näoga ivaresed istusid juha Riisa talu suure kase otsas ja olid rahustunud.

„Kraae!“ ütles noorem. „Kas siis Kugli iwaenekene omale abi ei tahagi otsida? Ta peab ju ära nägema, et see nõnda enam ei või edasi minna!“

Wanem iwares naeratas nukralt.

„Ta otsib abi.“

„Kust?“

Wanem iwares ajas noka osutamisi taeva poole.

„Soo, soo!“ ütles noorem. „Sa sealt on abi loota?“

Teine kehitas õlgu. „Kraae! Ma pole looduseuurija..“

Uga Kugli otsib veel kelleltki abi..

„Kellelt?“

„Prohivet Maltšvetilt.“

„Mis elufas see on?“

„Kraae! Saad täna teda ise näha.“

„Kus?“

„Riisjal.. Eks kae, kuidas Riisa rahvas iwalmistub võõra iwaistvõtteks.. Kraae! See on haruldane mees, feda saame täna näha. Kõik Zärtvamaa linnud tunnevad teda juha.“

Noorel iwaresel oli häbi, et tema teisest hariduses maha oli jäänud; seepärast iwaikis ta ja hakkas feda terafemalt Riisa talu poole iwahtima.

Seal näis tõesti säherdune sibirin-sibirin iwalitsetvat, nagu seisaks mõni pidulik sündmus ootel, nagu oleks haruldasi külalisi tulekul, pealegi palju, õieti palju külalisi. Gest ega Miif ja Elts väikeste Tiina ja punapealise Dülli priitahtlikul abil, pühapäevaseft päewast hoolimata, muldu õues lund ei

oleks rookunud, nii et labidad ja luuad lendasid, et hange
uppunud värvatavast tare ukse-esini laiemat teed rajada. Ssegi
lombaf Mann oli teiste õhinal ametis; ta hävitas kühvliga,
mis faks forda suurem kui ta ise, aida ees seisvat lumimemme.
Oli ju karta, et nii püha mees, nagu Maltsveti-papa, ei
salli seefugust ebajumala-farnast elufat ristiinimeste maja juu-
res, liiatigi et kahtlane isik, ammulu suu ja krillis filmadega
nagu ta oli, liia märja pärast juba taaru vajus otsekui joobnu,
kuna tal patusel ka veel pikk piip nagu warn põigiti hammaste
vahel rippus — ebatvourused, mis püha meest tingimata pidid
pahandama. . .

Mõlemad mõistlikud tvaresed nägid ka veel, kuidas sulane
Zaan kitsas fojas forda ja ruumi püüdis teha, rauapuid,
reejalaseid, tvikatilüsi, kangasjalgu, peerulõmme ja mõnda
muud talukraami, mis sinna seisma pandud, koomale kogudes,
ja kuidas tüdruk Triinu tema järel tvana raagus luuaga nii
hoolfasti pori ning prahti fasis, nagu pühiks ta nelipühi esimese
püha hommikul kambri pörandat.

Ja kui terased tvaresed toa-ukse tahmaseft tvalguse-august
oleksid tvõinud sisse vaadata — seda nad aga ei tvõinud,
seft et sealt tvälja lipsas paks ja tihe suitsukeel ning sinakas-
halli lehviva loorina katuse ääre alt üles õhku lookles — siis
oleksid nad näinud, et toas ja kambriis oli sama faksimis- ja
foristamistöõ ofalt käsil, ofalt juba tvalmis. Seal talitasid
pühalikfudel nägudel perenaine Diisu ise ja tema tvanim tütar
Anu, Sõhmuse talu noor perenaine, kuna neile alt faunaeit
Wilu oli ainult nagu pahemaks käeks, seft et sel rinna küljes
imeiv lapsuke rippus, kes tõstis fohe furja kisa, kui tal „nolk“
fuust tvõeti.

Toast ja kambriist oli kõik juba rehe alla kolitud tvõi süga-
tvamini nurkadesse ning urgastesse topitud, mis muidugi nii
kitsaid ruume veelgi kitsendasid, nagu kangasteljed, millelt
kangas eile maha tvõdetud, tvokid, tvillafortvid, fanatool ja
isegi fängid, ning kambriist, mis täitis ju talvel ainult sahvri
ülesannet, kõik tühjad ja täied jahufotid, kaljaastja, filgutünn,

ivanad riided ja pörandale ning nurkadesse kogunenud tolud ja kraamid. Praegu olid naisterahivad tegevuses pöranda pühkimise ja majariistade seadmisega. Kambri tagaseina, tiluluse üheruudulise afna alla, mille kustunud klaasi noorik Anu niiske nuustifuga asjata püüdis elustada, paigutati puhtaks küüritud laud ja selle tahta kõige parem pinn, mis majas leibus, sest siin pidi ju palvemees aset võtma. Et aga laud ja pinn aukliku satvipöranda pärast wisalt lonkasi, siis läks rohkesti tarwis kivitõrjude ja laaste ning palju fättimist, enne kui nad seifid kindlamalt jalul. Lugesilauast fugu eemale, seinte ääre, pandi paar pikemat pinni ja mõned järid oma pererahwa ja tähtsamate wõõraste palweliste jaoks, kuna muu kogudus kambri ja toas wõis püsti seista.

Et kambri, mis ju talwel seifis külmana, saaks toast sooja, peeti waheuks juba hommitust saadik lahti ning kõeti pärast lõunat teist korda seda hiigla-ahju, mis oma helde soojuste kõik tuppa andis, kuna ta kambri poole pööras waid ilmatu paksu külma tagumiku. Ahju oli täna, hoolimata pehmeist ilmast, nii palju hagu kupaatud, et kerisekivid lõid alt juba tumedalt punama nagu liiga küpsed waarmarjad, kuna toas walitses wihusauna palawus, ehk küll ukseaugust imbus wilumat õhku sisse. Et lugemise kuulajad siin hea nahatäie saaksid higistada, iseäranis, kui neid tuleb palju, nagu wõis eeldada, see oli kindel. Aga mis sest, kui aga kambri, mis talwe läbi külm ja rõske seisnud, kuulsa palwemehe tarwis soojaks saab, et ta seal oma kallist terwiist ei rikuks!

Kõik see suurepärane wastuwõtte-toiming, mis Riija rahwa käed ja jalad kallil pühapäewal nii usinasti pani liikuma, oli jäänud sellepärast tänaseks, et peremehele alles hilja õhtu toodi teade, Maltsiwet soowida täna Kuglile sõita, tuldagu temale Saani kiriku juure wastu. Juba mitu korda oli Riija Mihkel, Kugli küla jumalafartlikuim peremees, suurt palwemeeest ja hingeäratajat, selle nime Särwamaal, eriti Koeru, Saani ja Madise kihelkonnas, kaswataval aufartusel hakati nimetama, ka Kuglile lugema kutsunud, aga et see paik asetses

Maltšveti elufohast ja tegetvuseringist kaunis kaugel eemal, Madise kihelkonna kaugemas soosis, siis polnud kuulus lugeja seni veel mahti leidnud Riisa peremehe sootvi ja oma tdotust tãide saata, kuni siis tãna hommiku erutav tulekusõnum siia oli jõudnud ning Riisa Mihkel tuhatnelja Saani poole teele lãinud.

Ta tuleb!

Leade levis ruttu kũlas ja fogu wallas, kõige pealt Riisa Mihkli enese kaudu, kes puutus teel paljude kirikulistega kokku. Maltšveti nimi oli Kugli rahvale juba tuttav, teda nãinud olid aga ainult mõningased ja tema jutlust kuulnud peale Riisa peremehe ainult paar inimest. Misjugune mõju oli sõnumil kũlarahva kohta, seda polnud praegu veel mãrgata, sest lugemiseni oli veel hea tũff aega, kũlatãnav seisib tũhjana ning elutuna ja kirikulised olid veel saabumata. Uga jumalafartliku Riisa pere peal heljus nãgematult, ent tunduvat nagu rõõmu ja lootuse ingel, tema ruumidest lendas kuulmata tiivailõõfikel lãbi nagu pũhaduse ja wagaduse waim.

„Ta tuleb!“ sohistas wanadlane perenaine wãrisesival arewusel tũtrele, kuna ta parkõõskedel nagu õiepuna õrnalt kumendama lõi.

„Ta tuleb!“ wastas Anu oma pehme, sonitva hããlega, ja ta suured, wagurad silmad said sũgawa, hingelise lãike.

Mõnda waatafid nad sagedasti naeratades teineteise otsa ja kuulutafid endile wastastikku seda salapãrast rõõmu, mis tãitis nende rinda, ilma et nad selle siimat põhjust endile olekfid mõistnud seletada.

Wanem wares suure kãse otsas kõhistas endamisi naerda. Ta naeris sũgawas furgupõhjas, nii et see kuuldus nagu kõhtu fugistatud luffumine.

„Kraae! Mifs sa naerad?“ kũfis noorem.

„Ma ei naera, ma nutan.“

„Mifs sa siis nutad?“

„Ma ei nuta, ma naeran.“

„Mifs sa siis naerad?“

„Inimesed on nii tõlbid!... Kugli otsib abi, aga ise ei teagi, et otsib abi.“

„Ei tea?“

„Krrae! Ei tea. Nagu mähtmeis laps ei tea, et ta karjudest kedagi kutsub... Kugli kutsub Maltšiveti Žuhanit...“

„Keda ta peaks siis kutsuma?“

„Jah, keda ta peaks küll kutsuma! Kas kotkast võdi kullisid ja hakkisid?... No ja — neid!...“

Ja vana vares naeris jälle naeru, mis oli nutt, ning nuttis nuttu, mis oli naer. Siis ta jäi mõttesse ja hakkas, kui ta oma küljes nokka teritanud, tiitva-alust nokitsema.

„Vanakesel on oma iseärasused,“ mõtles noor vares, kellele teise jutt kaunis arusaamatuks jäänud, ning pööras oma tähelepaneku jälle Riisa pere poole, kus rookimis- ja ehtimistöö ifka veel kestis. Ta nägi, misjuguise uudishimuga majaloomadki seda pühapäevast tööd, mida ei peetud patuks, pealt vaatasid, ja kuidas nad imetsedes pead raputasid — lehmad ja lambad kaevukünal, ühe filmaga Muri fojaläitel, kanad räästa all ja röigatv emis pruukosti kallal, mille Riisa Mihkli ruun, minnes hommikul teele, tema jaoks lauda ette oli maha jätnud. Kõige uudishimulikum oli ühesilmaline Muri. Kui ta õues Miku ja Else, Tiina, Lilli ja Manni tegevust juba küllalt igast küljest arvestades oli jälginud, hüppas ta hõlpsasti läbi suitsu ukse-august tuppa, et ka seal oma ainust, aga terast filma proovivalt lasta ringi käia. Ja ifegi laiska harjaslooma ajas uudishimu pilgufest tuppa heitma. Warsti ilmus tema piiff, ilane torunina ukse-augule ja ta tegi kõhurääkija toonil, kõige madalama basifihäälega, niikaua lühikefi pilkatvaid tähendusfi uue tubase korra üle, kui perenaine seda pahaks pani ja talle roobiga nina peale andis, nii et ta tõmbas kiunudes oma patused lõuad tagasi...

„Krrae! Lähme vaatame, mis teised abiotfijad külas teevad,“ ütles vana vares noorele, kui ta oma särngi täideft tühjaks oli otfinud. „Ma usun, terve Kugli on varsti jalul.“

„Eähme!“ oli teine nõus. „Wahime iseäranis neisse peredesse sisse, kus on nooremaid.“

Wanem wangutas naeratades pead.

„Noorusel pole woorust! Noored ei märka weel abi otsida, ei teadlikult ega ebateadlikult; nad on tugewad ja suudawad tühja kõhtu kannatada. Ainult üfsifud ootawad prohwet Maltswetti, teised kõik Zuhan Seinbergi, kui nad teda ülepea ootawad. Noored on ennem kiigel kui pastwemajas.“

„Wanamees, ja ära laida Kugli nooremaid! Krrae!“

„Krrae! Ma ei laida neid. Ma ütlen ainult, kuidas nad on, ja panen nende peale palju lootusi tulewikuks.“

Ja nad lendasid pikkamisi üle Kugli küla ja wahtisid uurides sisse tahmastest ukse-aurudest ja kämblasuurustest kustunud aknaruutudest. Ja mis nad nägid, oli see sama, mida nad Riisalgi näinud. Walmistati ette ning oodati, pisteti suud kofku ja räägiti wagast pastwemehest. Siin soeti teist korda pead, seal pisteti uusi pastilaid jalga, teal toodi lauluraamat laudilt maha wõi finnitati hinge piibli lugemisega tähtsa õhtu wastu. Ja wanal waresel oli nii õigus: Need, kes fugefid pead, sidusid uusi pastilaid jalga ja ootasid Zuhan Seinbergi, need olid noored; need aga, kes wõtsid lauluraamatu laudilt wõi lugesid piiblit ja kõnelesid prohwet Maltswetist, need olid wanad... Ja õhk oli igal pool täis pühapäewa, tase imbuwat, waikfelt heljuwat, ihust ja hingest falaja läbi ujuwat pühapäewa. Sinnudki tundsid oma hinges ja oma ümber seda mitte-eritleawat, mitte-seletatawat pühapäewa-õhku, ja wana wares talitfes oma nurisewat ning näägutawat suud, ja noorgi neelas oma edewa „krrae! krrae!“ alla, kui ta midagi filmas, mis tema uudishimu äratas ja mille kohta ta wanemalt muidu seletust oleks pärinud.

Zuba hakkasid esimesed kirikulised külasse jõudma. Nad tulid eemalt tumeda kuusiku alt, halli tosfu ja walge lume wahelt, otsekui mustad ämblikud nähtawale, üfshaatwal kui ka lühelbaste rongifestena. Wahel kadusid hange-nõgudesse ja tee-aurudesse, ferkfisid siis jälle üles ja suurenesid ühtelugu,

nii et laste juudest wäratwates puhkes aeg-ajalt ehaas rõõmuhüüe: „Näe, meie isa — näe, meie ema!“

Oli kirikulisi, kes sõitsid kõrtsist mööda, oli ka neid, kes ei sõitnud. Wiimased polnud seejuures süüdi, waid nende hobused: need ei raatfinud kõrtsist eneste puhke tulul mööduda. Teadsid wist ka, et peremehel on külm ning jahu, ja mõistlik ori püüab peremehe terwist hoida.

Kõrts seisis pika, kitsa ja perekä küla läänepoolses otsas, kahe kirikute ristil kohal. Ta oli kaunis awar kiwihoone ja wanem kui kõik wanemad elanikud külas. Põliselt ja kindlalt, nagu kirik ja mõisik, püsis temagi oma paigal; olid ta müürid ju samast kõwast kiwist nagu kiriku ja mõisagi müürid, ja kes põrkas peaga kõrtsimüüri wastu, sai samasuguse mütsu nagu põrgates kiriku- ja mõisamüüri wastu. Kõrts oli mõisa abi-kontor; maks, mis jäi talupojalt mõisa kontoris wõtmata, wõeti siin wastu. See oli ka wiimne maks, mida tolleaegne talupoeg jõudis maksta.

Kõrtsmikuks oli Ruglil wana Lihane, kohalise mõisa endine aidamees. Ta waatas kõõrbi ja oli maias raha peale, seepärast ütlesid inimesed temast, ta waadata ühe filmaga waske, teisega hõbedat, kahega kofku kulda. Lihane paristas kõwasti hobuseid ning ostis ja müüis wilja. Millal ta wilja ostis, seda palju ei nähtud, aga müümist oli alatafa näha. Ta ostis kõige wäheha mööduga, isegi leitwafoti-, kaapkübara- ja kuuetasu-täisi, müüis aga ifka kulisiid ja sälitisi. Tema külaliste seas oli palju neid, kes oma wiinakortlit wõi õlletoopti kunagi rahaga ei maksnud, ja wõlgu ei jäänud nad kõrtsmikule ka mitte. Wa Lihase Daan oelnud ise kord heal tujul, niisuguste eest makswat mõis; see olla ju helde hädalisi aitama. . .

Kui kõrtsmik, hobuseparisnik ja laadalell tundis Lihane kõiki inimesi oma kihelkonnas, peaaegu kõiki naaberkihelkonnas, poolesid terwel Tallinnamaal ja kolmandikku Riimaaal. Ja ta ei tunnud neid mitte ainult näo järele, waid teadis igauhest ka midagi jutustada, paljudest isegi hoolega hoitud

faladusi. Oli mehel päris kõrtsmikumälu. Ta tundis inimese, kellega ta elus kõrd kõtku puutunud, paarikümne aasta pärast kõrge ära, ja investis loo, mis tema noorpõlves sündinud võdi mis talle poole inimese-ega eest jutustatud, nii võarskelt ja põhjalikult maha, nagu oleks see mõni eilne asi. Ta oli hea hambamees ja võsimata jutupuhuja, seepärast polnud tal raske võita külalisi, ja isegi naised, kes tulid meestele õhtul järele, jäid vastu tahtmist kõrtsi konutama, kui kõrdõfilm leti taga iweeretas mõnda wigurjuttu.

Kõrtsis oli juba falk külalisi foos, nende seas ka paar kirikulist. Esimesed tulid siia pühapäewast pärastlõunat ja, kui jumal tahab, ka õhtut iweetma; wiimased muretsefid heale tujule, mis neil kirikutrahteris clanud, pikemat järge, et selle eest wäljaantud raha mitte poleks maha wiisatud. Priiskajaid ja prassijaid tolleaegsete kõrtsiliste seas iweel ei olnud; seks puudus talupoegadel, hoolimata jookide odavusest, tartwilise aja kõrtwal raha. Toobi õlle võdi poole kõrtli wiina sisse uputas talumees kogu oma nädalase mure, puhus seejuures üleaedsega terwe õhtu juttu, tosfutas toa suitsu täis ja sülitas põrandale libedaks. Purju ta jäi küll ka, pealegi rutemini kui praegused kõrtsilised, aga see ei tulnud joodud iwedelikkude paljustest, waid nauditud toidu kasinusest. Inimene, kes elab aasta otfa ainult aganusest leiwast, ei suuda puhtalegi wiinale vastu panna, ammuks siis mõisa kurjale puskarile, millesse kufkudes färbes kõrge hinge heitis, nagu wäitfid topfifõbrad ise.

Kugli kõrtsi seestpidine nägu oli tolle aja kõhta tawaline. Koristest kojast, mille konarlikku kiwipõrandasse külaliste paftlad olid lihwitud tee kulutanud, käis üks kaunis ruumikas hoowi võdi rehealla, kus ulualust leidfid õomajaliste hobused ja sõidukid, teine üks kõrtsi suurde tuppa. Mõlemad ukfed olid nii madalad, et lühemgi mees sisse astudes pidi kaela kõwerdama, ning mõlemail olid nii kõrged läiwed, et jääb ajalooliseks imeks, kuidas said nokastunud külalised neist üle ja mõned siiski iweel wõisid terwete ninaluudega uhkustada. Wiist on seda alalise koduse harjutamisega seletada, sest talude

uffed olid veel palju madalamad ja nende lätved palju kõrgemad.

Kõrtsi „suurtuba“ oli meie mõõdupuu järgi vahest veidi kitsik, tol ajal aga räägiti Kugli kõrtsitoast, wa Niitsami Needu, tigidaim eit külas, ajanud seal poole ööd oma wanameest wemb-laga taga, ilma et teda ruumi suuruse pärast kätte oleks saanud. Ringi seinte ääres seisid pikad räpased lauad ja pingsid, kus laadalised, limmalised ja muud oõmajalised talwel oma kuubede ja kasufate kattel magasid ja päetval leiba tõt-sid. Walgus paistis sisse ainult kahest pisufesest neljaruudu-lisest aknast, mis olid alati higised wõi härmas, kohmetult ja tufaselt luurawate, kõõrdi waatawate kiirtega. Põrandast ei tohi öelda, kas ta oli enam satwiist wõi kiwist: igatahes wõis ettewaatamata kõndija sama hästi ta kiwirahnudel kui satwi-kühmadel komistada. Seinu ja lage lubjati küll sagedasti, kahe ja kolme aasta takka ford, aga küllap wiist wõõpas talu-rahwa must mure, mida siin käidi ihust wälja tolmutama, nad ruttu jälle tõmmuks nagu tõrwa-ahju, kuna piibu- ja peerusuits omaltki poolt kaasa aitasid.

Ukse kõrwal seina ääres lõmmitas nagu mõni kindluse-fants tohutu suur laiade puusadega kiwiahhi, mille suu ees tõusis talwel, kui ta küdes ja kui ilm wäljas oli pakane, kae-ja ninasoendajate wahel iga ford elaw wõistlus üksteise tõufamise ja tuupimise näol. Shtul pisteti ahju wälise nurga külge, seks kiwide wahele uuristatud moffade wahele, peerg põlema, sest wa Tihane oli oma raswafüünaldega kitsi, pannes ainult laupäewa- ja pühapäewa-shtuti ühe ees-, teise tagatuppa winduma — ta ise ütles „särama“, pealegi ainult siis, kui kõrtsiliste seas leidus kufrult kobedamaid. Tihase küünla-jalad olid sama lihtlabased kui otstarbekohased: puutombu sisse oli lastud oherdiga auk, ja lühter oligi walms. Ahju laia keret möõda jalutasid ööd ja päetwad tõmmupunased wa-gufad prusjakad, kes jäid taoti mõttes kuulatama, mida näge-matu kilf leeldufal neile murelikult laulis.

Tagatuba ehk letikamber, kuhu wiis lāngu wõjunud pii-

tade ja pikkade hingedega paks suitsunud uks, oli hoopis kitsik. Sinna tikkusid ka ainult rahafamad topsitajad, siis mõisafundijad ja kõrtsmiku isiklikud sõbrad, kuna tellitud märjute muile anti selle letiofa kaudu, mille peal oleva suure neljanurgelise seinatruu ees ette võetaks lasti raske luur lae küljest. Nurgas, mille moodustasid mõlemad tvinklis olevad letiosad, valitses ja talitas siis kõrtsipapa hommikust ööni wassfete kortlite, toopide ja pooltoopidega. Letikambri asetseks üks ainus wäiklane, neljanurgeline laud, ja see oli Kugli uhkuseks ja tema wägewate auks — wäriwitud.

Ka „saksakamber“ ei puudunud Kugli kõrtsil. See oli letitoa ja kõrtsmiku ühekambrilise korteri wahel, pikergune kitsas ruum, mida kõrtsmiku perekond ise tarwitas, kui kõrtsis ei olnud „saksu“. Sellel oli foguni laudpõrandi all. Saksakambri peahilguseks loeti aga ühte elukat, mida tema noorpõlwes, mis ulatus kaugele ennemuistsesse aega, sohwaaks oli kutjutud ja mille helde mõisahärra Kugli kõrtsile selle kasulise asutise saja-aastaseks juubeliks oma kolikambrist oli kinnitud. Praegu tundus kahtlasena, kas suure minevikuga mööbel nii uhket nime weel pälwis, sest temast polnud enam palju muud järel kui hobusetekiga kaetud suur auk, millesse istudes oli inimesel tunne, kui oleks ta oma häbeliku kehajao mõne murdja lõugade wahetele pistnud. See tunne tekkis muidugi augus warjul olewast katkist wedrudest, mille terawad horgid end istuja lihaliiku õrnusse puurisid. Muidu polnud endisel sohwal wiga. Puutoestki oli weel kaks kolmandikku alles, ja need linaseemne-farnased punased putukad, mis teewad magaja elu öösi nii kibedaks, julgesid päewa-ajal ja tulewalgusel ainult harwa sohwa jaladuslikust siiskonnast nähtawale tulla, et istujaid tülitada.

Wana Lihane, see eestujulik kõrtsmik, polnud — kõige harjumuse wastu — mitte paks nagu kõrtsipapad, kes seisawad raamatus; temal ei „lainetanud“ midagi ees, nagu küll mõnestki tema ametiwennast pajatati, ning teda ei wõidnud keegi pilgata: „Joan, wiia oma oam eemale, ma tahan teisi

inimesi kōa nāha," nagu kord keegi Männimāe Hansule öelnud. Wana Tihane oli kõhn kui kiiß, ja mida wanemaks ta sai, seda enam kuitvas ta kōkku oma wõllases kootud kampsunis ja lambanahast pükstes. Külamehed naljatasið, ta ei raatsiivat süüa, sest juu olla tal luiskamisest juba muidugi kulunud. Kuid sellega tehti Tihasele ülekohtu. Ta ei walestanud otsekohe midagi, puhus aga natuke hambasse ehk, nagu meie ajal öeldakse, luuletas. Ning sedagi tegi wastu tahtmist. Tal oli ainult loomulik anne kainele tõsiasjale midagi juure lißada, seda täiendada ja wärwida — kas wõlßjamaks wõi mustjamaks, üskõik. Tal oli kallist luulelendu, ja kui ta oleks meie ajal elanud, ta oleks kahtlemata plakßinud romaane. Nüüd aga pidi ta oma pärlid Kugli topßiwendade ette heitma. —

Kõrtßiliste jutu praeguseks aineks oli muidugi Maltßiwet. Tema tulek oli päewauudis, mis pani kõigi meeled ja keeled lißkuma. Wana Tihase nägu oli weel naerusem kui muidu ja täna teati wõhem weel kui harilikult, kelle otßa ta juttu ajades oma mustjate kõõrdßilmadega õieti wahtis. See oli saladus, millesse keegi ei pääßenud. Tihase filmad ei wahtinud kuhugi ja nägid ometi kõikjale. Tema lõbus tuju, mida arwaldas ta sõbralik itßitamine, tuli aga tänaseßt lõikufelootuseßt. Teadis ju Jaan wõga hästi, et usulise õhina kõrwal iseärانىs uudis-himu täna õhtuks ka naaberküladest kihutab rahwast Kuglile, ja kus patuseid palju kōos, seal pudeneb ka kõrtßmikule midagi kausasse.

„Maitße nüüd jumalawilja ja minge siis pärast ilusti pühja mehe lugemisele," ütles Tihane manitßewal toonil, kui ta Kriuka Mihkile ja Tooma-Süri Reinule lükkas täie wiina-kortli nina ette. „Teate ju isegi, et inimene ei tohi ihufese kõrwal ka hingele unustada!"

„Kuule aga, kuule! Kõrtßmik juhatab inimesi kirikusse!" naeris Mihkel, näidates oma suurt lißkuiwat kõrtßõlme ja suuri kõntßafarwa hambaid. „No nüüd on pandud sarwiline hingekarjaseß!"

„Sa ära laima kõrtßmikke!" hüüdis Tihane. „Kõrtßmikud

on kõik waga mehed. Sige prohwet wõibki aiwa fõrtsmik olla, sest et see kõige paremini teiesuguste pattusid tunneb. Wõi pole waga palwemees Maltswet mitte fõrtsmik olnud? Pealegi mitmekordne ja põline fõrtsmik!"

„Mõlder ikke! Tihane puhub jälle!" hüüdis teegi fõrtsliste seast, et fõrtsmikku õrritada. „Maltswet oli Einmannis möldrifs, Koigis möldrifs, Karkuses möldrifs ja kõige wiimaks Tallinnas möldri abilifeks. Kui õigust tahad reakida, Soan, siis üttele, et Maltswet oli põline waga mölder, mitte sinusugune patune porujomnik."

„Nii palju tead sina ka ilma elust ja suurtest meestest!" wastas Tihane kaastundlikul pilkel. „Kuule, Kasji Mats, kui sa Maltsweti elulugu tahad teada soada, siis tule ikke wa Tihase juure kooli. Tihane pole Maltsweti Zuhaniga mitte üffi tosin fordi täkkusid wahetand ja ühest fortliht liiku rüüband, waid on temaga ka ühe walla mees ja tema kaua-aegne hea tuttau. Küll näed, kui siia tuleb, kas ta jätab wana Tihase juure siise astumata!"

„Ei näita sinusugusele wiinatwefistajale nägugi — pane tähele!" nõökles Kasji Mats naerdes edasi. „Maltswet jo wiina ei joo."

„Ei joo wiina?" imestas Kriuka Mihkel, kel oli juba warju peas, „mis saks tema siis on?"

„Soogu wõi ärgu joogu — igatahes on ta endine fõrtsmik, kes kandis niikaua ligimeste ihu eest hoolt, kuni ta nende hinge eest hakkas muretsema. Sa nõnna teen minagi ford. Sest mul on teie hingehädaft niisama hale meel, nagu mul teie lihalihud tarwidused südame peal seisawad."

„Meie kopikad foa!" naeris Mats. „Aga kas tahad siis öelda, et Maltswet mölder põle old?"

„Muidugi on old, aga kas mölder matti ei wõta?"

„Ahesugused krõönijad mõlemad!" õhtas Tiitsu Madis nurgast ja sirtsas pruuni suutubakawirtsa kaugele üle toa.

„Maltswet on old sama hästi kohapidaja ja mölder kui fõrtsmik," kõneles Tihane edasi, ilma Madise haatwawat õhet

ja sülgamist tähele panemata. „Uga kaugelst tähtsam kui teised ametid oli tema elu kohta võtsemikuseisus, sest kui Maltšvet võtsemikuks põleks oled, põleks ta ilmaski soand paltvemeheks... Dodake, ma reagin teile ära, kuba kõik oli ja tuli... Meie mõlemad oleme sündinud Norra wallas, Koeru kihelkonnas; tema on minuist arvoata kümme aastat noorem. Nagu minagi poisifese põlvtes sain poolkogemata päriswallast välja — proua andis mu oma väimehele teise mõisa koerapoisiks —, nõnda oli ka Maltšveti Suhan sattund võderasse walda. Ma tean ainult, et tema leff ema kõik oma neli poega, kellest Suhan kõige noorem, oli pärisvärja wallast kudagi välja toimetand, sest rahwa seas liikusid jutud, et orjapõli, mis mõne aasta eest ära kaotati, mõisnikkude sootvil tagasi kinnitatawat: keiser olla ää näind, et priipõli teeb moa-inimesed laisaks, nii et mõisnikud pidada jääma nälga. Mitmes wallas löid inimesed kartlikuks ja arvasid orjusest seeläbi peaseada, et pugesid oma wallast võderasse warjule, kuhu aga wasta võeti. Dutt oli muidugi wale ja teisest wallast ei leitud ka muud kui tööd ja orjust ja aganast leiba. Suhan aga oli läind Einmanni ja pidas seal pärast Maltšveti kohta. Sellest saigi oma nime Maltšveti Suhan...“

„Ta priinimi olla Leinbärk,“ tähendas Tooma-Süri Rein wähele.

„Leinbärk neh,“ kinnitas võtsemik kui endine sakkateenija painduwama keelega. „Tema nimele lugu tean koa kõige paremini. Nagu ütlesin, et neid oli neli wenda. Uga nimele järele ei tea neid keegi pidada wendadeks. Kõigil neljal on isefugused priinimed — kentsakas tükk küll!“

„Kuba see siis tulid?“ küsis keegi noorem mees.

„Tuld nõnna. Kõik neli eland, kui mõisnikud andsid talupoegadele liignimesi, üks teisest kaugel lahus, teistes waldades. Nii soand igaküls isenime, sest üks ei teand ju, mis teine omale nimeks võttis wõi mis värja andis. Suhani ühe wenna priinimi on Maltš, teisi ma enam ei tea. Suhan luband omale esti võtta talu järele nime ‚Maltšvet‘; seda soand üks

twend kuulda ja footwind twennaga ühenimeliseks soada; ast läind aga teifiti, sest Zuhan twalind omale nimeks Leimbärh, mis tema meelest ilusam ning pehmem, ja teine twend soat 'tweti' twett twedama ja leppind ainult poole nimega: „Maltš“. Zuhanit aga hüütakse tänapäewani Maltštwetiks ja suurem hull rahwast ei teagi, et ta liignimi on Leimbärh. Kas näed nüüd, Kasfi peremees, et mina teie palwemeeft paremini tunnen kui te ise!”

„Alga tahad maha salata, et ta enam aega on oлд mölder kui förtšmik.“

„Ara lora: ma ei salga midagi maha, twaid twõin sulle näppude peal üles lugeda, kus ta oli möldrifs, kus förtšmikufs. Maltštweti koha pealt ta läks Einmanni Luetweski peale möldrifs; tean sedagi, et ta twõttis Einmanni aidamehe tütre naiseks. Urwata aasta kolme pärast läks ta sealt Kufetwere Wanaförtši, mida twist iga terasem lapski teab —“

„Kes nüüd Wanaförtši uhket Zuhanit ei tunneks!“ twõttis sõna Siugmäe Kaarel, piff musta pea ja ripputwa lõuaga peremees, kes mõne minuti eest förtši oli astunud ja leti poole oli twenimas. „Oli ju kõige suurem hobuseparisnik Umbia kihelkonnas, ostis magasiatadest ruffid üles ja ajas iga moodi raha kofku. Tegid teine aga koha toredust, kus twõis, ega teda muidu uhkeks Zuhaniks hüütud, ja oli hea hambamees.“

„Tegid toredust? Kuulukse jo, et ta oлд hirmus ihnur,“ ütles Tibufännu Peeter förtwalt. „Ta ise reakind hiljuti kellegile, et kui keegi oleks temale süda-õõfi asemel õeld: Kuule, Zuhan, katuseharjal on pool kopikat, siis ta oleks kofhe tõust üles, ajand riided selga ja läind katusele raha järele.“

Körtšilised naerfid.

„Wõib olla — ihnsus tuleb rikkusega,“ ütles Tihane õiglaselt, „ja rikkaks sai Maltštweti Zuhan alles Kostitwere Loo förtšis, kuhu ta läks Kufetwerest. Wanaförtšis ma ei märgand tema ihnsusest midagi, ehk olgu siis, et ihnsuseks peetakse juba seda, kui förtšmik igale tahtjale palja lageda näo peale twõlga ei anna...“

„Ega sinagi, ivennas, wiist ihnur ole!“ tõmbas Tiku Toomas eemalt nurgast suud mööda.

„Ei ole,“ oli Tihase rahuline wastus ruttu walmis, „tule aga siia, Toomas — kriiti mul jätkub, ja su nimi seisab minewafest jüripäetwast saadid ifka weel tahtwoli peal alles.“

Tooma südametunnistus polnud puhas, seepärast naeris ainult ja waikis.

„Kostiwere Dool käis Maltsweti käsi dieti hästi — käisin teda seal ise ferd waatamas, kui silgurannast tulid,“ westis förtsmi wõidumehe rahuga edasi. „Rahju ainult, et ta sealt juba mõne aasta pärast pidi lahutama, — muidu oleks wiist õige raswa läind.“

„Selle jä si wahele, Tihane, et ta oli Koigis ka ferd möldriks,“ ütles see mees, kellele ei meeldinud, et Jaan iwaga palwemeeft enam förtsmikuks kui möldriks püüdis teha. „Ostis ju weel 47. aastal Uniste papa käest suure puust hollandi weskis, wedas Koiki ja ehitas seal üles.“

„No minugi pärast, kui see su hingele rahu annab ja kui sa möldrit pühamaks inimeseks pead kui förtsmiku, ehk küll jumal ise näeb, kellel õigus on,“ õhkas Tihane ning tõstis oma kõõrdfilmad nii iwaga waatega taewa poole, nagu näeks ta ühe filmaga Isa, teisega Poega.

„Kostiwereft läind siis Tallinna Tiigiweski möldrile selliks wõi jahu-aidameheks,“ jätkas Siugmäe peremees Maltsweti elulugu edasi. „Seal soandki wiimaks prohwetiwaimu ja hakanand lugijaks.“

„Reinbärh ostis omale Tallinnas Torupilli förtsi juure kaks maja ja põlnand Tiigiweski möldril Martensonil mitte selliks weskis ega aidameheks, waid müüjaks möldri jahupoes Harju wärawas,“ diendas Tihane. „Mispärast iwaga Maltswet patustele jumalariiki hakkas kuulutama ja kuda prohwetiwaim tema peale tuli, feda wõite ka minu käest kõige õigemini kuulda. Sellest aetakse nüüd paljugi juttusi, aga ega kõif tõsi ole, mis inimeste suud jahwatatawad.“

„No reagi siis ära — soab näha, kas käib minu tead-

misega kofku!“ hüüdis Tafi Abram, kes jutustamisest ja luuletamisest Tihasele palju järgi ei annud.

Ja wana kõõrdfilm algas:

„See old jüst päew pärast miiklipäewa loata. Digi kolm päewa ja kolm ööd seist Loo kõrts loadalisi täis — kaupmehi, hobuseparisnikka, talurahwast ja kõikjugu muid liigutvõtjaid. Ja Suhani sissetulek old hea. Purutväsind, nagu kõrtsmik pärast loata on, magand Maltswet ööfi magusat und, kui korraga heal hüünd: „Suhan, Suhan, minu waga sulane, ärka üles!“ ... Suhan lööb filmaid lahti, näeb inglit oma sängi ees seiswat ja kostab: „Reagi, Issand, sest sinu sulane kuuleb!“ Ja ingel reakima. Aga sõna old tuleleek, mis tal suust käind, ja ta palged särand nii, et Suhan filmi ei ole võind, lahti hoida. „Suhan, minu waga sulane,“ öeld heal, „ma olen sind kõrgema ameti jaoks wälja walind, sest ma tunnen sinu südame wagadust ja näen sinu hinge puhtust ja tean sinu ausat meelt, ja sa oled üks neistfinastest, kelle sees ei ole walet ... Woata, maailma ots on ligida! Suba ulatab inimeste patufuhi moa pealt taetwani; seepärast peab kõik hukka minema. Tõuse siis üles ja kuuluta seda kõige rahwale ja peasta patuste hinged igatwefest hukatufest! Sest fina, Suhan, tead jo, kes waletab, kes warastab, kes petab, kes pekfab keelt, kes teotab ligimese ausat nime, kes teeb kõrtsis kurja nõuga wõlga, kes hakkab ülematele wasta — fina näed ja tead kõik!“ ... „Sah, ma näen ja tean küll kõik, sest ma olen kõrtsmik,“ wastand Suhan, „aga kes õpetab mind, kuda pean pöörama patuste meeli? Kes annab mulle selle tarkuse ja wägewa sõna? ... Ja ingel wasta: „See tarkus soab sulle osaks, kui sa teed, nagu ma sind juhatan. Tõuse kõhe üles, mine kõrtsi taha lepikusse, kaetwa suure sinise raudkivi äärest moa üles, ja sa leiad, mis sul on tarwis!“ ... Suhan teeb, nagu kästus. Võ on pilkane pime, aga punane tuleleek, mis wilgub lepikust, näitab talle teed. Ta jõuab suure sinise raudkivi juure, mida ta siin enne põle näind ning millel põleb punane lõke, ja hakkab kivi äärest labidaga kaetwama. Mis ta leiab? Kuldkoantega ja kuldkirjaga

roamatu leiab! Niipea kui võtab roamatu pihku, tuleb waim tema peale ja ta tunneb, et ta on soand prohvetiks. Ta tunneb, et ta feelepaelad on läind lahti —“

„No need olid tal ennegi lahti küllalt,“ ütleb Kasfi Mats wahahele, kuid jutustaja ei lasse ennast effitada.

„Ta tunneb, et ta võib juhataada patustele peafeteed, et ta võib ette kuulutada tulewaid asju, ja oma waimus näeb ta, kuda seisawad lood taewas ja põrgus ja mis seal iga hinge ootab... Nõnda, armsjad sõbrad,“ lõpetas Tihane, „jai waga kõrtsmik Maltšiweti palwemehets ja hingeäratajaks, ja kes ajab seda waleks ja reagib teisiti, teeb rasket pattu.“

Taki Abram weeretab oma suure teha aeglaselt letti ligemale.

„Kui on patt wale asemel tõtt reakida, siis tahan mina selle patu oma hinge peale võtta,“ algas ta oma madala, õlise häälega, pistes mõlemad põidlad firewa wöö wahahele. „Tihase ingliljutust põle muud õige, kui et Maltšiweti Zuhanil on old imelik unenägu, mis temale pööramist on toond, aga see unenägu wõib wiirastus old, nagu Zuhan mitmele ise on reafind, hoopis teist moodu, kui Soan meile puhus. Eks ma soa aru muidugi, miks kõrtsmik moonutab kõrtsmiku unenäo ümber, aga ega meie wõib lasta tõel tõsta jalgu taewa poole... Kes lugu nõnna tahab kuulda, kuda ta tõesti on old, tehku kõriwad lahti ja ärgu lasku Tihast wahahele reafida... Woadake, mehed, kuda Maltšiweti Zuhan ärkamist soand ja kõrtsmiku patuelu maha jät... Akšford, nelipühi-pühade aal, old Loo kõrtsis ööd läbi suur purjutamine ja pillerkaaritamine. Kõik ümberkaudne rahwas old koos. Soodud kas wõib pükfata, ja kõrtsmik õhutand aga weel takka. Teise püha lõuna-aal jäänd Zuhan suurest wäsimusest letile magama, ja nüüd old tal rabaw unenägu. Näind mees, et kõrtsi pöranda all old põrgu, kus kõik tema tuttawad joodikud ja tantšijad wääwilitules wingerdand ja walus kifendand ja hambaid kiristand. Teiste hulgas old tema enefegi hing, aga kõige palatwamas paigas ja kõige

juurema piina käes, sest üks kõrtsmik ole jo see, kes meelitab teisi inimesi kõrtsi ja juhatab patuteele...

„Oh sina igatvane laimaja!“ õhkas Tihane südame põhjast. „Aga luiska minugi pärast edasi, küll ma findki ivarsti näen iväävilitule sees ivingerdamas.“

„Uneft ärgates old Maltšivet täis ehmatuſt,“ jutustas Abram tõſifelt edaſi, „ja reakind koleda nägemuſe ſedamaid naiſele ära. Luband kohe kõik kortlid ja toobid ja trehtlid mõiſa wiia ja nurjatu ameti maſa jätta, et oma hinge põrgu-
tule käeſt peaſta. ‚Geſt iwoata‘ — öeld teine naiſele — ‚ega minu hing muiðu kõige kuumemas tules kõrbend, juba mind jumal iſka kõige patuſemaſs peab, patuſemaſs kui neid, kes purjus peaga ükſteiſe kartou kiſutvad, naiſi pekſatvad, lapſed nälga jätatvad, iwaletatvad, petatvad ja ivargil käiivad. Gee-
pärast iwaia niifufeſeſt põrgueluſt lahkuda!“ ... Naine kohtund jutuſt ära ja öeld: ‚Suhan, ſa oled wiſt tottaſs läind! Kas meil põle kõrtsiſga juba mitmed head tuhanded ſeiſuraha korjatud ning lapſed linnas koolitud, ja ſina tahad nüüd kõrts-
mikuameti käeſt ära anda, kuſ meil ööd ja päiivad raha koſku iwoolab, nii et ſüda põues naerab!‘ ... Ei ſedagi — Maltšiveti nõu jäänd findlaſs. Kole unenägu ſeiſt tal liiga ſelgeſti filma ees. Nelipühi wiimaeſel pühal laſt oma tüdruku inimeſtele maſfuta wiina ja õlut anda, niipalju kui aga keegi jäkfand juua, ja pärast old kõik kõrtsi ümber joonult moas. Teiſel päetwal aga wiind Maltšivet kõrtsi mõõdud ja tühjad wiinaiwoadid ja õlleankrud mõiſa ja öeld eneſe Koſtiivere kõrtsmiku ametiſt lahti... Mõiſahärra teiſt noomima nagu nainegi: ‚Suhan, kaſ ſa peaſt ogaraſs oled läind? Nii kaua oled eneſe ja ſakſte kaſuſs auga kõrtsmikuametiſt pidand, oled rikkakſ meheſs ſoand, ja nüüd korraga tahad kõrtsi poolel oaſtal käeſt anda! Miſpärast ſiis dieti?‘ ... Suhan reakind ſiis koa härrale oma põrgu-unenäo ära ja öeld, ta ſüda iwaetwata teda iwäga, et ta nii palju inimeſi õnnetuſs teind ja hukatuſſe ſoat — kõik aina iwa patuſe mammuna pärast... Sa nõnna läindki Soo kõrtsiſt ära, ja Tallinnas hakand püha-

kirja uurima ja palvemehes õppima, kuni viimaks tuli Särwamoale ja hakkas pidama lugemisi. Ta on pärastki veel mitu korda tunnistanud, et just kõrtsimehe patt teda taga ajand nõnna tegema, sest ta old enese meelest forraga nagu iwaras, kes mõisahärradel abiks talupoegade taskust wiimseid waewaga teenitud kopikaid wälja norimas, ja ta tahta oma pattu waese rahwa wastu nüüd armuõpetuse kuulutamisega jälle heaks teha... Woata, Tihane, nõnna on lugu selle suus, kes tött tahab reafida."

„Dabramil on õigus," tähendas Siugmäe Kaarel. „Nõnna olen mina seda juttu koa kuulud."

„Mina koa," finnitab Tiitsu Madis ja sülgas hammaste wahelt jälle musta.

„Ei, Tihasel on õigus!" hüüdis sellewastu Tifu Toomas, kes kõrtsmikuga, keda ta ihnsuse pärast edewalt nõõganud, jälle heale jalale tahtis saada, milleks tal olid funditud põhjused. „Kuldkirjaga roamatust, mis Maltswet moa seest leind, olen minagi kuulud, ja kuda ta wõis roamatu muidu leida, kui ingel ei juhatand?"

„Roamat old jah," tuli Tooma-Süri Rein Tifu wana-mehele appi; „ühed ütlewad — Piibel, teised — Uus Testament, mõned aga, et olla hoopis isefugune prohwetiroamat, mida Maltswet üffi oskab lugeda, kui talle waim peale tuleb. Seda roamatut ei näidata ta ühegi inimesele. Kui näitaks, siis lähaks waim temast ära. Nõnna seista roamatus ülewal..."

„Ei, seda öeld ingel ise Maltswetile, kui tema töst prohwetiks," diendas Toomas.

„Tühja fah!" hõikas Kaspi Mats, see, kes nimetas Maltswetti mõldriks. „Kui juba üks neist juttudest õige on, siis muidugi Dabrami oma. Tihane tahab kõrtsmikka wägise jumalafulasteks teha — eks me mõista, mispärast! Teate, mehed, ifegi, kes koera saba fergitab!"

Nõnda festis waidlus edasi ja mõlemad parteid suurenesid. Tõepoolest käis lugu Maltsweti palvemehes saamisest

mõlemal kujul ja veel mitme muu teiseksina rahwa seas ringi, ja kui kummalegi jutustajale midagi võis ette heita, siis wahest ainult seda, et nad legendi weidi luhtatwama luule wõi wärwifamate sõnadega jutustasid kui muu, kainem rahwasuu.

Aga ka selle kainema rahwasuu asemikke oli kõrtsiliste seas. Keegi lageda ja mageda näoga, aeglase jutuga peremees naaberwallast wõttis sõna.

„Kuda Maltšiweti Zuhan prohweti- wõi aapostliwaimu sai, seda ma ei tea,“ ütles ta kuitwalt, „aga seda tean küll, kuda ja mispärast ta Kostiwere Loo kõrtsijä ära läind. Kostiwere parun old alati rahapuuduses. Saenand kõrtsmiku käest tihiti-pealegi raha. Zuba old Zuhanile kaks tuhat rubla wõlga, aga taht wägise veel soada. Zuhat wõi wiisjada, seda ma ei tea. Zuhan põle and. Saksa süda täis. Rakkund ja paukund ja kihutand kõrtsmiku poolel oastal kohast wälja. Zuhan põle sealt mitte koge linna läind, waid, kui dieti tean, Lehtse Nikijärwele kõrtsmikuks, sealt Karskusesse möldriks ja wiimaks, kui lapsed suuremaks soand, siis alles asund linna elama.“

„Kas raha soand parunilt kätte?“ küsis keegi.

„Sumal seda teab. Wõib olla, et sai, wõib olla, et jäi ilma.“

„Nõua nüüd saksa käest midagi tagasi!“ tähendas Siugmäe Kaarel. „Kui tahab, siis annab, kui ei taha, näe, pühi suu puhtaks.“

Seepeale hakkas järgmine, kainema suuga Maltšiweti-tundja jutu sabast finni. See oli wana Tongi Saak, mölder ühest kaugemast wallast, tõlise olekuga, mõtleiva waatega hall mees, kes seni piipu toppides teiste arutust waguši pealt oli kuulanud. Lemast teati, et ta Maltšiweti jutlust muudes kohtades Madise kihelkonnas juba paar korda kuulnud, ja arwatavasti peatus ta praegu Kuglil, et täna ka tema siinsest „lugemisejt“ osa wõtta.

„Kõrtsi-ijandal on õigus,“ algas ta wiisakalt ja leplikult,

„rahvas lobiseb ausast palvemehest praegu kõiksugu juttusid — mine võta finni, mis tõsi, mis vale, või mis tõest ja valest kofku on jätkatud! Mis põhjuse pärast Maltšivet Loo kõrtfist ära läks, seda ma dieti ei tea ega ole tema käest ka järele päriind, aga vististi on kõige õigem, mis ta sellest Ahulas üksford oma jutluses ääri-veeri mööda seletas, et kuda tema pühafirja hakand armastama ja mispärast ta ennast jumalale sulaseks ja tema püha sõna kuulutajaks tõotand... Tallinnas old üks jumalakartlik mees, see lugend suure himuga Piiblit, ja kui soand Maltšivetiga tuttavaks, käind talle niikaua peale, kui see koa Piiblit hakand lugema. Piiblit lugedes ja linnas vaikkemat kodust elu elades hakand Maltšivet oma vaimeelu ja hingeloo peale mõtlema, ja tal astund pühafirjas mitmed noomitused filma ette, mis teda äratand, nii kui et: „See aru oma majapidamisest“ ja mitmed muud kirjajalimid. Hiljemini jäänd mees raskesti jooksvahai-gusesse, kus vaetveld mitu nädalat kange valu käes woodis. Seal ta olla siis oma häda ja valu sees tõotand, et kui taevaisa ta jälle terveks aitab, siis ta võtab enese kõigest ilmlikust talitusest täitja lahti ja tahab elada üksnes jumala auks ja ligimese kasuks, nõnnaviisi, et äratav rahvaast, kes magab patu-unes ja sipleb kurja küüsis, Isfanda sõnaga, teda noomides, õpetades ja õigele teele juhatades.“

„Sa pidas mees sõna?“

„Sai terveks ja pidas sõna. Vist juba Tallinnas hakand pidada lugemisi. Krimmi sõja hakatusel, 1853. aastal, müünd aga oma majad linnas odava hinna eest ära ja tulid selle nõuga moale tagasi, et rahvale siin jutlust hakata pidama. Eesti asund Ambla kihelkonda ja palund kirikhärra Paulseni käest luba pidada palvetundisi, aga Paulsen põle luband. Amblast läind Koeru kihelkonda elama, kuhu ta oft omale Arvita valda veikse ükkiku koha. Sealt tuli Madisesse. Madise õpetaja käest sai viimaks palvepidamise-loa. See tulid nõnna. Õpetaja Trõson *) old Orgetsa külas lapsi loe-

*) Sirschhausen.

tamas. Maltšvet juhtund foa seal olema. Astund kirikhärra ette ja reafind ära, mis tal südame peal. Seletand, kudas ta selle mõttele tulb ja kudas inimesed pimeduses ja furjuses elawad, iseäranis liigjoomises ja kõrtšielus —

„Ahah — kas kuuled, Lihane!“ naeris Abram wahahele.

„Noh, wõi nüüd kõrts kellelegi peale tuleb wõi soab kõrtsmik kedagi keelata joomast,“ kostis wiisakas ja leplik kõneleja Lihane asemel. „Seakene küll — õpetaja mõeld järele ja kost, et tal selle wastu midagi ei ole, kui Maltšwet külades palive-tundisi hakkab pidama, aga maanitsend, et kui seda teeb, siis sündigu see täiesti pühakirja põhjal. Seda luband küsija kindlasti. Ja juba sealfamas teind kohe proowi. Talupereske, kus loetati lapsi — peremees on kiriku wöölmõlder — old kofku tulb hulk walla wanemaid inimesi oma lastega, ja neile pidand Maltšwet oma esimese äratuskõne. Rahwas kuuland, kuuland — siis woadatud imekspanemisega üksteise otsa, wiimaks filmad kõigil täis wett, ja kui lugeja lõpetand, teand kõik, et nad niisukest jutlust enne põle kuuld, ei ühegi kiriku-õpetaja, ei ühegi saksa-isaenda suust. Ja tõepoolest, sel mehel on wägew sõna. Hinge pörutab ihu küljest lahti. Wõite mind uskuda, olen teda kuuld, ja kes ei usu, kuulaku teda täna ise. Ja kes tema jutlust ford on kuuld, see tahab seda jälle kuulda soada. See on mees, kelle sõnad tungiwad üdini.“

„Nojah, ta kuulutada jo moailma otsa ette!“ ütles Libufännu Peeter. „Eks see pöruta küll!“

„Kuulutagu ette, mis tahab, aga miks ta wiinajoomist keelab!“ pahandas Kriuka Mihkel. „Eks tea igakõis, et wiin on rohi, tehtud puhast jumalawiljast.“

„Ei tohi wiina wõtta, ei tohi piipu tõmmata —“ aitas Tooma-Büri Rein Mihkil nuriseda, „mis jääb melle ilma elust siis weel järele?“

„Witfad.“

Kõlakas hääl, mis seda ütles, kostis eemalt ufse juurest; temast kuuldus nii palju wallalilastud irwitust ja märkiminevat torkamist, et kõigi pilgud pöördusid sinnapoole, kust ta tuli.

Üks jumalavallatu.

Raks uut külalist olid natukesel aja eest kõrtsi astunud. Üks neist, keskmise kasvuga ja tugeva kondiga noorevõitu mees, vana rebasenahtka müts peas, puusjas käed punase võõ vahel, seisis nii laialt ning võimsalt ukse ees, et teist tema tagant ei paistnud peaaegu väljagi. See nihkus alles mõni filmapilt hiljemini lagedale, ja nüüd nähti, et ta oli väike küürakas mehike suure kongus nina ja pisikeste, teraste nirkifilmadega.

„Witsad ja tühi kõht,“ kordas tema suurem ja tugevam selfiline, kelle laiaft, punetavast näost ja elavalt keerlevalist hallest filmist kui ka pilkeseft, väljakutsuivast naeratuseft tema pakside, tiiraste huulte ümber oli märgata, et ta enese kirikuteel juba tublisti oli winna võtnud. Kui talle keegi ei wastanud, astus ta mõne raske, tätsatva sammuga leti poole ja ütles: „Tah, noomijaid on meil nüüd palju. Üks kärgib iga pühapäe kirikus, palvemajas on terve kari haukujaid, ja nüüd hulgub veel keegi külalt külla ja perest perre ja paugub kas võdi lubja laest maha. Kõigil on midagi keelata, ühelgi pole midagi lubada. Muudkui tee tööd ja palu jumalat!“

„See on jo koo õige,“ ütles Tongi Saak viisakalt ja leplikult nagu kunagi.

„Wõi õige! Palute jo küll jumalat — kas ta teile midagi annab? Kes teist on soand rikkamaks? Nagu minu äiapapa, kes praegu weab prohvetit! Küüned ja hambad alati taeva poole püsti — waesemaks lähed iga oastaga.“

„Kas sina siis lähed rikkamaks?“ hüüdis keegi.

„See'p see ongi! Palu võdi ära palu — nälg ja jää ikke!
Mis see palumine siis aitab? Parem ära raiska aegagi!“

Kärnaste lammaste hulka oli ilmunud kärnane oinas. Kõrtsilised, kes ühe waga armuõpetuse-kuulutaja üle siinamaani ilma suurema aufartufeta mõtteid wahetanud, olid jumalafartliku ja palwetatwa rahwa filmas küll ka ainult halwaks peetud ilmalapsed, aga see siin oma pesemata lõugadega oli juba üleannetu patulaps, kelle peale waatafid ilmalapsedki õudse tundmusega.

„Sa ää pilka jumalat, Taatwet,“ ütles isegi Kriuka Mihkel ja tõstis noomitvalt oma jõllis filmi. „Pühakiri ise ütleb, et peame tööd tegema ja paluma.“

„Mis ma nüüd jumalast pilkan,“ wastas teine irwitades. „Sumal on hea mees, ta lasseb igauht teha, mis keegi tahab. Aga imelik on, et mina pean tööd tegema ja paluma, aga need, kes mulle seda õpetawad, ei tee mitte tööd, waid palutwad ja — sõõwad.“

„Nemad on faks wälja walitud,“ ütles Kaspi Mats.

„Soo! Küll on aga heaste walitud! Sse reagite, et Kostiwere kõrtsmik teeb jutlust palju paremini kui kõik Järwamo kirikhärrad ja saksa-isandad ja hoolekandjad armjad-wennad kofku! Ja kui Maltswet kõrtsmik põleks old ja rikaks soand, siis ta oleks pidand praegu koa tööd tegema ja ta põleks olema wälja walitud ühti!... Mis wigatsefi noomida sel, kel kõht täis!“

„Aga noomijaid ja jutlusetegijaid peab ometi olema, muidu lähwad inimesed hukka.“

„Mis nad weel lähwad — nad ollagi juba hukas, nagu palwemehed ühtelugu kuulutawad.“

„Siis waja neid hukatusest peasta,“ tähendas Tongi mölder pehmelt.

„Hufatus ja hufatus! — Ma ei mõista, mis hufatus see on, kui ma teen nädal otfa hommikust õhtani rasket tööd ja võtan laupäe õhta wõi pühapäe kõrtsis lonksu wiina! Ja ei tea, mis patt seegi on, kui lähen seejuures kellelegi riidu ja

Kifun tal peast võdi habemest tuti kartou välja! Sa kui mõni tüdruk soab lapse — jumal hoidku, juba jälle patt ja hufatus lahti!... Sumala eest, Reinul on õigus: mis ma oma tööst ja elust soan, kui kõik on patt, mida nõder liha nõuab. Kas inimene põle lihalikuks loodud? Ega ta oma himusi ise ole välja mõeld! Sa nüüd kõik patt ja hufatus ja keelatakse kõvasti ära!”

„Sfegi wargus!“ nõõkas Siugmäe Kaarel paljutähendatva muige saatel ja Taatvetit wiiliti riivatawa pilguga.

„Sah, ifegi warguse keelatawad ära!“ põhjas wiimane rikkumata tujul edasi. „Nagu aus inimene meie päewil soaks ilma warguseta läbi! Eks jeda tea fina ja igaiks omaft käest — üks enam, teine vähem.“

„Ka olla naisfemeestele keelatud tüdrukute juures käia!“ saltwas Kaarel, kellele Taatveti wastus nähtawasti ei meeldnud, uuesti.

„Muidugi jälle ülekohus!“ naeris Taatwet nupumehe ifeteadliku rahuga. „Piiblis seisab, et pühameestel old peale pärisnaiste foa liignaised, ja neil old pärisnaisi ife juba mitu, meil aga üks ainuke. Hoopis õigem oleks, et palwemehed keelaksid mõnele mehele naise peksmise kõwemini ära, sest kui kaua siis üks ainus naine jõuab peksule wastu panna!“

Näis, et Lõhmuse Taatveti wastustel oli pihtamineiw mõju, sest Siugmäe Kaarli nägu wenis pikaks ning hapuks, ehk küll põlglik naeratus wedas ta suu wiltu ja ta pisukesed, wihaft wälkuwad filmad waatafid nagu toetust otsides kõrtsiliste seas sõõri. Kuid wiimastel polnud näilikult himu minna oma nina põletama; nad waitifid, ainult Tongi mõlder tähendas wiisakalt ja leplikult:

„Olgu, kuda on, patused inimesed oleme ometi kõik, ja kui taetwane isa soadab mehi, kes meid õpetawad ja õigele teele juhatawad — eks me pea olema temale selle eest tänulikud.“

Lõhmuse peremees lastis kõrtsmikku pealt rüübata, pistis siis poolkörtli oma küüraka kaasalise pihku ja jõi ife kõige

viimaks. Siis pöördis piffamisi nagu raske võlli kõnelema vanamehe poole.

„Meid õpetavad ja õigele teele juhatavad,“ fordas mees suud matsutades ja käega labaselt üle habeme äiates. „Kas sina siis tead või tean mina, mida nemad meile õpetavad, ja kas on see ka tõesti õige tee, mida nad meile juhatavad? Kust soad selle otjast finni? Nad jo isekeskis selle pärast riius, mida nad õpetavad, ja üks ütleb teise tee viitvat rappa. Saksa-isan ei falli Maltšivetti, Maltšivet ei falli saksa-isan-dat ja kirihärri ei falli kumbagi, nagu nemad kumbki ei falli kirihärrat. Purelevad kui koerad. Saksa-isan ja tema hoolekandjad sõimatavad Maltšivetti ivaleprohivetiiks ja kuradi sulafeks, Maltšivet siunab neid ivariferideks ja filmateenriteks, keda ivaja piitsuga templist välja kihutada, ja kirikusaks sooviks, et ühed kui teised praeksid põrgu põhjas, sest et nad efsitavad tema tallefsi elutvee allika juurest ära... Utte nüüd ise, Tongi ivana, kes neist juhatab õiget teed ja kelle õpetust pean võtma kuulda?“

„Siin on Laavetil õigus,“ ütles Tafi Abram. „Maltšivet läind jo Aniste papaga kõhe riidu, kui tulid Tallinnast ja taht siin lugemisi hakata pidama.“

„Reagitakse, et Maltšiveti Iuhan ivisatud ivennastefogudusest välja,“ lifas Tibukännu Beeter juure.

„Seda riidu Maltšiveti ja Aniste Thomsoni ivahel tunnen mina kõige paremini,“ ütles Tongi peremees rõhutud häälega, „ja kui õiglane tahan olla, siis pean tunnistama, et Maltšivetil on siin õigus —“

„Wist põle find ennast iveel hoolekandjate pinki tõstetud, et Maltšivetile õiguse annad,“ tähendas Tiitsu Madis.

„Selle au järele põle mina millagi ahnitfend,“ ivastas Tongi ivanamees pisut teravamal toonil. „Ma käin küll paliverahiva seas ja kuulan palivemajades nende lugemist, aga ise hoolekandjaks ja lugijaks soada, keda põle ma püüind, ja et ma ei ivaleta, võite sellest näha, et ma põle ivennastefoguduse päris liigegi.“

„Sind põle wiist wasta wõetud,“ hüüdis Titu Toomas. „Kuffusid liifus läbi nagu mõni muugi. Ega mõldri nimi üffi aita, peab iffe foa olema wa nodi.“

„Koa see põle õige,“ kostis Tongi mõlder fastwatwa ärritusjega. „Ma põle ennast liikmeks pakkundki, ei wõind fiis liifu alla minnagi. Mina olen inimene, kes wõtab jumala pühja sõna igalt poolt wastu, kust teda pakutakse, ja kes kuulab wagusi kõrwalt, kuda üks ja teine seda kuulutab. Ma tahan kätte soada tõe põhja, sellepärast otsin ja uurin seda, kus aga wõin.“

„Ja see tõe põhi on nüüd Maltsweti peos?“ küsis Edh-muse Laawet, kes oli waheajal toobi õlut wälja tellinud.

„Seda ma ei tea weel,“ kostis Jaak. „Kuulan alles ja panen tähele. Kui ma Maltswetile õiguse andsin, fiis ütlesin seda üffi tema riiu kohta meie kihelkonna wennastefoguduse peamehega.“

„Kuda see riid fiis õieti oli?“ küsis Kaspi Mats. „Ma olen sest foa kuulid, aga nii enam undamisi.“

„Eugu hakkas nõnna, armsad sõbrad. Suhan Leinbärf ja Aniste Thomson olid nooremalt head kaubafõbrad ja ühe ameti mehed foa — mõldrid mõlemad. Keegi nimetas fiin juba, et Leinbärf ostis Thomsoni käest ford weskli ja wedas Koiki. Wõib olla, et müüsid teineteisele foa hobuseid ja linnas ja loatadel ja Kufeweres, kui Leinbärf juba kõrtsmik oli, said tihti pealegi kofku, niisama pühapäewiti Madise wõi Umbla kiriku juures. Muidki sõpru oli Leinbärgil wennastefoguduses. Minu teada põle ta aga ise mitte selle foguduse liige old, ja nii ei wõidud teda sealt foa mitte wälja wiisata. . . Kui nüüd Maltswet tuli Tallinnast Särwamoale, läks ta Alpu Aniste mõldri juure külalifeks ja reakis talle ära, et tal nõu on palwemeheks hakata ja lugemisi pidada, aga hoopis uuel põhjal, kui wennastefoguduse saksa-isandad ja lugijad jumalateenistust peawad, sest see ei olla pühakirja ja õnnistegija käsu järele õige, et palwewennad kahel ja kolmel wiisil jutlust teiwad — ühedele lahtiste, teistele finniste uste taga — waid palwemaja kui

jumalafoda pidada olema kõigile ühel viiisil lahti, foguduse liikmetele kui ka neile, kes ei ole liikmed ja keda paliverahvas kutsub ilmalasteks, sest Issand käsib kõiki ühtviisi õpetada ja oma juure juhataada.

„Selle üle tõusis nüüd wennastefoguduse peamehe ja Maltsweti wahel käre waidlus, ja see läks päris riuks, kui Maltswet koe weel Thomsonit ennaft hakkas noomima ja talle ütles, ta pidada kui palivemees ning foguduse juhataja ilmi ameti ja tegetwuse maha jätma, nagu Maltswetti, ja mitte enam kauplemise, liia mati wõtmise ja igasugu kawala kasu-püüdmisega mammunat orjama ja kuldiwasikat kummardama. Ta näitas kirjast, et jumalat ja mammunat ühtlasi teenida ei ole sünnis. Ühtlasi aga soowis, nagu ütlesin, et palivemajades oleksid jumalateenistuse ajal usked kõigi patustele lahti, sest et Jeesus, kui ta maa peal elas, kõik patused ja tõlnerid enese juure lasi, üteldes, et haigetel on arsti tarwis, aga mitte tertwetel, ja usked wariiserid enesest foguni ära tõukas...“

„See oli õieti öeldud — wäga õieti!“ hüüdsid paar häält kõrtsiliste seast, kuna mölder jätkas:

„Seinbärk ja Thomson olid waremalt oled küll head tuttavatad, aga waimu poolest ei olla nad millaski hästi kokku leppind. Nüüd aga, kus Maltswet wennastefogudust julges laita, kelle pea on Madise kihelkonnas Aniste papa, ja kus ta ka Thomsoni enesele tõtt julges suu sisse öelda, teda noomida ja mammuna-orjaks ja wariiseriks teha — nüüd oli woobil põhi wälja löödud! Endised sõbrad said iveriwaenlasteks, Thomson ajas Maltsweti wast wälja ja Maltswet läks wihaselt oma teed... Kuda lugu praegu on, teate ifegi. Wennastefogudus ja tema palivemehed, kõigi tipus Aniste Thomson, kuulutawad Maltswetti waleprohwetiks ja tema lugemiste kuulajaid waleusulisteks, ja Maltswet ning ta poolehoidjad nimetawad jälle wennastefogudust wariiseride foguduseks, kes, tehes endid wagaks, reagitwad walet ja kelle südametunnistus on kui raudmürgiga põletud, kes endid paremaks ja õndsamaks peatwad, kui on teised patused, ja pühakoja

röötoli-auguks teetvad, kust Kristus müüjad ja ostjad ja raha-
vahetajad piitsfaga välja ajas... Nõnna on see riid ja lõhe
Maltsweti ja Thomsoni ja nende karjade vahel. Seinbärgi
nimegi muutjid paltwemehed Maltswetiks, mis on nende mee-
lest hiltwem, sest enne hüüti Seinbärki enamasti õige priinimega."

Lõhmuse Taatweti punetawad filmad läikijid. Ta pühkis
suu õllewahust puhtaks ja ütles:

„No, woata, Longi peremees! Ise tunnistad nüüd üles,
et need, kes meid tahawad noomida ja õpetada ja õigele teele
juhutada, on ise karwupidi koos. Sa mispärast? Sellepärast,
et nad isegi ei tea, mis on õige, mis kõwer tee. Aks ajab teise
õpetuse waleks. Minu pärast noomigu nad üksteist wastastikku
ja kiskugu nii et nahatükid ja karwatutid lendaivad, aga nii-
kaua kui nad sedawiiisi üksteisele ristiusu õpetusi seletawad,
ärgu nad tulgu mind noomima!"

„Aga nad ütletwad jo kõik, et nende õpetused seista püha-
kirja põhjal," tähendas Tihane leti tagant wahete, kes pidas
nüüd, kus waidlus tema käest ta külaliste kätte läinud, oma tulu
pärast erapooletult suud wõdi heitis ainult mõne wäriwitu sõna
wahete, mis selgemalt ühegi partei poole ei kaldunud. „Sa
nad näitawad kõik Piiblist, et seal nõnna seisab, nagu nemad
õpetawad."

Nüüd ütles see pooljoobnud jumalawallatu inimene mi-
dagi, mis ajas ühed naerma, teised wanduma. Lõhmuse Taa-
twet ütles:

„Kas teate, mehed! Pühakirja põhjal wõib igaüks uue usu
teha..."

„Sina foa?"

„Mina foa. Sa iga usk on õige, sest nõnna ja nõnna seisab
Piiblis."

Oh seda menu, mis tõusis nüüd!

„Kuule aga, — kuule kuradit, — tema tahab uut usku
teha! Lõhmuse Taatwet tahab uut usku teha!... Lõhmuse
Taatwet lubab hakata prohwtiks... aapostlikis... uueks Kris-
tusjeks...!"

Hirnuto naer ühelt, tige urin ja nohin teiselt poolt. Ühed wabistafid kõhtu, teised sülitafid. Hüüded kajafid:

„Suiſt, häbemata foer!“

„Kõtt, laua alla!“

„No nüüd on Õnnistegija wäljas! Wiimaks hakkawad kõik laffekaufid uut usku tegema...!“

„Sa lafaleled ja pikanäpumehed pealekauba!“

„Wisake lurjus uksest wälja!“

„Wälja jumalateotaja neh!“

Mitte need, kes seni leplikult waidlusest Maltšiweti üle ofa wõtnud, polnud wihafeimad hurjutajad, waid need, kes waguſi pealt kuulanud wõi hiljem kõrtſi astunud, seſt nende seas oli palwe-inimesi, kes praegu Madiseſt kahefordſelt jumalateenistuseſt tulnud, kui ka neid, kes ei mõiſtnud lugeda ja ainult kuulu järele teadſid, mis seiſab pühakirjas. Need olid need ristis kätega ohkajad ja ägajad ja filmatwee-walajad, kes firikus, iſeärانى aga palwemajas, tegid, nagu tahafid teiste, mitte oma, patufoorma all laiaſ minna ja lämbuda. Kõige tüſedamad hüüded tulid kahe naiſe suuſt, kes wäljaſt ree pealt oma meestele järgi tulnud, et nende janufuſtutufe üle waltwata.

Kärnane oinas, kes waenliku tormi enefe wastu wälja kutfunud, hoidis alal pakſu nahaga lõuamehe julget rahu, rüüpas toobiſt muigatwa ſuuga õlut ja hakkas aeglaſelt piipu toppima. Seejuures rändas ta teraſekarwa film rahwa seas ringi ja nakkas nagu nõel nende nägudeſt finni, kes teda ſõimafid. Näis, nagu kirjutas mees nende nimed ſalaja oma mäluraamatusſe üles.

„Teie, jumalalapsed, kuulake enne, mis ma reagin, ja ſiis alles hakake ſülge ja ſappi wälja ajama,“ ütles ta wiimaks, kui ſiunatwad häälled wähe waiſinud. „Te olete ometi kuulid, et Maltšiwet õpetab uut usku. Praegu reagiti, kuda ta huffa mõiſtab, et wennasteſogudus kahte ſelſi lugemiſt peab — ilmalastele lahtiste uſtega, oma karjale luku taga. See seiſab wennasteſogudufe uſus, et ta nõnna teeb, Maltšiweti

ufus ei seisja see aga mitte; Maltšveti ufus seisab, et palve-
maja ufesed peavad olema igaihele lahti. Ja kui ja nende käest
nüüd lähed küsima, miks üks nõnna, teine nõnna teeb, siis
toovad kohe Piibli välja ja näitavad: näe, pühakiri õpetab
nõnna tõi lubab nõnna teha. Saksa-isaand paneb sulle piibli-
falmit nina alla, kus kästasse jumalalapsi ilmalastest, ära-
walitud rahwast paganatest lahus hoida, ja Maltšvet lööb
raamatu teisest kohast lahti ja loeb sulle ette, et jumalafoda
ja jumalafõna olla ühel wiisil ja ühel ajal kõigi pärast. Kas
need põle kaks usku ja õpetust, mis seisawad mõlemad püha-
kirja põhjal, ehk nad küll teineteise wastu reagiwad? Tehke
nüüd oma leitwaaugud lahti ja wastake, teie filmapööritajad!”

Lõhmuse Taatwet oli sel joobumuse astmel, kus alkohol
funnib aju mõõduvalt terasemale ning kiiremale tegevusele,
jagab rääkijale julgust, annab kõnele ladusa woolu. Seda
umbsemad olid tema wastaste feeled, ja kui kohmetuse pärast
keegi ei kosnud — peale ühe, kes nurgast hüüdis: „Mis
nüüd sihufese seale maksab wastata!” — kõneles patune ini-
mene uuel hool edasi:

„Maltšwet õpetab ja käsib uskuda, et wiina ei tohi juua,
see olla pühakirja järele patt —“

„Sah, magusat wiina ei tohi juua, ja täis ei tohi
ennast magusat wiina juua,“ ütles nokastunud Kriuka Mihkel,
targalt näppu tõstes ja fulmufarwu kõrgele ajades.

„Nojah. fina jood jo fibedat, ega see patt ole,“ nae-
ratas Taatwet, „aga pane tähele, mis teeb kirikhärra! Kirik-
härra ei feela wiina joomist ühtigi, ei magusa ega fibeda
joomist, waid jood kodu ise ja annab armulaual teistele juua,
ja igaiks teab, et ta muud ei tee, kui täidab pühakirja
käsku.“

„Kas ta lõhwerdus peab forõ lõuad!“ kuulidus jälle
förtfiliiste seast.

„Ei pea,“ wastas Taatwet... „Te olete wiist juba kuulid,
et Maltšwet ei falli wärwilisi riideid, — need olla jälle patt.
Ei sul tohi punast ega finist ega kollast ihu peal olla, waid sinu

riie olgu hall või must või valge. Tüdrukud ja naised tehku oma rätikuteft ja feelikuteft nüüd kratte ja hernehirmutisi! Ega Maltšivet seda omast peast ei feela, juba ta Piiblis itka mõnd kohta teab, kus seisab niifufe feeld... Ja naised ei tohi enam oma juukseid palmitſeda, juukses pidada ſelja peal lahti olema. Ta tuleb jo täna ſeie — minge ja küſige ta käeſt, miſ naisterahiva juukses lahti peatvad olema! Küll ta teile Piib- liſ ſalmi ette loeb, kus ſeiſab, et tal on õigus. Aga ſeda kõik ei feela kirikuõpetajad ja ivennaste lugijad mitte, ja need on ometigi ſoa pühakirja lugejad ja tundjad...“

„Sina iſt ſoa!“ torſas keegi piſike, rõugearmiline wa- namees, kelle filmad ſihvitiſelt kiirgaſid nagu ſalvaval maal.

„Sah, Tõnu-Mardi Soagup, mina oſkan lugeda, ja hea oleks, kui ſina ſoa õpiſid lugema, muidu jääd ivanaks, ennegu ſoad tähed ſelgeks... Aga mu jutt põle iveel otſas. Keegi teadis reaſida, Maltšiveti Suhan olla Koerus või Soanis hiljuti pi- danud jutluſt, kus ta ſoa k ä k i ſõõmiſe kõvasti ära feeland, — olla jälle raſke patt...“

„Oh ſina igatvone ivaleivorſt!“

„Õige küll — tuletad mulle ivorſti mee- le: Maltšivet ei lubada ſoa mitte iverivorſti ſüüa — ei kääki ega iveri- vorſti! Seiſta jällegi pühakirjas!“

„Häbemata lori! Soonud inimeſe rumal möga!“

„Küſige Wiſuſti möldri käeſt järele! Seal olla lugemiſt pidades nõnna õpetand. Aga iveel enam. Maltšivet haſſab meid tegema juutideks. Sealihha ei tohi enam keegi ſüüa, kes õndsaks tahab ſoada. Kes iverd ja ſealiha ſõõb, läheb põrgu, kuigi ta muidu on viiſakas inimene... Mis muud, kui ajage oma ſead nüüd järve või tapke ää ja wiſake koertele ette!“

Rajaſid uued viha- ja ivandehüüded. Päris maru pääſis aga alles ſiis lahti, kui huffaläinud inimene oma arutufe lõ- petas ſõnadega:

„Kel teiſt nüüd on vähegi tolfu peas, peab ſoama aru, et mul on õigus. Igaüks võib uue uſu ivalmis teha, kes

roamatut oskab lugeda. Kui mul rohkem aega oleks, ma teeks selle paar tosinat uusi uskujaid valmis, üks sama 'õige' kui teine!"

Setkeks valitseks vaikus, sest selle inimese piirita häbematust mõjus halvavalt. Siis aga järgnes uputav sõimuvõaling, eriti mõlema vraga naise suust, ja siin ning seal nähti filmi välkuvat ja rusikaid tõusvat, ja üks mees astus juba paar ähvardavat samm uuteotajale lähemale...

Korraga sündis midagi, mis pani kõik liikumise seisuma, kõitis keeled ja käed, kõrvad aga sündis kohmetult kuulama.

Magu laest, võõi ahju otsalt, võõi ukse tagant, võõi kogu ni väljast pilvest kostis tume, õõnes, salapärane hää, ja see hää ütles piffamisi ja selgesti:

„Boo risti! Boo risti!“

Zumm, tardunud vaheaeg järgnes. Iga film oli tõstetud ülespoole, iga film vahtis isenurka ja kõrtsmiku kõõrdfilmad kahte nurka korraga. Ja uuesti hüüdis hää:

„Boo risti! Boo risti!“

Minus inimene, kes julges häälitseda ja kes suutis rääkida, oli see väike küürakas mehike, kes oli tulnud Eõhmuse Laaveti sellis kõrtsi. Ta tõstis oma kongus kullinina ja terased nirkisilmad üles kõrtsi lae poole ja küsis aukartusest värijeväl häälel:

„Kes seal kõneleb?“

„Mina, suur prohvet Maltšvet!“ vastas hää.

„Sa mida sa soovid, püha mees?“

Kõrtsis valitseks niisugune vaikus, et oleks kuulnud udufulge kukkuvat.

„Ma soovin, et teie selle joodiku mehe, kes näägutab minu usudpetust, pooksite risti! Sa kui teil põle risti käepärast, siis andke talle haagrehi keretäis!... Aga selle väikesse küüraka rätsepale leti ees ostke kortel viina, tema on vraga mees ja usub minu fiske, aga tal ei ole raha!...“

Surnud, tardunud waikus püsis weel filmapilgu, eba-
usklik ehmus säilis weel natuke aega paljudel nägudel, siis
aga pääsis Lõhmuse Taaweti ja wana Lihase suust lagin
lahti, ja sellele järgnes twarsti üldine naerumürin, mis pani
toobid ja lehtrid letil põrisema...

See puhastas õhku. Waenupiltwed kadusid. Wäike küü-
rafas rätsep, kelle kõhurääkimis-kunsti, nagu teda ennastki,
peale Taaweti ja Lihase ainult paar siinset inimest tundsid,
piirati ümber ja nuruti naerdes, et ta näitaks weel oma osa-
wust, mille ta kellelki juudist ametiwenvalt õppinud. Wõõras
kunstnik, nimega Wadu Wikerpuur, keda Lõhmuse peremees
oma juure õmblema oli wiimas, ei täitnud aga uudishimuliste
soowi enne, kui talle kofkupandud raha eest kortel wiina oli
ostetud. Siis ta lastis prohwet Maltswetti, Aniste papat
ja Madise kirikuõpetajat üksteisega usuasjus waielda ja riidu
minna, kusjuures ühe hää! kostis keriselt, teise oma laua alt
ja kolmanda kõne koguni Lihase õllewaaadist.

Nali kestis niikaua, kui keegi poisjs hüüdis kõrtsi uksest
järsku sisse:

„Maltswet tuleb!“

Nüüd pistsid nooremad kõrtsist rüsinäl wälja, neglase-
malt järgnesid neile ka wanad, et wäliselt uksest waaadata,
kuidas kuulus palwemees sõidab Riisa peremehega mööda.
Õfegi wana Lihane tuli leti tagant ja puges wälja teiste seffa.
Kõrtsi jäid ainult Lõhmuse Taawet ja meister Wikerpuur, kes
Maltswetti mõlemad juba mõne korra ühes ja teises kohas
olid näinud.

Warsti tuligi Riisa Mihkli walge mära kõrtsi nurga tagant
nähtawale. Keel, mille istmekohta kattis tuliuus punasekirju
waip, istusid faks suure koguga meest, kelle nägusid pimediku
pärast selgemalt näha ei olnud. Kui regi kõrtsi eest mööda
libises, pööras teine sõitjast oma habemiku näo rahwa poole
ja fergitas kübarat. Sedamaid läksid meestegi pead paljaks ja
aupakklik tere-tere sai külalisele wastuseks.

Inimeste olekust oli märgata, et nad lugu peavad haruldasest mehest, räägitagu temast mis tahes. Näis, nagu paneksid nad tema peale lootusi, nagu ootaksid tema poolt midagi. Mis see „midagi“ oli, seda ei teadnud viist küll ükshi selgemalt, see liikus nende hinges ainult sumeda tundena, salajase aimdusena, seletamata ihkamisena.

Nad teadsid ainult, et neil midagi on vaja ja et keegi peaks ilmuma, kes neile seda annab, mida neil vaja.

Seal ilmus Suhan Maltšvet.

Maltšwet.

Weel ei olnud Maltšwetil Järwamaal kindlat, tema õpetuse ja tema isiku külge liitunud fogudust. See tekkis aegamööda hiljemini. Aga tal oli nende paljude seas, kes tema lugemist käisid kuulamas, juba hea hulgate pooldajaid, ja nende arvo näis jõudfasti kaswawat.

Suba tema paljas nimi oli wõimfaks tõmbejõuks. Selle tõla ei mõjunud mitte ainult palwelisse rahwasse, waid ka nõndanimetatud ilmalastesse, kelleks loeti inimesi, kes wõtsid ufuasjust leigemalt, ilma erilise hõrduse ning agarufeta ofa, inimesi, kes iga pühapäew kirikus ei käinud, wõi, kuigi käisid kirikus, mitte iga kord ka wennaste foguduse palwemajas ei käinud. Maltšweti nimi mõjus nõnda, et palwe- kui ka ilma-rahwa seast needki, kes tema kõneofawust ja tema sõna wõimu weel ei tunnud, hulgana tema lugemistele woolasid — nagu salapärasel fifemisel sunnil.

Selle sunni kohta ei olnud nad, nagu tähendatud, ise fugugi selgusel. Keegi neist ei oleks teadnud öelda, et see sunn ja tung tekkis walitsewais oludest, kõige pealt nende ihulifest hõadast. Nad olid inimesed, kes ootasid päästjat, õiget päästjat, ja seal ilmus keegi, keda nad päästjaks arwasid wõiwat pidada, sest et ta teisem oli kui need, kes endid seni päästjaks olid tunnistanud, ilma et nad kedagi oleksid päästnud. Shkamisi ja aimamisi otsisid nad inimest päästjaks, kes nende hõada mõistab, kes nende wiltsust tunneb, — nad otsisid oma meest. Ja Maltšweti Juhhan oli oma mees. Ta pidi oma mees

olema, sest ta hakkas neile päästjalle vastu, kes päästmist tõotasi, aga tõotust täide ei saanud, kes jäid rahva suuremale osale võõraks.

Rahvas waetvales teo-orjuse halastamata ifke all. Ta pidi wiimase kui ihujõu kofku võtma, et täita mõisa nõudeid, ja see, mis jäi talle enesele järgi, oli aganane leib ning hall mure — alaline näriv, hinge ja ihu kurnav mure tulevikku eest, hirm ja kartus selle eest, kuidas oma kohuseid mõisa vastu täita ja selle kõrival iseennast wee peal hoida, aastast aastasse üle elatada. Ja see närivetav enesepitsitus, see wiimase rammu hingetu pingutus, mille taga varitfes ähwardatvalt surmatv nõrkus, ei pidanud mitte ainult edasi kestma, vaid koguni kasvama, sest mõisa nõuded ei alanenud, vaid kerkisid. Kus mõisa film veel midagi märkas, mis oli tööjõu, puhkuse, varalise kogumise nägu, sinna pandi peale uus vajutis uue kohustise kujul, ja talupojale jäi varuks meeleheit. Ta võis teha, mida mõistis ja suutis — edasi ta ei saanud, haljamale ofsale ta ei jõudnud. Kõige suurem usinus, kõige raudsem hool ja mure ei wiinud teda kaugemale, kui et mõis oli temaga rahul ja et ta ise ei furnud nälgä.

Et talupoeg sellest lämmatavast seisuforrast väljja saada ihkas, et ta igatses vähemasti fergenduste järgi, on ju mõistetav. Kuid seks puudus tal iga põhjendatv lootus. Nimelt ilmlikkude võimude suhtes. Wiimasteks pidas ta peaaegu üksnes mõisnikke. Ta oli aastasadade jooksul harjunud nägema ja tundma, et mõisnik tema maal kõik oli ja kõik tegi. Mõisnik oli valitus, kohus, politsei, tövandja. Nagu tema määras ja käsks, nii oli seadus. Ja talupoeg nägi, et ka riigivalitus, mida ta vaid nimepidi tundis, ainult seda tegi, mida mõisnik soovis ja soovitas, kui ta üldse midagi tegi. Ja et mõisnik midagi ei sooviks ja soovitaks, midagi ei teeks seaduseks, mis oleks talupojale tuluks ja seega talle enesele kahjuks, see oli ka harimata talupojale selge kui päike.

Sealtpoolt ei olnud fiis midagi loota. Mõisniku ja riigivalitfufe poolt haigutas talupojale vastu trööstitu õõ.

Alga elamisefeks vajatafse lootust, kannatamisefeks lohutust. Häda-
 lise film otfib pilkase öögi seeft helendavat päästefiirt, ta käft
 firgub kaugujes walendava öleförregi järgi wälja. Ja et
 lootust ning lohutust maa pealt, loomulikkude, nähtawate wd-
 mude poolt, ei olnud leida, fiis töstis talupoeg filmad taewa
 poole üles, selle nägemata wdimfonna poole, mis talle üffi
 weel järgi jäänud ja milleft talle öeldi, et see üle käib kõigift
 walitfustest, ifegi mõisniku walitfufest, ja et selle ees wdetafse
 kuulda ka talupoega, jah, et see on weel a i n u s wdimfond,
 kus ka talupoega kuulda wdetafse.

Talupoeg pani oma lootuse taewase ifa peale. See pidi
 ometi ford abi saatma. Ja et see lootus oli tema ainus, fiis
 oli see suur ja wägetu, seft selles fifaldus meeleheitlikkude ini-
 meste terwe inimlik-egoiftlik pääsemöte, terwe nende parem
 tulewik. Ja nimelt ootas talupoeg salaja oma hinge põhjas
 loomulikku, ilmlikku, ihulikku, ifiklikku abi — abi oma praegufes
 maapealfes elus, abi olewiku fitfikufes, ja wdimalikult w a r s t
 i ft abi, seft häda oli wäljafannatamatu.

Õtüüd mõiftfid aga need, kes olid õpetanud talupoega
 taewa poole waatama, kes tema lootused maa pealt, loomu-
 likust ilmast, nägemata ilmasse juhtinud ja kes tema hinge
 waimlifelt toitsid, asja hoopis teisiti kui ihulikufes hädas waeiw-
 lew talupoeg ife. Nemad ei rääkinud ilmlikust ja ihulikust
 abift, nende arwamisef põhjenes talupoja maine häda ning
 kannatamine jumala seadufel, see pidi nii olema, ja nad
 töotafid talupojale selle eest alles teifes ilmas tawu, pealegi
 ainult sel tingimufel, et ta nende õpetufi karwapealt täidab,
 et ta oma ihulikufes wiletfufes ka weel aega peab leidma enda
 hinge eest lugemata käskude järgi hoolt kanda. Alles taewas
 pidi talupoeg faama parema põlwe, fiin aga oma saatust
 kandma alandlikult, kaebamata ja nurifemata. Maa peal ei
 olnud talupojal midagi nõuda. Nad õpetafid talupojale seda,
 ehk wiimane küll oma filmaga nägi, et paljudel oli juba maa
 peal see paradüis, mis nendele alles taewas ofaks pidi faama,

kõige pealt mõisnikel ja kirikuõpetajail, neil, kes trööstisid talupoega teise ilma õnnega.

Nagu kirikhärra kirikus, nõnda rääkisid ka wennastekoguduse jutlustajad paltwemajas. Õpetaja noomis iga pühapäew rahwast pidada rahulolekut suurimaks wooruseks, maha jätta ilmliku wara püüdmine, olla ülemate wastu alandlik ja sõnakuulelik, mitte nuriseda orjuse üle ja näidata leiwawanematele rohkem usinust üles: kaebus talurahwa laiskuse üle oli õpetajail alati juus. Nõnda siis kuulis talupoeg kirikus, et ta peaks õigusepärast veel rohkem tööd tegema, mõisale veel rohkem jõudu ohwerdama, ja et see, mida ta pidas oma hädaks ja millest ta püüdis wälja saada, õigusepärast veel suuremaks pidawat minema! Ja ometi otsis ta juba sellestki pääsu, pidades juba sedagi liiaks!... Kirikust läks talupoeg paltwemajja. Wahest teewad sealsed, lihtsamad walgustajad, kes rahwa enese rüpest pärit, õigust hädalisele. Ei midagi. Ka seal kõneldi ainult hingehädaft, ihuhädaft mindi kas waiکیدes mööda wõi forrutati õpetaja noomimist südamerahust, leplikust meelest ning sõnakuulelikust alistumisest ja käsutäitmisest edasi. Ka seal tehti, nagu poleks maapealne ilm ja ajalik elu kõige oma wiletsusega kõnelemise wäärtki, nagu ei tähendaks ihulik kannatamine midagi, nagu teeksid need, kes walu pärast ägawad, seega ainult pattu. Alles nägemata tulewikuilm olla ilm ja sealne elu elu, ja selle ilma asja seletati nii põhjalikult, nagu oleksid seletajad ise seal mõne hea aasta elanud.

See kõik ei seisnud kooskõlas kannatawa talupoja abilootustega. See kõik ei suutnud teda waigistada. Ta tundis enese olevat petetud, maha jäetud, ilma õigete nõuandjateta. Ta kaotas usalduse niisuguste nõuandjate ning waigistajate wastu ja hakkas uusi, paremaid ootama. Meid, kes mõistaksid tema ihulikku häda, kes ei peaks seda mitte tühiseks, kes ei footwitaks selle suurenemist, kes ei räägiks ainult problemaatilisest tasust teises ilmas, waid kes wõiksid ilmutada midagi appitulekust, warstisest appitulekust juba siin maa peal.

Talupoja umbusaldust tema harilikfude trööstijate wastu

aitasid toetada mitmesuguseid väliseid olusid. Wahe nende ja tema wahel oli liialt lai ja liialt lõdew, nende olek tema wastu ilma sõprusliku sidemeta, ilma wennalise soojuseta, ilma ühendatwa kaastundeta. Need trööstijad seisid temast ülemal, ta pidi nende poole üles waatama. Nad seisid temast ülemal seltskondlikult ja waraliselt, meelet ja waimult, ilma et nad oleksid wõtnud waewaks tulla tema juure alla. Talupoeg märkas kõrkust, kaskivoust, nuusutas üle muust, ja mis tegi tema usaldusele täielise lõpu, oli see, et ta oma trööstijaid tundis ühenduses olevat nende wõimudega, mis temale head ei soowinud, mille poolt tuli kõik häda. Ssegi need rahwalikumad lepitajad ja töotajad, kes töötasid tema külje all, olles tema rüpest pärit, eraldusid läbistifusest talupojast, talurahwa mustast paljusest, sedawõrt, et ta neid enam omadeks ei wõinud pidada, ning ka see eraldumine põhjenes osalt waralisel, osalt waimlisel ja meelelisel lahkolekul, ja niisugune wahe on alati wastastikuse usalduse haud. Kus luuakse ühisel usutväljal liike, ehitatakse kihte, soetatakse klasse, seal ei kaswa ühenduseiwili, seal mühab umbusalduse lämmataw umbrohi.

Sfikud, kes kutsusid endid rahwa hingekarjasteks, ei olnud seda mitte. Karjane seisab karja juures ja karja seas, kirikhärra aga troonis rahwast kaugel, kogudusest küündimata kõrgel. Karjase esimene kohus on hoolt kanda oma karja hüweolu eest: kirikhärra mõtles kõige pealt ja enamasti ainult iseenele tulude peale. Sige karjane püüab karja hädas aidata, teda waenlaste wastu kaitsta; kirikhärra aitas häda edasi kasta, sest et ta hoidus talupoja wastaste poole, seisid n e n d e kasude eest. Karjane ei olnud mitte lihtne karjane, waid uhke härramees. Ta polnud mitte kaastundlik, heldemeelne sõber, waid kõrk ja wali peremees. Talupoeg ei leidnud mõisniku ja kirikuõpetaja wahel muud wahet, kui et esimene nuhtles teda witsadega, teine sõnadega. Esimene pekksis, teine noomis. Muidu olid mõlemad mõisnikud, mõlemad suurmaa-omanikud, orjade pidajad, suurperemehed ja suurhärрад. Ja niisugustena

nägi talupoeg neid alati kõndivat käikäes ja ikka teil, mis käisid talupoja omadele ristamisi ja otsekohe wastu. Mõisnik ja kirikhärra mõistsid teineteist, aga kumbki ei mõistnud talupoega. Nagu mõisnik, jäi ka kirikuõpetaja, talupoja hingekarjane, temale wõõraks. Ja see wõõrus oli seda suurem, et kirikhärra, nagu saksa mõisnikki, talupojale juba rahwuselt oli wõõras. Karjane ei saanud hingega, hing karjasega sel keelel rääkida, mis mõlemaile ühine, omane, kodune — nad ei saanud wahetada hingehelisiid, südamehäält, kui nad seda oleksid wõinud ja tahtnudki. Nende wahel ei tekinud seegi oluford, mis walitseb sulase ja hea peremehe, alama ja hea ülema wahel. Seks puudus kirikhärral liiga sagedasti see lähendaw, lepitaiv, teed tasandaw, wahesid warjaw omadus, mida nimetatakse lihtsaks inimesesõpruseks, inimlikuks lahkuseks. Talupoeg läks õpetaja juure sama kartlikult tuskutwa südamega, sama roomates ja küürutades nagu mõisafaksagi juure, ja teda lasti kirikumõisa niisamuti tagaukse ja tagatrepi kaudu nagu rüütlimõisagi. Ja kui kirikhärra arwas enesel asja olevat, siis ta kärkis talupoja peale sama kurjalt ja käskiwalt nagu kärkis mõisahärra, kui ta enesel arwas asja olevat. Ning mõlemad arwasid endil ikka asja olevat, sest et nad pidasid fääraft talupoja kohilemist tema kaswatamiseks ja õpetamiseks. Alma waljuseta pidi talupoeg nende arwates hukka minema — weel enam, kui ta nende arwates juba oligi. . .

Sa alamat, lihtsamat liiki hingekarjased? „Armupetuse“ kuulutajad rahwa enda rüpeft? Kriitliku wenduse ja wennastuse õpetajad?

Nah, need tegid, nagu nende kõrgemad ametiosalised eel. Wahe oli ainult kraadiline. Nad tegid, nagu teiwad kõik waimulikud mehed, kõik kiriklased: nad muretsefid ahnuse ja kadedusega oma ühingu, Herrnhuti usulahu, ja enda isiku wõimu, tugewuse ja suuruse eest. Nad töötasid enese, mitte rahwa heaks. Nad eraldusid rahwast seega, et jaotasid ta waralifelt ja waimlifelt liikidesse — paremaiks ja pahemaiks, kõrgemaiks ja madalamaiks. Nad tõufasid rahwa eneseft

eemale, sest et nad isiklikule auahnusele ja kasupüüdele oma koguduses usked ja aknad avasid. Rahwa loomusunniline umbusaldus ka nende vastu imbus haigutavast lõhest, mis oli nende sõna ja nende teo vahel. Nad nimetasid endid wendadeks ja õpetasid wendust, aga nende olef musta hulga vastu tegi nad wõõrasteks, nende tegelik elu hingas wälja wahetegemist, isiklikku ja seisuslikku eraldamist. Ja mis weelgi kaalutvam: kogu Herrnhuti usufelti organisatsioonil puudus wendusealus ja wendusekaju; ta ei tunnud poolegi feda ühetaolust, ilma milleta wendus pole mõeldaw; ta põhjenes otsekohe liigitamisel ja lahutamisel.

Wennastekogudus, mis sai aastal 1817 keiser Aleksander I käest wormilise loa ehitada Baltimaal palvemaju ja teha eestlaste ning lätlaste seas kiriklikku tööd ja mis wõistles wõimsalt luteri usu kirikuga, oli finnine usufelts, mille rüppe mitte igaihte vastu ei wõetud, kes soowis tema liikmeks saada. Wastuwõtt sündis liisu kaudu. Inimene, kes soowis „wennaks“ wõi „deks“ saada, andis enese üles nõndanimetatud hoolekandjaille, feda oli igal koguduseosal mitu, ja need panid kandidaadid koguduse ülemale ehk diakonile ette. Mõne aja pärast said nad siis teada, kas nad vastu on wõetud wõi mitte. Juba see wastuwõttewiis ühes kiriklikus liidus, mis ewangeeliumi mõttel kõigile, iseäranis aga „patustele“, lahti pidi olema, näitas, mis tõugu wennalik ühetaolus walitfes Herrnhuti koguduses. Kuid wastuwõtmisel ei waadatud mitte ainult walitawa liikme „pattude“, mitte nii wäga tema kumbelise elu, tema hingelise kõlbuse peale, waid ka — ja fagedasti ainuüksi — tema waralise seisukorra ja lahtise käe peale. Harilik nähis oli, et mõned liikmekssoowijad wõeti üsna pea vastu, kuna teised aastatekaupa pidid ootama ning paljud vastu wõtmata jäidki. Ning wiimaste seas oli ikka rohkesti waeseid ja kehwiikuid wõi neid, kelle annilahkusest ja õhwrimeelest head ei kuulnud, feda loeti ihnete seffa.

Sest kirik ja tema teenijad ning toed tarwitsewad wara. Wara on wõim. Ja wõimu on kirikule ja tema kandjaille waja,

et ennaft alal hoida ja edeneda. Kirik ilma tavalise võimuta ei suuda levida, ekspandeeruda, ei suuda võistlejatega võidelda, sest see tekitab kulujid, nõuab fogumispaikade juurehitamist, jutlustajate ning muude tegelaste ülalpidamist, nende arvu rohendamist, kirjanduse väljaandmist jne. Aga ka eneste lähema, isikliku tulu peale olid Herrnhuti waimulikud isand. S terased waatama, sama terased nagu kirikuõpetajadki. Nende taskud olid kõiksugu andidele ja kingitustele alataja kutsuvalt avatud, ja kes tahtis nende filmas armu leida, tõusta, lugu- pidamisele jõuda, see teadis, mis tal oli teha.

Aga aasta pärtlipäeiva ajal pidas kohaline diakon ehk „saksa-isand“, kes elas Baunkülas, Harjumaal, oma aastapäha. Seda pidustati peamiselt annetamise ja ohverdamisega. Suures tooris sõitjaid „hoolekandjad armsad wennad“ ja muud jõukamad foguduseliiimed Baunküla poole oma peameest austama ning teda kingitustega rõõmustama. Küll sinna wiidi raha, küll weeti rahawäärilist tarbevara. Sinna rändas wõija meepütte, seakintse ja püülijahu, willu ning linu ja kõike, mis leidus kodu paremat. Muidugi oli teataw osa andijid ka rahwa laema hulga käest korjatud, ja kes ise pidule ei läinud, saatis oma kingitused teistega pärale. Nii mõnigi annetas ohwimeelselt saksa-isandale, mida ta kodusel perel, lastel ja teenijail, oleks tartwis olnud; nii mõnigi maius rändas waimuliku mehe lauale, millest annetaja töötegijad aasta otja, ifegi suurtel pühadel, ilma pidid olema.

Almetid wermastefoguduses olid au- ja ühtlasi auahnuseametid. Nende kättesaamine sõltus waranduse, seisuse ja sugu tingimustest. Hoolekandjaks ja lugijaks ei wõinud tegeliku pruugi järele mitte iga aus, usklik ja kirjatundja „wend“ saada, „õde“ ammugi mitte. Hoolekandjaks olid ainult jõukad ja liht-talupojast ülemal seiswad meessoost isikud — foolmeistrid, mõisafundijad, kaupmehed, kõrtsmikud, möldrid, käsitöölised, wallatanemad jne.; istus harwasti mõni liht-talupoeg nende seas, siis oli ta tingimata lahtise käega jõukas peremees, ei kunagi waene wabadifega sulane. Usjata sirutas kehiv

Külamees kae feesuguse ameti järgi, kuigi ta — õnne kaupa — foguduse liikmeks wastu oli wõetud, ja asjata tegi seda iga isik, kellel oli madala seisuse kõrival wahest küll rahalist jõudu, aga finnine käsi. „Wälispidiste heategude“ peale pandi nimelt suurt rõhku ning sellega mõeldi eel kõige ohwriheldust usufeltfi enese ja tema kõrgemate juhtide wastu.

Hoolekandjad istusid palivemajas jumalateenistuse ajal erilisel kõrgemal pörandal, foguduse wastas, neile määratud aupinkides. Nad olid liht-karjast eraldatud, kõrgemale seatud, nagu wendade ja õdede waltwajaks ja ülemaks pandud, ehk küll wennalikku ühetaoluse põhimõte sellega halvasti sobis. Ja nad istusid seal nähtawa uhkuse ja iseteadwusega, nad lasfsid wahe, mis oli nende ja „karja“ wahel, wõimalikult selgesti wälja paista. Sgaurks nägi oma filmaga, et wennad pole ometi mitte wennad, waid et on ülemaid ja alamaid wendi. Nagu kirikuski teatud paremad isikud, efirinnas, olid määratud seisuslikult ja waralistelt wõimsamaile, nagu seal wahet tehti saksakoori ja talupoja-koori, rikka ja waese furnu wahel, samuti oli lugu seski foguduses, mille liikmed pidid olema ühetaolised wennad. Muidugi edendas niisugune liigitamine jämedat auahnust ja seega wälispidist wagatsemist ning wariferlikkust. Auahnusest püüti saada foguduse liikmeks, auahnusest tõusta hoolekandjaks. Kiriklik-wennalik fogudus pakkus sama ebameeldiwat pilti, mida seisustel ja waralistel liikidel põhjeneiw ilmlis feltsfondfi.

Minult järje-õigeks täienduseks kõigele liigitamisele oli siis ka liikidesse jaotatud jumalateenistus wennastefoguduses. Neid liike oli kaks ja foguni kolm. „Sumalalapsed“ hoiti „ilmalasteft“, Siion Paabelist kindlasti lahus. Sumalalapsed ja Siion olid Herrnhuti usufelts, Paabel ja ilmalapsed suur kirik ja tema fogudus. Sest usuta inimesi tol ajal weel ei olnud.

Wennastefoguduse palivemajad olid ja on, nagu teada, enamasti kirikute juures. Pool tundi pärast kiriku wäljatulekut algas herrnhuutlaste palivemajas jumalateenistus, mida hüüti „lahtiseks lugemiseks.“ Sellest wõisid osa wõtta ka „ilmalap-

fed", twennastefoguduse nimekirja wastu wõtmata patused. Pühapäewa-kothane jutlus, mis kirjusus juba peetud, loeti uuesti ära, kuna selle eel lauldi mõned salmid. Siis pidas lugija peast lühema wõi pikema — enamasti pikema — kõne, milles ta kirjusus ja siinsamas kuulnud jutlust parafraasitas. Jumalateenistus lõppes palwe ja lauluga, mille wiimase salmi puhul püsti tõusti.

Pool tundi hiljemini algas nõndanimetatud „teine tund“. Sellest ei tohtinud ilmalapsed, twennastefogudusest eemalseisjad, enam osa wõtta. Kui mitte weel kolmas tund ei järgnenud, siis lasti teisele tunnile fogudusse wastu wõtetud liikmete kõrwal wahel ka need, kes weel wastuwõtmist ootasid, kelle nimed juba kandidaatide kirjas seisid, kelle kohta aga liisuga tehtaw otsus weel teostamata oli. Enamasti aga, muu seas ka Särwamaal, peeti palwemajas kolmekordset palwetundi. Teisele tunnile lasti üksnes otsust ootawad liisulised. Muidugi wõisid ka pärisliikmed, kui see nende liigi-au ei haawanud, sel madalamal lugemisel kuulajaks olla, kuid mitte „Baabeli rahwas“.

Kolmanda tunni järgnedes fogunes palwemajasse ainult „äratvalitud“ rahwas, enamasti wanemad inimesed, need, kelle nimed juba eluraamatus seisid — twennastefoguduse pärisliikmed. Palwemaja ukseid pandi finni ja mõni twend seati ustele wahiks, et ükski ilmalaps jumala pärast sisse ei pääseks! Sa et patuste filmad läbi klaasigi ei näeks, kuis jumal oma lastega ja lapsed oma jumalaga asju diendaivad, kaeti ka weel aknad eestriietega!

Nüüd alles olid twennad-õed koos. Need seal wäljas olid wõõrad. Nad olid wõõrad, ehk nad küll sama jumalat otfisid nagu twennad ja õedki, ehk nad küll kirjusus ja palwemajas sama õpetust käisid kuulamas, mida kuulasid „jumalalapsed“. Sukutatud templist, finnimüüritud Siionist kajas hale lauluheli, kostis härras palwefõmu, tõusis ulguw ja nuuksuw nutukahin wastu lage. Seal nuteti maailma pattude pärast. Nende pattude pärast, kes seisid wäljas, kelle eest oli hingeäratajate

tempel suletud. Sa nutjad olid mõisa krepikandjad — kupid, filtrid, aidamehed, ka mõningased opmanid, need wagad wennad, kelle kapid äripäeival peremehe kuku kasul tantfifid nende wõimuse alla antud wendade seljas. Sa seal nutfid ja palive-tafid teiste pattude pärast förtsmikud, möldrid, mõisarentnikud, need wagad wennad, kes elafid ja kogufid rikkust oma põlatud wendade wiimsest jõust. Nende jõust, kes kui patused ilmalap-fed seal wäljas seifid, kelle eest jumalakoja ukfed ja aknad finni, sest et neil oli wähem wara kui nutjail, wähem seda mammonat, mille teenimist nutjad pühakirja järele ise patuks tunnistasid ...

Talupoeg mõistis, mida temaga fiin tehti, nagu ta sedagi mõistis, mida tehti temaga kirikumõisas ja kirikus. Ta mõistis seda, olgugi tajumisi ja undamisi, ja et ta seda mõistis, fiia ta kaotas usalduse niisuguste abimeeste, hoolekandjate ja trööstijate wastu ning ihkas ja ootas oma südamese uusi, paremaid. Ta igatses abimeeste järele, kes teda peatfid teatawate õigustega inimeseks, kannatawaks inimeseks, ja kes juhataffid inimesele abi, mitte ainult hingele; kes ei tõstaks juhatawat förme mitte üffi förge ja kauge taewa poole, waid osutaffid ka selle kindla pinna poole, mille küljes on inimene oma eluga finni.

Nüüd aga ilmus forraga mees, kes wäljendas selge sõnaga mõndagi, mis talupoja pöues tummalt oli kipitanud. Nüüd ilmus mees, kes julges talupoja seniseid abimehi ja trööstijaid aivalikult laita, iseäranis sellepärast, et nad endid temast pidafid paremaks, kõrgemaks, jumalale ligemaks, et nad jaotafid rahwa ilmliku wara järele liikidesse, et nad ukfed, mis olid ühtedele aivatud, teiste eest finni panid, ja et nad endid ise põlatud wendade wähesest raswast nuumafid. Suhan Leinberg algas oma tegetwust wõitlusjega talupoja seniste awitajate, hoolekandjate ja nõuandjate — tema seniste ebasõprade wastu.

Waetwolt oli Maltsweti nimi saanud rahwa seas tuta-wama kõla, kui sellega ühes käis teade, uus usumees artwustada kirikudpetajate förkust, lähematuft, wara-ahnust ja mam-

monaorjust sama teratvalt kui Herrnhuti wendade templi-lufutamist, patuste liigitamist, nende warijerlikku ebatragadust ja filmateenri-tembutust. Teisi mõjusamaid usufeltse tol ajal rahwa seas ei olnud; baptistid ilmusid hiljemini. Ja et teade wastas tõe, märgati sellest, et wõitlus Maltšweti wastu arwustatud ja laidetud tegelaste poolt sedamaid lahti pääses, et kirikuõpetajad ja „saksaisandad“ ning mõlemate abilised uut usumeest ühest suust püüdsid waleprohwetiks, rahwa eksitajaks, kuradi sulaseks teha, kelle õpetuste eest nad oma karjasis noomides ja wannutades hoiatasid. Rahwas aga arwas, kõigest hoolimata, temas oma mehe ära tundwat, seda enam, et ta hoiatajaid ei usaldanud. Maltšwet oli küll olnud kõrtsmik ja mölder, oli matti wõtnud ja puskarit müünud ning sellega jõuaks saanud, aga ta ei olnud mitte enam kõrtsmik ega mölder, ta oli mammonaorjuse maha jättnud, teiste abil wara fogumise kõrwale heitnud ja nõudis, et teised rahwaõpetajad ja rahwanoomijad teeksid sedasama. See äratas talupoja tähelepanu, meeldis talle, wheetles teda, soetas temas usaldust uue paltwemehe wastu. Ja see usaldus oli seda suurem, et Maltšwet ei olnud talupoegadele seisufelt ja rahwufelt wõõras, nagu kõrk kirikhärra ja saksaisand oma wiletša eesti keelega, et ta oli talupoeg nagu nemad ja ei tunnud mitte ainult nende keelt, waid ka nende elu. Aga ka uhke ei olnud Maltšwet, ei lastnud endas kõrkust ega auahnust nõnda tükkida esile nagu wennastefoguduse lugijad ja hoolekandjad ning mitte wähem pastorid ja nende saksikud kõstrid. See kõik, hoopis waatamata tema suure kõneande ja muude osatwuste peale, tõstis Maltšweti nagu imewäel põhjast pinnale, tegi taht ühe hoobiga waimuliku rahwamehe, kes ületas pooldajaid kofitwa ja fogutwa mõju poolest kõik tolleaegsed wõistlejad.

Weel suuremaks kasawas see mõju muidugi, kui tema nimi pärastpoole liitus suure wäljarändamis-liikumisega ühendusesse, kui ta sai nähtawasti seks aivotajaks, seda talurahwas salaja oli oodanud, aivotajaks, kes ei töotanud kannatawale talupojale mitte üksnes teises ilmas tawu, waid arwas wõimalikuks,

et see oma põlve juba maa peal võib parandada, ja temale
seks teed näitas ja aitas abindusid otsida.

See oli Maltsweti paljas nimi, mis tähta ka Kugli küla
ta terve ümbruskonnaga kihama pani ning talu poole, kus
ta oma häält pidi tõstma, teele ajas. See oli Maltsweti
paljas nimi ja eemalt kuulnud kõla tema võitlusest rahva
seniste hingekarjaste vastu, mis kajas nagu ärataw, kutsuw
kellahelin külast külla, talust tallu, ifegi fundides wirguma
lootufeta tuimusesse wajunud hingesis.

Need seal Kugli kõrtsis, kes pidasid uue rahwaõpetaja üle
wiina ja õlle juures naljaga segatud lodewaid waidlusi, olid
need leigemad, kainemad waimud rahwa seas, kellel kirglikud
usu- ja lootusetunded enam-wähem puudusid, kes waatasid
uutele nähtustele umbusklikult, arwustawalt, ära oodates vastu,
iseäranis asjadele, mille peale panid härdad, süttiwa usuga
hinged suuri lootusi. Aga nemadki ei suutnud wabaneda selle
kõla mõjust, mis oli Maltsweti nimel; ka nende südame põhjas
liikus salaja midagi ootuslikku ja lootuslikku, mis neid fundis
kõrtsi lahkuma ja samme pöörama Riisa talu poole.

Päris palawikuline liikumine walitses aga nende seas,
selle hingedes ühinesid ainelised abi-ihked usulise härdusega,
kõffu sulasid suureks, elatwaks fireks, wastupanematuks tungiks
täis wägetwat lootust. Nende majades oli uhaw lainetus. Sü-
damed tufusid, filmad läikisid, suud fogelesid paltwefõnu. Nai-
sed ergutasid mehi, mehed naisi, wanemad lapsi taga, ehk
küll igauks oli erk ja ärew ifegi. Kõik olid endid minekuks
ehtimas ja paljud ei püüfunud õiget aega ära oodata, läkisid
liiga wارا teele, et aga tõdufests umbseft ooteõhuft pääfeda
ja selle maja lähedale jõuda, kus neile täna nii haruldane
toode pidi ofaks saama, maja lähedale, kuhu nad kuhja kandisid
nii palju wiimistlematuid ootusi ning lootusi. Küla tänaw mus-
tas juba inimesift ning Kuglile kõffutulewad kaugemad teed
olid täis tõttawaid salgafesi ja ükfikuid rändajaid nagu firiku
juure wiitwad teed pühapäewa-hommikutel.

Kuglil oli wahest üks ainus terve ja turd inimene, kes

Maltsiveti lugemisele ei tahtnud minna. See oli Lõhmuse Laaivet, sama jultunud lüuamees, kes kõrtsis oli kiidelnud, et temagi uusi uskusid võivat luua ning rahvale prohveticke hakata, kui talle aga igapäevasest tööst jääks rohkem aega. See oli see üleannetu, kes nõudis, et usumehed ja palvetvennad teda ta pattude pärast alles siis tuleksid noomima, kui nad temale meele pööramiseks ühiskondlikult õiget teed teaksid näidata ja kui nad ise oma lihalikkudele himudele selja on pööranud. See oli see mees külas, kelle peale rahvas näpuga näitas liia joomise, abielu rikkumise ja seitsmendagi käsu vastu eeskimise pärast. Ja see mees oli selle jumalafartliku mehe väimees, kes tõi täna prohveticke külasse, kellele rahvas rõõmu eest, mis talle osaks pidi saama, tänu võlgnes, kes Kuglile ja fogu ümbrusele tegi võimalikuks oodatud päästjat palgest palgeste näha ja tema elusõnu oma kõrvaga kuulda. See jumalapistkaja ja usuteotaja oli waga Riisa Mihkli lihase tütre mees ning tema üleaedne.

Kui Lõhmuse peremees jõudis rätsep Wikerpuuriga koju, leidis ta oma noore naise lapse kätti ees põlvili palvetamast. Mespoole wahtides ja ristis käsi framplikult fosistatwa suu vastu wajuatades, palvetas Anu nii sügawa seesmise õhinaga, et ta midagi ei kuulnud ega näinud, ei meeste fissetulekut ega nende fogusid. Ta oli wäikese lapsega, kes magas hällis, täiesti üksinda; teenijad olid kõik juba Maltsiveti lugemisele rutanud.

Pooljoobnud mehe õlenniiskes habemes tuskus imelik muhelus, kui ta udune pilk filmas palvetaja liigutatwat kaju. Ses muheluses oli ühevõrra põlglikku pilget ja wabandatwat kaastunnet. Laaivet jäi nagu seesmisel sunnil hetkeks ukse alla seisatuma, ta ei suutnud palvetajat näiliselt eeskitada, ja tagasi hoides ka teist hakkas ta käsi finni wäikese küüraka rätsepa kitsast diast.

Nüüd pööras noor perenaine pead, lähemal pilgul hüppas ta summutatud karjatusel püsti. Ta ehmus aga weel millestki muust kui meeste ootamata nägemisest. Natuke aega

vahtis ta segasel kohmetusel oma mehe poole, ta suu otis sõnu, siis ta ütles häälega, millest värises kurb, kaeblik tüdimus välja:

„Taatvet, sa oled jälle —“

„Täis,“ täiendas mees.

„Sa oled kõrtsis jälle kiskund,“ lõpetas Anu oma lause ja ta filmades walgus ivesi kofku.

Taatvet äigas üle näo ja tõmbas iverise kää tagasi.

„Näe kasipojusest! Kriimustand nina ää! Aga selle eest panin teise lendama nagu nahkhiire... Sa oleks pidanud nägema, kuida ta kõrtsiuksusest kaewukünani mõõdis pilvede kõrgust... Sihuse finnas!“

Wäike nofastunud rätsep turtfatas naerma.

Aga näiliselt tuletas see iverise põsega mehele wastikult meele, et ta hooples, ja wabandawal häälesurumisel lihas ta juure:

„Dase siis iga nadikaela enesele nina peale lädistada! Niisugune salakoi tuleb meest nõõkama, nuputab minu ees oma rüüwetand rufikat!“

„Kellest sa reagid?“

„Marguse Mihklit!“

„Sa sihufestega lähed fina, Lõhmuse peremees, kõrtsis kiskuma!“

„Sihufestega jah! Nusat meest ma naljalt ei puutu! Aga kelmidele annan fitli peale, iseäranis neile nuuskuritele, neile filmajõllitajatele, neile, kes sõõwad ja salgawad...“

Noore naise suured lapsesilmad wiibisid nii nutiva kurbuse ja hingelise etteheituga mehe küünistatud näol, et meister Wikerpuur tundis kohustawat fundi enda feltfimeest wabandada ja noorikut waigistada.

„Taatvetil on õigus,“ ütles ta oma nõtte kõhurääkija-häälega. „Teine läks ropuks, kippus pesemata sõnadega suisa peale. Ja kiski lasteb siis omale rufikat nina alla toppida. Aga, kulla noorik, terwe asi oli jo enam nali. Kõik naerfid,

kui Mihkel lendas nagu takutopp uksest wälja ja kaewukü-
nasfe...“

„Kas ta sai wigaga?“

„Mitte põrmu. Tegigi aga, nagu oleks ristлуу asemelt
ära. Konnas natuke naerjatele — üks-kolmat, üks-kolmat —
ette. Aga ma nägin, kuida ta, kui sai kõrtsi juurest eemale,
sirgelt hakkas kõndima nagu kurg kappsa-aias. Põle tal tüh-
jal wigaga ühtigi — wigaga sai, näe, üksi teie wanamees.“

Noorik astus tummalt kätki juure tagasi, pöörates mees-
tele selja. Seda pidas Taatwet enda hukkamõistmiseseks, ja et
teise wiha häwituseseks wahel on tõhus saada ise wihaseks,
siis ta hakkas tühiste, otsitud asjaste kallal torisema ja mõ-
nama.

„Kus see Ants siis on? Maja teenijatest tühi nagu kabel;
ei tehta wäljagi, et peremees pikalt teelt tuleb! Kes siis ho-
buse nüüd eest ära wõtab? Sa pois — kus see on? Tiiut
pole koa kuskil näha! Targa paremaks lähed! Kõik lastakse
koduist minema pühkida! Kas nad enne ja pärast lulli ei wõind
lülida?“

„Küll mina lähen wõtan hobuse eest ää,“ ütles Wadu
Wikerpuur lepitades.

„Wõi sina! Kas sina oled minu sulane? Kuradi pärast,
miks teenijaid kodu ei ole?“

„Ma käskisin teenijad minna lugemisele,“ ütles noorik,
tõstes last kätkest sülle.

„Wõi käskisid kohe! Ei luband, waid käskisid!
Sa ise teadsid, et ma tulen hobusega teelt?“

„Ma ei teand, millal sa koju jõuad. Urwasiin, et õõsi.
Aga kui pidid weel enne lugemist tulema, siis — siis tahtsin ho-
buse ise wõtta eest.“

„Sina? Sina ise tahtsid —?“

„Sa.“

„Nojah! Urwasiid muidugi, et tulen kápuli koju wõi nors-
kan reel, habe taewa poole! Nagu oleksin niitwiisi sea moodi
ennegi koju tulid!“

Anu ohkas ainult. Aga see süüdistatav ohkamine ärritas pooljoobnut seda enam.

„Lugemisele! Kõik jooksevad, sabad seljas, Kufetvere kõrtsmiku lugemisele! Mis on sealt soada? Eõnu, paljaid sõnu — üks narrim kui teine! Parem võta kõõrdfilm juures pea puskarit täis, siis oled justament niisama tark võdi niisama loll, kui oleksid Maltšiveti Suhani piiblikäänutamist kuulid. Sumala eest, ma paneksin kõik inimesed parem tantsuma, kaarta lööma ja loba ajama, kui neid soadaksin unistaja palvetundi!... Sina ise lähed muidugi koa?“

Anu mähkis last, kes ärganud, suurrätiku sisse.

„Ja,“ kostis ta taha, aga kindlalt.

„Seda ma arivasin!“ naeris Taatvet, kasukat seljast kistudes, pilkavatult, kuna Wikerpuur uksest välja oli lipsanud, et teostada oma tütust hobuse lahtirakendamise poolest. „Seda ma arivasin! Oled jo Riisa Mihkli käbitene! Unikülast võitvad jo üffi unistajad tulla... Üks niisuke luusis ja luuras täna kivistarivoul kõrtsis ümber. Luges muidugi minu wiina-suutäisi. Waja jo mu naisele ja fogu külale õhates ja filmi punnitades kõriva fofistada, et Eõhmuse Taatvet käis jälle kõrtsis ja kallast nii ja nii mitu lonksu kurku. Nagu see tema asi oleks! Nagu oleks teda keegi minu walivajaks pand! Suudas, niisuke!... Kui see kuradi ivagadus inimeste ausaks ei tee, mis on taht siis dieti kasu? Kas õige inime kellegi peale lähed kaebama, kellegi kõriva lähed paha fofistama?... Kas tead, Anu, kõik teie ivagadus ja pühadus põle poolt krossigi ivart!“

„Ara tee pattu, Taatvet! Eõnu-Peetri Madis põle minu peale ilmaski käind kaebamas. Tal on ainult hale näha, et sina nii jumalakartmata oled, aga ta loodab, et sa pöörad siiski veel ford meelt.“

„Mäe imet, kuida sa kohe tead, kellest ma reagin!“ hüüdis Eõhmuse peremees, ja ta filmad said tigeđa kiirguse. „Ma põle kellegi nime suhu võt, aga sina kohe krapsti Eõnu-Peetri Madisest finni! Nagu teisi pugejaid ja susijaid wallast vähe on!“

„Kas sa siis Madist ei mäeld?“

Selle lapselik-õiglase küsimise peale ei võinud Taavet muud kosta kui: „Mõtlesin jah!“

„Sellepärast! Sa Madis ei soovi sulle midagi paha, vaid ainu-üksi head. Tal on kahju sinust, nagu on minulgi suist kahju. Ta kurdab tihti, et miks jina tema sõbraks ei soa, vaid ajad kõige pahematega külas ümber...“

„Kõige pahematega?“ Taavet oli raskest ja nõtkuvalt ahju kõrva järile vajunud; nüüd ta krapsas jälle püsti. „Õdi kõige pahematega! Sa tema on see hea, tema on see paras!... No, kas tead, Anu, niisufefeks, nagu tema on, ei tahaks ma ilmaski soada. Mul oleks jo häbi...“

„Madis on jumalakartlik mees...“

„Jah, jah, seda ta on, seda ta näib olevat, aga see on fõa fõif, ja seda on väga vähe! Mis on tema jumalakartusest kasu, kui ta minu ega kellegi vastu põle inime — inime, kellega võid rõõmsa meelega lõuatäie wiina juua, kelle kottist võid tubakat võtta, nagu oma ivenna kottist, ja kellega võid ajada sõnakese sooja juttu! Mingu hundi uru alla oma jumalakartusega! Tema ivagadus on mulle liiga fale ja ivedel lafe!“

„Sellepärast, et sa ise ei ole jumalakartlik.“

Nooriku toonis ei olnud midagi etteheitlikku, ainult palait, ivulutait kahjutunne kees ta rinna põhjast üles.

„Jah, Madise wiisi jumalakartlik ma küll ei ole, ei tahagi olla,“ ivastas Taavet, järi peale tagasi ivajudes, toonil, millest kuuldus õiglase, peaaegu ivihkate põlgus. „Kellele ta oma jumalakartusega siis head teeb? Kas ta fandile kannika leiba rohkem annab kui mina? Kas ta kellegile suutäie wiina on oft? Kas ta teise tuba läheks kустutama, kui oma sealaut põleks?... Kuda pagan ma temaga sõbrustaksin? Mis juttu ma niisufesega ajaksin? Ei tea jo teine muust rea- fida kui saksa-ivandast ja Aniste papast ja hoolekandjast ja lugemisest — igatvsesest lugemisest alalõpmata! Mõistan jo küll, mis pudru ümber ta keerleb. Võeti teine pifa, pifa ootamise järele paliverahwa hingefirja vastu — no nüüd fihesleb

füda ammu juba soada hoolekandjaks, tõusta lugijaks, et siis kõik imestaksid: „Näe, Tõnu-Peetri Madis koo aupingis, püha meeste aujärjel, istub Uniste papa paremal käel, kust tema tuleb kohut mõistma elavate ja furnute peale...“ Wigurimees niisuke! Rebane! Läbi ja läbi kelm!“

Noorik oli näo sügavasti lapse peale kumardanud; kui mees pilkavaid pühakirja sõnu näägutas, käis Anu kehast nähtav värin läbi.

„Madis põle mitte üffi jumalafartlik, ta on koo aus mees,“ ütles ta viimaks, hääles midagi poolpühalikku; siis lõi filmad üles, ja ta pilgust voolas hinge sügavusest tuleto kuum iha. „Taatvet, ma annaksin oma elu selle eest, kui sina poolegi niisuke oleksid kui Madis, kui ja oma kurja, patust elu vähegi parandaksid, kui ja mitte enam ei istuks küla kõige pahemate inimeste killas!“

Taatveti ilmeist oli näha, et ta midagi tahtis vastata, et tal midagi vastata oli, et ta arvas võidvat ennast kaitsta; aga ta oli kitsikuses, ta ei leidnud lööivaid sõnu, vastase arvamist mahapõrutavat seletust. Ja ses kitsikuses kähvas ta äkitselt püsti, lõi endale kõrnal vastu rindu ja karjus vägivaldselt, metsikult, karjus nagu vihane haavatud loom:

„Ma olen parem kui Madis, ja need, selle killas istun, on kõige paremad inimesed külas!... Mina — mina — Eõhmuse Taatvet, see laffekaus, see aidalõhkuja, see abielurikkua, kes ma olen, — ma olen jumala ees õigem kui teie wagad kõik!“

Ja rõhitseval, kõriseval hingeldamisel, mis pani ta laia võlvituid rinna lainetades liikuma, istus jooõnud mees järile tagasi, toetas pea mõlemate käte vahele ja vahtis imelikult õela, vihase uhkusega enda ette maha. Harivad pehmed juuksed langevad tal seejuures hõredate, ruugete salgukestena üle otsaesil ja andsid talle nagu kinnipüütud, aga vihafelt vastupaneiva kurjategija kohutava ning ühtlasi kaastundmuist ärataiva välimuse.

Mõlemad vaikisid. Noore naise pilk tungis pikkade, niis-

felt läikivate ripsmete vahelt luurates, nagu praod vahelt
vilkuiv päikesekiir pimedasse nurka, tuhmilt istuiva mehe peale.
Ses waates wõitles hea kurjaga, heldimus huffamõistmisega,
meeleheit lootusega. Alkitselt pani Anu lapsuse hälli tagasi
ja astus fergel, kuulmata sammul nagu kase üksiku mehe juure.

„Taaivet!“

„Mis ja tahad?“

„Tule kaasa!“

„Kuhu? Maltšiweti lugemisele?“

„Ja.“

„Mina? Mina Maltšiweti lugemisele?“ Ta tõstis pead
ja hakkas naerma laia, üleannetu lõuaga. „Mis ma seal
pean peale hakkama?“

„Kõik lähivad jo, Taaivet, miks siis mitte sina?“

„Ja, teie jumalalapsed, teie wagad ja jumalafartlikud,
teie lähete kõik — mis on minusugusel seal otšida? Ega's
lugemised ole patustele, ega's üleannetuid seal jallita!“

„Taaivet!“

„Ei!!“ kõrgatas mees kõmisewal rinnal, ja matsatades
langes ta rusikas põlwefondi wastu. „Ma ei taha! Ma
wihtkan teie igawaid jorutus!“

Nooriku pill põletas nagu sulataw tuluke patuse lau peale
maha. Korruga hakkas Anu mõlema käega mehe pea ümbert
finni.

„Taaivet, mõtle meie lapse peale!“

Ses hiiüdes nuuskus fogu õnnetu inimhing — kartuses,
mures, walus, ahastuses lõhkew süda. Ja kui Taaivet ldi
filmad üles, waatas ta kase sinakalt särawa tähe sisse, mille
kõne sundis teda waikima, mille hiilgus wajutas ta põrmu.

Nad mõlemad olid tummad. Soobnud mees tundis enda
pea ümber soojust, mis teda kainenaldas, ta tundis põse wastu
kääwat lõõskawat hingeauru, mis teda toitutas, tema pöue
nagu haawu parandaawa, hingeülendaawa eluõhuga paisutas.

Ta tõusis istmelt ja naine tõmbas käd tema pea küljest
tagasi.

Alga nagu oleks sellega hea waim temast jälle eemale nihkunud, ilmus jumalafartmata mehe wiinaniiskeske habemesse, ta lihawate, himukate huulte ümber patune, uskmata naeratus, ja astudes lapse hälli ette ning wõttes pisikesse eluka õnnetu parema käe rästi wahelt wälja, ütles ta pehmesti, aga pilkaivald:

„Kas arivad siis, et talle kaks näppu juure kaswawad, kui ma Maltsweti lugemisele lähen?“

„Ei, aga jumal annab ehk meile andeks.“

Alnu ütles seda fosistades. Ta oli hälli ette mehe kõrwale astunud. Tasa nagu kaks.

„Meile? Ütle ikke dieti wälja: sulle! Sest ega's sinu l seejuures süüd ei ole. See on ju minu patu pärast. Eks?“

Noorik waihis.

„Hahaha! Eks ma seda tea juba! Wanemate patud nuheldakse laste kätte. Iga käsi teeb kurja, sellepärast on pojal wiile sõrme asemel paljalt kolm, ja needki ühte kaswanud! Ma ei soa aga sest tarkusest hästi aru: miks nuheldakse seda põrmusest siin, kui kurja teen mina, — miks teda wäetit sellepärast keelatakse ausat tööd tegemast, et tema isa autut tööd on teinud! Haagrehti ei peksa iga kord ilma süüta inimest, ja teie ütlete, et jumal seda tegeiwat! Siis on jo teie jumal hullem kui haagreht!“

„Meie jumal on ka sinu jumal, Laatuw!“

„Ei, minu jumal on parem. Minu jumal annab mullegi andeks, — ei tule tal meelegi mu poega hakata karistama! Minu jumal annab mulle andeks, ilma et Maltsweti lugemisele peaksin minema. Põle mul waja kirikussegi minna. Patuste jumal on hoopis teine mees kui wagade jumal... Dada, mis sina arivad?“

Nida meister Wikerpuur arwas — ta oli praegu üle kõrge läwe jälle tuppä roninud — , seda wõis lugeda ta rõõmsasti ititaivald näolt.

„Mina wõin oma jumalaga rahul olla,“ wastas ta, ja

näitas seejuures kahte rida hartou, teravaid oravahambaid. „Ma olen ta käes küll natuke wusfi läind — ta hakkas inimest tegema ja tegi kogemata kaameli. Aga selle eest põle mul waja mõisatväljal adra taga ähkida ega mõisarehes warta tõsta, ei ka liitwaõrtoes koormat kanda. Minu jumalal oli minuga tahes wõi tahtmata hea nõu, et ta sättis mu inimese ja looma wahete. Tänu talle selle eest!“

„Aga mis kurja siis sinu isa wõi ema tegi, et sulle see küür selga kasvab? See olla jo iffe wanemate patu märk, nagu usuwad meie wagad.“

„Mis nad tegid? Käisid liiga tihti kirikus ja jätsid wäikesse Dadu üksi Kuru mõisa niiskesse karjatsetuppa. Uhel pühapäewal, kui waga karjane naisega jälle oli kirikus ja poisid wiisid toast karja-Seenu, kufkus Dadu kätkest ja murdis peaaegu kaela-luu. Eks wa jookswa kasvatanõd siis Dadukesele liumäe kufkaste, ja rätsep oligi walmis!“

Taawet waatas naerdes naise peale.

„Kuule aga, mis juttu Wikerpuur ajab! Isa-ema kirikus jumalat palumas, mõlemad jumalafartlikud inimesed, — kodu aga tehakse laps eluaegseks sandiks!“

„Eks nad old iffe patused inimesed,“ tähendas Anu tafa, aga uskliku hinge järeleandmatu wiisadusega.

„Soo! Siis peaksite jo kõik wigased olema, sest selle wanemad ei ole siis patused? Terweid inimesi ei wõiks ilmas ollagi!“

„Sumal farietab, feda ta tahab, iseäranis suuri patuseid ja neid, kes patust ei pööra.“

Taawet fasis oma pikki, hartou juukseid. Ta oli wiinas-tunud, aga ta tundis, et ta mõtleb selgemini kui tema kaine naine.

„No, mis suurt pattu on siis jumalafartlik Riisa Mihkel ja tema waga naine Liisu teind, et nende Mannil ilmale tulles üks jalg lühem oli kui teine? Sina oled nende tütar ja peafid feda teadma!“

Noorid wakis, aga ta nägu ei awaldanud mitte kitsikuse-

tunnet, waib ainult piinlikku kurbust mehe patuse, uskmatu jutu üle.

„Sa patust pöõrmata inimestele juhtuda niisufesed õnnetused?“ pitsitas Taarvet edasi. „Ma arwan, Riisa rahwast ei wõi ifegi püha waim õelda, et nad on patust pöõrmatud! Kas meie külas teifi jumalalapsi ongi, kes neile järele jõuawad? Kas mäletad ainustki pühapäewa, kus Riisa Mihkel kirikust koju on jäänd, sadagu kas wõi püssnuge taevast maha! Sa et teda palwefogudusesse wastu ei wõeta, ehk ta küll eidega feltfis iga pühapäe palwemaja pinki käib soendamas, see tuleb sellest, et tal eneselgi midagi suhu põle pista, ammuks siis weel saksa-ifandale õhwerdada. Sa kes see on, kes nüüd prohwet Maltsweti järele jookseb, et oma wagadust kõige ilmale näidata?... Kas tead, naine, ma tahaks Riisa Mihkli nägu näha, kui talle täna õhta ütlesin: Su tütar Anu reakis, et sa oled patust pöõrmata inimene!... Ma usun, ta neaks sinu ja su järestulewa põlwe ära.“

„Ei. Minu isa ei nea kedagi. Ta usub, et ta on patune inimene.“

„Aga mind peab ta ometi suuremaks patuseks?“

„Sa.“

„Sa patust pöõrmatuks?“

„Sa.“

„No miks siis tema laps niifama wigane on kui minu oma?“

„See on jumala tahtmine.“

Dõhmuse peremees krapkas jälle oma huugaewa pea ümberbert finni, tõstis siis wäikefe rätsepa nagu keefoti üles õhtu ja teda põrandale tagasi pannes hüüdis peaaegu nutusel hääl:

„Wikerpuur, kurat! Kas sul ja mul on täis aru peas wõi oleme mõlemad hullud?“

„Burjus oleme mõlemad,“ wastas kohkunud küürafas, sest see wäike mees teadis, mida läks maja rahule tartois.

„Ei,“ karjus Taarvet, „meie oleme rained, aga see siin on

joobnud!" Ja ta afus naife puufade ümbert finni, tõmbas ta enda wastu ja wahtis talle uurival, mõistataival "ma.

Anu ilusa näo üle lendas naerataiw hehk, mis kaivaluseft ja iwarjatud iwõidurõõmuft mitte puhjas ei olnud. Korraga tundis jumalafartmata mees kahte sooja kätt oma kaela ümber ja tema patuft pöördumata südameft lainetas läbi filmapiikne kuum, nõrgendaw iwool.

„Tule, Taaivet!“

„Ei.“

Taaivet ife arwas, et ta ütles ei, aga nooriku kõrwale oli fee juba pool ja. Ja kui Anu oma pikad, palawad sõrmed sügawamini kangekaelse ihu sisse iwajutas, iwõis ta natuke aja pärast kuulda täielist, selget ja-õna.

„Dadu, mis fina teed?“

Taaivet küfis seda kortsus kulmul, wahtides Wikerpuurift wiiliti mööda.

„Ma tulen sulle feltsiks, jul ehk muidu igaw.“

Taaiveti nägu läks iweelgi tumedamaks, ja kui ta hakkas laia suuga naerma, siis kostis fee nagu enesefüüdistus truuduse ja truudusemurdmise iwahel iwakutuwaft südameft.

„Jah, ja iwõid mulle Kiisal midagi kõhuga ette reakida,“ ütles ta ja kahtmas müüfi järele. „Kõhuft tuleiwad ifke kõige paremad kõned; ega Maltsiwetiigi kõne mujalt tule kui kõhuft —“

„Täieft kõhuft,“ täiendas tume hääl parfilit.

„Täieft neh, aga meie peame tühjaga kuulama.“ Ja Lõhmuse peremees tõstis kätkest oma karjutwa pojukese, kellel ifa pattude pärast kaks näppu iwähem oli kui teistel kisa-purikatel, käsiwarrele ja tegi minekut.

Ka Lõhmuse Taaivet läks Maltsiweti lugemisele!

See ainus, kes ei tahtnud minna!

Müüd ei olnud Kugli külas enam ühtegi teriwet inimest, kes mitte Maltsiweti lugemisele ei läinud!

Ka Lõhmuse Taaivet, fee jumalapiikaja ja ufuteotaja! Ja rätsep Wikerpuur, kes polnud temast mitte parem!

Snimesed, kellega nad tänaval kofku juhtusid, ajasid suud lahti, aga siis pilgutati üksteisele filma ja mõni sofistias naeratades ning pead ivangutades: „Sa, ja, jumal ivõib imet teha!“ Sa kellega oli neil täiesti õigus, ja õigus polnud ainult neil mitte, kes lifasid juure, et „Malksveti ivaim“ meelitada ka suuri patuseid hingeroale, sest selle ivaimu nimi, kes Lõhmuse Taatveti lugemisele ivedas, kõlas teisiti..

Sa Anu filmad hiilgasid.

Kui Lõnu-Beetri Madis teda nõnda nägi — ta seisis Riisa pere iväraivas ja nais oleivat Lõhmuse perenaist seal oodanud —, jooksis ta lagedast ja mahedast näost nagu ivälgujuga üle, ta pea tegi äkilise nõksatuse ja ivagusaist tuvi-filmiist fõõstis hetkeks nagu joake hõõguvat sulametalli.

Anu oli ilus praegu. Slusam kui kunagi enne. Tal olid praegu filmad, mis ivõisid mehepõues jääd sulatada, mis ivõisid külmal ja tuimalgi mehel ivere pähe ajada, filmad, mis ivõisid kufutada kõige karskema, jumalakartlikuma palve-ivenna filmahimu-patuse.

Sa Lõnu-Beetri Madisel, sel pühal mehel, oli äkitselt tundmus, kui oleks ta selle naisega Snnistegija sõnade järgi abielu rikkunud oma südames. Uga ta ei lõõnud oma himuraid filmi mitte maha, ta ivaatas edasi selle naise otja, kellega ta abielu rikkus, ja tal oli tundmus, et abielu rikkumine on magus, meeletu magus patt — patt, mida maksab teha, mida maksab hingeõnnistuse hinna eest teha.. Sa ta oleks selle naise juure astunud, tema kae pihku ivõtnud, seda surunud, surunud, kui Anul mitte tema joodik mees kaafas poleks olnud. Seda nähes oli Madise meelest, kui tõmmataks tal filmus kaela. Ta nokutas teretamisefks ainult pead ja andis tulijaile iväraiva ivahel teed.

Kuid tema kohmetus ei kestnud kaua. Pehme, helde, südamlik naeratus ujus forraga nagu päikesepaiste ta jumeka näo üle, ja sel näol oli nüüd suur sarnasus mõne inimese-fõbralise ivaimuliku mehe näoga.

„Woata, woata, meie Taatvet foa,“ ütles ta õrnalt,

hakates kergesti finni Lõhmuse peremehe käsitvarrest, mis hoidis jõudsalt ja hellalt wigasti last.

Näha ei olnud, kuis Taavet seda tegi, aga lähemal pilgul ei olnud Madise täht enam tema käisel.

„See on mõistlik, see on ilus!“ liblistas Madise jõe hääli patuse kõrva juures. „Inimesel peab ikke midagi olema, mis teda seeftpoolt toetab, jalul hoiab —“

„Saah,“ ütles Taavet, „muidu kufufõ mõnigi kaine mees feal ninali, kufst joodik oma abiga julgesti üle lähneb.“

„Alga inimene ei pea mitte olema suurelik,“ jutlustas teine sõbralikult edasi, pistes wastuse wagufi tasku, „ja jumalal on juba hea meel, kui meie, patused, tema ees wähegi põlwi nikutame ja kufalt painutame —“

„Krrae! Krrae!“ kuuldus korraga Riisa pere suure kase otsast; mõlemad mõistlikud waresed olid kõrtsi juurest juba ammugi siia tulnud, sest noorem tahtis prohwet Maltswetti tundma õppida ja wanemat huwitas suur rahwatvool.

„Põlwenikutamine ja kuflapainutamine oleksid head asjad, kui mitte kõige kelmimad inimesed kõige suuremad roomajad ei oleks,“ ütles Lõhmuse Taavet niisama wagufasti ja niisama pehmesti.

„Uamen! Uamen! Uamen!“ hüüdis seepeale salapärane hääli Riisa talu kaetouft, ja meister Wikerpuuri finakas-punane nagu peitus kirju labakinda taha.

Riisa talu oli muutunud nagu wäikeseks usurändajate leeriks. Kõik kohad majas ja maja ümber kubisesid oma ja naaberkülade rahwast, õues ja wärawa taga tänawal puristafid aia külge seotud wõõrad hobused.

Meeste mustad rasked wilitkaabud, suured laiad rebaseja jänesenahka mütsid, riideta kasukad, potifinifed mantlid ja kuued, wärtwilifed wööd, willased wõi takused kintspükfid, tõmmud sukad, hallid ja kollakad pastlad — nad liikusid läbisegamini naiste kõrgete munajate tornmütsidega, neiude punaste ja finiste pärgadega, mõlemate igakarwaliste wäikeste ja suurte pealiskäitikutega, nende lühikeste pruunide kroogitud

kuubede ja triibuliste feelikutega. Kus oli suurem jõud tihedasti koos, seal imbus riiekest potisinise värvivi, tubase suitsu ja vingi, odava tubaka ja piibuõli ühendatud leht kibevänge pillvekesena heljudes õhku. See oli talurahva väesuse hais, mida tundes saffad hoidsid nina finni ja mille eest nad põgenesid, nagu fihutaks neid pitsitav südametunnistus taga. Hiljemini, kui tulid vene saapad rohkem moodi, seltsis kõigi nende lõhnade juure härraste hirmutuseks ka veel tõkatihais, talupoega saffast veel enam lahutades, saffa ninale veel suuremat piina tuues. Siis pidi mõnigi mees, enne kui tohtis mõisa kirjutusetuppa saffa palge ette astuda, haisivad „kalavinskid“ ukse taha jätma, võdi ta võdis härra, proua võdi preiliga kõnelda ainult poolaivatud ukse tagant ning teatavast kaugusest. Kirikusaks kurtis aga igal pühapäeval pärast jumalateenistust, iseäranis juuvisel palatal ajal, käärkambris kõstirile ja kodus oma perekonnale, et see ilge talupoja-hais, mis täitis kirikut, viib ta vististi enneaegselt hauda. See kartus oli aga õnneks liialdatud, sest kirikhärrad elasid harilikult väga wanaks, ja et nende terwis mitte kõige pahem ei olnud, feda tunnistasid nende priksed põsed ning õnnistatud kehavormid ja mitte vähem nende suur rikkus järeletulevast soost.

Et Riisa talu ruumidesse ei mahu pooleldi palvelised, feda võdis näha ammu enne lugemise pealehakkamist. Tuba ja kamber olid seinast seina higistatavaid inimesi täis kiilunud, nii et laest kuffutu nõel poleks saanud põrandale, ning uksest trügis ja rüsis ifka veel rahvast jisse, nii et mõnel kiivil ses elatvas müüris kiputi hing rinnust pigistatama. Ei aidanud viimaks muu nõu kui tõsteti kambri afen ja toa tagaseinas olevo tahmane ruut välja — esiteks, et ammutada poollämbunud higistajaille värsket õhku, ja teiseks, et anda neile paljudele, kes välja pidid jääma, nende augufeste kaudu ka weidi oja lugemist; muidugi võisid välised salgad vähesjel arvul, ükssteist aivauste eest ära rõhudes, lugemist ainult fordamisi ja katkestatud järkude kaupa kuulda. Kõigest pigistamisest hoolimata ei tahtnud aga ükski, kes murrus kas

toas võdi väljas foja võitnud, paigast nihkuda, ja nooremad pidasid akna-augufeste ning suitsutoa ukse ees fojas päris võitlusi iga vähegi ligema kuulamisfoha pärast. Minult palvemehe laua ümber kambris oli vähe lahedamat ruumi, kuid selle hoidmine maksis Riisa peremehele ka waeiwa küllalt.

Sel lool polnud Lõhmuse pererahwal ning Tõnu-Peetri Madisel teadagi kerge tuppa pääseda ja toast läbi kambrisse. Väike küürakas rätsep jättis võitluse juba poolel teel katti, Taawet ja Anu, esimesel laps käel, suutsid endile ka ainult seepärast teed rajada, et neid kui omi inimesi kergemalt läbi lasti, kuna Tõnu-Peetri Madisele appi tulid tema palvemehe-nimi ja südamesõprus, mis teda Riisa peremehega ühendas, nii et ka temale tahapoole pääsemiseks — kas nurisedes võdi nurinata — ruumi tehti.

Riisa Mihkli perekond oli palwelaua kõrwal nurgalstmeil kõik koos: isa, ema, Mikki, Elts, Tiina, Lüll ja Mann. Punapealine Lüll hoidis lombaku Manni käest wennialikult finni; Eltse õitsivad plikapõsed õhetasid ärewusest; Tiina peitis oma wewewaeft nagu ema seeliku fortjudesse ja Mikki, suur tugew poiss, waatas widusel ilmel maha, nagu poleks ta millegagi rahul. Isa ja ema aga ajasid pika, tugewa, hallis riides mehega, kelle selg ukse poole, tasakesi juttu, kui tütar ja wäimees neile lähenesid. Mihkli suus jäi sõna pooleli ja Riisu tegi näo, kui ei tahaks ta oma filmi uskuda, kui nende pilk langes Taaweti peale. Wist olid mõlemad arwanud, et jumalakartmata topsiwend pühitseb praegu wa Tihase juures pühapäewa-õhtut, ja nüüd ta seisib korraka, laps hellalt käsiwarrel, nende ees! Ent Riisa peremehe kulm läks warsti küllalt fortju, tunnetades wäimehe wiinastunud pilufilmi ja tema põsel tulipunast kriimu, mille ilmparandamatu fiskuja teel niiske kuuekäisega ainult pealiskaudselt wewest ära oli pühkinud. Amm selleiwastu waatas kordamisi tütrele ja wäimehele näkku, misjuures ta wiimase wäikest põse-haawa nagu tawalift nähifst tähelegi ei pannud, ja kui ta nägi Anu rõõmuft hülgatwaid filmi, lihwatas ta sõhna, aradilmitsenud näo üle

andestuse ning leppimise pühalik kuma, ja ta tõmbas tütre kättpidi enda juure, et talle midagi head ja armast kõrva fofistada.

Mi ja ämm võtsid Taavetit wilult wastu. See oli loomulik, sellega oldi harjunud, see oli ikka nõnda olnud. Aga paljudele, kes waatasid seda kohtamist pealt, oli uudis näha, kui hea mõju oli joodiku ilmumisel Riisa lastesje. Nii suurtesse kui wäikesesje. Nende nägudele ilmus see hehkjas paiste, mille soetab hea sõbra ootamata tulek. Tiina, Lüll ja Mann nihkusid üksteisest lahku ja poetasid endid õemehe ümber kofku; Miik ja Elts andsid talle, kui Anu lapse enda sülle wõtnud, wanemate selja taga kätt ja tegid talle eneste wahel ruumi. Elts, wallatu tütarlaps, tõmbas teda koguni kõrwalestast ja küsis tõsisel näol, aga naerival suul fofistades: „Kellele ja täna Tihase juures tupe peale andsid?“ Ja Miik kohendas oma sumedat nägu, niikaua kui see sai üsna lahke kuma, ning Taaweti küsimusele, miks siis lugemine weel ei alga, kostis ta isewärki uriseival üminal, Maltswet oodata wiist niikaua inimesi, kuni maja lõhki aetakse ja mõni surmuks pigistatakse — see kaswataks palwemehe kuulsust. . . Önn muidugi Mikule kui ka Eltsele, et isa nende üleannetuid tähendusit ei kuulnud. Taawet aga muutatas pilkamisi suud ja äigas äia selja taga paitades üle Eltse kullakarwalise siidpea.

Nüüd pöördis wõõras mees, kes pererahwaga magufat juttu oli weftnud, ümber ja astudes sammufese lugemislaua poole laskis ta pilgu tihedasti täidetud kambriit üle käia ning siit läbi ukse poolpimedasse tuppa tungida, kus kogudus, pea pea küljes finni, paigal seisus nagu must liikumata müür. Minult summutatud aufartlik fofin ja üffikud ägarwad ja ohkawad häälitsemised rüfina seeft lasksid märgata, et sel müüriil on elu sees, et fiin ootasid wiisad, kannatlikud inimesed täis ihkawat põnewust midagi, mis neid pidi üles tõstma igapäewasest hallist üksluisusest, igapäewast muret ja waeiwa unustada äitama, mis neile pidi jagama lootusi tulewiikuks, tröösti ja tuge tooma edasjelamiseks kuni paremate põlweede tulekuni.

Laua! põlesid puulühtrites kaks kaunis jämedat rasva-
küünalt. Nende kollakas, ivenivalt loitev valguis langes täie
kumaga Suhan Reinbergi peale, kui ta tõsifelt ja rahulikult
laua tahta astus ja nagu jutusumina waikimist oodates ühe
käte Piibli, teise lauluraamatu peale toetas ning filmad kindla,
mõtlifu waatega rahwaogogu peal laskis puhata.

Maltsiwet wõis olla paar aastat peale neljakümne wana.
Boole pea wõrt suurem kui tema ümber seiswad keskmise kas-
twuga mehed, aivaldas ta oma tugewa, täidlaste koguga, oma
wõlwituid rinna ja sirge, kindla seisanguga jõudu, terwoist ja
küpsumust. Tema lahedaft, mehifist näost, mis sai kõrge, waimuka
otsaesi läbi pikerguse kaju ja mida piirasid ruuge täishabe
ning kõrwust saadik lõigatud tõmmupruunid juukses, paistis
meelekindluse ja tahtewisaduse kõrwal see ifeteadlik eneseusal-
dus, mille jagab waimne wõimistundmus, telstest ülekaimise
teadwus. Seda mõju toetas ning kõwendas tema suurte, fini-
hallide filmade waade. Kõige lahkuse ning pehmuse kõrwal
oli sel waatel midagi wõimjat, wõimuga wõitwat, midagi
hingeliselt autoriteetlikku, mis nõuab, pärrib, käsib. Maltsiweti
pilg wõis olla wahel nii läbitungiw, et mõned teda wälja
ei kannatanud. Ta püüdis finni ja naelutas oma pilguga.
Tema waade, ta kehahoid ja peapööre wäljendasid jahedat,
kogutud rahu, ilmutasid feesmist tasakaalu, ja enesejulge, wai-
gistust jagaw kindel rahu woolas ka tema häälest, kui ta
hakkas kõnelema. See hääl oli paras tugetw, puhta, selge,
metallise kõlaga ja selle kõrwahellitaw, fuidant-meelitaw
pehme mõnuga, mis ei jää kuulajaisse ka siis mõjuta, kui
rääkijal on kamin kõneand. Maltsiwet aga oma suure loomuliku
kõneosawuse ja sõnatõimuga, oma ettekandega, mille elustaw,
waimustaw wool ei tunnud takistusi, oli selle nõidutwa häälega
hulkade kõitjaks ja taltsutajaks nagu loodud. Ta hääl soendas
ning sütitas, ülendas ning liigutas. See tungis nagu ärataja,
ülesraputaja ja ühtlasti nagu meelitaja ning lepitaja loidu-
sesse ja tuimusesse wajunud hingede sekka.

Ka tema näol wahetleto ilmewäng, see feesmistete liifu-

mieste nähtav kuma, tveetles ja küttestas. Tema palgel hekkis
 isetvärki rõõmlik, naerataw tõsidus, mis omandas sulatawa
 mõju, kui kõneleja läks soojaks, kutsutavaks, palutavaks, ja mis
 ilmutas lapselikku headust ning pehmust, kui ta oli erajuttu
 vestes lahkel, ladusal tujul. Ta võis aga ka wäga tõsiseks,
 peaaegu süngeks saada, eriti kui ta oma jutlustes kõneles
 jumalariigi arvatavalt wastasteist, iseenda ja oma õpetuse
 kahtlustajast, wõi kui ta kujutas jumala wiha patust pöördi-
 matute üle, wiimse kohtu koledusi ja muid pörutatawaid sündmusi
 pühakirjast, wõi kui ta usklikkude hulgas märkas isikuid, kellesse
 tema sõnad jäid täiesti mõjuta ja kajata. Tema pikad, harwad
 hambad, mis wälkusid mustjast habemest helewalgelt wälja,
 andsid tema näole säärasteil korral peaaegu kohutawa jume.
 Hoolimatut tähelepanematuist nähes andis ta oma waatele ka-
 ristatwa teratwuse ja kõrgendas ning kõwendas häält niikaua,
 kui selle sunditawal kõlal oli sooritud mõju.

Shufattelise wälimuse poolest seisis Särwamaa prohwet
 talupoja ja linnamehe wahel. Ta kandis ivesihalli kodukoitud
 willast ülikonda. Wäiksema, poole reide ulatuwa sarwonööpi-
 dega kuue pealt oli ta toas oma pika, laia, tumehalli mantel-
 kuue ära heitnud, mis andis talle kaunisti waimuliku mehe
 autwäärilise wälislaadi ja mida wäiklased wastased warsti
 hakkasid prohwetimantliks pilkama, ehk küll ka teised säherdust
 riiet kandsid, iseäranis talwel kasuwa peal. Talupoja kints-
 pükste asemel olid tal jalas pikad ja kaunis laiad sääritud,
 mis, alt sidumata, ulatusid parknahast pasteldeni maha. Kaela
 ümber oli tal lihtne walge rätik, mille pealt ta mustwillase
 falli ära oli wõtnud.

Tema olekus polnud midagi poseeritwat, ei midagi näit-
 lejalist, ei midagi ebaloomulikku, kui ta seisis palwelauas kogu-
 duse ees ja nüüd pööras silmad rahwa pealt ära, wõttis lau-
 luraamatu kätte ning maha istudes hakkas sõna ette üttema.
 Niisama wähe oli tema hääletoonis mängitud pühadust, kunst-
 likku härdust, seda imarwenitwat saltwanistooni, mida kõstsid,
 foolmeistrid ja era-palwemehed, kirikhärrade ebapruiki jäljen-

dades, sagedasti tarivitatavad. Tõsiselt, aeglaselt, wabalt tulid sõnad Maltšiweti suust, ja kui nad mõjusid hinge puudutades, meeli äratades, tähelepanekut soetades, siis tuli see just rääkija kena hääle lihtsast, loomulikust kõlast. See sünnitas koguduses sedamaid selle hubase lootusjulge meeoleu, millele järgneb kerge, tänulik süttivus. Ja see tähendab kõnepidajale poolt võitu. Oma jutluses ja palwes, nii noomis ja tungitu ning mõttelt liialdaw, kui ta neis sagedasti ka oli, hoidis Maltšiwet iga jämeda ebatooni eest, põlgas wingumist ja ulgumist, pidas „põrutamises“ mõdu ning mõistis kõige lihtsamaid oraatorlikke wahendeid ning võtteid tõhusalt tarivitada. —

See oli harimata, oskamata inimeste ilutu laul, mis, hoolimata palwemehe kaunis võimsa baritoni juhtimispuudest, Riisa talu tahmaste parte ja suitsunud lae poole kerkis — weniitatult, jorutatult, kord liiga madalale, kord liiga kõrgele kistult. Ja woolas wiisalt ja tõrkfalt tööorjade karedaist kõridest, eluraskuste läbi kofkupigistatud rindadest — kõridest ja rindadest, mille hääle peamiselt tööloomi wäljal harjunud waljult ning karmilt taga sundima, sest et fundijaid endid sunniti niisamuti taga. Ja siiski oli sel wiiletjal, iluwastasel, wiltu ja wõõriti kistud laulul oma muusika, oma luule, oma jõud ja elu. Temas hooivas end üles walus waewleiw rahwasüda petliku lootuse tiitwul ihatawa pääsu, iha sunnil luuletatud wabaduse poole — ägades, kaebades, nuttes, aga kallaft aimawa uppujana pisarate tagant naeratahes, rõõmuhüüet wälja litsudes kofkupitstitatud südamest...

Laulule järgnes peale lühikese palwefarnase eesõna Maltšiweti waba jutlus, milleks ta piiblist wõttis tarividust mööda ühe ja teise koha, et neid suure osawuse ja waimukusega enda sõnade sisse pöimida ja argumentatsiooniks kasutada. Sfege wastamisi käitwaid mõtteid ja õpetusi, mille poolt pühakiri nii rivas, mõistis ta haritud waimulikkude kõnelejate kombel wäledasti liita ja enese sõna wõimul tõsta elawaks ning elustawaks tõeks. Piibel näis Maltšiwetil olewat suuremalt jaolt peas. Ta ei jäänud hetkekski kitsikusse, tar-

toitfedes oma seletuste tõestuseks ja finnituseks mõnd parajat pühakirja-kohta, ta huuled woolasid üle sõna-sõnalt meeles peetud piiblititaatidest.

Maltšiveti jutlustel oli olude järgi oma eduline vahe; nad muutusid aegamööda, seejärel, kuis tema õpetused teinensid, kuis tema arvamised teatavas suunas täienesid.

Kui Zuhhan Leinberg oma palvemehete-tegevust Särivamaal algas, ei niiskunud tema usulised arvamised ja piiblikeletused luteri usu dogmadest milleski tähtsamas asjas kõrvale. Ta kõneles seda, mida palvemehed ikka kõneleivad ja mida kuulutas ka kirikuõpetaja kantslist. Ta jutlustas koguni taltsalt, täiesti ivalitseva kiriku distsipliini all seisivate usumeeste mõttel. Tema palvetundide kohta oli neilgi võimudel, mis rahva seas mingit mõttelisi liikumisi, mingit vaimset eluvaldust ei sallinud, nii vähe kahtlust, et Maltšivet mõisadeski võis lugemisi pidada, nõnda paar korda Mhula mõisas. Ka kirikuõpetajad, kes on oma võimu ja mõju pudendajate vastu alati nii ivalitsjad ja võitlusvalmis, ei teinud temale egiotja takistusi, sest nad ei kuulnud temast midagi pahha; nad arvatsid vahest koguni, et ta neile äraeksinud võdi tuimaks jäänud tallefid aitab lauta ajada. Igatahes ei pidanud nad teda kui harimata talupoega enestele võidistlusegi mõttes hädaohklikuks, veel vähem tuli neil meele karta, et keegi, kes nende noomimise ja mõisniku piitsa all üles kasvanud, julgeks nende vastu teisiti õpetades ja neid isiklikult arvustades välja astuda. Ka kirikuõpetajate arvustamisega oli Maltšivet egiotja tagasihoidlik; kui ta seda tegi, siis tarvitas ta ainult kaetud tähendusit, üldisit ja kaudseid riivamisit. Wennastefoguduse võimumeeste vastu algas ta küll kofe võitlust, aga egiotja, kui nende viha tema vastu veel nii suur ei olnud, sest et Maltšiveti mõju oli veel vähene, samuti kaunis taltsalt, ilma kirgliku õhinata. Veel ei heitnud vastastikune võidistus, võidistleja õel tagakiusamine õli Maltšiveti tulle.

Kui Maltšiveti lugemistel oli tema tegevuse egiomesel järgul mingit iselaadi, siis ainult selle poolest, et pani erilist

rõhku mõnele harilikule moraalpunktile. Ta jutlustas kirglikuma õhinaga kui tavalised hingekarjased ja palvemehed, muu seas viinajoomise, warguse ja sugulise kõlwatuse wastu. Tungival noomimisel seletas ta, et kes wiina, seda kurjate waimu jooki, mitte tilgatumaks maha ei jäta, see ei wõitwat taht iialgi lahti saada, ja kes taht lahti ei saa, see ei wõitwat jumalariiki pääseda, waid pidawat minema igawesti hukka. Neid kombeõpetuslikke noomitusi oskas ta nii wõimsalt ette kanda, et mitmed wiinajoomise tõepoolest maha jätsid, ja juhtus sedagi, et isikud, kes olid warastanud, tunnistasid oma patu üles, wiisid warastatud asja omanikule tagasi wõi tasusid selle rahaga, kui see neil wõimalik oli.

Muidu liitusid Maltsweti jutlused harilikes rööpais, ifka selle wahega, et ta puhus oma õpetustele elatwama hinge sisse, et ta kõik, mis ütles, ütles tulega. Ta footitas oma kuulajalle suure rõhuga jumalafõna kuulamist ja lugemist kirikus ja kodus, palus neid katekismuseraamatut kui ristiniimese ustatwat teejuhatajat alati kaafas kanda, et seda lugeda, kui aeg wähegi lubab, käsks neid Piiblist wõimalikult sagedasti õppust, tröösti ning kosutust ottida ja kohustas neid hoolfasti kirikus ja wirgasti armulaual käima, nii sagedasti, kui aeg annab ja terwis kannab.

Kuid aegamööda tärkas muude, tekkis wahel, sigines õpetuslik lahk, mis laienes rutulisel edul, kuigi ta ulatuselt suureks ei saanud. Muidugi piirdus see, nagu usulised lahkwahed kunagi, peamiselt kultusega, see on wälispidiste wormide ning wiisidega ja põhjenes kombeõpetuse teisenenud käsitusel, suhteliselt pühakirja mitmekesisusel, üksiteisest lahku minewatel wõi mitmesuguseid seletusi lubawatel õppelauasetel.

Lubakasuitsetamise hukkamõistmise kõrwale ilmus keeld kanda uhkeid riideid ja ehteid. Maltswet leidis apostel Peetruse esimehest raamatust kohta, kus, iseäranis naiste kohta, on öeldud, et nende „ehel ei pea wälispidi olema ei juuste palmitamises, ei kulla ümberpanemises ega riiete ehtimises“. Et waesel kurnatud eesti talurahwal sõna äärmises mõttes

riideuhkust ei olnudki — karmist kaleviist kuube ja takuseid pükke võis seks vaetvalt pidada —, veel vähem „kulda ümber panna“, ehk olgu siis, et hõbedast sõlge, preesi ja kaelarahašid üleliigseks toreduseks loeme, siis hakkas Maltšvet oma usulises mõttekiitjuses riiete elavamatest värvidest finni ja pani need keelu alla. Wärtvid, mis tema filmas armu leidsid, olid ainult must, valge ja hall, eriti ühetooniline, vaesust ja alandust tähendav hall, mida nii lihtsalt, ilma kunstlikkude ning seega ehtimishimu ilmutavate abinõudeta, mustast ja valgest, kogu võis seada. Ja ta haaras oma käsutäitmisõhinas eesti talunaise ehteta juuksepatšist finni, et seda palmi- tusest vallandada, tähele panemata, et kogu uhkusekeeld heebre- rea kalamehe Peetruse kirjas käib Hommikumaa naiste teata- vasti üpris elava ehtimishimu vastu.

Megamööda andis teo-agar usu-uuendaja lisa. Ta leidis Piiblist veelgi õpetusi, mis olid ristiusu käskude ja keeldude hulgast välja jäetud, mida ta aga sündfaks arvas finna vastu võtta. Maltšvet ilmus õpetusega, et sealihja ja vere söömine on jumala ees raske patt. Ta võis seejuures tugi- neda mitmele kohale pühakirjas, nii Wanas kui Uues Sea- duses, iseäranis Moosese tervišhoiulistele käskudele. Siga kuulub Moosese järgi roojaste loomade sekka ja vere maits- mise mõistab juuda rahva seaduseandja mitmel puhul selge sõnaga hukka. Suuremat enesevõitmist sealihast taganemine Maltšveti jüngritelt viist ei nõudnud, sest lihaföömisest olid tolleaegsed eesti talupojad vaesuse tõttu juba muidugi võõru- tatud küllalt, — paljud nägid niisugust maiust eneste laual ainult fuurteil pühadel.

Siis järgnesid mõned taktilised lahksammud, mis kastroašid välja Maltšveti avalikult lahtipääsenud ja suuremat hoogu võtnud waenust kirikuõpetajate vastu. Need sihtisid muu seas kirikus põlvoitamise kui ka armulaual käimise vastu, millest Maltšvet kõige pealt ise loobus, kuna ta isiklikult ka kirikus- käimise maša jättis.

Sel järgul õiendas ta oma jutlustes arveid muidugi ka

vastaste ja võistlejatega, pidas kohut kirikhärrade ja herrnhuutlaste üle ja fiskus nende isiklikud ning õpetuslikud nõrkused ning vead päevaivalgele. Ta tegi seda fama waljusti ning fibedasti, nagu need tedagi igal puhul armuta witsutasid, ilma seejuures tõe ja ebatõe wahel palju walimata.

Suuremalt jaolt sel järgul hakkas Zuhan Seinberg esinema ka prohiveti omadusel, ennustades tulewaid suuri asju, ning ennaft wahel usulise waimustuse tuhinas ise prohivetiks tunnistama, enamasti „teiseks Johanneseks“. Iseäranis rohkesti rääkis ta oma ettekuulutustis wiimse päewa märkideft ning suureft tulewikusõjast, mis pidi Wene riigi häwitama. —

Särgulifelt ja astmelifelt, nagu kujunes tema üldinegi tegevus, oskas ta targal tahtikal ka oma loenguid mõju ja tagajärje poolest fergitades ära toonida. Pidas ta kuski esimest korda palwetundi, siis ei toonud ta mitte koge oma lahkõpetusi wälja, wähemalt mitte kõiki ega kõige käreдамaid. Ta ei joosnud mitte ussega majja, ei müksanud inimestele wastu pead, teades, kui wifalt rahwas finni peab kõigest endisest ning harjunust. Ta tegi lihtsalt elawa, äratawa jutluse ja jättis kõik wälja, mis oleks wõõrastust wõinud sünnitada. Särgmifel loengul läks ta aga sammu edasi, põimis mõned oma lahkariwamised osawasti kõne sisse ja seletas ning põhjendas neid niikaua, kui nad kaotasid oma wõõra näo ja kohanesid kuulajalle usutawa tõena hingesse. Särgmifel korral ilmus ta siis mõne uue punktiga, ja järk-järgult nõnda edasi, kuni nägi, et küllwatud seeme idanes, et pandud nurgakivi seisis paigal. Suur kõneand tegi talle usfujate ning poolehoidjate wõitmise fergeks ja wastuwaidlejaid ei olnud tal lihtrahwa seast karta, sest piiblitundmises käis ta kõigist üle.

Sellest proowitud tahtikast pidas ta Kuglilgi finni.

Tema esimene lugemine seal oli tol ajal, kui ta oma lahkõpetustega esines weel tagasihoidlikult, nagu katsetamisi, kui ta wõitles peaaesjalikult alles wiina, tubaka, warguse, sugulise effimise ja muude talwaliste pahede ja ebatööruste wastu, kui ta, jättes kirikuõpetajad enam kõrivala, häält tõstis wennastefogu-

duse uffelufutamise ning selle ühingu juhtivate meeste mammonateenimise vastu; muidu aga seisis ta veel enam-vähem firiku tiitva all, olles ilma kindla fogudufeta, ilma suurema tegelikfu wõimuta. Küll oli ta oma erikäskufid ja erikeeldufid mitmes kohas juba awaldanud, iseäranis seda, mis puutus riideuhkufesse, ihuehtimise ja juufsepalmitamise, aga veel puudufid tal need ennaftalgawad, fanaatilised pooldajad, kes tema õpetuste järgi, kaasilma naeruf ja pilkeft hoolimata, toimifid ja elafid. Veel ei käinud tema kuulajad üksnes hallis riides, veel ei kannud naifed ja neiud awalikult lahtifi juufeid, veel ei põlatud tegelikelt iverd ja sealiha, ja wift ei olnud ka neid palju, kes Maltšiweti mõjul enam piipu ei tõmmanud ega wiina ei maitfenud.

Muidugi wõis Maltšiwet eeldada, et tema lahkõpetused, mida ta mujal ilmutanud, on Kugli rahwale kuulu järgi juba tuttatwad. Siiski ei wõtnud ta neift efimesel lugemisel muud midagi kõnesse kui ehtimisasja, ja sellegi küsimuse kaunis ettewaatlikul, pühafirja sõnaga kaetud kujul. Tal oli wiisiks neid, kellel oli talt midagi küfida, seletufst pärida, pärastft palwetundi jutule wõtta, et fel kombel üffikute ifikute wõi wäikeste ringifeste seas misjonitööd wagufamalt alata ja pärastft suure fogu ees seda julgema mõjuga edasi arendada. Nähtawasti pidas ta seda fiingi filmas.

Maltšiwet pidas pühafirja laufetefst kofkupõimitud äratufesja manitufefõne, nagu teifedki palwemehed seda tegid, nagu kuulis rahwas seda firikuõpetajategi juufst iga pühapäew. Ta fiiski oli sel kõnel midagi, mis teiste omadel nii fagedasti puudus, mis teda teiste omadefst eraldas, nagu kõrgemasse liiki tõstis: kõne oli ideelifelt selge, läbipaisteiw, ühtlane; mõtted olid tas nagu helmed ühifesse paela lükitud. Ta oli puhas neift igawaiufst mõtteta fordamiufst, neift harunemata wassinguiuf, millesse tawalifed lugijad palwemajas end mäsfiid, päterdades nagu kanad tafus, ja tal polnud ka seda äraloetud, mahahaspeldatud kõne ärilik-fainet, õõnfat, mafinlikku kõla, nagu paljude rahwa feele ja mõttewiifiga heitlewate pastorite jutufil. Maltšiwet

teadise, mida tahtis ütelda, ja ta ütles seda nõnda, et ka kuulajad sedamaid teadsid, mida ta oli tahtnud ütelda; veel enam — Maltswet ütles seda sõnadega, mis jäid meele, mis tõid kuulaja silma ette pilte, kujusid, elavaid näiteid. Maltswet oli luuletaja.

„Teie, kes te siia Issanda nimel kokku olete tulnud“ — ütles ta oma kõne lõpul, ja see oli ühtlasi tema tänast jutlustfordato kokkuvõtte — „teie kõik soovite ja palute, et jumal teid ihulikus elus aitaks ja pärast oma riiki wastu võtaks, et ta teid siinse ilma hädadest päästaks, neid vähendaks ja fergendaks, ja siis, kui ta teid maapealsest hädaorust ära on kutsunud, teile lahti teeks igawese õndsuse wärawad ja teid oma püha palge ette laseks, kus teie enam ei tunne tööd ega waewa, nälga ega janu, waesust ega puudust, haigust ega surma, waid kus teid ootaksid igawene puhkus, igawene rõõm ja õnn, alaline pühapäew. Uga mõtelge ometi järele, armsad wennad ja õed Kristuses, kas on taewasel isal wõimalik neid teie soovite täita, kui te oma senist elu patutuimuses edasi elate, kui ta mitte ei näe, et te jäete seisatuma, lõõte käe otsaette ja küsite eneste käest: Kas seisab mu jalg siis ka sel kitsal kirikuteel, mis wiib taewa poole, ja mitte sel laial kõrtsiteel, mis lõpeb põrgu kuristiku kaldale? kas ma siis ka wäärt olen, et Õnnistegija teeb mulle paradüümsuse lahti ja annab mulle paiga oma aujärje ümber? kas ma alalise pühapäewa, igawese rahu- ja rõõmupõlwe taewases riigis ka olen pälvunud? Ei, wennad ja õed, te peate tunnistama, et wägede Jeshoowa teile weel mitte appi ei wõi tulla, ei teie maapealset elu fergendama, ei teile ufsi lahti tegema teise, paremasse ilma. Te peate tunnistama, et te oma majapidamisest aru pole teinud oma hinge ja oma Issanda ees, et te finnisse filmadega, nagu peata kanad, ümber hulgate pillkases pimedas patuorus ja, mis weel kurwem, et te laote tegusid tegude peale, mis on hirmsad Issanda meelest. Teie appihüüdmisega ühes farjutwad teie patud taewa poole, ja nende wägew hää lümmatab teie nõrga palwehääle. Teie teenite kuradit. Te teenite kuradit — osalt meelega, oma kur-

juust, ofalt rumalutasa, sest et te ei tea paremat, sest et teile pole paremat õpetatud. Teie teenite kuradit iga pöpsuga, mis te tõmmate oma piipudest, iga lonksu viinaga, mis kallate kurku, iga hülgaiva asjaga, mis te panete oma ihu külge, iga punatva ja finatva töödi ja kirjaga, mis te foote oma riitesse, iga põimitud juuksearvaga, mis teie peas jumala käsu vastu uhkuseks krusi on kõverdatud! Et te kuradit teenite veel iga muu teoga, mis käib jumala kümne käsu vastu, seda teate isegi ja seda olen ma täna teile teie oma elu järele pikemalt seletanud. Mida teie aga ise mitte ei näi teadvat ega patuks pidavat, mida teie tartvilisteks ja lubatud asjadeks arvate ja mida teie usuõpetajad ja hingeäratajad teile mitte pole keelanud, sest et nad ise sedasama ees teevad, mida teie järele teete, see on tubaka, selle kühvtise paharetirohu, tosfutamine, see on viina, selle kuradilasse, pruukimine, ja see on lihhaliku ja ilmliku uhkuse tagaajamine, mis kasvab välja äraneetud mammonaorjusest. Kõike seda mõistab firi kas selge, otsekohese sõnaga hukka võdi meile näitab kuri kahju, mis need asjad inimesele tema elus teevad, väga selgesti, et nad võivad ainult põrgust pärit olla, et nad on umbrohi, mis kurat ise teie sekka on külvanud.

„Kui te seda ei teadnud, siis on see teie seniste vaimulikkude teenäitajate ja hoolekandjate süü, keda Kõigevägevam ei jäta selle eest karistamata. Nemad ei pane kirjas neid käsusiid tähele, mille alla neil endil iseäranis raske on paineduda, ja nad õpetavad teile üksnes seda, millest nad ei saa vaimkides mööda minna, sest et siis käsusiid ei olekski ega käsudega ühes ka usku. Teie vaimulikud karjased orjavad ise ilma- ja lihahimusiid, kummardavad ise uhkuse kuldvasikat; sellepärast ei võdi nad teile jumala pühast sõnast teatavaks teha kõiki õpetusi, mis teie silmad lahti teeksid ka nende eneste pattude nägemiseks, sest siis ei austaks teie neid enam, siis ei peaks teie neid kauemini õigeteks jumala sulasteks. Nemad kardavad pühakirjast täit tõtt välja lugeda ja teile kuulutada; sellepärast nopivad nad teie seast ainult need välja, kes lepitavad poole tõega, ja peatavad nendele palivetunde, aga kõik

teised ajavad Issanda kofast wälja ja panevad ufesed nende eest luffu. Mitte teie füü ei ole, et te ei tunne kõiki Sehoowa käskufid ja teete pimesi pattu, waid nende füü, kes Piibli üksnes fealt kohalt lahti lööwad, kufi wariferidki ta lahti löid, ja teile ainult feda õpetawad, mida wariferidki õpetafid. Sa ma wõin weel juure lifada, et nad on ka hooletud ning ofkamata fulafed Issanda wiinamäel: nende feas on paljud, kes pühafirja õieti ei tunne, feft et nad waewaks ei wiitfi wõtta feda läbi uurida ega kõiki käskufid ja keeldufid wälja oftida, mis prohwetid ja apofstlid püha waimu juhil finna üles on pannud, ja nende hulgas on ka neid, kes igast asjast meie kallis piibli raamatus arugi ei faa, feft et taewas neile feks oma walgustufi ja waimu pole annud.

„Alga patt jääb patuks, armsad hinged, ja igauks peab oma patu eest wastama — niihästi nemad kui teie. Sah, ka teie! Keegi teift ei wõi ennast füüft lahti mõista ja öelda: Ma ei teadnud, et see on patt, feft jumala käfud on felgesti kirja pandud, nii et neid igauks wõib leida, ja Issand faadab, kui näeb, et tuimus ja wale maad wõtaivad, ifka jälle mehi wälja, kes tema sõna neile, kes selleft ife jagu ei faa, t ä i e s t i õpetawad ja õ i e t i feletawad. Siin feifan mina, Issanda fulane ja jumala faadif, teie ees ja ütlen teile: Wõtke kuulda Sehoowa sõna, nagu see kirjas täielifelt on üles pandud! Ärge laske endid effitada, ärge laske endid magama fuigutada patu-unesse nende läbi, kes Issandale mitte uftawad teenijad ei ole! Sa tõesti, mina ütlen teile: Kui teie soowite, et taewane ifa teid peab aitama teie hingelifes ja ihulifes hädas, kui ta teid peab pääftma kõigest, mis foormas üleliigselt teie waimu ja liha, fiis peate uuesti fündima, peate faama uuteks inimesteks, teie peate endi küljest maha foorida wana Adama, nagu loom feiwadel ajab wana karwa maha; teie peate jala-tallast pealaeni puhtaks faama wanast patufoorikufi — te peate k ö i k i jumala käskufid ja õpetufi täitma ja peate lahku lööma neift, kes teile neid wõõriti feletawad ning poolikult õpetawad ja kes ife sellegi järele ei tee, mida nad teile poo-

likult õpetavad! Wennad ja õed Siionis, kuulge minu hüüdmist ja ärgake üles! Ärgake üles, sest tund on tulnud, mil Issand teid kutsub! Ta kutsub teid minu kaudu ja lasseb teile velda, et aeg on ligidal, kus ta ise ilmub kõige oma väe ning võiduga, kõige oma au ning hiilgusega, ja siis võrise, lödise, nuta ja karju, ja ärkamata, patusti pöõrmata hing, sest siis ootab sind põrgutuli ja igavene hukatus!”

Maltšiveti oli rääkinud kõmiselval rimal ja võlkuival filmal; ta pani, iseäranis viimaseis lauseis, oma hääle selle õhutava, sütitava, hingeni tungiva tuhina, mis kibus hulga võägisi kaasa, veab, paiskab nad pimesi voolu keerisesse. See mõju sai siingi koge märgatavaks. Iseäranis näis imponeerivat see pühalik-kindel, kõikumata usule rajatud iseteadvus, millega Maltšiveti enda tunnistas jumala käsutäitjaks ja saadikuks. Ruumides valitsev vaikuse muutus täieliseks hääletuseks, liikumata, katkemata, kokkufurutud hauavaikuseks, rahva ühiseks hingefulgemiseks. Siis, kui kõneleja peatus, järgnes nagu imestuse, hirmu, aukartuse ja tärkava vaimustusega segatud liikumine, millele andis naisterahvaste summutatud nutu- ja õhkeahin nagu kuuldaiva kaja.

Suhan Reinberg, näost kahvatu ja sügavtõsine, pidas väikese vaheaja, kusjuures ta läikiv film tumma rahvahulga seas nähtavale tulnud elu nagu janunedes imes. Edasi kõneldes muutis ta oma häält ja rääkis nüüd nii soojalt, rõõmsalt, lootustjagavalt, et ta sõnad heitsid nagu naeratavat päikese-paistet tumeda fogu peale:

„Sumal on armastus. Sumal tahab meid aidata. Meid kõiki — kõige suuremaid patuseid meie seas. Meid kõiki, kes me vähegi tahtmist näitame endid uuendada. Sumal võib meid aidata igast hädast, ka kõige suuremast, hädast, millest me ise võimatuks arvame pääseda. Sumal võib meid k o h e aidata, viibimata. Sumal võib t e h a i m e t! Ärge unustage, et jumal võib teha imet, et jumala käes pole miski võimatu! Ärge uskuge, et imetegusid enam ei sünni — neid võib iga päev sündida, väikefi ja suuri. Sumal tõstab, kui tahab,

praegugi veel mägesid paigast, tõmbab merest kuita wahe läbi, muudab päewa ööks ja öö päewaks, häwitab riiksid ja loob uusi, äratab furnuid ja teeb haigeid terveks, wiib oma äratvalitud hinged, oma äratvalitud rahwad Egiptuse pimedusest tõotatud maa walgusesse. Wennad ja õed, jumal wõib kõik ja teeb kõik, kui meie tema wägetwuse sisse ufume, kui me oma hinged, täis leegitsewat usutuld, temale anname, kui me siin tema ette põlwiili langeme, käed tema poole sirutame ja kõigest jõust kipuneme, nõnda kipuneme, nagu surmahädas kipunemataste: Isa, aita, aita meid!... Kui me seda teeme, siis sünnib ime! Wennad, õed, Siioni lapsed — kuulge, siis sünnib ime! Kas tahate näha imet? Kas soowite, et see maja, kus oleme praegu koos, tõuseb õhku, lendab taewalaotust mööda edasi ja wajub teise, paremasse paika maha? Kui teie seda tahate, siis ärgake üles, sündige uuesti, põletage oma hinged ufuleekides puhtaks ja kuulake minu suust, mis maa ja taewa kuningas teile ütleb: Heitke põlwiili tema ette ja paluge! Ja kui Jehoowa näeb, et olete uued ja ärkjad, siis sünnib see ime, mida te soowite, siis tuleb teile abi ja pääst. See pärast põlwiili, patused, — käed risti, magajad, — suud palwetele, sõgedad! Tund on tulnud, kus Isand meie seffa on astunud. Ta seisab meie hulgas ja laotab õnnistades käed meie üle... Põlwiili! Põlwiili!”

Sündis tume müdin, nagu oleks äfiline tuulepöörang lükanud wana, mädanenud maja ümber, nagu oleks kahi raskeid kotte lagunenud ja murdu maha langenud. Terwe rahwafogu wajus ühel hoobil põlwiili, otsekui oleks mingi nägematu wõim ta maha rufunud, just kui oleks igalüks tunnud, et päästja abidõtaw käsi sirgus tema üle wälja ja nagu oleks sellest käest woolaw jumalik wägetwus abipaluwad patused tolmusse pörrutanud.

Ka Maltswet ise laskus põlwiili.

Ja põlwiili lastusid ka need, kes seisid wäljas ufse ja afna-afude taga.

Ming põlwiili kisti Lõhmuse Taatwetki, see poole ufuga

patune, ja tõrkumata laskis ta enese põlvili kiskuda, sest üks kiskuja oli see, keda ta nii väga armastas, ning teine selle haruldase palivemehe sõnatõim, mida ta esimest korda endasse — pooldi wastu tahtmist — oli lasknud mõjuda.

Sa põlvili heitus lõppeks weel Uadu Wikerpuur, see kõhurääkija ja kõrtsiweiderdaja, see lorakapukas ja kõigeirwitaja, isik, kelle meelest maailmas miski polnud tõsine ega püha, kelle juus ja südames elasid jumal ja kurat wennalikult kõrwu. Uadu Wikerpuur heitus põlvili, sest et Taatwet Lõhmus heitus põlvili. Ta ei tahtnud, et ta sõber pärast häbeneks...

Maltswet palivetas.

Maltswet ei mõistnud mitte ainult jutlust öelda, kõnet pidada, ta oskas ka palwet teha. Tema palwel oli murdwat jõudu, sulatawat palatwust. Ta pani palivesse oma kirglik-ufulise hinge ja oma kõnemehelise ande, ja nõnda tõmbas ta enesega kõik tuhinal kaasa, ujuwa hõrduse, talitsemata ihkamise, põrmuni ulatuwa alanduse meeletwaida.

Maltswet palivetas ja terwe rahwafogu palivetas kaasa nagu üks ainus hing.

„Tulge kõik minu juure, kes teie waewatud ja koormatud olete, mina tahan teile hingamist saata!“

Sa et nad olidki kõik nii waewatud ja koormatud, et nad olid kofku sulanud üheks ainumaks rufutud, puretud, mahatallatud rahwahingeks, siis nad läksid tema juure ning temaga kaasa keda tõimu ottsima, mis neile tema juhatusel hingamist tõotas saata, lähenesid põlweudel roomates sellele nägemata wägimehele, kes, nagu tema sulane ja saadik kuulutas, wõis teha i m e t, ifegi nii suurt imet, et ta neid waewatud ning koormatud hingesid, kes siin tema ees põlwitafid, nende hädaft wõis päästa.

Misfuguseft hädaft?

Shu- wõi hingehädaft?

Kui neile keegi selle küsimuse ette oleks pannud ja kui nad õiglaselt, oma südamehääle järgi, oleksid kostnud, siis oleks nende wastus olnud: ihuhädaft.

Seft see oli ainus häda, mida nad tundsid, mida nad mõistisid, mis oli tõesti olemas. Keegi neist ei võinud öelda, et nende hing kuidagi hädas oleks. Ja kui see hädas oli, kui see valu ja piina tundis, siis ainult sellepärast, et ihu oli hädas, et kannatas ihu. Mis on üldse hingeäda? oleks igauks neist oma südamehäällega küsinud. Seft see vastus, mis nad endile mõne kätteõpetatud usulise sõnakõlksuga ise oleksid võinud anda, ei olnud arusaadav ega tõenäoline; nad ei uskunud seda; nad tajusid, et see ei ole õige.

Nad mõistsid seda ainult finnamaani, et inimene, kes midagi palub, peab olema alandlik. Et inimene, kes soovib, et talle head tehtaaks, selle tingimusi peab täitma, kes temale head peab tegema. Maltšiveti ütles, et jumal aitab ja päästab, kui see, kes abi ja pääsu ihtab, põleva usuga pöördub jumala poole, patuümusest ärkab kahetsemisega ja meelesparandusele. Need olid jumala tingimused, mille täitmise eest ta võis abi ja päästet anda. Abi ja päästet millest? Ometi ikka hädaft, mida inimene tundis, mida ta tõesti kannatas, ja mitte hädaft, millest ta midagi ei teadnud. Seft palvemeeste sõnad teisest ilmaft, igavesest eluft, hingelisest õndsuseft, mida inimesel patustpöördimise varal vaja olla kätte püüda, on tegeliku eluga võitlevale, töö ning murega koormatud inimesele ainult sõnad, neile eriti tühjaid sõnad; nad on mõisted, mis ripuvad liiga kõrgel õhus, kui et praktilise mõistusega inimene nendega võiks tegemist teha. Niifugune inimene ütleb enesele õigusega: Kui teist ilma on ja teised saavad sinna sisse, miks siis mitte ka mina? Ma pole pahem ega parem kui nemand. Laevasse tahan kõrd saada, aga mu hing ei tunne häda. Häda tunneb ainult mu ihu. Ja sellest hädaft tahan pääseda.

Ning kurnatud eesti talupoeg, kes Maltšiveti jutlust kuulis, lihas juure: Jumal tahab mind hädaft aidata, kui pühendan oma hinge temale. Võtku mu hing — siin ta on! Mul ju muud ei olegi kui see hing, ja ma annan ta meelasti hädaft pääsemise hinnaks ära. Võta, armuline päästja, võta see

waewatud ja foormatud hing, kui ja teda nii wäga ihaldad ja kui ta juba muidugi sinu päralt peab olema!

Rahwahulk, kes siin põlwiwas, oli wõidetud — Maltswetile wõidetud. Kes seda jutluse ajal weel ei märganud, wõis seda palwe ajal selgesti näha. Siin usuti sesse imesse, mida osaw kõnemees kuulutanud, ja et sesse usuti, siis oli igauks walmsis ohwerdama oma hinge imetegetwale päästjale. Igauks palwetas niisuguse õhinaga, et näis, nagu tahaks ta lunastaja tingimusi korrada, sellesama ühe palwega, täita, nii et tõotatud ime kõhe ning siinjamas wõiks sündida, — et maja, kust palwehääli kostis, tõuseks sedamaid õhku ja siirduks teise, paremasse paika...

Uff sesse imesse wõitis rahwahulga Maltsweti poole. Maltswet teadis, mis tegi, kui ta uuendas ja kõwendas rahwa hinges usku imesse, kui ta andis rahwa pääsu igast hädast, ka ihulikust, niisugusele imele tuumaks. Maltsweti wõidurõõmus film wõis näha, kui kirglikult kordasid nende waewatud ning foormatud hingede huuled tema palwefõnu, kui kuumalt olid nende käed ristis, kui härdalt õhkasid nende rinnad, ja ta kõrw wõis kuulda, kuidas naiste nutmine iga uue erutatwa lause ajal läks kramplikumaks, kuidas seesmine ärewus pigistas nende põuest sõnadeks sõdumata hääli wälja.

Maltswet lõpetas.

Tema pühalik aamen oli juba üle koguduse heljunud, aga weel põlwiwasid kõik. Maltswet ise oli juba tõusunud, aga tema wõidetud hinged olid weel põrmu sees maas. Päästja nägematu käsi näis weel nende peadel lasuwat, uff imesse sündis neid weel ja ikka weel oma alandlikkust tunnistama.

Nad tõusid alles aegamööda jalule, siis, kui nende wõitja lahkus palwelauast ja astus wabalt nende seffa, kui ta wahetas jumala saadiku ja waga usumehe pühaliku näo igapäewase inimese lahke ning sõbraliku näo wastu.

Sedamaid oli Maltswet ümber piiratud hiilgawate filmadega waimustatud inimesist, kes surusid tema käsi ja kogeldasid talle tänufõnu. Oli ka härdaid hingesid, kes lähenesid talle

pühalikult auartusega, et wargi puutuda tema kuuepalistust. Sa isegi need, kes täna Riisa talusele olid ilmunud eelarvamistega, kahtlemistega, pool pilgates, astusid ligemale, et mehele, kes äratanud nende sihemise inimese liikvele, kes nende pöues helisema pannud lootusehääli, sügawamalt filma waadata.

Rõige kauemini hoidis Riisa peremees suure palwemehe kätt peos. Ta waatas oma hallide, rohkesti härdust ja andu- wust, aga wähe waimuerkust awaldatwate filmadega aineti Maltsweti otša ja ütles pikkamisi, kusjuures ta suunurgad nutu- felt tuskusid ja filma-ääred wesisustusid:

„See oli magus hingeroog, magusam kui kärjemesi, misu- kest warsti jälle tahaks kuulda soada. Jumala sulane, tule meile tagasi, niipea kui wähegi wõid! Tee minu kojale jälle au, aja saadan meie külalt wälja ja — ja — jumal õnnistagu sind selle eest!“

Nihkel oletas meeleldi weel midagi öelnud, aga ta oli nõrk kõnemees, kelle suust ainult usuline waimustus need tema kohta kaunis filedad sõnad wälja oli litfunud. Ta pikk, juure kondiga, aga kõhetu fogu seisus weidi otseti, nagu wiltu waju- nud iverstapost, Maltsweti ees, ja kui ta wiimase käe lahti lastis, äigas ta paar korda nagu midagi meele tuletades oma nurklitu, fortifurikka näo üle, mida ümbristes põsewäärne ja lõuaalune hallakas habe nagu karune pärg.

Maltswet oli tema kätt tugevasti wastu pigistanud.

„Sa, armas wend, ma tulen siia warsti tagasi, sest ma näen, et siin on põld, mille peale julgesti ja suure lootusega wõib Isfanda seemet kültwata. Püüdkte aga, teie ärksamad usutwennad, hoolt kanda selle eest, et waenlane öösi liiga palju umbrohtu wilja hulka ei saaks kültwata.“

Seejuures waatas palwemees Riisa peremehe otša, aga kuuldes sõna ärksamalt usutwennist, nihkus Lõnu-Beetri Madis Maltswetile nii lähedale, et selle film ka tema peale pidi langema. Noor peremees punastus rõõmust, nähes, et kuulus lugeja ta ära tundis ja talle käe wastu sirutas. Madis oli Maltswetiga kord Saani ja teine kord Roeru kihelkonnas

lugemisel koos olnud ja temaga kummalgi puhul pärast palive-
tundi ufuasjade üle mõtteid vahetanud.

„Näe, veel üks agar sõber, kes pahareti kultivi võid
tahistada ja ohakaid vilja seesi kikkuda, kui ta aga Issandale
arvab õige uffe oma südames... Tere, Tõnu-Beetri pere-
mees!“ Ja kuna Maltšivet noore ufumehe kätt pidas ja läbi-
tungitva filmaga talle lahkesti, pool manitsedes, pool meeli-
tades, näkku vahkis, lifas ta fergelt, ilma mingifugufe tundutva
offata: „Sffe veel ivennaste kirjjas ületval?“

„Ja.“

„Wahest juba hoolekandjate aupingis?“

„Ei.“

„Wõi mitte? Wõi veel mitte?.. See on nagu üle-
kohus... Nii minu meelest... Mis ja ise arivad, Madis?“

Madis lõi filmad maha, efiteks pahemale, siis paremale
poole, ja kuna uus ferge punahoog ta jumekat nägu wärtwis,
tähendas ta tafa ja litfutult:

„Beatvad wiist veel nooreks.“

„Kui noor siis oled?“

„Kolmkümmend kolm.“

Suhan Leinberg naeratas.

„Ma tunnen hoolekandjaid ja lugijaid, kellele ja oma
ivanadusest paar aastat wõiksid ära kinkida. Muidugi peaksid
nemaõ finule natuke wa mammunat wastu andma ja fulle
mõne kõrgema ameti kätte juhutama.“

Madis mõistis. Ta ülemine moff walija habeme all
wärikses tafaõõsi. Kahetja aastat wennastefogudufe liige, üks
agaramaist lugemiselkäijast, palwemaja iga-pühapäetwane ka-
hefordne külaline, kirjamees ja kirjatundja, eeskujuliste elu-
kommetega arukas inimene, diakoniga mitme seakintfu kaudu
hästi tutaw — ja veel ifka mitte aupingis! Eõesti, see
oli ülekohus, see pidi olema ülekohus! Madis ei olnud au-
ahne, see on, ta ei tahnuõ auahne olla, ei teiste ega ifeenese
ees, ja ta ufus, et ta ei ole auahne, ning ütles fellepärast
teistele ning ifeenesele, et ta ei tahagi hoolekandjaks ega lugi-

jaaks saada, et talle on küllalt jellest olla wennastefoguduse lihtliige. Aga nüüd forraga, kui Maltswet seda ütles, tundis ta, et talle on tehtud ülekohut. Ta tundis seda äkitselt niisuguse ägeduse ning mõrudusega, et ta käsi, mille Maltswet lahti laskis, tõmbus rufikasje. Ning ühtlasi fähwis, kui ta nõnda häbi tundes seisis suure palwemehe ees, ta ajast walgusejuga läbi, mis näitas talle uut teed, teed, mis wiis ta eesmärgile. Misfugusele eesmärgile? Et Madis polnud auahne — ei tahtnud seda olla, siis ta ei teadnud, mis eesmärgi ta mõtles, küll aga teadis ta, mis tal praegu on teha, ja ta waatas Maltswetile kindlal, läikival pilgul filma ja ütles fähku:

„Ma astun wennastefogudusest wälja.“

„Miks nõnda?“ küsis Zuhan Seinberg. „Mistal see nõu sulle tuli?“

„Suba — juba ennemalt,“ wastas Madis. „Ma ei taha seal enam olla.“ Ja ta lädi pilgu jälle maha.

„Miks?“

„Ma näen, et nende usk ei ole õige.“

„Näed, Madis, n ä e d?“

„Näen, ja tahan olla sinu järelkäija.“

Maltsweti pilk, millega ta uut järelkäijat mõötis, wäljendas rahulolekut, rõõmsat lahkust, aga mitte enam. Ta wakis suure rahuga, nii et Madis pidi küsima:

„Kas wõtab mind wasta?“

Zummalt firutas Maltswet talle käe.

„Ja lubad, et ma — et ma — —“ Madisele tuli äkitselt meele, et uus jünger peab olema alandlik, seepärast lõpetas oma küsimise weidi teisiti: „... ja lubad, et sinu juures fäin sinu usku õppimas ja tallele panemas...?“

Maltswet nokutas peaga ja pigistas ta fätt.

„Sa — ja —“ Madisele näis olewat piinlik, et ufumees tema wastuwõttu kiidu- ja õnnistusefõnadega ei teretanud; seepärast tuli järgneiw lause fomistamisi wälja: „... ja kui

olen sinu ufus juba kindel ja tean kõik, siis lubad, et — et ma seda — seda koa teistele kuulutan...?”

Maltšiveti pani käre rõhufalt tema õlale. Ta sõbralik lahkus muutus lahkeks tõsiduseks, kuna ta fulmude wahete, tugevate, õige nina juurele ilmus peenike, aga sügav forts. Nagu oleks ta Madise fuust seefugust sootvi oodanud, ütles ta järgi mõtlemata:

„Kulla ivend, minu luba pole sul waja. Õnnistegija ise walib meie seast need, kes teistele tema elufõna peatvad kuulutama, ja jagab nendele oma iwaimu. Palu tema käest luba, ja kui ta su palwete täidab, ja kui sa tunned, et sul teistele midagi on kuulutada, siis hakka aga julgesti peale!... Mida sa minu käest tahad õppida, seda õpetan sulle, kallid sõber, hea meelega.“

Kuna Madis teiste ligitungijate eest tagasi astus, jäi Riisa Mihkel, kes Maltšiveti ja Tõnu-Beetri peremehe juttu norus peaga pealt oli kuulanud, palwemehe juure paigale. Korraga ütles ta färawal pilgul:

„Ka mina astun fogudusest iwälja!“

Digiolijad waatasid üksteise otsa. Lõhmuse Taatwet, Riisa peremehe jumalafartmatu iwäimees, ei suutnud üleannetut naeratuft tagasi hoida ja tõukas Wikerpuurile küüru külge, ja Elts, edew plika, tõmbas isa kuuest ning ütles poole häälega:

„Sa põlegi jo weel foguduses! Nad põle sind jo ikke weel iwasta iwõd!“

„Seepärast just astun iwälja,“ hüüdis iwanamees iwihase iwaimustusega. „Kas mul neid nüüd weel waja on! Mis kurja ma olen teind, et nad mind iwasta ei iwõta! Kas mina ja mu koda ei teeni jumalat, kas ma ei ela kristlikku elu, kas mu käed põle puhtad iwargusest, mu suu ja kurgulagi iwalest, mu niuded kõigest kurjast... Sa nemand ei iwõta mind iwasta! Laseiwad oodata, igawesti oodata... Wariserid — filmateenrid — pilkajad, kes te olete! Mul põle teid tarwis! Minu usuisa, minu prohwet, minu lunastaja ja mu ingel seisab fiin — ta nimi on Maltšiwet! Tema fiske tahan uskuda, nagu

tema usub Talle sisse... Wariseridele aga hüüan juba tulewa pühapäe suu sisse: Taganege minuist, sest teie olete waleprohwetid!”

Kiisa Mikkel oli muidu aeglane, külma rahuga talupoeg, kes ei sattunud naljalt ärevusse; Maltsweti jutlus ja palwe olid ta aga niifugusesse jootwastuseni ulatuwasse meeleollu ajanud, et ta nagu iseennast enam ei tunnud ja forraga — oma wäimehe ja meister Wikerpuuri salalõbuks — edenes kõnemeheks.

Maltswet mõistis ka selle poolehoidjaga, kelle wõitmisest ta muide kohe kindel olnud, nõnda rääkida ja ümber käia, et kuidagi wälja ei paistnud, kui koguks ta endale meelega jüngreid, kui asutas ta enesele kogudust ahwatlustega. Minult sulataw-soe lahkus tema pilgus, ainult ta käepigistus ütles: Tule! Ta suust ei tulnud seda sõna otsekohesest mõttel mitte. Ja just seeläbi täiendas ta enda jutlusega saawutatud wõitu.

Muude seas lähenesid Maltswetile rahwa seast nüüd ka need, kes tema lahkõpetuste kohta lähemat seletust soowisid saada. Neid oli kaunis rohkesti ning nende tipus seisis isikud, kes olid Kugli kõrtsis Taaweti jutu Maltsweti erilistest õppe-määrustest wihaselt waleks ajanud, iseäranis sealihja ja wewer föömist puutuwaid keeldusid. Oma kõrwaga olid nad täna kuulnud, et püha mees mõistis hukka wiinajoomise ja tubaka-suitsetamise kõrwal naiste juuste palmitamise, wäriwõlliste riiete kandmise ja ihu ehtimise läikiwate asjadega; kas ta aga tõesti nii kaugele läheks ja wande alla paneks ka sealihja, wewerworsti ja käki, see on, talupoja maiused suurteil pühadel, seda ilmu-sumata asja tahtis igauks tema enese suust kuulda ja mõned rõõmutsefid juba joodiku lõuamehe häbist, kes targast jumala-saadikust säherdust rumalust kõnelnud.

Esimene, kes wõttis sõna, oli Kadaka Mari, wanadlane, haigete filmadega naine, üks neid, kes kõrtsis kõige wihasemalt Rõhmuse Taaweti kallale oli kippunud, kui see rääkis Maltsweti uuestest õpetustest. Mari näis praegugi weel olewat ärritud meeleolus; seepärast esitas ta küsimused kogeldes, ilma

hakatuse ning otsata, jaivadistas midagi ivaleivorstist ja iverivorstist, käfist ja fealihast läbifegi, nii et mitmete ümberfeisjate nägudele ilmus hoopis pühadufeivastane naeratus, kuna rätsep Wikerpuur, kitse kombel mökitades, üsna kuuldaivalt naerma hakkas. Ka Lõhmus, kui faebealune, astus arufaadaiva huiviga lähemale, ehk küll noorif Anu, kartes tema patust fuud, teda käiftpidi püüdis tagafi hoida.

Kadaka Mari segafest mulinast hoolimata mõistis Maltsivet kofe, mis naifsel füdame peal. Ta näis nagu oodanud oleivat, et temale feefugufeid pärimifsi efitataks.

„Sa oled, armas õde, kellegi käest kuulnud, et ma patuks pean ja huffa mõistan igafugu ivere ja fa fealiha föömife,“ ütles ta heatahtlikul, õpetavil toonil, „ja fa arivad, et inimene, kes sulle seda rääkis, ivaletas. Aga ei, kulla perenaine. Kurjad feeled tõstavad minu peale küll palju ivalet ja laimu, nad mustavad mind, kus iganes faavad, ja püüavad minu sõnu teha naeruks; aga fee, mida fa fiin praegu ivaleks pead, on õige, kuigi seda sõnadega, nagu „iverivorst“ ja „käff“ püütakse pilgata... Sa kuulfid, armas ristiõde, minu tänafest lugemifest, et kirjaf on mitmedki õpetufed, mida me ei täida, mille järele me ei ela, fest et meie usu tegfjad ja puhastajad neid tähele pole pannud ja meile feadufeks pole määranud. Ühest niifugufest feadufest, mis üles on pandud apostel Peetrufe 1. raamatu 3. peatükki, kõnelesin täna pikemalt. Seal feifab — ma kordan sulle pühakirja sõnu — 1. kuni 4. falmini naiste kofhta sõna-fõnalt:

„Mõndafamuti teie, naifed, kuulge oma meeste sõna, et kui mõningad on, kes seda sõna ei usu, naiste elu läbi ivõifsid faada ilma sõnata õige usu poole ivõidetud, kui nemad teie puhast elu jumala kartufes tähele paneivad; kelle ehe ei pea ivälispidi olema ei juuste palmitamifes, ei kulla ümberpanemifes ega riiete ehtimifes; ivaid füdame falaja inimene, huffaminemata tafafe ja ivaiufe ivaimu kombes; fee on kallif jumala ees.’

„Meie kuuleme fiin, et püha Peetrus naistele igafu-

guse välispidise ihuehtimise selge sõnaga ära keelab; muidugi käib see keeld ka nende kohta, kes naisteks tahavad saada, see on tüdrukute kohta, sest eks ka nemad pea meestele, kellega nad sõrd abielusse heidavad, „puhta eluga, tase ja waike waimu kombega“ eeskujuks olema, et mehed „wõiksid saada ilma sõnata õige usu poole wõidetud“. Sa kui ihuehtimine ja riiete-uhkus naisterahwale on keelatud ja patuks loetud — miks siis mitte ka mehele, kes naisega üks ihu ja üks hing peab olema?

„Nõnda siis rääkisin ma teile täna ühest uuest õpetusest, ühest õpetusest, mis meie waimulikud mehed meile õpetamata on jätnud, ja ometi seisab see õpetus kirjas ülewal, ja me teame, et see, mida kiri õpetab, meile käsuks ja seaduseks peab olema.

„Suft niisama seisab aga kirjas ülewal, et inimene ei pea werd sööma, sest weri on looma hing. Ma tahan sulle, kallid õde, kes sa janu tunned jumaliku tõe järele, mitu ja mitu salmi Piiblist ette ütelda, kus keelatakse wõre maitsmine kindla sõnaga ära, ja mitte üksnes Wanas, waid ka Uues Seaduses. Kui sina wõdi keegi muu teie seast tahab järele waadata, kas ma õigust räägin, see löögu pühakiri — seal ta seisab laual — järgmistest kohtadest lahti:

„Esimeses Moosese raamatus, 9. peatükis, 3. ja 4. salmis ütleb Jehooiva Noale ja tema poegadele: „Kõik, mis liigub, mis elus on, olgu teile roaks, kõik arman mina teile nõnda kui halja rohu. Kummatagi ei pea teie mitte liha sööma tema hingega, see on, tema weriga.“

„Sa Moosese 3. raamatu 7. peatükis, 26. ja 27. salmis on lugeda: „Sa teie ei pea ühtegi werd sööma kõige oma elumajade sees, olgu see linnust wõdi lojusest. Sga hing, mis mingisugust werd sööb, see hing peab ära kaotatama tema rahwa seast!“

„Seesama keeld seisab weel wiies salmis järjestikku Moosese 3. raamatu 17. peatükis, 10. kuni 14. salmini, — aga kas siis keegi ei tahaks raamatust järele waadata, kas ma

pühakirja sõnu dieti kordan, kas ma neid meelega võdi kogemata kuidagi ei muuda? Ma sooviksin, et teist keegi etteöeldud salmid Piiblist veel kord walju häälega üle loeks, nii et ükski, kes otsib tõtt, ei jääks kahewahela. Kes tahab nii lahke olla ja minu palwe täita?"

Lõnu-Beetri Madis ja Eõhmuse Anu sirutasid käed peaaegu ühel ajal Piibli järele välja, aga Maltšivet näis ainult wiimast tähele panevat ja ütles julgustatava naeratusega:

„Wäga õige, armas noor õde: eks see olnud ju naisterahwas, kes minu käest kõige enne uute õpetuste kohta seletust tuli küsima, ja üsna sünnis on siis, et teine naisterahwas nüüd tunnistajaks heidab, et antud seletused on pühakirja järele ka õiged. Wagad naised on Issandale ikka ustawad teenijad olnud. Loe siis meile ette, mis ma peast juba ütlesin, ja loe pärast ka need salmid ära, mis ma veel tahtsin ütelda.“
Ja ta kordas juhatust, kust loetawaid kohti otsida.

Wäriwetate näppudega lehitsetes nobe noorik paksu raamatut, ja ka ta pehme, hingeline hääle wäriwet, kui ta õhetawal palgel hakkas lugema.

Kõik kuulajad teraselt.

Anu luges sõna-sõnalt sedasama, mis Maltšiveti suust juba kuulnud. Siis järgnesid Maltšiveti juhatust mööda weel mitmed teisendid Moosese 3. ja 5. raamatust, nõnda kui:

„Ja igauks Israeli sugust ehk wõõraist, kes nende seas aset on, kes mingi sugust werd sõõb, selle hinge wastu, kes werd sõõnud, tahan ma oma palet panna ja seda oma rahwa seast ära kaotada!..“

„Ja igamees iisraeli laste seast ja wõõraste seast, kes nende seas aset on, kes püüab ühe elatwa lojuse wõdi linnu, mis sünnib süüa, see peab selle were ära walama ja selle mullaga katma.“

„Aga werd ei pea teie mitte sõõma: maa peale pead sa selle walama nõnda kui weel!..“

Ja lõppeks: „Aga ole wahiwa, et sa mitte werd ei sõõ, sest weri on hing, ja sa ei pea mitte hinge sõõma lihaga!“

„Teie näete nüüd, kui paljudes kohtades ja kuisuguse walju sõnaga jumal ise ja tema käskude kuulutaja Mooses finnitawad wereföömise keeldu, ja meie peafime tohtima mööda minna nii kõwast keelust!“ hüüdis palwewees kõrgendatud häälel. „Alga ma tahan teile ette tuua weel paar õpetuse sõna Uuest Testamendist, mis näitawad, et ka Uue Seaduse mehed tunnistawad wereföömise keelatud jõleduseks. Apostlite tegude 15. peatükis ütleb Safoobus muu seas:

„Seepärast arwan mina, et neile, kes paganate seas jumala poole pöörawad, mitte ei pea tüli tehtama, waid et neile peab kirjutama, et n e m a d h o i a w a d wõõraste jumalate roojastamise, ja pordu-elu, ja äraläkastatud lojuste, ja were eest...’

„Sa sedasama fordatwad kõik apostlid ja koguduse wanemad, kui nad samas peatükis Antiookia- ja Siiria- ja Kiliikiamaa usuiwendadele kirjutawad:

„Et teie peate hoidma wõõra jumala ohwrite ja were, ja äraläkastatud lojuste ja porduelu eest...’

„Kõike seda tahtsin teile järgmisel lugemisel pikemalt seletada,“ ütles Maltswet, „ja selle nõu tahan ka täide saata, aga mul on hea meel, et teie juba täna jumala seaduseraamatust selle õpetuse teada saite, mis teile nii uus ja wõõras näib olewat. Ma rõõmustan, et te wõisite näha, et ma teile midagi omaist peast ei õpeta, et ma teile käskusid ei anna, mis ei seisja pühakirja põhjal, waid et Kõigeiwägewam ise teile minu suu läbi meelde tuletab, mis teiste tema sõna kuulutajate süü tõttu on hooletusse ja unustusse jäänud... Kas usute nüüd, armsad sõbrad, et iga looma were söömine, ükskõik, mil näol, on raske patt, mida jumal keelab?“

Ta waatas rahwa seas ringi. Dtsis kedagi, kes räägiks wastu, kes kahtleks. Ta waata, seal ei julgenud üksi enam suud lahti teha! Ta see waikimine tunnistas, et suur piiblitundja jälle oli wõitjaks saanud ka ilma pika fütitawa jutluseta.

Alga weel keegi waatas wõidurõõmsalt rahwa seas sõõri.

See oli pesemata suuga patune, feda jumala lapses felle-
pärast olid sõimanud walelikuks, et ta feda wäitnud, mida
nende prohwtet nüüd finnitab. Sa see mees tahtis saada oma
wõidust magu suhu, tahtis wihase sõimu eest, mis talle pähe
puistatud, nõuda ta ju.

Lõhmuse Laawet pöördis korraga äia, ämma ja oma
waga naise ehmatuseks rahwa poole ja ütles julge kahju-
rõõmsa irwituse faatel:

„Noh, wennad ja õed Isfandas, kellel on nüüd õigus?
Kugli kõrtsis tahtsite mind kahe tunni eest ära süüa, kui ütlesin,
et Maltsweti-papa keelab weritworsti ja käki sõõmist ja et
ta feda keelab pühakirja põhjal — noh, nüüd kuulsite ise!...
Minge aga nüüd ruttu kirikupapi ja Aniste-papa juure küsima,
misufeste pühakirja-salmide järele need wõre sõõmist lubawad.
Küll nad teile Piiblist kosa midagi ette loewad...“

Luttawa ilmalapse ning patuorja ootamatu wäljaaste
fünnitab filmapilguks kentsaka waiwuse.

Sel tufasel falgal, kes pidi põlatud ufupilkajale õiguse
jätma, ei olnud talle midagi wastata; suurem hull, kes kõrtsi-
waidlusest midagi ei teadnud, waiwis uudishimulise põnewuse
pärast, et kas ja mida suur palwemees niifugusele ütleb;
ning Lõhmuse omastel fulges suu kartus, et wiinastunud lõua-
mees läheb jumala faadikuga sõnelema ja teeb neile häbi.

Maltswet ei tunnud meest, kes seisib nii ilmliku näo ning
suuga tema ees. Ta märkas tema olekust ja kõnetoonist ai-
nult, et tal on tegemist inimesega, kes waimulikust meelest ja
ufulikust hõrdusest eemal seisab ja eemal ka aufartusest wai-
mulikkude tegelaste wastu. Ta mõdtis teda karme pilguga ja
wastab rahulikult, aga faunis terawalt:

„Miks peawad need inimesed minema mujale tõtt otsima?
Kes kirja järele õpetab, õpetab nõnda, nagu mina praegu
õpetasin. Sa kes mitte nõnda ei õpeta, nagu mina, see ei õpeta
mitte kirja järele. Kirja sõna on selge.“

„Aga kirikhärja ja saksa-iskand ja Uniste-papa ütlevad jo fõa, et nad õpetavad kirja järele, ja nad ei õpeta mitte, et tverd ei tohi süüa...“

„Siis nad õpetavad tõõdriti.“

„Aga nad ütlevad, et sina õpetad tõõdriti!“

„Näidaku mulle feda kirjast.“

„Küll nad näitavad, kui lähed küfima! Kes on kuuld, et kirjatumdjad kirjast ei tõdi näidata, et nad kirja järele õpetavad!“

„Sah, nad tõõitvad mõnda kirjafõna kavalufega tvalesti feletada — feda nad tõõitvad, need ivariferid, need hundid lambanaha fees!“

„Aga nad ütlevad, et sina feletad kirja tvalesti!“

„Atelgu! Kes paneb laimaja juu finni! Aga mina ütlen teile: Kel tõõivad on, fee kuuleb, mis Waim fogudufele ütleb, ja kel filmad on, fee näeb, mis on põlevate tähtedega kirja üles pandud! Zumal ei lafe ennaft pilgata: tõde tõufeb, tvale tvajub!“

Dõhmufel kerkis jälle hea tvastus keelele, aga fel filmapiilgul afufid kuomad fõrmed tugeiva pitsitufega ta käerandme ümbert finni ja fiskufid ta tagafi; ja kui ta ümber tvaatas, puutus ta pilk fokku kahe finije tähega, mis feesid palakvas palives, ja ta tõõiva tõufis tulife hingedõhu feest fofin: „Jäta järele, Taaivet, — jäta minu hinge päraft järele!“

Ahtaegu oli rahiva feaft kuulda nurifeivat pominat, mis ei paifunud hurjutavateks fõnadeks küll ainult fellepäraft, et riivatu inimene, kes prohivetiga julges tvaidlema minna, oli majaperemehe ja Maltziveti fõbra lähem fugulane.

Taaivet astus tagafi ja tvaikis — mitte felle ähivardaiva fumina funnil, mitte nende naelutavate pilkude päraft, mis tabafid teda ufkliffude hulgaft — ei, fellele üleannetule tegi alati nalja ärritada niifugufeid enefe tvastu tvihale — ta tvaikis felle foovil, kes teda oma „hinge päraft“ oli palunud tvaikida, ehk ta küll palive põhjendufi ei mõiftnud.

Maltšiveti otšaefi tumestas ferge pilv, mis aga ruttu kadus, kui ta rahiva meeletuju kohta täielisele selgusele jõudis. Seal polnud nähtavasti ühtegi, kes selle ilmliku inimese uskmatuseni ulatuvat kahtlemist oleks tahtnud toetada.

„Meie võime siis, kallid sõbrad, nüüd edasi minna ja järele vaadata, mis pühakiri ütleb sealihha söömise kohta,“ võttis Zuhan Reinberg vabalt ja rahulikult, nagu poleks midagi sündinud, jälle sõna. „Enne lubage mulle aga selgituseks paar sõna, mis tulid mulle praegu meele. Teie ärge arvake mitte, et mina see olen, kes teile uusi seadusi peale tahab panna, kes teile midagi käsib ja keelab. Mina ei ole mitte teie seadusetegija, mitte teie käskija ega keelaja. Mina ei ole muud midagi kui teenäitaja, seaduste ülesotsija ja nende meeletuletaja. Seadused ise on kõik juba ammugi antud ja kirja pandud, ja nende andja on Looja ise ja nende ülespanijad tema endised väljavalitud sulased. Kes teist ei taha, see ärgu kuulaku minu sõnu, see elagu endist elu edasi, see ehtigu oma patust ihu iga päev kas võdi kulla ning purpuriga ja söögu loomade hingesid ja roojast liha, nii palju kui süda soovib. Aga katsetage ta siis ka toime saada jumalaga ja tema püha vihaga! Minu kohus on täidetud, kui ma teile ütlen: See ja see on kirja järele patt, seda ja seda on seadus keelanud, ja jumal ei aita seda, kes teeb pattu, ja jumal karistab seda, kes astub tema seadustest üle. Ma ütlen teile veel kord: Ärgu otsigu keegi minu sõnadest minu õpetusi, vaid teadku igalüks, et ma õpetan üksnes Kõigevägevama seadusi, tema käskusid ja keeldusid ja teie oma hingede kasuks soovitan nende täitmist.“

„Aga Piiblis on veel palju seadusi, mida ei täideta; miks ja neid kosa meele ei tuleta ja nende täitmist ei nõua? Eks õpeta meid kosa õhiverdama ja poastuma!“ ...

See nõrkav hüüe tuli kellegi teise kärnase oina suust, kes oli nii väike, et ta lambakarjasse footuks kadus, nii et kuuldi ainult häält, mis kostis nagu põrandalt, inimeste jalust.

Kuid usklikkude fogu ei lafknud oma apoflitit teift forda effitada. Nüüd ei olnud iwiha-awaldamifel enam tafiftatavat pidet — wäike küürakas rätsep farjuti fedamaid tummaks, feegi iwaga naine iwajutas talle foguni käe juu peale, ning iwaga naife iweel iwagam mees lubas tal küüru „tagant ette“ lüfata, kui ta iweel ford katfuts oma „fäfimata lõugu liigutada“.

Maltsiwet tegi, nagu ei oleks ta hüüdest aru faanud, ja kui rahwa iwagistufewadin iwafinud, afus ta fohe afja juure. Ta löi filmad mõttes kambri laffe ja hafkas felge, tugeiwa häälega peaft lugema:

„Sa Sehoowa rääkis Moofefe ja Aaroni iwastu ja ütles neile: Rääkige iisraeli lafte iwastu ja ütelge: Need on elajad, feda teie peate fööma kõigift lojusteft, kes maa peal. Kõiki lojufte feaft, fel sõrad, ja felle sõrad on üheft lahti ja kes mäletfewad mälu, neid peate teie fööma. Aga feda ei pea teie mitte fööma neift, kes mäletfewad mälu iwi fel sõrad: ei kaamelit, feft ta mäletseb küll mälu, aga sõrgu tal ei ole, fee olgu teile roojane; ega mäerotti, feft ta mäletseb küll mälu, aga sõrgu tal ei ole, fee olgu teile roojane; ega jänest, feft ta mäletseb küll mälu, aga sõrgu tal ei ole, fee olgu teile roojane; ega figa, feft temal on küll sõrad, ja sõrad üheft lahti, aga mälu ei mäletse ta mitte, fee olgu teile roojane. Nende lihast ei pea teie mitte fööma ega nende raipesse puutuma, need olgu teile roojafed...“

„Nõnda on firjutatud kolmandas Moofefe raamatus, ühe-teiftkümnendas peatükis, efimeseft kuni kahetfanda falmini,“ jätkas Maltsiwet, heites filmi jälle rahwafogu peale. „Sa ma küfin teie käeft, kas iwid üks käfuõpetus olla felgema sõnaga üles pandud kui fee fiin? Teie ärge ütelge mitte: Kuidas fee fiis on? Siinamaani oleme föönud fealiha, ja meie efiwanemad on föönud fealiha, ja taetwane ifa on feda lafknud fündida, ja nüüd forraga ei tohi me mitte enam fealiha füüa! Geft mõtelge ometi, kui faua ei lafknud jumal maailma pattude fees elada, enne kui ta oma poja faatis teda pääfma ning lunas-

tama, ja kui kõrgele ei lastnud ta veel varemajal tõusta inimsoo kuritegude kuhja, enne kui ta ilmus hirmsa nuhtlusena ja mattis kõik, mis elas, veeuputuse alla! Jumal on kannatlik. Ta lepib patustega kava, ta ootab, et nad ärkaksid meelepööramiseks, ta ootab sadaksid ja tuhandeid aastaid, aga siis sirutab ta forraga oma karistava käe välja ja kutsub nad oma kohtulaua ette, ja ma ütlen teile, see päev on ligidal, kus ta jälle forid ilmub nagu varas öösi ja pärib meilt aru meie tegude kohta...“

See oli nüüd keegi uskliku karja hallist hulgast, keegi tudiseva peaga hall taadike, kes eksitas prohiveti kõnet omaforida vahelehiüdedega ja esitas talle küsimuse:

„Kas lähivad need tõesti kõik põrgu, kes jänese- ja sealihha söövad?“

„Kui nad meelt ei pööra — küll vist,“ tuli lahke vastus Maltsveti suust.

„Soo — soo,“ ütles vana Hiire-Saagup rõõmsasti, „küll siis põrgu sakstest kuhiseb, sakstest ja kirikupappidest, sest ega taluinimesed jäneseid söö ja figu kova vähe, aga vooat' sakad!“

Wikerpuuri lühike, tasane mõkitamine sai taas rahiva jalust kuuldaivaks, kuna kahjurõõmus vanaarauf mõtlikult oma tudisevat pead väänas ja siis uue küsimusega maha sai:

„Kas sina ise, vava pojake, sealihha ei söö?“

„Ei söö,“ vastas Maltsvet. „Ma põle sealihha ilmasi armastanud süüa, ka siis mitte, kui ma veel ei teadnud, et ta on ristiniimesele roojane toit; minu kõht ei võtnud sealihha vavasta, see ei läinud mul suust alla, just kui oleks mu hing mind käsfinud vavastu panna feelatud roale.“

„Nojah, kellele sealihha ei meki, eks sel ole, jumal tänatud, terge teda söömata jätta ja teisi söömast feelata,“ arivas vana-mees heafüdamlikult, nähtavasti ilma millegi nõökamise nõuta.

Siiski oli Maltsveti häälel lõivatvam kõla, kui ta seepeale seletas:

„Aga ma sõin enne hea meelega tverileiba, ja mul oli vahel himu napsu wiina järele, ja ka piibuft tundsin kord lõbu, aga kui ma kirjast lugefin ja ise oma waimus aru sain, et see mitte õige ei ole, mis ma teen, siis tegin enese neist himudeft wägisi lahti ja matsin nad maha, sest öeldud on, et kui sinu film sind wihastab, siis kisu ta wälja ja heida enesest ära. See oli mulle niifama raske nagu igale inimesele, kes lööb mõnest harjunud kombest lahti. Aga uft annab jõudu ja uft teeb imet. Kes teist ufus kindel on, sel pole ka raske armsaks saanud himusid jätta, kui jumal jeda käfib ja kui te olete ära näinud, et nad on kuradift.“

Müüd ei wõtnud enam keegi sõna; palwewees pöördis mingi ilmliku küsimusega majaperemehe poole ja pikkamisi hakkas rahwas suuremast ruumist wälja tungima.

Maltswetil oli aga kauemaks ajaks weel jumalagajätmi-sega tööd. Ta pidi mitmeid kümneid käsi pigistama. Need, kes olid tema lugemiseft iseäranis waimustatud, need, kes arwafid tema käe puutumiseft endile õnnistust kaasa saawat, need, kes enestele oma arwatawa tähtsuse järele kohuseks pidafid kuulust meest ainult käeandega jumalaga jätta, ja lõppeks need, kes pärast teiste ees tahtsid kiidelda, et niifugune mees annud neile fätt — kõik need käifid wooris Maltsweti eest läbi ja firutafid talle ahnitsedes ning wõisteldes käed wastu.

Kui tuba juba weidi lahedamaks oli tühinenud, walgus rahwas ka kambrift wälja, ja sinna jäid peale Maltsweti ja pererahwa ainult weel wiimase lähedamad omaksed, noor ufumees Tõnu-Petri Madis ja Tongi mölder, Riisa Mihkli wana hea tuttauw. Pererahwa omaste seaft oli aga wäimees Taawet praegu üle läwe lahkumas. Uadu Wikerpuur ootas teda toas.

„Sa lähed juba, Taawet?“ küfis noorik.

„Mis ma's weel ootan? Ega mu kodu fiin ole!“

Õige küll, ega tema mehe kodu fiin ole, kus kõik ta peale wõõriti waatafsid, kus tema pärast häbi tuntaks!... Ja Anu

ife tundis südamekergendust, nähes teda minevat; ta sai kartusest lahti, et õnnetu mees ehk uuesti läheb kalli jumalafulgega ivaidlema, ja sai häbiist lahti feista selle jumalafartmata joodiku kõrival prohveti ees.

Nagu oleks patune aru saanud tema mõtetest, lihas Taawet üle õla juure:

„Sina jääd muidugi feie?... No ivoata! Mis jääksin minna's sulle ja teistele riisuks!... Ole rõemus, et lähen.“

„Ma — ma aitan emal süüa teha —“

„Sää aga emale abiks süüa tegema,“ ütles Taawet juba fealpool läve, „ega mul selle ivasta midagi ole, ja kui jätkub aega, siis paluge kõik koos koa minu ivaeise hingefese eest...“

Anu astus talle tuppa järgi. Tähele panemata tema pilkamist, sojistas ta kiviivarivul tema kõriva poole:

„Eks ja's jäta Maltšiveti-papa koa jumalaga!... Muidu nil imelik ää minna... Ega te's ivihased ole!...“

Ja kartes tema ivalju ivastust tõstis ta mõlemad käed anumisi mehe suu ette ja sijistas keelavalt.

„Ei lähe mina teda kumardama ega koapama,“ ivastas Lõhmus sootvitud tafadusel, „neid alpisiid oli siin ilma minuta juba küllalt, ja eks sina küüruta siis ta ees meie mõlema eest... Me ivffe head õhtat ivõin aga kõigile sootvida, koa noore prohvetile...“

Ja feida teinud, afus ta käega Wikerpuuri kaelata pea ümbert finni ja mõlemad kobisiid toast. Anu kuulis Lõhmust iveel iväljas naerivat:

„Tota mul nüüd heategijat, feida haffa austama! Puistab sõnu, tühje sõnu, nagu teisedki, muudkui natuke libedamini. Alusta inimest, kes teeb sulle head! Tehku Maltšivet mulle head, küll ma teda siis austan!“

Ja kurbuto naine kuulis läbi ivffe-augu iveel, kuidas õues kaks ivarest raagus kafe otjas haffasiid kraaksuma, ja ta meelest

oli, kui kiidaksid need tiivustatud kaabakad taga tema patuse mehe trotsivaid sõnu.

... „huistab sõnu, tühje sõnu...“

„Krrae! Krrae!“

... „tehku Maltšivet mulle head...“

„Krrae! Krrae! Krrae!“

Siis polnud enam midagi kuulda.

Pilkane pime vaikiv öö piilus uffe-august sisse nagu must hirmutis. Nagu varitsen vaenlane, kes tahab nisu seffa külvata umbrohtu...

Seeme.

Alga nõnda mõtlesid ja rääkisid ainult wallatud, ja neid ei olnud palju. Neid ei olnud rahiva seas, kes palvetunnist lahkus, palju rohkem kui need kaks, ehk olgu siis, et me nende kilda arivame Altsauna Tõnise, kelle armsam jutuvaine oli enda saatust siunata ja kes ka täna õhtu, lugemiselt koju minnes, maad andis näritvale kahtlemisele kõige hea kohta, kui ta last imetava Wiiu wastu urises: „Sa ning ei... Nõnna wõi teifiti... Eks soa näha, kui soab näha!“ Alga ta pidas suu, kui naine teda suud käskis pidada, sest ta oli sõnakuulelik naisemees... Sa lõppeks wõiksime wallatute kilda ariwata weel noore Pärtli perenaise, kes koduteel mitu korda pead raputas ja endamisi imestas: „Wõi siis palmitsetud juuksed ja kirju riie ja iveri ja sealihha! Wõi siis see ongi! Wõi siis patukoorem weelgi suurem!“... Ja ta muigas endamisi, kuni ta mees nii sügawasti ohkas, et ta enam ei sõandanud muiata...

Neid ei olnud palju.

Neist peale, kes walmistasid Riisa talus praegu suurele hingeäratajale ja usupuhastajale õhtusööki, maitsevamat, kui nad ise wähest aastas ainult korra suhu said, kes aidast ja käsitambrikt kõik tulele ja lauale kandsid, mis nad kallile jumalamehele ariwastid moffa mööda olewat; neist peale, kes Riisjal muidu weel prohweti jalge ees täis usklikku jooiwastust koos olid, nautides tema hääle piima, tema sõnade mett — neist peale kuni kõigi nendeni, kes jalgsi ja hobusega läbi pimedada õõ, üle lumehangede ja tee-aufude, läbi külma wihma ja

rõske udu tõttasid kodu poole, täitis kõigil üks ja feesama tuskutu, elustatu tundmus rinda: nad olid kuulnud uut jutlust, vägevat kõnet; nad olid mahla imenus lootusepuust, nende hinges oli ellu ärganud usk ime sisse!

Neil oli nüüd midagi oodata.

Nende halli taeva külge oli ilmunud nagu firetatu täht, mis näitas teed. Nende pärismaa ei olnud nüüd mitte üksnes taevas, vaid usk imesse töötas neile paremat asupaika ning elupõlve ka sel kindlal pinnal, mis neil endil tundus jalge all.

„Arge unustage, et jumal võib teha imet, et jumala käes pole miski võimatu... Jumal tõstab, kui tahab, ka praegu veel mägesid paigast, tõmbab merest kuitva vahe läbi, viib oma äravalitud hinged läbi õhu teise, paremasse paika... Jumal võib teid igast hädast, ka kõige suuremast, koha aidata, sedamaid päästa... Arge usuge, et imetegusid enam ei sünni — neid võib iga päev sündida, väikesi ja suuri...“

Need olid sõnad, inimesesõnad, aga tühjad ja paljad polnud nad mitte sellele mustale hulgale, kes kandis neid läbi pimeduse, läbi vihma ja udu kui kallist saaki koju. Uppujale oli ulatatud midagi pihku, ja nad kahmasid sellest kinni, aru pidamata, kas see oli kõis, või õlekõrs, või udusulg. Neid tõstis paljas teadvus, et neil on midagi pihus, paljas usk, et neile on midagi kätte ulatatud, hetkeks wee peale. Ja nende hingest uhtus sel hetkel õnne- ja rõõmutundmus läbi — suur, vägev, tänust ülevoolatu, nagu tundmus, mis täidab pääsu märkava uppuga hinge.

Nad kõnelesid üksiteisega fofistades, sest põnevus, mis neid jutuse ajal sidunud, oli nüüd, kus ta järele annud, muutunud nagu vaimseks väsimuseks, feesmiseks halvatuseks. Ka arvas igaüks pöues peitvat nagu püha saladust, millest ivalju häälega ei võlba rääkida.

„... See oli lugemine!!...“

„... Jah, see oli lugemine!!...“

„... Sga sõna täis väge!...“

„ . . . Nagu hõiskamine . . . hüüdmine . . . “
„ . . . Nagu suure kella helin . . . “
„ . . . Ja mis ta ütleb — hoopis teine kui kirikus . . . “
„ . . . Hoopis teine koa kui palvemajas . . . “
„ . . . Täevas põle mitte nii kõrgel kui nemad ütlevad . . . “

„ . . . Ja jumal mitte nii kaugele . . . “
„ . . . Sest ta võib ka meie päevil veel imet teha . . . “
„ . . . Ja lihalikku inimest hädast aidata . . . “
„ . . . Aidaku ihu, hinge üle pidagu pärast kohut . . . “
„ . . . See on koa õige, sest mistarvis siis ihu ennat peab talitsema, mistarvis ta oma himudest peab lahti lööma, kui tal pole sest midagi kasu! . . . Täevasse teda jo sisse ei lasta . . . “

„ . . . Tasu ihule, tasu hingele — nõnna on korras . . . Sest kus seisab, et jumal löi ihu aina tvaevanägemiseks? . . . “

„ . . . Seda ta ei võindki, sest jumal on armastus. Ega temale ometi rõemu tee pealt toodata tvaeva ja piina! . . . “

„ . . . Ma usun Maltsweti sisse! “ hüüdis keegi tänava pimedusest waljusti, ja see kostis nagu karjatus kofkupigitatud ning äkitselt wallali puhkevast südamest.

„ . . . Maltswet on prohvet! “ tvastas teine hääl sama waljult, ja mõlemad hüüded, mõlemad hingekarjatused jätkusid kofku ühiseks lootusekifaks, mis heljus läbi vihma ja udu ja pilkase pimeduse üle mustava küla ning atvas ühe rinna teise järgi meeleheitlikule usule, usule üleloomulise ime sisse . . .

Ja nad rühkisid edasi üle hangede ja aukude, komistades, kukkudes ja jälle tõustes, ning wahetasid oma mõtteid edasi suure sündmuse üle, mis oli neile kuiwanud soontesse tilgutanud uut elurõõmu ja elujulgust.

„ . . . Ja kui nüüd õige kätte võtta ja paluma hakata . . . kõigest hingest paluma hakata . . . Maltswetiga ühes . . . iga pühapäe . . . või koa iga päe . . . ühtepuhku . . . kas või ööd ja päevad . . . siis — siis ometi peaks midagi tulema . . . midagi antama . . . “

„... Peaks sündima ime ...“

„... Mõni uus seadus ...“

„... Mõni fergendus ...“

„... Sumal tuletaks feisrile hädalisi meele ... unes võdi ilmsi ... käsiks teda mõelda talurahva peale ...“

„... Annaks talle armuliku meelt ...“

„... Teeks ta südame heldeks ...“

„... Uga saffad!“

See ohkehüüd täis hirmunud kahtlemist, see hingest fuhu tõusnud karjatus täis ehmunud umbusaldust pani usu imesje sedamaid kahtvatama, tõukas lootuse palive võimule köhe kõituma.

Sumal võdis olla vägev, feiser võdis olla vägev, aga kõigist vägevam oli safs.

Sumal võdis olla armulik, feiser võdis olla helde, aga safs oli ivali.

Sumala vägevust ja feisri vägevust talupoeg ei näinud, aga saffa vägevust nägi ta iga päev. Ta oli seda näinud, niikaugale kui suutis mõelda tagasi, ta oli seda maitsta saanud põlvest põlveni.

Sumala armust ja feisri heldusest polnud talupojal tunnistusi, mitte kõige vähemaid, sest need, millest rääkis papp kirikus, tundis ta süda olevat ivalad, niisama ivalad, nagu papi sõnad saffa armust ja heldusest. Uga saffa ivaljusest oli talupojal tunnistusi, ta kandis neid oma ihul, terve ta elu kaugest minevikust kõige uuema olevikuni oli üks ainus kaebav, appi-karjuto, halastust paluto tunnistus...

Uga oma kohkunud kahtlemises, oma hirmunud umbusalduses otisid nad ruttu jälle tuge ja tröösti selle mehe sõnadest, keda nad oma prohvetiks tunnistasid. Nad asusid uuesti õlekõrrest finni, mis neile pihtu ulatatud ja mida nad pidasid kõieks.

„... Sumal võid kõik ja teeb kõik... Sumal tahab meid aidata — meid kõiki, kõige suuremaid patuseid mele

feas, kui me tema vägevust usume, kui me oma hinged
täis leegitsevat usutuld anname temale . . .“

„ . . . Maltšvet ütleb, et jumal on ometi kõigist väge-
vam, keda saakste. Seda tahame uskuda. Aga kuigi jumal
saakstele ehk muud ei võdi teha, nende südameid võidib ta siiski
pehmendada, neile õpetada armuheitmist ja halastamist. Sa
rohkem me jo ei tahagi. Oleme täitsa rahul, kui saakste valjus
väheneb ja nad aru saavad, et meil on puudus ja kitsikus
ja liiga ränk töö, ja kui nad meie orjust sugugi kahandavad
ja meie leivapalukest natukegi rohkendavad . . .“

„ . . . Sa seda teeb jumal, sest ta tahab meid jo ai-
data . . .“

„ . . . Seda ta teeb, sest meie usume jo nüüd tema
vägevuse sisse . . .“

„ . . . Sa meie anname oma hinged temale . . .“

Kui kerge oli seda hinda nii suure vara eest lubada,
nagu on pääs ihulikust hädast! Aga korraga torfas neile
meele, et hing on ihu küljes kinni, et hinge ilma ihuta ei ole,
sest see, mis Maltšvet jumalale käskis anda, polnud ju muud
midagi kui tükk parandatud, puhastatud, fenistest kommetest
wabanenud ihu! Himud, mis prohviet käskis maha jätta,
ei olnud ju mitte hinge, vaid ihu himud! Sa liha õeldi olevat
nõder. Kas suutis nõder liha taevase abimehe päästetingi-
mufi täita?

Kes nende kohmetut mõttevahetust selle fügelewa punkti
üle kainele meeleolul oleks pealt kuulanud, see oleks naeratanud
ja pühkinud ühtlasi pisaraid põselt. Lapsikus arutuses, mida
nende waesed, mõttevarast ilma jäetud pead välja haudusid,
oli nii palju traagilist nalja, et see iga ükskõiksuse kuitvanudki
hinge oleks liigutanud.

„ . . . Saan, kas sa siis jätkad piibu maha jätta?“

Saanil piip parajasti suus. Kohe, kui lugemistoast välja
astus, oli pannud piibu tosfama. Ohmudes kahmab teise
nüüd piibu, — oleks peaaegu hammaste vahelt kukkunud . . .

„Eks pea katsuma!“

Ohtab mehike ise.

„Wõi katsuma! Otsesõhe maha peaksid jätma! Nüüd
kohe! . . . Wiska teine siinsamas kus tühi!“

Zaan pigistab piibu framplikult pihu sisse.

„Eks siis wiska, kui tubakas otsas . . .“

„Miks mitte kohe? Kas siis on parem?“

„No, oota nüüd homseni! . . . Suu hakkab muidu wett
jooksma . . .“

„Kas homme ei hakka?“

„Naisel hea reakida! . . . Homme, — homme on jälle
teine asi . . . Kas tead, mis homme on?“

„Noh?“

Zaan sülitab, sest ta suu jookseb praegu juba wett.

„Homme toon aida lafast wihalehti — hakkan neid põle-
tama . . . nii ärarõõrutamiseks . . . Ega see patt ole . . .“

Naine kahetwähel.

„Ega tea, ehk on siiski . . .“

„Aga Maltswet reakis tubaka põletamisest — selge
fõnaga tubaka põletamisest . . . wihalehtedest mitte sõna . . .
mitte poolt sõna . . .“

„Aga piip! Ta reakis kosa piibuist!“

„Ega's piip ilma tubakata patt wõdi olla! . . . Niipalju
aru peaks naisterahwalgi olema! . . . Piip — mis on piip?
Piip ilma tubakata on nagu ihu ilma hingeta . . . tükk puud,
ei muud midagi . . .“

„Aga tubakas põle jo kosa muud kedagi kui rohulehed.“

„No, aga misfuguse rohu lehed! Eks Maltswet õeld:
lehed kuradi taimelatawast — sihtine rohi põrgu rabast —
ohakad saadana rohuaiaist! Woata, see on ometi wähe! . . .“

„Aga wihalehed . . . kes teab, kuida wihalehed . . .“

„Zäta nüüd wihalehed rahule! Wihalehed on kaselehed.
Za kaselehti pole jumal kufagil ära keelanud — neid wõid
põletada ehk kas wõid süüa . . .“

„Peaktime ikka Maltsweti käest järele küsima . . .“

„Õdime jo teine ford küsida... Aga feda ütlen sulle, Krõõt, homsest soadik põletan aina vihalehti...“

See mees kauples piibu pärast jumalaga, teine wiina pärast.

„... Ega feda wa wiina tartwis ole — see on õige, aga mis sa wenne teed, kui süda muret täis — wiska üks ää — tunned, et on nagu fergem...“

„Aga kui kauaks!“

„Õige küll — mitte kauaks... Aga ega's melesugune teda tihti pruugi — kust feda rahafest wõtta... Kui jumal on helde mees, siis ta meile feda ei feelaks... See on jo kõik, mis meile rõemu teeb, olgu pooleks tunnikski!“

„Aga sa kuulsid, et see on patt! Eks sa tea, et jumal meid üffi siis aitab, kui me pattu enam ei tee!“

Tõnis jääb mõtlema.

Ta teadis feda ju — ta teadis, et awitaja tingimusi on waja täita, aga ta tundis ka oma nõrkust.

„Hea küll — lihatõttest faadik!“

„Tõnis, parem kohe!“

„Ei!“

„Tõnis, sa hakkad jumalaga kauplema!“

Mees wõitleb enefega. Wiimaks, pikema arupidamise järel, pitsitab raske otsuse suust:

„Kui juust tahad — minugi pärast!“

„Kas pead sõna, Tõnis?“

„Pea!“

Naine ei usu, aga püüab uskuda.

Kuid nüüd forraga pöörab mees lehe ümber.

„Oma juukseid ei tohi sa enam palmitfeda, Ellu! Nüüd pead neid ifka lahtifelt selja peal kandma!... See on foa jumala püha käst...“

„... Mina wana inimene...“

„... Kas mina ei ole wanem?“

Ellu on kitsifuses. Aga ta otsus on mõne aja pärast ometi walms.

„Prohiveti tahtmine sündigu, kui kosa fina tema tahtmist täidab! Niipea kui ma näen, et sa enam wiina ei joo, näed mul palmitsemata juukseid selja peale rippuvat...“

Sumala faadiku teiste nõuete üle ei peetud palju aru, sest nende täitmine oli suuremale hulgale kaunis kerge. Sealihha ja tverd sõi talupoeg hartvasti, ja kuigi see pühapäevadel, iseäranis suurtel pühadel, oli maitsetu maius — ka ilma sellela tõiidi läbi saada, need toidud ei mänginud talupoja elus tähtsamat osa.

„Ma olen kuuskümmend aastat wana ja ei tea mitte, kas ma eluaja kohta kuuskümmend naela sealihha olen sõõnd!“ hüüdis faunamees Niine Mats, kui naine talle Maltšiveti õpetust tuletas meele.

Naine leidis selle küll liialduse olevat, ei võinud aga wanamehele arivude najal seletada, kui palju tema ja ta ise eluaja kohta sealihha oli nautinud. Palju seda tõesti ei olnud.

„... Tema õpetused on õiged ja nende järele tahame teha!“

„... Nende järele tahame elada!“

Nõnda oli Kugli elanikkude meeoleolu pärast Maltšiveti eftimest loengut. Waimustus suure kõnemehe ja piiblitundja kohta tasandas selle teed talust talusse, südamest südamesse.

Imeks ei ole panna, et need kaks, kes tulid prohiveti lähemast ümbrusest, Riisa talust, tema jalge eest, kaasa tõiid jootvastusest mitte kaugel oleva tuju.

Tõnu-Beetri Madis kandis Lõhmuse perenaise last — tema tungival soovil oli noorik lapse tema käele annud — ning noor naine, kes auksikul teel sagedasti komistas, hakkas tihti tema käisest kinni.

„Madis!“

„Mis sa soovid?“

„Anna mulle head nõu, kuda võiksin minu meest päästa?“

„Seda meest päästa?! — Nä nüüd lapsejuttu aja!“

„Ma ujun fiiski —“

Madis muiatas umbusflifult.

„Waene hing!“ ütles ta pehmelt. „Ma soan jo aru, et ja tema päästmist südamest sootvid, aga kuda tahaksid seda peale hakata?“

„Kas fina nõu ei leia?“

Madisel käis ärevusehoog läbi terve ihu.

„Mina? Ma leiaksin!...“

„Siis ütle!“

„Ma püüan teda ühel päeval noomida!“

Kuid noorik sirutas mõlemad käed ehmudes välja.

„Sina mitte! — Sina, Madis, mitte! — Kas ja teda fiis weel ei tunne? — Sind tema ei karda... Aga keda ta kardaks — kelle sõna ta wast vähegi kuulda võtaks — kas tead, kes see on?“

„Noh?“

„Maltšvet.“

Madis jäi seisatuma, kohendades last käel; wiimaks hakkas nooriku käsitvarrest finni.

„Miks ja fiis arivad, et mina teda mitte ei võdi noomida ega parandada?“

„Sina... ja... ta ei usu jo sind!... Sa oled tema filmas inimene nagu kõik teised!... Ja tema... — põlgab sind...“

Madis liigutas kätt, millel puhkas laps, ühes teisega nii ägedasti, nagu püüaks ta protesteerida niisuguse väite vastu. Kuid sel pilgul tuli talle Anu noor, sale ja soe kehja nii lähedale, et ta oma wastiku tundmuse unustas ning sattus hoobis pehmesse meeleollu.

„Eks reagi fiis Maltšvetiga tema pärast — Maltšvet tuleb jo iwarsti teist ford seie... Sa tead jo, et ma sulle aiwa head sootvin — sinu oma õnne ja so waese wigase lapse pärast...“ Ja Madis ohkas enne, kui ta lisas: „Beaks aga Taawet Maltšvettigi kuulda võtma! Eugemisel hakkas — kuulsid ifegi — temale wasta...“

„Alga ta kuulab tema jutlust teraselt pealt — mul oli nii hea meel,“ tähendas Anu.

„Ma tahan tema eest jumalat paluda — jumal võid teha jo imet,“ fofistas Madis.

„Ja mina veel — kuda tahan mina ise tema eest paluda, — ööd ja päevad!... Minu laps — mu isaene väeti laps — anna ta nüüd mu oma sülle!“

Noorik siirdus, kui talle ta last meele tuletati, nähtavasse ärevusse, ja värisevate kätega ning poolvägisi tõmbas ta magava pojakese jälle oma rinnale. Näis, nagu peaks ta korraga ülesõhtuks, et ta pisukesel oma südame juurest võõra mehe kätele oli annud.

Nad kõndisid natuke aega tummalt teineteise kõrval, kuni Madis — nad seisid juba Sõhmuje talu väravas — küsis tasase, poolpalvelise häälega:

„Ja kuda on sinu hingega muidu lugu? Kas sa oma südames koo tunned, mis sul nüüd tuleb teha, kus sa Maltsveti lugemist kuulsid? Kas usud selle mehe õpetuste sisse ja tahad nende järele käia?“

Ja Anu kostis palatva õhinaga:

„Ma usun, et see mees õpetab puhaft jumalafõna ja et temast reagib prohvieti ivaim. Ei ta oskaks nõnna lugeda ega palvet teha, kui ta mitte ei oleks tõfine jumala sulane. Ma ei oska sulle muud öelda, kui et ma oma hinge tahan anda Issandale, nagu Maltsvet käsks.“

„Ja tahad kõik jätta maha, mis ta patuks luges ja mida meile enne patuks ei pidanud?“

„Jah, ma tahan!“

„Alga kas jätkub sul seks ka jõudu?“

„Jah, ma tunnen seda oma südames!“

Nooriku sõnadeft kuuldus kirglik kindlus, ta muidu nii tasasel, pehmel häälel oli peaaegu fare ning lõikato kõla.

Madis hakkas ta käsivarrest finni ja pigistas seda tugevasti.

„Siis võta mind usus oma ivennaks ja ole minu truu

ja ustata õde! Meie kahetsegi tahame Sehoovata teenida ja koos tema püha sõna lugeda, õppida, armastada ja neile kiita, kes on usus leiged. Me tahame koa sinu mehele peale käia ja teda aegamööda võlja kistuda saadana-orjusest. Sa Maltšwet, see waga mees, olgu meie juhataja!... Kas tahad, Anu?"

„Ma tahan!“

„Siis jumalaga, õde!“

Weel forð pitšitas Madis noore naise käsivart. Aga nagu oleks tal weel midagi südamel, nagu ei suudaks ta oma usu-dest ifka weel lahkuda, jäi ta tema ette seisatuma, ilma kätt nooriku ihu küljelt, mille soojus woolas läbi riide ta sõrmedesse, täiesti tagasi tõmbamata. Ta leidis aga sõna, mis ta näilikult tahtis öelda, alles siis, kui Anu, öeldes tajakessi „jumalaga“, wärawast juba siise pöördis.

„Õde,“ ütles ta pool sõjstades ja temale pool sammu järgi astudes, „kas sa siis koa tead, kuida sa oma tööd Taa-weti kallal ja kogu oma elu parandust pead peale hakkama?“

„Meie reakšime jo praegu —“

„Sa, aga see põle weel kõik... Sa pead puhastama oma maja ja oma abielu — ja mitte üffi jumalafõna ja palumifega —“

Anu ei mõistnud; ta jäi, pead liigutatvat last kergesti kiigutades, tummalt Madise seletust ootama.

„Kui midagi tead majas olevat, mis põle aufasti soadud, mis on wõõra oma — siis katšu sellest lahti soada... Sa tead, mis Maltšwet wargusest ütles?...“

Anu käed nõkfatufid, nagu oleks äfiline wärin neist läbi käinud.

„Ma tean, ja — ja tahan kõik teha, mis arwan tarwilikuks...“

„Sa koa selle üle pead walwama ja, kui tartwis, wägifi ja waljusfega keelama, et su mees sinu abielu ei roojasta, sest abielu on püha... Sa ei tohi nõrk ega järeleandlik olla ega filmi kinni pigistada ega jälle ja ifke jälle andeks anda...“

„Sa, — ja jah, — head ööd nüüd!“ pages pitsitatus hüüd otsesui mahasurutud walus ohe nooriku huultelt, siis ta põõras Madisele selja ja kadus Lõhmuse talu pimedasse õue.

Lõnu-Beetri peremees waatas talle järgi, wangutas pead ja mõtles wiist: „Seal läheb üks õnnetu, kes ägab koorma all, mille ta endale priitahtlikult peale wõttis!“ Ning ta lifas wiististi juure: „Sa ta oleks nii õnnelik wõinud olla, aga ta ei wõtnud õnne wasta!...“ Sa sammudes norus peaga kodu poole, pidas ta küll jälle kord selle ilmseletamata mõistatuse üle aru, miks põlgab inimene käegakatsutatwa õnne ära ja wõtab enesele niisama käegakatsutatwa õnnetuse kaela!

Terwe küla tundis seda mõistatust ja terwe küla leidis talle sama wähe seletust nagu Lõnu-Beetri Madiseki, ning nende seas olid ka Anu wanemad.

Kes teab, kas Anu ifegi, ja nimelt iseeneesele oma tegu küllalt arusaadawalt oskas põhjendada — teistele ta seda ju ei suutnud.

Tal oli mõne aasta eest olnud kofilane, kelle iga tüdruk pimesi wastu oleks wõtnud, sest nägusamat, ausamat, karõkemat ja kainemat noormeesi polnud mitmes wallas ümberringi, ning waralt ta ei jäänud teistest perepoegadeist maha, kuna ta aga jumalafartuses ja meeletwagaduses neid kõiki ületas. Sa selle kofilase — ta nimi on Lõnu-Beetri Madis — põlgas Riisa Anu rahulisel meelel ära!

„Mispärast siis?“ hüüdis see mees ja hüüdsid kõik teised.

Ta wäristas ainult pead ja ütles, et ta ei wõitwat teisiti.

Sa siis ilmus see teine, kellest keegi head ei teadnud rääkida, küll aga halba, peaaegu üksnes halba, — siis ilmus see wiinatwend ja kaardilööja, see õõhulkuja ja tüdrukutekütt, see jumalawallatu ilmalaps ja parandamatu patuori, kelle käed ei olnud wargusestki puhtad, — siis ilmus Laawet Lõhmus, ja tüdruk wõttis ta koesja wastu!

Ta oli temale wanemate ja kõigi teiste inimeste hoiatuste mõjul tahtnud „ei“ öelda. Ta enese mõistus oli talle tungi-

walt fellist nõu annud. Aga kui ta tema ees seisis ja talle natuke aega filma oli waadanud, nii sügawasti, kui ta hing teda käskinud, siis ta karjatas forraga „ja!“

Ta ehmus isegi sest karjatusest, see tuli nagu kuskilt talle enesele tundmata peidupaigast, aga see oli nii ustatu, nii käskitu, nii kõikumata otfustatu, et ta sai tahteta selle karjatatud „ja“ orjaks. Anu südamel polnud teist häält, seepärast pidas ta seda, ja ainult seda, tõe hääleks.

Ta kui teised küsijid, mis ta „ei“ asemel „ja“ kostnud, siis ta ei teadnud jälle muud wastata, kui et ta teist ei olnud wõinud.

Ainult emale teadis ta wälkese loo jutustada, kuidas ta juba kord ennemalt — siis, kui Taawet temale esimest korda „teisema filmaga“ lähenenud kui muidu — oma südant kuulnud „ja“ karjatatavat, weel enne, kui pois temale mingi küsimuse ette pannud. Taaweti näos, hääles, pilgus, ta peas, lüuas, suus, rinnas, õlgades — kogu ta wälimises ja sisemises inimeses peitunud midagi, millele wõimatu wastu seista. Taawet olnud tema wõitjaks, allahetitjaks, käsikjaks loodud ja loodud ka tema — õnnetuks...

Wanemad panid wastu, andsid aga, märgates tütre otfuse muutmatust, raske südamega järele, sest kumbki neist polnud küllalt walju loomuga, et oma lapse wastu, seda nad ta hea südame ja jumalakartliku meele pärast iseäranis hellalt armastasid, wägivaldse sundusega wälja astuda.

Järeleandmiseks oli neil aga ka teisi põhjusti. Need olid paraku ilmlifud, aga siin kurjas ilmas ei saa ju wagaduski neid arwestamata läbi. Riisa rahwal oli palju lapsi, töödust polnud puudust, küll aga leiwast suure perekonna toitmiseks; mida warem siis wanim tütar — teised olid alaealised — leidis uue kodu, seda parem. Teiseks oli Lõhmuse Taawet, selle wanemad paari aasta eest hauda pugunud, kaunis hea koha iseseisew peremees — selles siis ees Anu teisest kosilast, Tõnu-Beetri Madisest, kes sõi tol ajal weel isa leiba. Ta oli nüüd Taawet, mis ta oli, ja tegi ta, mis ta tegi — niipalju

head pidi temast ta waenlanegi tunnistama, et ta tööd ei põlanud ja tööd oskas teha. Tema oli üks neist inimesist, kelle käes iga töö läheb, ka niisugune, mis nõuab teistelt palju õppimist ja harjumist. Taarvet, see „pool meistrimeesi“, nagu teda kutsuti, tegi oma weo-, sõidu- ja tööriistad võimalikult ise, oli enda tarvis raudsepp ja ratassepp, puusepp ja pottsepp. Nagu ta oma hobused ise rautas, nii kandis ta ka pühapäeviti enefetehtud soome saapaiid ja piipki ta suus, mille nikerdufi külapoisiid imestasiid, oli ta isiklik talvine ajatöötöö.

Taarvet purjutas juba poisimehena tublisti, aga tema majapidamisest polnud selle kahjustawat mõju märgata. Ta oli kehiv, nagu kõik teised peremehed kohalikus wallas ja nagu enamasti kõik talupojad Tallinnamaal, aga ta polnud mitte kehivem kui perepidajad, kes mitte ei joonud, selle eest aga olid nõrgad majapidajad ja lõdivad või saamatud töötelijad. Mis Taarvet kõrtsis ära jõi, selle töid talle ta töö-usinus ja tööosavus jälle tagasi, vähemalt suurema osa.

Nõnda pigistasid Anu wanemad tema ebatvouruste kohta teise filma finni, ka süüde ja eesimuste kohta, mida nad muidu mitte poleks võinud andeks anda. Taarvet oli paari naisterahwaga ülekäte läinud, teda nimetati ühe kohilapse isana, aga või siis niisugune patt on haruldane. Taarvetit süüdistati pikanäpu-ametis, aga warguse pealt polnud teda veel keegi finni võtnud. Nõnda trööstisid Riisa isa ja ema endid ja oleksid tröösti leidnudki, kui mitte seda ühte, seda kõige raskemat poleks olnud: Taarvet oli jumalafartmata, usu ja kiriku wastu külm, palwe pilkaja, wagaduse naerja. Kui ta ometi niisugune poleks olnud! Kui ta ometi filmatirjakski enam kirikus ja palvemajas oleks käinud ning suu puhta hoidnud pühadesse asjadesse puutumisest!

Kuid seda koormat, mis rõhus Mihkli ja Siisu südant kõige rõhkem, aitas fergendada Anu, kes andis wanemaile färawail filmil töotuse: „Mina tahan tema meelt pöörata, mina tahan ta jumala juure juhutada!“

Anu oli midagi tõotanud, mida ta ei suutnud täide saata. Tal oli tegemist inimesega, kellesse ta oma armastusega teatava määraneni võis mõjuda, kes aga enda arvamistest sama võisalt finni pidas nagu oma senistest elukommetest ja kirgedest, mida kaasinimesed nii väga hufka mõistfid. Kui vähe Anu oma tõotust suutis teostada, selgus sellest, et Taarvet naisemehena mitte ainult endist elu edasi ei elanud, vaid mõnes effimuses, nagu joomises, ajuti veel kaugemalegi läks. Üks põrutus teise järgi tabas noort naist. Esialt tabas ta mehe häbitavalt teolt oma talu tüdrukuga, siis saadi Lõhmuse aidast võõra ivara kätte ja peremees viidi finni ning anti talle ihunuhtlust. Lõppeks — ja seda pidas noorik osalt oma mehe jõleduste otsekoheseks tagajärjeks — sündis talle viigase käega laps, kelle pärast ta häbi tundis jumala ja inimeste ees.

Anu andis talle kõik andeks ja lootis edasi — lootis ikka veel ivanemaile ja enesele antud tõotust võlivat tões teha. Ta andis temale andeks, sest et ta „teifiti ei võinud“, sest et see mees, nagu ta oma hinges tundis, ikka veel oli tema võitja, käskija, valitseja — temale „loodud“. Sa alatafa pidas ta aru ja otfis nõu, kuidas teda päästa, ja et ta midagi ei leidnud, siis ta jooksis ikka jälle uuesti palavas palves selle pilvetaguse päästja juure, kes jäi talle ainumaks abimeheks. Kuid ka see, kes palumist nii väga nõudis ja palveid tõotas täita, oli kurt Anu palvetele. „Võib olla, et ma ei „tee“ seda õieti,“ mõtles noorik, ja ta süda ujus rõõmuft üle, kui nüüd suur usumees ja jumalafulane ilmus, kes pani tema palve võimuse uuesti uskuma. „See mees teab, kuida jumala juure võib pääseda — tema peab mind aitama!“ oli õnnetu naise tänaõhtune otfus, mis teda elustas ja uute lootustega täitis.

Nõnda panid Kugli külas kõik, kellel vähegi usutundeid antud, oma lootused uue, paljutõotava prohveti peale, kes oma sõnatõimuga täna nende südamed oli võitnud.

Kas oli ka mees, kes Lõhmuse-noorikule ta õnnetusel nii fagedasti wennalikuks trööstijaks olnud, lootjate hulgas?

Kui see mees oma talu uksest sisse astus, õhtas ta. Näis, nagu poleks ta iseenele wõdi teistega hästi rahul. Kas nokitfes nurin ta hinges, et tema palwemehelift wäärtust weel ei tahetud uskuda? Maltswet oli midagi tähendanud, mis näis sellise hinnangu poole sihtiwat, ja umbes sedafama oli ta selgema sõnaga ka naise juust kuulnud, kelle filmas ta hea meelega oleks tahtnud suur ufumees, suur hingeärataja ja noomija olla... Wõdi oli ta lihtsalt nuffer, sest et ta naise, keda ta süda ei suutnud unustada, teise majja oli pidanud lastma minna ja ise nüüd tuppa oli astumas, kus teda ootas külm, tühi fäng?

See fäng polnud mitte ifka tühi olnud, küll aga külm. Lõnu-Peetri Madis oli mõni aeg peale Kiisa Anu meheleminekut naise wõtnud, sest tal oli, wõttes talu pärast isa surma enda kätte, kuna ema oli elatanud, perenaißt kahe töötawa käega waja. See oligi aga ka ainult perenaine kahe töötawa käega, oli ainult fängi täide, mitte foendaja. Madis ei tunnud tema ja tema Madise wastu muud midagi, kui et nad on kaks paarihaitnud tööinimest, kes walitsewa kombe järgi pidid ühes fängis magama ja, kui juhtub, lapsi foetama. Madli kolis aga, enne kui ta tawalise tähtaja järel emaks sai, foetõwe kutsel Lõnu-Peetrilt Madise kiriku lähedale maa alla elama. Sest faadik oli Madis leff ja perenaise kohuseid majas täitis wana tädi.

„See tuleb weel,“ fofistas Madis, kui ta oma tühja, külma fängi heitis ja takuse waiha üle kõrwade tõmbas, „kõik tuleb weel, ja nad peawad mind foama feesfpidi tundma — feesfpidi... Sa tema foa — juft tema...“

Teadmata on, kumba ta mõtles selle „temaga“, kas Maltswetti wõdi Lõhmuse Anu...

Rugli küla tondifilmad wilkufid täna õhtu haruldaselt faua raskest märjas pimeduses. Nähtawasti oli elanikel piifi-

festes tahmastes koobastes üksteisega palju, palju pühapäevast juttu vesta, juttu, mis peletas nende laugudelt une, nende liikmeist väsimuse, nende südameist tuima, roidunud rahu.

Viimaks hakkas ometi üks hale film teise järgi kustuma. Rõige viimane oli see, mis küündis Riisa talust, sealt, kus prohviet pidas öömaja, nagu peenike kuldne niit üle tänava.

Nüüd oli kogu küla liitunud tõrvakariva ööga suureks mustaks hauaks, milles elusad surnud und nägid jumala imetegudest...

Draś.

Duhan Reinberg oli Kuglil veel teise lugemisõhtu pidanud ja kokkuvoolanud rahvamurd Riisa talu pihastunud feintele teist korda liiga teinud. Maltšvet võis olla oma misjonitöö mõjuga ka seekord rahul: teda kuulatati põnevusega, temaga palvetati härdusega, mehed ohkasid, naised nutsid hinge põhjast nagu esimeselgi korral ja pärast palvetundi valitses rahva seas peaaegu suurem usuline hõõgumine kui kolme nädala eest.

Järvamaa apostel oli seekord oma lahköpetusi edasi seletanud, uuesti igasugu patukõlvatuste vastu võidelnud ja oma vastaste, herrnhuutlaste, üle iseäranis karedasti kohut pidanud. Ta võrdles neid kõige kelmmimate isikutega, teda ta pühakirjast tundis, ja ta tundis neid sealt palju, ning hoiatas nende eest oma palvelisi sama tungivalt, nagu need hoiatasid eneste hingekesi tema eest palvemajas iga pühapäev. Waen Maltšveti ja Aniste-papa vahel oli airva hoogu võtmas.

Kugli rahvas sai nüüd Maltšvetti fagedamini kuulda, kui mitte oma, siis naabervaldades, sest agar seemendaja Issanda wiljapõllul oli külvirinnaga pöördinud siia nurka, kus ta märkas head idanemist. See oli ka ainult loomulik, sest rahvas siin kihelkonna-sopis kuulus kõige waesemate ja rumalamate liiki; waesus ja rumalus on ju emaihus kokku kasivanud kassitud. Maad olid wiletsad ja mõisaorjus ulatus üle pea. Kuglil ja ümbruses et teadnud peremehed sõna

õiges mõttes mitte, millal oma heina teha ja oma wilja koristada, sest kõik tööjõud oli viimase kui oimuliigutuse ni mõisa päralt — kuulsa „waba kontrahi“ põhjal muidugi, mis endistele pärisorjatele priiuse-tunnistuseks pihku oli pistetud. Wäga aja- ja asjatahane oli seepärast kellegi küla- luuletaja riim täis mõrudat tõllanalja, mis fiin kandis tol ajal suust suhu käis:

„Saksa päralt päewatöö,
Talupoja päew on öö.
Kes ei taha orjata,
Jääb ka ilma ööta.“

„Jääb ka ilma ööta“ — kasigu kohast wälja ja kõngegu nälga, sest parema otsimine mujalt oli mitmel wiisil takistatud, peaaegu võimatuks tehtud, ja kes juba kohast wälja aeti, ei jõudnud enam mujale minnagi.

Et harimatus, rumaluse taimelatu, niifuguses paigas, kus inimene neljajalgse tööloomaga ühele astmele maha on tallatud, eriti näitab rammusat wäetust, on enesest-mõistetaw. Kust wõib inimene, kellel ei ole päewa ja ööd, kes tunneb ainult tööd ja kõhutäitmist, kes ei pääse kuhugi liikuma, kes ei näe ega kuule midagi, kes on nagu wai ühte kohta maa sisse taotud, kelle ümbrus aastate kaupa ei muutu ainuma inimesenäogi poolest — kust wõib niifugune inimene midagi omandada, mis arwaks ta aju, teritaks ta waimu, laiendaks ta pilku? Sest õpetatwast haridusest, raamatutarkusest, polnud tol ajal weel juttugi. Kauges kaares ümber Kugli, paljudes waldades järjestikku, polnud ainustki kooli, jah, Tallinna- maal oli reastikku kihelkondi, kus sõna „kool“ oli tuttau ainult kuulu järgi, kui teda üldse tunti.

Muidugi oli kirjatumdjate arw rahwa seas sel lool äärmiselt wäike. Luge da weelgi mõistsid wähesed, kirjutamine aga jäi üksikute õnnelaste osaks, kes selle kunsti omandamise eest tänu wõlgnesid mõnele heale juhusele. Maltswetki, kui oma

aja laps, ostas väga puudulikult kirjutada. Kõik tema õpitud teadus ning tarkus põhjenes Piiblist, oli kogu otsitud selle tveergudest ja pani tema harimata pea kihama, nagu paneb muinasjutt lapsukesel pea kihama.

Kui see sündis halja puuga — mis pidi kuitvaga saama! Ebausk ja määratsev usk luhtuvad ju harimatuse mullas kõige lopsakamalt. Siin oli siis pindala uuele, erutatav vaheldust pakkuvale usule rammusalt väetatud. Maltstveti pääsu ja imefid ennustavad palivedõhtud said asjaks, mis tõi tuumufesse vajunud rahvale võrgumist, mis raputas poolunes liikuvad tööorjad üles. Paljude verstade taha, võõrastesse valdadesse, tõtati Maltstveti lugemisele, eriti aegadel, kus väline töö taluinimesele vähegi mahiti andis.

Oleks aga ekslik arvata, et uus apostel kõik need, kes kogu voolasid tema palvetundidele, kes endid tema sütitatavast jutlusest laffsid liigutada, harrastada, vaimustada või koguni joovastada, kes tema palvet kuuldes nii ränka ohkasid ja nutfid, — et ta kõik need kõhe võitis ka oma ustavaiks järelkäijaks, oma õpetuste täitjaks, keda ta sedamaid suureks, kindlaks, katkemata usuvõõga ühendatud koguduseks oleks võinud liita. Ei, nii ruttu ja nii filedasti ei läinud lugu. Sääraft edu olid takistamas ühed ja teised seigad.

Esialt on vaaks vahet õpetuse õigekestunnistamise ja selle teostamise vahel. Kui Maltstvet palvetunnis osaval keelel seletas oma lahõpetusi viinajoomisest ja tubakapõletamisest, ihuehtimisest ja tvere- ning sealihha-sõomisest, oli tema kuulajate seas vähe neid, kes valmis ei olnud hüüdma: „Mees, su õpetus on õige — ma tahan selle järgi teha!“ Aga vaevalt oli osava kõnemehe meelitatv hääl, ta ahvatleto kõne kõrvast kaugenenu, vaevalt oli äripäevane kainus vaimustuse ja joovastuse peale oma jaheda kätte heitnud, kui palvetunnis antud tõotus kahvatas, ununes või omandas koguni veidra, naljaka maitse. Palmitsemata juuffed — ühekarvalised riided — ilma viinata, ilma piibuta — siga tappa, liha metfa ivifata, veri maha valada — — oi, oi,

ivennike, kuhu ja sellega lähed! See oleks ju — otsetohe
välja öelda — pöörane! Leplikult, wiisakalt mõtleja aga
tunnistas endale: Seda kõik ei suuda ma teha, mul pole
jõudu igivanust harjumusist loobuda!

Maltšiveti lugemisele läks nõnda mõtleja teinegi kord,
ta käis tvirgasti vahest igal tema lugemisel ja pidas lugejat
vagaaks ning pühaks meheks. Aga tegelikku jüngrit, fogu-
duse liiget ei saanud taft Maltšivetile mitte.

Sa siis naeru ja pilke kartus. Millise näoga lähed kir-
kusse, juuksed seljal vallali tuule keerutada! Kuis julged
öelda tuttavale, kes pakub sulle enda kottist tubakat või enda
fortlist va kibedat: „Ma enam piipu ei tõmba, ei joo enam
viina, sest ma usun — Maltšiveti sisse!“ Või veel tunnistada:
„Ei ma jöö enam sealihagi, sest Maltšivet tunnistan seda
patuks!“

Paindlikesse iseloomudesse mõjuta ei jäänud ka ivennaste-
foguduse palvemeeste hoiatused ja hurjutused, mida kiriku-
õpetajad hiljemini hakkasid toetama. Nõnda lõi mõnigi vai-
mustatud maltšivetlane, kes oli esimeses tuhinas valmis „uut
usk“ vastu võtma, mõne aja pärast jälle kahtlema ning kõhe-
lema. Ta käis küll Maltšiveti lugemistel, kuulas teda isu ning in-
nuga, ei heitnud aga tegelikult tema jüngriks, vaid jättis tema
lahkõpetused täitmata. Niisugused fosutusid ainult Maltšiveti
osavast elavast kõnest, lasksid tema kaafakiskuiwat palvetväge
mööduvalt enestesse mõjuda, jäid aga muidu valitseva kiriku
hõlma alla. Paljud võõrdufid Maltšivetist aegamööda ka
täiesti, iseäranis siis, kui tema pooldajad astusid avalikult
välja ja äratasid oma kummaliste kommetega, millel oli nae-
rule kõditav veidrusemaid juures, suurt tähelepanu, eriti aga
siis, kui „maltšivette“, nagu neid kutsuti, üldiselt taga hakati
kiusama, nii herrnhuutlaste ning kirikhärrade kui ka mõisnik-
kude poolt. Sest painduvad iseloomud on enamasti ka arad,
egoistlikud iseloomud.

Kõigest hoolimata tekkis Duhan Leinbergile aja jookjul
väike fogudus ja mitte ainult Madise kihelkonnas, kus tema

tegevus oli eriti pingus ja seega wiljakaim, waid ka Jaani, Koeru ja Umbia kihelkonnas. Paindlaste ja arglaste hulgaist walinesid need wälja, kellel jätkus küllalt enesefalgu, hingeliski jõudu ning julgust ja ufulist õhinat, et wõitlust, mis neid ootas, tagasiufamist, mis neid ähwardas, wahiwalt wastu wõtta ja walimis olla oma arwatawa tõe-aate eest, kui waja, raskeimaile kannatusile alistuda. Kõikuwast, kõhelewast ja kahtlewast hulgaist fooris end wälja see fanaatlik tuum, mida ei täitnud mitte ainult märtriwaprus, waid ka märtrirõõm, see wõim, mis teeb kannatamise ihaldatud naudinguks.

Ka Kuglil ei olnud mitte just palju neid, kelles Maltsweti seeme tõe sti idanema hakkas, oraseks wõrjus ja wiimaks wiljaks küpses. Neid oli ainult mõned. Suurema hulga waimustus ei olnud wastupidaw, ei tihenunud ühel wõi teisel ülalmainitud põhjusel tegudeks, kuigi ta igal uuel lugemisel jälle nähtawale tuli. See oli kadakatuli, mis põles pahinal, aga kustus färmesti. Seda sügawama ning tugewama juurega oli aga nende mõningate poolbusõhin ja sõnakuulmise-king.

Esimeses reas wiimaste hulgas seisis Riisa pererahwas. Oli Riisa Mihkli armsam juhtsõna siinamaani olnud: „Mina ja minu koda tahame Issandat teenida“, siis liisas ta nüüd fanaatliku kangusega juure: „— ja Maltsweti jisse uskuda.“ See mees — oma härdameelse naisega ufus üks hing — oli Tõnu-Beetri Madise kõrwal esimene Kugli külas ja terwes wallas, kes pani Maltsweti uued õpetused tegelikult maksma, kes tegi tema käfusõnad teoks, hoolimata „ilmalaste“ ning muude wastaste naerust ja pilkest, hoolimata ka nende wastupanekust, kellele ta oma tahtmise peale fundis.

Riisa peremees saatis radikaalse uuendustöö oma kotas ühe korraga toime.

Uhel heal hommikul toodi wana emis ja noor orikas laudast, ja üdi läbiatawa kifaga lõpetasid nad halastamata peremehe pika noa all oma kõlwatu elu — kui esimesed uuele ufule pühendatud õhturid. Nende roojaseks mõistetud kõhnad kehad, mida nad hobusejunnidega ausalt ja kasinalt olid

toitnud, weeti pimesas metsa ja maeti liitva ning sambla alla, kuna nende „hinged, see on nende iveri“, prohveti käsu järgi „maa peale walati nagu weesi ja mullaga finni faeti“. See ohwri-tegu pani küll Saani ja Miku, Triinu ja Eltse suud wihaft wett jooksuma ja nende käed kiskufid end salaja rufikasfe, kui nad oma raske töö ja waewase toidu peale mõtlefid, kuid majaisa tahte wastu, millega pealegi perenaine nõus oli, polnud midagi parata.

Siimalaste üldiseks irwituseks sündis aga nende ohwri-figadega järgmine mõistatuslik lugu: nad olid järgmisel päewal metfaft liitwa ja sambla alt kadunud, kuna samal puhul paarist naaberküla poolnälginud wabadikust teati rääkida, nad pühitfeda teist korda jõulufid, pealegi nii toredasti, et lapsed loopiwat üksteist sealihja-päntfakatega...

Samal ajal häwinesid ka wärwifad riided Riisa talust. Peaaegu wiimase raha eest, mis leidus majas, toodi Baidest hea hulk kübaramusta, ja suurde wärwipatta kafteti nüüd kõik, mis oli majas finist ja punast, rohelist ja kollast, wõi mis triibuline ja wöödiline, wõi mida ilustafid wärwifad kirjad. Ja seejuures ei tehtud wahet pererahwa ega teenija rõitwa wahel, sest Riisa Mihkel pidas järeleandmatult finni oma juhtfõnast „mina ja minu koda tahame Isfandat teenida“; suurde wärwipatta rändafid sama hästi perenaise, peremehe ja laste kui ka tüdrukude ja sulase ufutwastafed hilbud feelikust, kuuest ja uestift kuni pearäti ja pühapäewase wöö ning finnasteni.

See ei sündinud aga ilma omapärase waheetenduseta.

Tüdruk Triinu ja peretütar Elts astufid protesteerides wahetele. Mõlemad olid noored, ehtimishimulifed neiuksesed, keda täitis see häwitatw mustamistöo nende kaunimate ihufatete kallal meeleheiteta. Kuna Elts, nooruke, wäljendas oma ahastust sündantlõhestatwa nutuga, unustas Triinu enese oma wihafe walus niikaugetele, et jookfis perenaise käest oma kirjumat kirjufeelikut, mida see parajasti patta oli kaftmas, ära kiskuma. Nähes, et alumine pool riidest juba wärwisse

oli ulatunud, sai äkiline tüdruk nii tolhaseks, et ta virutas
feeliku vastu seinä. õnnetuseks oli aga peremees sel pilgul
tuppa astunud ja kuumast wärwist nõretaw riie lastas talle
vastu nägu. . .

Waene Riisa Miiskel oli sedamaid murjan ja mõneks
minutiks pime pealekauba.

No nüüd järgnes mõlemale wastasele, kes prohweti käs-
kudele oli vastu hakanud, nooming, mida nad wist hauani
mäletasid. Miiskel tegi tüdrukud jumala ja inimese sõnadega
nii pehmeks, et nad wiimaks enam nuuskuda ega nooskudagi
ei märganud. Waheajal oli perenaine kõik riided, mis mitte
walged wõi hallid ei olnud, süsimustaks wärwinud ja mõle-
mad tüdrukud wõisid nendes nüüd taga leinata oma kadunud
toredust, mida nad pisaraid walades ka fagedasti küllalt tegid.

Riiete mustamisega käsitäes käis pererahwa keeld juuf-
seid palmitseada ja läikiwaid ehteid ihu küljes kanda. Nurka
kõik sõled ja helmet ja rahad, ja juukses nagu linapihu piki
selga lehtwima! Kõik tõrkumine ja puiklemine jäi asjatuks.
Perenaine tõndis waga eeskujuna ees, peremees aga hüüdis:

„Mina ja minu koda tahame Isсандat teenida! Kes
minu katuse all elab, peab jumala ja minu käskusid täitma!“

Eltsel kui pererahwa lapsel polnud abi-armu kuskilt loota,
Triinu aga wõttis kindlaks nõuks Riisal wiimast aastat teenida.
Ta oleks meeleldi kõhe ära läinud, aga see õjutus wõimatuks,
sest ülesütlemis-aeg oli möõdas. Tahes wõi tahtmata pidi
ta uutele määrustele alistuma, niikaua kui ta wiibis Riisa
Miiskli Isсандat teeniwas kijas.

Sama lugu oli Saaniga. Noormees teenis teist aastat
Riisal. Miiskel oli ta oma wanima poja asemele pidanud
wõtma, kes oli opmanile wastuhakkamise pärast pandud sol-
datiks. Saanil, heal poisil, polnud ju suuremat kurbust sellest,
et perenaine tema hingeõnnistuse tulul wärwis ta punase wõõ
ja kollase falli mustaks; tema südant näris aga peremehe
piibukseld, kuna ta wiinakeelust fergemalt üle sai, sest et ta
feda wa kibedat niikuinii wähe ja wastutahhtlikult oli tartwi-

tanud. Piip aga oli talle armas, see oli ta truu seltsiline raske töö, ja kuigi ta seda ka paruni ja mõisafundijate eest pidi peitma, oli tal ometi koduski olnud waba woli temast lõbu tunda. Ja nüüd wõeti talt seegi ajawiide!

Sige küll, ka peremees ise ei tõmmanud enam piipu, nagu ta wiinatilkfagi enam suhu ei wõtnud, mida küll ka ennemalt üksnes harwa oli ette tulnud. Aga peremees oli wana mees, kelle surmatund wõis lähedal olla, ja ta tahtis siis taewaaspe saada, kuna Saanile jäi patust pöördimiseks aega weel küllalt. Wõi jälle: peremees oli kehiv ja tahtis wagaduse abil jõuaks saada; Saan aga oli waene sulane, kes waefeks saunameheks ka patusest peast wõis saada, peremeheks aga naljalt mitte, hoolimata kõigest wagadusest, sest selleks oli waja raha ja muud waralist jõudu.

Nõnda mõttes sulane Saan ja wihasustus wäga, et ta oma piibusest nüüd ka kodus salaja pidi poppima, misjuure ka weel nurin metsa weetud sealihha pärast ta hinge õhetama pani. Aga ka tema teenistuseaasta oli juba alanud ja ülesütlemise ning äramineku peale wõis ta alles tulewal kewadel mõelda.

Palwetwaim oli Riisa peres juba ennegi wõimsalt walitfenud, nüüd tõsteti ta aga päriselt aujärjele, nüüd suruti iga eluawaldus, iga hingeline liikumine, iga mõte tema ainuwalitfufe alla. Jumala t e e n i m i n e muutus jumala o r j a m i s e k s. Oli palwetugemine enne olnud enamasti pühapäewane ja äripäewil ainult õhtune toiming, siis ei lastud nüüd enam ühtegi hommikut ja õhtut ega ühtegi sööma-aega palwetamifeta mööduda, ja laupäewa- ning pühapäewa-õhtuti peeti korrapäraselt täielist jumalateenistust laulu, jutluse ja laffamata palwetega, millest üleaedsed kutsuti osa wõtma. Pühapäewa hakati nii põhjalikult pühitsema, et leele tuld ei tehtud ja lõunaks leent ei keedetud, waid pühapäewa-lõunane leem söödi juba laupäewa-lõunal ette ära ja terve pühapäewa jookkul tulid teenijate ja töötawate laste kurbuseks lauale ainult külmad toidud. See oli, et hommikututi lasti filmi pesta ja pead juureda ning et

majaloomi ei jäetud pühapäeval talitamata! Maltšivet pani ju hingamispäeva pühitsemisele suurt rõhku, ta oli sest oma viimaseis jutluseis kõva noomimisega rääkinud; kes siis tema truu jünger tahtis olla, pidi seda tähele panema. Riisal elati nüüd, nagu ütles ilmalaste pilges suu, „külmaft kõrdift ja igast sõnast, mis Maltšiveti juust läbi käinud“. Minus hää, mis kuuldus Riisa talust weel välja, oli waga paliveja foraalihää. Riisa Mihkel ja tema koda orjasiß Issandat. Riisa Mihkel oli teinud oma maja templiks ja iseeneje — preestriks. Maltšiveti Suhan oli ülempreester.

Muidugi pidid kõik kodafondsed majas troonivale vägevaimale palivevaimule alla heituma. Kes heaga ei tahtnud, seda sunniti. Fanatism teeb kõige heldema inimese vägitvald-laseks, kasvatab wagusaft tuvivesefti küünistatava kulli.

Ja tõesti polnud kumbki halb inimene, ei peremees Mihkel ega perenaine Liisu. Tingeduseft ja waljuseft olid mõlemad priid, iseäranis viimane. Mihkel oli tuttav õiglase, leplikü mehena, kes kellegi peale ei läinud, kellelegi meelega liiga ei teinud ja temale tehtud ülekõhtugi pärast naljalt wiha ei kannud. Perenaist peeti tema südameheaduse, ta pehme, tase iseloomu pärast päris kuldseks inimeseks. Ja ometi wõisid nüüd mõlemad inimesi, kellega nad elasid ühise katuse all, kes seisid neile osalt nii lähedal, pitfitada, siduda, ikke olla suruda, wõisid neid rahulikult näha kannatamas. Nad andsid wäiklasele kiusule ja jonnile maad, wõtsid tarbekorral ülekõhtuse waljusegi appi, iseäranis Mihkel, kuna perenaine, oma pehmuse pärast iseseiswusetu, tema mõju all seisid ja oli majas nagu mehe tööriistaks, nagu tema hääle kajakts.

Waene Mihkel! Ta arwas kõige sellega tegewat enesele ja teistele head. Ta arwas ennaft ja teisi hädaft päästwat. Ta uskus, et selle kaudu kõigi käsi nüüd hästi hakkab käima. Prohwet oli seda ju töotanud!

Mihkel oli kehwo ja kippus iga aastaga weelgi kehwo-maks jääma. Tema kuuepäewa-kõht, maade poolest kurb liitwafalw, waewles ülekõhtuse hindamise tõttu liia orjuse ja abiteo

all, kuna mõisamaaksud, kodused tööd jne. terives wallas nälgimise kõrguseni olid kruititud. Mihkel tegi mõisa kolmsada hobuse- ja kolmsada nelikümmend wiis jalapäewa, ning heagi wilja-aastaga ja kõrdi ning aganate abilgi ei saanud ta leitwast leiba, waid nägi oma magasiwõlga igal kewadel tõuswat. Tuli nüüd ikaldus wõi mõni õnnetus loomadega, siis oli püstinälg majas, ja just Riisa Mihkli kohta wõis öelda, et õnnetus ei käi kiire ja kände mööda, waid inimesi mööda. Kui külas kuski lõppes hobune wõi lehm pani kõrwad pea alla, siis oli see ikka Riisal, ja kui rahepilw ka terwest külast mööda kaldus, üht wõi teist Riisa pere põldu ei jätnud ta ometi mitte riitwamata. See oli „nagu öeldud“.

Oma õnnetuste ja oma kaswawa waesuse wastu püüdis Mihkel wõidelda wagadusega. Tal oli nende kohta kaheharuline ebausklik arwamine: kord mõtles ta, et jumal nuhtleb teda mõne iseäralise patu pärast, kord jälle, et jumal katjub teda armastusest, sest teda jumal armastab, seda ta karistab. Et ta enesel mingit kummalist pattu ei teadnud oletwat, ka naisel ja lastel mitte, siis ta pattas enda wanemaid ja wanemate wanemaid, sest kirjjas oli öeldud, et jumal nuhtleb wanemate patud laste kätte nii ja nii mitme põlweni. Kerkis aga ta salausu teine haru üles, siis pidas ta ennaft meheks, selle jumal wälja walinud, kellega on kõige wägewamal mingi hea nõu. Üks kui teine usuharu fundis teda aga kirglikule jumalorjusele, iseäranis nüüd, kus Maltšiwet oma töotustega õli tulle oli kalkanud. Miks wennastefoguduse efimehed selle uskliku hinge wastuwõttega nii kaua wiivitafid, kuni ta tüdines ja nende wastase kaenlasse sattus, see jääb nende saladuseks, ehk olgu siis, et Riisa Mihkli waesus, ja üksnes see, oli nende leiguse ainumaks põhjuseks.

Mihkli karistus- ja katsumisusku aitasid kašs eriti kurba juhtumust wõimsalt toetada. Esimalt sünnitas naine talle seitsme aasta eest tütrekese, selle parem jalg oli kõwer ja warwasteta, ning mitte kaua peale seda, kui ta Anu majast annud, wiidi tema wanim poeg Hindrek, kes, mõisas teol

käies, opmani ja paruni wiha alla sattunud, soldatiks, ja ta pidi tema asemele teenistusse võtma võõra teomehe.

Weel ügavamini kui Miiklisse mõjusid aga need kaks õnnetust, iseäranis esimene, tema õrnaspe, sonitva loomuga naisesse. Siis oleks ehkuse ja häbi pärast, et ta wigase lapse ilmale toonud, heameelega maa alla vajunud, sest talvalise oletuse järgi võis see ainult jumala wiha tähendada. Ning Manni sündimisest saadik ei saanud waene naine enam lahti arvamisest, et tema, just tema ise, mõne raske patu on teinud, mille eest taevane isa teda nii taljusti karistas. Ja et ta oma tegude seast niisugust pattu ei leidnud, siis ta arvas seda teinud olevat mõttes, ja talle tuligi midagi meele, mis väga fäherduse karistuseväärt patutöö nagu oli, sest ta oli veel pruudipõlves, pärast seda, kui ta Miikli kosjad vastu võtnud, jalaja armastanud teist poisji... Häbistav karistus, mis jumal talle peale pannud, rõhus Siisu hinge maha, tegi taft mehele, kelle vastu ta arvas ekfinud olevat, sõnakuuleliku, tahtetu orja ja ajas ta wiimaks usuliialdusele footuks hõlma. Palvetamise ja jumalatumardamisega püüdis waene ebausklik hing kustutada oma patuvõlga ja lepitada taevast karistajat. Segi poja soldatiksminemisest leidis araks kohutatud inimene enesele süüdi, ja kui mitte Lõhmuse Taatveti ekfimused nii arvalikud poleks olnud, Siisu oleks kirjutanud ka tütre lapse wigase käe enda võla-arivesse ja ennast paari palivega päevas rohkem kurnanud kui muidu.

Miikel ja Siisu — nad tahtsid endile teha head, endid aidata, ja mõtlesid, et nad teevad seega ka teistele head ja aitavad neid. Nad ei märganudki, et neid ainult nende enese-armastus ajas oma lastele ja teenijatele sama rõhuvat palivefundust ja usuojust peale panema, mille alla nad eneste tarvidustel ise heitunud. Nad kuulsid heebrea rahva ennemuistseist kirjust, et jumalale on meeltemööda, kui teda keegi kogu oma kojaga teenib, ja et nad jumala käest midagi tahtsid saada, siis nad pidid teda meelitama, tegema talle head tuju, ja seks oli nende arvates waja, et nad sumnivad ka oma lähemaid

kaasinimesi teda kumardama. Mis sest, et need nurisesid ja tõrkusid! Nad olid noored inimesed, kes ei teadnud, mida nende hinge ja ihu õnneks tarvis läheb. Perevanemate kohus aga oli juhutada neid õigele teele, sest nad vastutasid nende eest...

Nõnda hakkas Riisa talus maksma waimulik wägivalla-walitus. Muidugi mõtlesid mõlemad walitsejad oma fanatismisõgeduses, et nende alamad mitte üksnes ei harju selle walitusfega, waid seda foguni hakkawad armastama, et nad palwevaimus ja wagaduses jõuawad nende enestega ühele järjele, et nad on warsti sama kirglikud jumalaorjad ja Maltsweti-jüngrid, nagu nende usklikud õpetajad ja walitsejadki. Nemad ei pannud tähele, et sund teeb paremagi asja wihatavaks ja põlatawaks, et nad ilma sellela, ilma omaiwolita ja wägivallata, waba, pealetungimata misjonitööga wahest tõesti eesmärgile oleksid jõudnud. Nüüd aga soetasid nad eneste ümber filmateenreid, õpetasid noori rikkumata inimesi waletama, petma ja salgama, istutasid neisse aususe ja atwameelsuse asemele kelmust ja kavalust.

See oli oras, mis tärkas Maltsweti seemnest Riisa talus.

Et Maltsweti usk leidis Riisalt teed Lõhmuksle, seda polenud imeks panna. Noor perenaine oli wanematega alati usulises ühenduses seisnud, oli palwevaimus maaft madalalt üles kaswanud ja elas kes suhtes täiesti oma jumalakartliku isa, weel enam aga oma waga ema mõju all, sellelt ta niihästi enda õrna, sonitvasse haledukse ja härdukse kastetud kseloomu kui ka oma ihulise wälimuse oli pärinud, kuna talle isa weri tugetwa noodi trotslikku wisadust kaasa oli annud.

Emaga ühendas teda ühes asjas pealegi sarnane saatus: nad mõlemad olid wigased lapsed ilmale toonud. Ebausklikul emal ei olnud raske ebausklikku tüdart uskuma panna, et jumala karistaw käsi oli neid mõlemaid tabanud ja et see rist ja häbi neile mingi haruldase patu pärast peale pandud, mida nad ainult elatwa, leegitsewa usu ja innufaira palweorjusfega wõiwat lepitada.

Dige küll, Rõhmuse Zukufese wigase käe juures pidi süüdi olema kõlvatu isa, — selle rasked patud olid ju aivalikud. Aga hella südametunnistusega ebauskliffude põues on enam kui üks uus nakitsemas: Ehk on ema tah süüdi? Ja tõesti leidis Riisa Riisu selle pitsitava küsimuse peale jaatava vastuse. Rahtlane oli juba, et Anu sai alles kolmandal abielu-aastal maha. See pidi ometi midagi tähendama, sellega tahtis taevane isa sünnitajale vististi mingit märku anda. Ja ega see märk muud võinud tähendada kui seda, mida terve õnnetus tähendas: Sellega tahtis Rõigewägetvam käima peale saanud ema teoksil olewa karistuse wastu ette valmistada ja ühtlasi nagu sõrmega näidata: Ara arwa, et sina oled süütu, muißt karistust langed su enese patu peale! Ja see patt oli Riisa eidele selge: üks läinud Anu wanemate keelu wastu autu, jumalakartmata mehega paari, ja üks põlanud ta waga ja ausa mehe ära, kes seda Issandale palwies kaebamata ei jätnud.

Ema oskas asja Anule nii usutatavaks, nii käegakatsutavaks teha, et waene noorik pidi talle õiguse andma, ja tema arwamise tegi ta enda omaks, vähemalt ajuti, iseäranis palwetamise puhul, kui ta oma jumalaga üffinda oli ja tema wastu õiglane ning aivalik püüdis olla. Teadagi, et selle karjatatud „ja“, mis ta kosjadhtul Taawetile oli wastu paifanud, kurat ise ta südamest wälja oli pitsitanud, nagu kurat talle ka nõu oli annud Madise käsitraha tagasi lükata. Ja kui tal nüüdki weel oli tundmus, et mees, kellele ta läinud, temale on „loodud“, siis tuli seegi tundmus kahtlemata paharetilt, kelle küüsis seisis muißt nooriku südant, wõdi jälle: see mees oli Anule „ristiks loodud“, nuhtlusüks, sest et ta wõttis hinge-waenlase sõna kuulda.

Waene noor naine oli enda emaksfaamisele algusest peale kartusega wastu waadanud, sest ema õnnetus seisis tal alati kohutawa näitena filma ees. Riisu oli nimelt tütrele warsti peale wiimase meheleminekut ühel tunnil, mil ta oli Anu waliku pärast jälle kord iseäranis rõhutatud meeleolul, oma wai-

kefe patusaladuse, mis Manni wigase jala juures süüdi pidi olema, ära jutustanud ja lõppeks pizarfilmil ning ristis käsi ringutades hüüdnud: „Palu jumalat, Anu, palu ööd ja päetvad põlvili jumalat, et ta sinule niisamasugust nuhtlust ei saada! Seft sinu efsitus on suurem kui minu oma: ja tegid jumalafartliku inimese õnnetuks, mina aga pole kellegi õnne võt!“ Sa siis teadis ta jutustada, kuidas Tõnu-Peetri Madis nutnud nagu laps, kui Anu Taatvetiga kirikusse sõitnud.

Ena sõnadel oli Anu kohta sügavam mõju kui kumbki oleks teadnud arvata. Alataja pidi noorik salavärinaga oma tulevase ihuvilja peale mõtlema, ta kujutles enesele seda ebatahtlikult ifka mõne wigase kehaliikmega ja õhtverdas nii mõnegi vaitse öötunni jumalale, et ema õpetatud palivet temale ette kanda. Mõte wigase jala võdi käega lapse peale sai talle aegamööda otse nagu luupainajaks, kes talle enam rahu ei annud, talle igal ajal ifka jälle peale tükkis. Väljakannatamatuks läks ta rahutus iseäranis siis, kui ta oma rafeduse kohta kindlale selgusele jõudis. Nüüd seisib tal ema ehmunud nägu Manni sünniajast nii elavalt filma ees ja helises tal ema ahastushüüd: „Minu laps sündides wigane!“ nii lõikavalt kõrvus, nagu oleks hoiatav õnnetus olnud alles eile. Sa kui talle mõne kuu eest samasugune õnnetu usfike kättele oli pandud, kui ta tema parema käekese afemel oli näinud punast kujuta tombukest liikmeta luu otfas, siis tundis ta võre oma südames tarduvat ja ta suust käis meeleeheitlikum karjatus kui see, mis tal fenini kõrvus oli helisenud.

Õhmuise perenaifel oli siis mitu põhjust ennaft Sefanda agaramaks ümmardajaks pühendada, kõige hingejõuga tema orjuse anduda, ufulampi oma majas heledasti põlema õhutada ja palvetvaimu kõigile fisse puhuda, kes elafid temaga ühe katuse all. Allesanne, mis Anu oma arvataiva süü tafumiseks enda peale võtnud, oli kõige pealt kolmekülgne: ta pidi enese hinge eest töötama, mis kuradi meelevalla all oli seisnud ja veel seisib; ta pidi meest, kelle pärast ta efsinud ja keda ta — muidugi wa põrgu-peremehe fõgestusel —

praegugi armastas ning kellest ta lahkuda ei saanud ega võinud, jumalale püüdma võita, ja lõppeks pidi ta selle mehe südamerahu eest palvetama, kes tema eefimusest oli õnnetuks saanud, nagu väitis ema. Oma kolmekordsest ülesandest arvas õnnetu noorik alles nüüd, kus Maltšiveti vägevad manitsusõnad ta seesmise elu kihama pannud, dieti aru saavat ja seda alles nüüd võivat tartvilise jõuga sooritada. Maltšivetiga tuli tema ülesandele dieti veel üks haru juure: vaesus hakkas majas võimust võtma, hoolimata peremehe tööosavusest ja perenaise hoidlikkusest, sest paar vilja- ja heinakaaldust aitasid auku, mis Taašveti kõrtšilõbud majapidamisse kiskusid, viimastel aastatel suurendada, misjuure veel seltsis, et mõisas Lõhmuse Taašveti kui „plektilise“ peremehe peale ikka enam kõõrbi harjuti vaatama. Anu oli hakanud kindlamini kui mõni muu jumala imetegemisse uskuma, ja see usk tegi õrna, pehme ja ara loomuga naise tragiks, vahvaks ja võisaks võitlejaks, kuigi ta mitte oma vanemate farnafeks waljuks fundijaks ja vägivaldlaseks ei saanud, milleks tal puudus isa sõge, rumaluslega ühendatud fanaatlik kangus.

Lõhmuse noorik algas misjonitööd oma kojas tafa ja targu, iseenesest peale hakates. Ta heitis helkitavad ihuehted ja värvilised riided tashiljukefi kõrvale, ilma kellegi tähelepanu äratamata, läks esimest korda ükfinda palmitsemata juustega kirikusse ja hakkas õhtuti ning pühapäeviti neile, kes teda tahtsid kuulata, piiblist ja lauluraamatust ette lugema. Sealha kaotamine majast ei seisnud tema võimupiirides; seepärast ei teinud ta eplotsa muud, kui jättis niisuguse liha, kui see lauale tuli, ise puutumata ning tuletas peremehele kui ka teenijale wagusal wiisil meele jumala sellekohast keeldu. Ka ei puutunud ta omaivoliliselt ei mehe ega teenijate värvilistesse ihukatetesse, nagu tema vanemad Riifal, waid püüdis ühe kui teise hingesse tungida õrnalt manitsewa, nagu paitawa ja meelitawa sõnaga. Ta oli kannatlik ja salliv, arwates ainult nõnda eesmärgile jõuda, sest tal oli wägete wastane majas, selle waimline jõud ületas tema oma.

Anu ufulised pütised, nii kaugeleminevaks kui nad
 Maltšiveti mõju all ka muutusid, ei leidnud Taatveti poolt
 üllataval kombel mingit tõsisemat takistust, veel vähem waen-
 likku vastupanekut. See mees, kes ei lastnud ennast oma
 ilmalapse-arivanistes kõigutada, kes naeris põlivenikutajaid
 ja palvepobisejaid ja armastas neid õrretada, võis sellest
 hoolimata, ja ilma et ta seda ise oleks teadnud, ufulise sallivuse
 poolest kõigile neile eeskujuks olla, kes Kristuse õpetuse järele
 nii palju kõnelesid ligimese- ja waenlasearmastusest, aga igal
 puhul valmis olid kätte loopima Dõhmuse kui eneste veen-
 dumuste vastase peale. Need, kes õpetasid, et kui sind su
 waenlane lööb su pahema põse peale, siis paku talle ka
 paremat, need, kes wariseri sellepärast hukka aitasid mõista,
 et see pidas ennast tõlnerist paremaks, need, kes endid
 Talle jälgedes ütlesid käivat, kuna nende vastast wana Selus
 ise pidi juhtima — need wagad inimesed oleksid Taatveti
 meeleldi lõhki kiskunud, kui ta nendega usu- ja palveasjus
 wahel waidlusesse sattus. Tema aga naeris ning torkis ainult
 ja laskis muidu igauht rahulikult oma teed käia, ilma kellegi
 peale wiha kandmata, ilma kedagi oma waenlaseks pidamata,
 ehk olgu siis, et mõni turtsuja tikkus talle ruskate wõi sõimu-
 sõnadega otse kallale, nagu toona küla kõrtsis, mil puhul ta
 ka enam nalja ei mõistnud. Peale selle oli suur wahje jooõnud
 Taatveti ja kaine Taatveti torkimise wahel. Sooja peaga
 läks ta kergesti terawaks ning hadwawaks, kuigi ta roppu
 sõimu kunagi appi ei wõtnud; kainelt oli ta pikkel peaaegu
 heafüdamlik maik juures, ta laskis siis ainult nooltega, mille
 teraw ots ära oli murtud wõi riidesse mähitud. Ta naeris,
 naeris ja lõi siis käega: Tehke minu pärast, mis tahate!

Oma naisele andis ta usuasjus algusest peale waba woli.
 Noorik wõis kodus ja wanemate juures palweorjust pidada,
 niipalju kui tahtis, wõis kirikus ja lugemismajas käia, nii tihti
 kui süda kutsus; jah, Taatvet laskis teda leplikul tujul enesegi
 kallal töötada, ilma tema õhinale paisu ette panemata, nagu
 flga, kes hane noõanäpistusi suurmeelselt kannatab ja sellest

teatawa määrani lõbugi tunneb. Tõgav ja osatav muie tema filmis ja suu ümber näis ütlevat: Kõnele peale, kulla naisufe, ma kuulen hea meelega su mahedat häält ja näen hea meelega su läikivaid filmi; sinu sõnad aga lähevad mul ühest kõrvast sisse, teisest välja!

See sallitvus kestis ka nüüd, kus Maltšiveti waim, tuues weidraid uuendusi, oli tüffinud majja, Taaiveti poolt edasi. Ta naeris, nõelas ja pilkas jälle, tegi ka katset naisele oma lihtsa, aga terase mõistuse najal tõsiste sõnadega nende uuenduste weidrust ja asjatust ära näidata. Ta tunnistas Maltšiveti meeleldi suureks jutlusepidajaks, kes raputab sõnu nagu käisest ja sunnib inimest wägisi kuulama, kuna ta aga tema arvates mitte see püha waimuga salvituid prohtvet ja jumala saadetud päästja ei olevat, kelleks kergeusulised unistajad teda pidawat. Aga kui miski ei aidanud, tehtas Lõhmuse peremees õlgu, lõi käega ja laskis naist sel mäel lasta liugu, kust see endale parima jää leidis. Tal polnud midagi selle wastu, et noorik nüüd, oma isa eeskujul, muutus koduseks preestriks ja tegi tema majast templi, ei ka midagi selle wastu, et ta kirju riide asemel aina musta ja halli kandis, et ta oma ilusad kullakarivalised juuksed mööda selga maha laskis ujuda, et ta ennem enda näppu oleks sõõnud kui panni pealt sealihha suhu pistnud, ja et ta Lõbeda Leenu kosjawiina-pudelist, hoolimata kõigist palumistest, moka otsagi niiskeks ei tahtnud teha, sest et Maltšivet oli wiina kurabilakkeks tunnistanud. Lõhmusel ei olnud midagi kõige selle wastu — ta naeris ainult, raputas pead ja ütles pool kurtival, pool hellal naljatufel, et see arunatufe, mis ta naisel seni olnud, nüüd hoopis kofku olla kuitwamas. Wastu oleks ta Anu märatsemisele wiist alles siis hakanud, kui see säherduse hulluseni oleks ulatunud, nagu oli Riisa Mihkli sigade häwitamine. Seda nõuet Anu aga ei tõstnud, kuigi ta ses sihis mehesse õpetatwal, manitsewal ja meelitatwal sõnal püüdis mõjuda, mis waew jäi muidugi asjatuks.

Taaiveti sallitufel oli aga weel rohkem pidet.

Ta teadis, et mees, selle kosjad Anu tema pärast kõrd

ära põlanud, feda naist veel praegugi polnud unustanud. Ta võis ka arvata, et Anu nii mõnelgi fibedal tunnil, mis tema oma joomise ja muude huffamõistmistväärt tegudega talle sagedasti küllaltivalmistas, hinge põhjas pidi kahetsema, et ta mehe, kelle kõrival ta rahulikult muretusel oleks võinud elada, tagasi oli tõuganud. Sellest hoolimata laskis Lõhmus Tõnu-Beetri Madist takistamata ja kaine peaga teda wiltu sõnagagi riivamata oma majas sisse ning välja kätta ja oma naisega alataja kofku puutada, ka nelja silma all. Ta laskis feda sündida, vaatamata seepeale, et ta Madist kui inimest, mitte kui endist kaaskofilast, mingi eritlemata tunde põhjal ei sallinud. Ja et ta feda laskis sündida, tuli sellest tema iseloomuse istutatud, aga tema teadvuse eest kaetud aimest, mis teda käskis elada ja teifigi elada lasta, mis teda sundis vaba olema ja teifigi vabad olla lastma. See aime, mida aitas toetada kindel usk Anu truuduslikku ivoorusesse, rõhus armufadeduse tema rinnas, kui see vahel pead tõstis, võimfasti maha ning lubas teda nüüd, kus Anu ja Madis püha Maltsveti laulatufel ufuliseks ühenduseks paari heitnud, rahulikult naeratada, leplikult õlgu kehitada ja suurmeelselt kätt heita. Ja kui ta neid vahel nõõkas ning torfas, siis tuli see õiglaselt heast sūdamest, ja kui ta joobnud peaga Madist siunas ja naist sõitles, siis ta kahetses feda järgmisel päeval ja püüdis wiga feda kannatlikuma sallivusega jälle heaks teha.

Nõnda ei olnud Lõhmuse perenaise kodufel misjonitõöl suuremaid väliseid raskusi ees, ja kui see ka selle kallal, kes Anul kõige enam sūdame peal oli, kelle päästmist see töö osalt pidi tähendama, esiotsa ei edenenu, siis oli noorikul ufullialdaja fanaatlikku ivisadust ja laffamata lootust küllalt, et püfimata ning wäfimata eesmärgi poole edasi rühkida ja seemet, mis kiwifel maapinnal ikka jälle tõdunes, uuesti välja heita. Suurt abi oli veel prohvetilt eneselt loota. Suhan Reinberg oli toona Anu palwetele, et ta Laaweti meelepööramiseks enda sõna võimu katsuks, wastuseks annud, et ta feda tulewikus tahtwat teha. Ei olewat hea — tähendas tarf mees — et ta

tutjutud noomijana tungib niisuguse inimese peale, mis teeks viimase umbuslikuks ja ärritaks vihale, vaid meelepööraja, kes tahab mõjuda, pidada nagu fogemata ilmuma, juhtumisi temaga kofku saama ja ääri-veeri mööda jutu finnapoole juhtima, kuhu waja. Noorik nägi jumala sulasel õiguse olevat ja jäi tema tulekut edaspidiseks ootama.

Seda parem õnn oli wagal perenaifel oma teiste kodafondsetega.

Et Lõhmuse perenaife tahtika, mida ta koduste olude tõttu sunnitud oli tarvitama, üle käis Riisa pererahwa omast, feda näitas oras, mis tärkas aegamööda Anu seemnest.

Kuigi ta oma mehe hinge siise ei suutnud tungida, siis wõitis ta ometi teenijad enda ning seega Maltstiveti pooldejais.

Kõige pealt Tiiu ja Antfu.

See oli kentsakas teenijapaar. Esimene wanatüdruk, teine wanapois. Mõlemad tigidad, urisejad, raske töö ja rõõmutu elu tõttu alalises tufapilwes liikuvad inimesed. Nende wastastikune wahetord oli kassi ja koera wahetord. Üks kriimustas, teine hammustas. Nääklemine ja nõökamine, urin ja porin, kus aga kofku puutusid. Sa sellega olid mõlemad aegamööda nii harjunud, et neil õhtuti uni peale ei tulnud, kui päew oli purelemifeta möödunud. Seejuures ei wõtnud nende riid kunagi nii karedat laadi, et kooselu oleks saanud wõimatuks wõi leiwaivanemaid ifeäransis tülitanud; pealegi oli nende kofkupuutumine piiratud, sest et teomees Ants käis wiis päewa nädalas mõifas teol ja Tiiu poisiga täitis waheldumisi „waimu“ kohuseid: töö hoidis nad päewad otfa lahus.

Kuna sulase ja tüdruku kodufõda peremehele ainult nalja tegi — ta aitas neid wahel ife mõne tühife asja pärast tuttipidi kofku häfsitada — leidis jumalafartlik perenaine mõlemate waenu muidugi kahetsemiswäärt patuks ning oli mõlemate lepitamifeks juba algufest jaadif tegeiw olnud, kuigi asjata. Sa tundis enese nende eest nagu wastutawana, sest tema oli nad kofku toonud. Ants, kes teenis Lõhmuse talus juba mõne hea aasta, oli endife, noorema tüdrufuga — sellega, kes

peremehele kiusatuseks saanud — väga hästi ühte leppinud. Niipea aga kui tuli Tiit, kelle kauplemise Taatvet oma patuhetsemis-tujus samuti naise hoolets oli annud nagu oma armukese lahtilasemise, algas riid, ja Antsu kui ka wanapiiga enese rahu oli kadunud. Süü selle eest võttis õrnameelne perenaine enda peale ja hakkas seda ühel ja teisel wiisil, enamasti jumala abiga, heaks tegema.

Kuid mis tal seni oli jäänud korda minemata, näis nüüd — Matstiveti abiga — õnnestuvat. Uus usk hakkas wanapiigale ja wanapoisile külge! Prohtvete lugemised osutusid tõhusaks mõlemale igaveses orjuses karuseks ning offaliseks läinud tööloomale, ja veel sügavam mõju oli Anu wagusal, meelitaval, nagu emalikust armastusest juhitud kodusel misjonitööl. Usulise töö ja ühetoonilise elu tõttu tuimaks ning puiseks kuiwanud orjadele sattus midagi kätte, mis neid vapustas, nende meeled pani mõlkuma, mis istutas neile uduseid lootusi ja seega teatava osa uut elu hingesse. Neile tekkis midagi pähe, millega nende nürinenud aju aega võltsis. Ja pakkumisi tärkas nende südames auahnus üles, see kirglik-ustuliste vägete ja wiisa edasikihutaja. Nende filmade ees aivanes võimalus üles kerkida hallist, tolmusest madalusest, kus nad seni olid kadunud olnud, ja nähtavaks saada teistele. Uue usu kaudu pidid nad külarahvale ometi filma paistma — niihästi neile, kes olid ise seda usku, kui ka neile, kes ei olnud veel nii kaugele, hoopis rääkimata sellest, et suur jumal ise neid nüüd selgesti pidi nägema, kuigi ta senini ei teadnud võdi oli unustanud, kes on Eõhmusel teomeheks ja tüdrukuks. Misjuguine magus tundmus seista Rõigeivägevamale ligemal kui teised surelikud, olla „jumalalaps“, kuna kõik teised ümberringi on põlatud ilmalapsed, kes vahitavad kadedusega misjuguuste äravalitute poole üles! Waene tundmatu teomees ja wana mahajäetud waimutüdruk, kellel ilmas enam midagi ei olnud oodata — nad tundsid endid forraga suurematena ja tähtsamatena kui kõik need, kes olid neist igapäevases elus ülemaad. Ja siis veel ootel olev ilmlik ja taevalik tasu! Kes

teab, mis hea nõu taetvaival wanapiiga ja wanapoisiga weel ongi, kes teab, kus nende õnn weel õitseb! Nuidugi seisid paradüüsiwäratwad nende ees ristiselili lahti...

Nad wõtsid uue usu wastu.

Sa kofe sündis ime: nende wahelt kadus riid.

See oli esimene Maltsweti ime Kugli külas.

Uhine aade, mis täitis mõlemate waest arenemata pead, lõi sädeme nende ümber ja tõmbas nad kokku; uhine tee, mille nad jalge alla wõtnud, tegi nad feltfilisteks ja sundis neid teineteisele kätt andma; uhine eesmärk, mille poole nad eneste arwates rühkisid, muutis waenu nende wahel sõprusleks. Nüüd leiti neid õhtuti ja pühapäewiti leplikult koos istuwat, ninasid sõbralikult kokku pistawat ja „hinge asjade“ üle waga juttu puhuwat. Uhel ei olnud enam küüsi, ega teisel hambaid. Sa kuigi wahel jälle oli wingu — inimesed pole ju inglid — ja kuigi ajuti kukkus mõni „nurgeline“ suust, siis oli see lähema seljapööranguga jälle unustatud — üks puhus teise muhule ruttu peale. Oma õpetaja ja ühendaja, noore perenaise, wastu oli aga mõlemail nii suur lugupidamine, et nad tema kuuldes hoidusid igast nägelemisest, wähemast kui kõwerast sõnast.

Peale Antsu ja Tiiu oli majas weel kaks käsuaalust: leerimata pois Saak, keda tarwitati ajuti mõisa, ajuti koduse orjuse peale, ja tema õde Ellu, neljateistkümnne-aastane tütarlaps, kes oli tubases ja wälises töös perenaisele abiks, käis mõisas abiwaimuks ning täitis Suku sünnist saadik ka weel lapsehoidja kohuseid. Mõlemad olid Laaweti kaugemas sugulased ja waeslapsed, kelle peremees nii armu kui tarbe pärast oma ulu alla wõtnud.

Nende noori südameid polnud Anul raske wõita, niipalju kui neid üldse oli wõita. Nagu mätta alla pugenuid wanemad — waesed wabadikud — nad kõigest ainelisest warast olid ilma jätanud, nõnda ka igast tulusamast waimsest pärandusest. Nad olid kaks umbse peaga, tõssi loomuga inimeselast — lükata ja tõmmata. Tegid, mis kästi, läksid, kuhu saadeti — kaks masinat, mis ajamisi ja juhtimisi töötasid.

Ka usuasjus täitsid nad ainult hea perenaise soovivi, mis oli neile käsufis. Nad paltvetasid, kui neile seda meele tuletati, nad panid selga, mis neile anti, nad uskusid, mis neile öeldi, Nende iseseisvus oli nii vähene, et nad täitsid ka jumalakartmata peremehe vastupidiseid käsufisid kartvapealt, nõnda näiteks ivohmerdades suure suuga sealihha, kui Taavet neile iviguri pärast kantsakad pihku pistis.

Muidu aga oli Eöhmus ivarsti ainus sealihha-fööja majas. Ta hea mees ei kurtvastunudki sellest nii väga — hoopis vastupidi: söi ja naeris.

Et roojased loomad Eöhmuse perenaise usuvenna, Eönu-Beetri Madise, talust kofe kadusid, kui peremees Maltsvetile jüngritruuduse ivandunud, oli kõigile enefestmõistetav.

Waga Madis fooritas selle häivitus- ja templipuhastustöö aga palju mõistlikumalt ja tulusamalt kui Riisa ivanamees.

Ta ei läinud Maltsvetile ohivordatud harjasloomi mitte metsa matma, kust neid mõni nälgiv pops ivõis ivälja kaevata ja oma hinge hufatusfeks kofu toidufis iviia, ivaid ta — müüs nad ära.

Müüs ära, kui ta nende ivere oli „maha ivalanud nagu ivee ja mullaga finni matnud“.

Alga ta ei müünud figu mitte nõnda, et talle jumala ja inimeste ees oleks midagi fūdamesse jäänud pakitfema.

Ta ei teinud pattu.

Talle ei ivõinud kõige usflikum maltsvetlane ega Maltsvet ifegi midagi ette heita.

Sest ta ei iviinud figade ostjaid mitte hufatusse, ta püüdis neid sellest päästa.

Madis ivedas sead Paide turule ja ostjate tulles hoia-tas ta neid kaupha ostimast, seletades neile pühakirja järgi, kui raske patt on sealihha föömine. Ta tunnistas neile ka õiglaselt üles, et ta müüb sead sellepärast, et ta ife seda pattu enam ei taha teha. Alga kui ostjad endid ei lasfnud pöörata, mitte mingil tingimusel ei lasfnud, kui nad tahtsid ennem pör-gusse minna kui ilma sealihhata elada ja kui nad olid Madisele

wandunud, et nad teiselt müüjalt figu ometi tahtvat osta, kui Madis neile ei müü, siis — siis müüs Madis neile sead.

Seft need inimesed tahtsid meelega minna põrgusse. Neid hukatuselt päästa oli võimatu.

Teiselt müüjalt oleksid nad ometi sead ostanud.

Selle nälgitava popsi hinge eest aga, kes sead salaja metfast oleks ära viinud ja oma patufoormat nende söömiseega teadmatult suurendanud, oleks Madis pidanud vastutaina. Ta pidi ju teadma, et sead metfast ära viia, aga ta ei võinud teada, kes on viija, ja nõnda ta ei võinud katset teha päästa viija hinge, mis ehk vahest korda oleks läinud. Muidugi oleks siis patt langenud Madise enda hingele...

Lõnu-Beetri Madis oli neid isikuid, kes teetvad kõik dieti, nõnda, et kellelgi neile midagi pole ette heita, et teidki sellega, mis nad teinud, on rahul.

Üks neid, kes jätaivad kõik tegemata, mida võidakse laita. Mida teised võiksid laita. Ja mida ta siis ka ise peaks laitma.

Ta tegi, mis oli õige, ja jättis tegemata, mis ei olnud õige.

Ja tal oli sellest, mis on õige, ja sellest, mis mitte pole õige, imepeen aime. Aga et ta seda aimet üffi ei ufaldanud — seks ta oli liiga ettevaatlik mees —, siis ta pidas enne, kui midagi hakkas tegema, veel kaua aru, kaalutles ettevõtet kümme korda, ning terane mõistus, mida seks tarvis, oli tal ka.

Nõnda ei ekfinud Lõnu-Beetri Madis peaaegu kunagi.

Ja et ta ei ekfinud ja kõik tegi dieti, siis ta seisib ausa mehe aus.

See kõige peeti teda ausaks, siis alles mõistlikuks, targaks, korralikuks. Seda tehaife iffa, kui keegi ei ekfi ega midagi ei tee, mida võiks laita.

Madise au oli ka tõesti puhas nagu allika-vesi.

Et külas kedagi ei olnud, kes tema au pealt täppi oleks leidnud, see ei tähenda veel palju. Tähtsam oli, et ta ise enda au pealt täppi ei leidnud — tema ise salajas, oma süda-

metunnistusega üffinda. Gemalseisja ei näe iga pisukest täppi, ise näed küll — salajas, oma südametunnistusega üffinda. Madis võis küll mõneft enda teost sootvida, et see oleks võinud p a r e m olla, sest h e a oli see muidugi, ja ta hinges võisid vahel liikuda ka halvad himud, pahad tajud, patused sootvid, ülekohused kaotatsused. Aga täppi, mida näha oleks võidud ja mida ta ise täpiks oleks võinud pidada, polnud tal mitte, ja need halvad instinktid, mis tal vahel olid ja mis on igal inimesel ning mõnel inglilgi, ei saanud ju tegudeks; nad olid ainult tegude seeme, mida Madis ei lastnud idaneda, mis ta armuta hävitas, kui ta nende mürgist magusust mõne aja maitsnud.

Madis ei unustanud ennast.

Madise kellaad käisid sekundi pealt dieti.

Dieta käis tema aimeskell, mis teda võõriti teo eest hoiatas, dieti ta mõistusekell, mis juhatas talle õige tee kätte, ja dieti ka ta südametunnistusekell, mis valvas kui ülemkontrollor tema seesmisi liikumisi ja korraldas neid hädasohtlikel hetkil.

Madis oli aus mees. Ta ei teinud kellelegi ülekohtu, vaid igaihele õigust. Ta ei teinud kellelegi paha, vaid sage-dasti head. Ta oli üleaedsele ustav üleaedne, sõbrale truu sõber, teenijale õiglane peremees. Aga nagu teda esimese sõnaga auats nimetati ja alles teise ja kolmandaga mõistlikuks, targaks ja korralikuks, nõnda nimetati teda ka esimese sõnaga auats ja alles tagumisega h e a k s inimeseks.

Ei teatud, millest see tuli.

See oli kind nõnda.

Ei küsitud ka, kas talle kellega ülekohtu ei tehtud, kas see mitte tänamatu ei olnud.

Inimestel näis olevat niisugune tundmus, niisugune ülekohtune, tänamatu tundmus.

Weel enam: teda kardeti.

Ta oli aus mees ja head mees, ta ei teinud kellelegi ülekohtu ega kellelegi paha, aga teda kardeti.

Wõib olla, et see sõna tunnet, mis oli inimestel, dieti

ei väljenda, natuke liialdab, aga umbes kartusetaoline oli see tdesti.

Ei teatud, millest see tuli.

See oli kind nõnda.

Ei mõtiskletud ka põhjuste üle.

Oleks seda tehtud, siis oleks wahest wa Kaspi Matsile õigus antud, kes kind, kui peremeeste seas oli jutt Madisest, fülitas ja ütles: „Tont teab, ei mina seda meest falli.“

Küfiti: miks?

„Ta tüütu on — on — liiga aus!“ pureskas Mats täiest fuust.

Ta Mats ise ei olnud fugugi autu. Ta oli rumal nagu laps, aga ka füütu nagu laps.

Madis oli liiga aus — igapäewastele, läbikaufsetele liiga aus, liiga forralik, liiga mõistlik, liiga effimatu. Sellepärast kardeti teda, see on, tema feltfis ei tuntud hubaft lähedust, tema ifif mõjus meelele pidurdades, furudes.

Ta oli liiga eeskujulik inimene ja seepärast — nõnda näis — liiga wähe inimene.

Seft ega teine tema wastane, Kriuka Mihkel, muidu temast kõrtfis oleks õelnud: „Tah, oleks ta meiefugune, aga ta on enam!“

„Kuda ta fiis enam on?“

„No,“ ütles Mihkel ja wangutas mõtlikult pead, „kui ta ei ole enam, fiis on ta wähem.“

Ta teifed pooldasid nähtawasti üht kui teift arwamist, feft wastu ei rääfinud üfski.

Ofend, nagu Madis, mõjustab teifi, olgu felle mõju nimi fuidas tahes. Kui ta mõjus wälistesfe ligi estesse pitfitaawalt, rõhuwalt, fiis ta mõjus enda omastesfe ja teenijaisfe walitsewalt, alistumist nõudwalt, orjakartust leiwitawalt. Ta ei teinud midagi, et seda mõju tekitada, ta ei pööranud fodus walitsejat, käskijat, fundijat rõhkem wälja kui teifedki peremehed ja perekonna-pead, walitusseft polnud juttugi; aga see mõju oli olemas. Seda leiwitas tema ifif. Ta paljas lähedus,

ta filmatwaade, ta häälekõla. Temaft woolas nagu salajane jõud, mis teenijais ja teistes tema meelevalla all seisivais inimesis sunnitud liikumise ellu kutsus, mis sõidus nad tema tahte külge ja tegi nad selle täitjaks.

Sel lool polnud Madisel raske uut usku oma majas maksma panna.

Tal tarvitses ainult footwida, enda eeskujuga eel käia, uuendust õigeks ja tarwilikuks tunnistada — ja asi oli toimes. Tema palweiwaim ning usuojus oli ta kodafondseile juba ammu ennegi külge haaranud, nii et samm kaugemale ei tähendanud palju, ja kes mitte mõtte ja südamega ta järel ei käinud, see tegi seda filmakirjaks, et temale meeldida, et tema filmas armu leida. Seft nad pidasid teda ta wagaduses ja ta paleuslikus aususes suureks. Nad waatasid tema poole üles, nad austasid, nad — kartsid teda.

Wõõraid tööjõude oli tal majas wähe: ainult mõlemad tüdrukud Krõdt ja Kai. Mõisa teomehe ja koduse sulase kohuseid täitsid tema kaks nooremat wenda Rein ja Süri. Majatalitust juhatas ta wanadlane tädi. Ema, seitsmekümne-aastane kurt ja poolhalwatuud raugake, sõi juba kauemat aega täiesti armuleiba.

Kui perenaine suri, oli wanem neitsif Krõdt, Madise isa poolt sugulane, endale julge lootuse pähe wõtnud, et püha mees, nähes tema wagadust, ta ühel heal päetwal tõstak Lõnu-Beetri perenaiseks. Et paista temale filma ja wõdita niihästi tema palwemehelift kui ka peremehelift südant, laskis Krõdt oma jumalakartust ja töösinust wõiddu hiilata ning püüdis Madisele olla igas asjas ümmardajaks, ilma kellela see oma majapidamist ei oskaks endale ettegi kujutada. Ta oli Madisele Mariiaks ja Martaks ühtlasi. Ta istus palwetunnil tema jalge ees, neelates ta sõnu, ning oli iwaimus walmsis pesema tema jalgu ja kuitwatama neid oma juustega. Sa ta muretšes muul ajal enmastalgawa hoole ja truudusega tema ihutarwiduste eest, siunates südame põhjas, et majas walitsew tädi oli talle mõnes asjas taistuseks ees.

Et Krõõt Maltšiveti usu mehelt, feda ta niisuguste lootus-
tega kumardas, feda ta nagu pooljumalat austas ja kartis,
pimesi vastu võttis, on arusaadav. Nagu ta tema footiid
ta filmist ära luges, nii märkas ta tema olekust ka mõju, mis
oli Maltšiveti jutlustel ning õpetustel Madise kohta, ja pain-
dus ise ruttu selle mõju alla, et peremehest mitte maha jääda,
vaid tema pöördete kutsumata vastu tulla.

Krõõda värtvilised riided kadusid, ja üks esimestest, kes
läks Kugli külast palmitsemata juustega Madise kirikusse,
oli Tõnu-Beetri Krõõt. Ja Tõnu-Beetri Krõõt nuttis
rõõmupisaraid, kui peremees vedas sead Paide turule ega
toonud neid sealt enam tagasi. Terive päev kuuldi teda
helelda, kaugelekohtva häälega laulvat:

„Meist meelehea on jumalal,
suur rahupõlv on taeva all,
kõik vaen on otsa saanud...“

Muidugi sõi Krõõda südant Madise usut vennaline ühen-
dus Lõhmuse perenaisega. Näritva kadedusega pidi ta nä-
gema, kui suurt lugu pidas ihaldatud mees Anu palveivaimust
ja usudhinast, kuidas ta otsis asja ja ootas aega, et noorikuga
kõfku saada ja oma hinge tema omaga paaritada palves
ning juttudes jumala riigist. Küll märkas waga piiga, et
tema usuline ärkjus ei jäänud peremehele tähele panemata,
et see tegi talle meelehead, kuid feda kõik võis foodfaimal
pühul nimetada rahulolemiseks, kuna Madise tunded noore
naise kohta ulatusid waimustatud austamiseni — lugu, mis
täitis Krõõda kirgliku rinna walu ja wihaga.

Ning auahne kadeduse juure felfis weel armufadedus.

Krõõdal ei olnud teadmata, et Madis oli kord Riisa Anu
kõsinud, ja ta naiseline terafus ei jätanud teda kahewahetele, et
Madise põues oli praegu weel paik, kus elas Lõhmuse Taa-
weti naine salaja sees, olgu küll, et Madis feda teiste ja ehk
enesegi ees salgas, et ta oma patust tunnet püüdis usufõpruse
ja palweivenduse waiwas lämmatada.

Teades feda tajumisi kannatas tüdruk nii wäga oma

ivastiku saatuse all, et ta vahel, olles üffinda, kiristas hambaid, tagus rufikaid kofku wõi katkus oma punakaid juukseid. Küll pakkus talle teadivus, et Anu on Madisele kätte saamatu, oma jagu tröösti, aga selle tröösti fõi ära kartus, et peremees, mitte suutes oma efimest kullafest unustada, enam naist ei wõtagi. Oli ju ta majatalituse eest tädi ja Krööda enese kaudu kõige paremini hoolitsetud. Pealegi lähenes Madis sellele wanadusejärgule, kus abiellumine, kaotades oma wõluwuse, nihkub tagaseina ja sõltub ainult mõnest heast juhusest. Sa waene Krööd tõhaldas nii wõaga saada Tõnu-Beetri perenaist!

Et ta eesmärgi saawutuseks muud paremat nõu ei teadnud, siis ta pani oma lootused wäsimata palweorjuses kõif jumala ja tema prohweti Maltsweti peale. Küll ta katkus tarwitada ka kiwuse harilikku sõjariista — wastase kahtlustamist ja laimamist, ent see ei tahtnud fiin hästi lõigata, sest wastasele oli ta laitmata elu kaitswaks kilbiks, ja Krööda ähwardas — seda märkas ta warsti — hädaoht, langeda Madise filmas keelepeksja häbi alla. Nõnda walis ta lõpuks siis ainult jumala ja Maltsweti oma abilisteks wõitluses Tõnu-Beetri perenaist nime eest, ja iseennast rekwistitas ta kõigi nende proowitud omadustega, mis fängitawad ihaldatawa mehe nagu udufulgedesse...

Käis Krööda igatsus enam perenaist kui naist nime ja põlwe järele, siis täitis noorema tüdrukuga Kaiet fündant ainult palaw soow üldse saada mehele, ja ka seda waest pidi taewane isa oma sulase Maltswetiga aitama. Kröödal oli mees juba walitud, Kaietele oli ükskõik, kes tuleb, kui aga keegi tuleb. Sa et keegi tuleks, faks wõttis Kaiet uue usu õiglase ihaga wastu.

See pentfik tüdruk — jumetu nagu wihmane fügishommit, waimfett arenematu nagu wäike laps — oli otfani täis ebausk. Ei oleks halli taewa alt naljalt nõiduse narrust ega lausumislollust leitud, mida Tõnu-Beetri Kai ei oleks uskunud. Sa mitte ainult uskunud, waid ka proowinud. Sa proowi-

nud fets, et saada mehele — ükskõik kellele. Kas see oli liialine kiimalus, võdi lapsik rumalus, võdi mõlemad segi, jäi teadmatuks.

Maltsiveti ust oma iseärafustega oli Kaie meelest nagu uus tõug nõia-usku. Eapjelikul uudishimul sirutas ta käed tema järgi wälja ja ebauslikku usaldusega pistis ta tema kui saladusliku pühaduse endale põue. Kui see, millesse ta enne uskunud, ei aidanud, siis pidi nüüd see aitama. Kuidas? selle kohta polnud tal vähemat kui selgust, selle üle ei murdunud ta filmapilkugi pead. Ta jäi lihtsalt kofilast ootama, ta wahtis üle aia tänawa poole, kas ta juba ei tule. Nüüd ta pidi ju tulema, ja — — kui ta ei tulnud, siis tuli jälle midagi muud katsuda. Kaie meelest oli kindel, et on jõude, mis ajawad poisi tüdrukule kosja — waja ainult üles leida see salapärane jõud...

Nii karwal ta oli ometi, et ta uue usu külge seotud lootust kellelegi ei ilmutanud, vähemalt meelega mitte, kuigi ta ei suutnud keelata, et Krõõt ja wiimaks ka mõlemad poisid kodus sest aru said ja enestele salamahti pihku turtusid. Peremehe filmas, kellel mahti ei olnud sügawamale waadata, oli ka Kai usuagar maltsivetlane, kes tegi talle rõõmu, olgu peale, et tüdruk wahel oma lapsikute küsimustega ja ogarate tembutustega temalegi, iwagale mehele, ajas naeru peale.

Madise mõlemad wennad täitsid, heites Maltsiveti pool-dajaiks, ainult peremehe soowi, mida nad pidasid käsuks ning targaks ja tarwilikuks käsuks. Nad olid oma karakterikindla, tahtejõulise wanema wenna ületõimu all maast madalast üles kasvanud, tema waimse rõhu alla noorelt paindunud ning harjunud tema poole üles wahtima. Keegi ei teadnud, kui palju nende süda rippus usu küljes üldse ja Maltsiveti õpetuse küljes eriti — nähti ainult, et nad tõsiselt ja tummalt finni pidasid seadusest, mis walitsew wend neile annud. Mõlemad wennad olid iseiwärki kurivameelse tumeõuse poolest, mis heljus nende oleku ümber nagu sügisene udu, teineteisega iwäga sarna-

sed, erineb aga märksa Madifest, kelle nägu peegeldas julget, magusa lahkusega fergesti ülepinselatud iseteadvust.

Nende tädi Truutu, kes täitis majas perenaise-kohtuseid, oli neid jumalafartlike eitesid, kes palvetunnis vägevasti ohivad ning ägavad, filmi niifutavad ja pead kõigutavad, igapäevases elus, töö ja talituse juures aga eneste ja ilmlikkude inimeste vahele mingit vahet ei jäta. Kõik omal ajal, näis olevat Truutu juhtmõte. Kui lasteta lejel põlnud tal ilmas midagi, mis teda peale töö oleks elu külge kõitnud, ning see tema ainus elupide hoidis teda niivõrt liikvel, et tal palju mahti ei olnud usuga sügavamalt tegemist teha. Nõnda oli ta liialdamise ja märatsemise eest teatava määrani hoitud, ja tema oli majas ainuke, kes tegi Madisele esiotsa Maltšiveti lahkõpetuste tegeliku täitmise suhtes veidi opositsiooni. Et tal aga puudus vaimne jõud, nende õpetuste kaitsjat ja levitajat lüüa, ja et ta Madisele, kelle palvevaimust ta suurt lugu pidas, haiget ei tahtnud teha, siis heitus temagi varsti majas maksma pandud uutele määrustele alla, seda enam, et Maltšiveti jutlustel oli tema kohta umbes sama mõju nagu huvitaval näitemängul inimese kohta, kes raske tehliku töö järgi harvasti forid lähed teatrisse meelt jahutama.

Ainus hing majas, kes jäi Maltšiveti usust puutumata, oli peremehe elatanud ema. See oli pudenev muisk, kellel enam mahti ei olnud pattu teha, kellele siis ka uus armuõpetus kaju ei võinud tuua. Tema kõrvad olid igale uuele õpetusele juba lufus, ta jalad ei kannud teda enam firikusse ega palive-majja, kuigi ta seal prohveti vastastele palmitsemata juuf-seid oleks tahtnud näidata. Talutoa suits oli ta filmadki välise ilma nägemiseks seevõrra nürinud, et ta muutusi, mis uus usk ta kodafondsete välimusele oli kaasa toonud, enam hästi ei näinud, ja selle üle, mis ta nägi, ei mõistnud ta vaene tõdunenud aju enam mõtteid soetada.

Ta teadis ainult, et tal on suur, suur poeg, kellest jumalal hea meel, ja ta näo üle libises nagu surev ehahelk, kui see suur poeg, käed ristis, filmad lae poole tõstetud, laua ees

põlvitas ja Isandat kõige pere pattude pärast püüdis lepitada.

Rugli küla taludest, kus tärkas Maltstveti seeme oraseks, olgu veel mainida Bärtli ja Sanglepa, saunadest aga eriti Kiiša Altsaun.

Paraku oli see oras paiguti väga laiguline ja — vaadates Maltstveti seisukohalt — umbrohuga rohkesti segatud.

Bärtli peresse tõi uus õpetus enam halba kui head, sest ta sünnitas pererahva vahel pahandust ja kiskus lõhe ka teenijate vahele — selle järgi, kummale poolele keegi hoidus. Kuna peremees Willem heitis uuele usule sülle, pani perenaine Suula wiisalt wastu.

Bärtli Willem otšis Maltstveti kaudu abi oma waesuse, oma ihulise häda wastu — muud fundivat põhjust tal Rostiwere kõrtsniku lahksu wastuwõtmiseks ei olnud, sest kui jumalakartlik ja laitmata elukommetega inimene ei tartwitfenud ta oma hingekese pärast mures olla. Ta oli juba kõiki abinõusid katfunud, et ennaft haljamale oksale upitada, — ta oli teinud tööd nagu hobune, elanud kasiinalt nagu ihnustott, maadelnud jumalaga palwes, et ta teda õnnistaks, nagu Saakob — asjata kõik! Ta näris näljafannikat oma willetsa neljapäewa-kohaga, ja sellegi kannika pidi ta murdma ikka pisemaks palukesiks, sest taewataat ajas ta noorele naisele rohke sigidusõnnistuse kaela. Wiis aastat abielus ja neli last — üks wälksem ja wäetim kui teine, aga igauhel leitwa-auf nina all. Niisuguse sugulise wiljakuse poolest ületas Bärtli Suulat Ruglil ainult veel Altsauna Wiu: sellele wõdis minna peaaegu iga üheksa kuu takka katkitule.

Et küll mure oletwiku pärast ja hirm tuletwiku eest pidi Willemil ja Suulal olema ühesuurused, sattus esimene oma ara, lõdwa iseloomu tõttu ikka enam jõuetusse meelenukruse ja nõutusse, kuna häwinematu elurõõm, Suula karakteri peajoon, noore naise nagu nägemata purde kaudu üle wiis muremülgastest ja hirmulaugastest, kuhu tema mees kippus uppuma. Mõlemate hingeline oluford seisis nende ihulise oletuga kõige

lähemas ühenduses: Willem nõrga terwisega, wäheſe ram-
muga, külma ja palawa all ühteiviisi kannataw, Suula tugeto,
priſke, õitsew ja terve kui põder, hoolimata alaliseſt raseduſeſt
ja ſagedaſt ſünnitamifeſt.

Selle tüſeda elurõõmu juure, mille juuri toitis tugeto
terwis, tuli weel ajutäis ärgaſt, kainet inimeſemõistuſt, mis
Suulat ei laſknud wajuda haiglaſſe hingeolekuſſe, ſee on
uſuliffe liigõhinaffe. Suula oli Lõhmufe Laaweti pool-õde.
Nad olid ühe iſa lapſed. Uhele kui teifele oli arukas mees,
ſes kawa kohalikuſ walfatalitajaſ olnud ja keda ta teratwa
nalja pärast weel praegu ſageli nimetati, oma waimuomadufeſ
pärandanud — lahtife pea ja korralikult töötawa aju.

Willemil puudus ſee. Nagu ta oli ihulifeſt oma naiſe
waſtand, nii ka waimifeſt. Ta ei ſuutnud iſeſeiſwalt mõtelda,
aru pidada, ſelguſt ſoetada, wahet teha — ta ujus ſelle woo-
luga, mis kiskus ta kaafa ja milleſt te i ſ e d ütleftid, et ſee wiib
eesmärgile. See eesmärk Maltſiweti liikumifeſ pidi aga teiſte
arwates juſt ſee olema, mida Willemil kõige rohkem tarwis
kätte ſaada: pääs hädaſt, hingehäda kõrwal ihuhädaſt.

Kui mees ja naine olekſid olnud tagedad, riiafad ja
ühelõwadufeſ inimeſed, ſiis oleks nende wahekorſd kergesti
niifugufeſ ſaanud, nagu ühes naaberküla perekonnas, kus
läks tüli Maltſiweti õpetufe pärast niikaugele, et mees ja naine
ſeletaſid uut uſku teineteifele küünte ja ruſikatega, mida lapſed
ja teenijad pererahwa eeskujul iſeſekſis järgi tegid. Pärtliil
oli pahandufeſ piir. Willem oli küll pahur, aga mitte õel, ta
oli küll iſemeelik, aga mitte wägivaldne, ja Suulat tema
waimſes tugetuſes ja kanguſes juhtifeſ mõiſtlik meel ja rõõmuſ
ſüda, mis olid keſtwaale tüliſe kui tüütawaſe rumaluſeſe waen-
likud. Siis andis targem järele. Wähemalt teatawa määrani.

Nagu Laawet Lõhmufeſ, nii tõrjus Suula Pärtliil Maltſi-
weti uſu weidrad nõuded enefeſt eemale, laſkis aga meeſt ja
neid teenijaid, ſes pooldaſid peremeeſt, oma rada kääa, kuigi
mitte ilma waguſa waſtutõõtamifeſta. Niihäſti Willemile kui
ka teiſetele püüdis laſtega foormatud elurõõmuſ nooriſ ſõnakaſ

suul ära seletada, kuidas pühakiri mõistab hukka isegi paljaid väliseid kombeid ja lepib üffi juba uskliku meele ning laitmata tegudega täiesti; ta katsus neile nende uusi kombeveidrusti naljataival toonil naeruvääristada, ja see tšanamatu töö nür-aruliste inimeste kallal kestis iga päev edasi.

Aga Pärtli Willem ei olnud mitte Lõhmuse Anu.

Tal puudus Anu pehme kannatus, heafüdamlik õrnus, armastusest woolav sallivus, mille alla peitis end siiski võidu- lootus.

Willemi waimne jõuetus ei keelanud teda naise wastu wõitlemast o m a d e relwadeaga, ja need olid: wäiklane tori- femine, kärsttu pealekäimine, winduro-mürgine süüdistamine, alaline haawaw ja tüütaw ohkimine naise jumalakartmata kangekaelsuse ümber. See kõik oleks nõrgema iseloomu, kui oli Suula, warsti ära kurnanud ja seega kas allahetmisele sundi- nud wõi naise elu niisuguse mehhega põrguks teinud.

Suula pani wastu. Weel oli tal jõudu wastu panna. Weel oli tal terwiist, elurõõmu ja eluwiisadust. Ja kui ta wahel wajas waimset ergutust, lohutust ja julgustust, siis ta käis teise ilmalapshega, Lõhmuse Taawetiga, juttu westmas. Nad olid head sõbrad kahetse...

Wälispidifelt eeskujulised maltsiwetid elasid Sang- lepa talus.

Need olid peremehest ja perenaisest peale kuni karja- poissini ühel meelel ja waimsel koosõlal.

Lue usu wõtsid nad wastu nagu kingitud hobuse, sugu waatamata.

Ja nad wõtsid ta wastu, sest et ta töötas neile tulu ja et nad moest maha ei tahtnud jääda.

Üff oli neile ennegi tulu- ja moe-asi olnud. Nüüd nad wahetasid moodi, nagu moode ifka wahetatakse, ja walisid selle, mis töötas neile suuremat tulu.

Need olid need kawalad usklikkude seas. Nad püüdsid petta jumalat ja inimesi. Nad arwasid, et nende pettus on

nii peen, nende wale nii warjatud, et jumal, Maltšwet ja usklik fogudus ei saa sest aru, ei näe seda.

Uue usu nõudeid ja tingimusi täitsid nad filmakirjaks, üksnes wälise ilma, üksnes nägijate ees. Keegi ei wõtnud wiina, ei põletanud tubakat, ei sõõnud sealihja ega iwerd, ei käinud palmitsetud juustega ega wärwivate riietega, kui oli wõõraid filmi karta. Aga kui oldi üffinda wõi petised ifekesfis, kui jumal ja Maltšwet ja usklikud nende ariwates magasid, siis elati, nagu elawad patust pöördimata ilmalapsed, — siis maitsti, mis oli feelatud. Ja kuski talus, peale Riisa, ei lauldud iga päew nii kõlawalt koraale ega peetud nii pikki palwetunde kui Sanglepal...

Jumala ja Maltšweti petjaid oli Kuglil weel rohkem, kuigi petmist ei teostatud nii süstemaatlikult ja sel lapsik-kawalal oletusel, et ka niilwiisi wõid jõuda eesmärgile, nagu tehti seda Sanglepal.

Uks säaraseist tüsfajast oli Riisa Altsauna Tõnis.

See mees tüsfas peale jumala, Maltšweti ja uue usu foguduse ka oma naist.

Ja peale nende weel Riisa talu preestripaari, kes oli ühtlasi tema lähem ülemus.

See suur kelm wõttis parandatud ja täiendatud usu Riisa Mihkli, tema naise ja oma teisepoole ühendatud pealefundimisel wastu. Ta lõtk mehike oli ju ammugi harjunud nende kolme sõna kuulama. Kodus seisis ta Wiuu, wäljas Mihkli ja Liisu walitsufe all. Sest kõik kolm wäitsid et ta olewat neile wõlgu ja et nad wõiwat temalt selle wõla pärast nõuda allahetmift ja käfutäitmift. Ja Tõnis, kes oli sama fergeusuline kui õrnatundeline, wõttis wõla puiklemata enda peale ja püüdis seda tasuda raske töö ja alandliku sõnakuulmifega. Et ta oma wõlgnifusaatust alatafa põhjas ning siunas, see ei tähendanud palju, see oli tal halwaks kombeks, seda ei pannud ka keegi wõlaandjatest tähele.

Peremehele ja perenaisele oli ta wõlgu selle nurmenurga fese eest, millel asetfes ta enda-ehitatus faunahurtfik, ja

felle aiamaa-riibafese eest, kus ta kasvatas enefele mõnes
waos kartuleid ja paaril peenral kapsaid. Ta tasus oma võla
iga aasta tööpäevadega, aga see ei mõjunud midagi — võlg-
lafeks tunnistati ta siiski.

Ta tasus oma võla foguni kahetordfelt, sest ta tegi oma
hurtstiku aseme ja aiamaa eest aasta ümber päevi ka mõisa
— tal oli mõisas veel teine peremees, kelle sõna ta pidi
kuulama —, aga seegi ei aidanud: ta oli võlgnik, kelle võlg
ei kustu iialgi.

Ta ta tasus oma võla pealegi kolme- ja neljatordfelt,
sest ka ta naine pidi tegema peremehele päevi ning talviist
tööd ja ketrama mõisale talvel kolm naela linu või kahetja
naela takku. Kuid asjata kõik — Tõnise võlg oli igavene,
Tõnis võis võlglaste nimest lahti saada alles hluas, ja kes
teab, kas sealgi.

Ta oli mitme kaasinimese igavene võlglane ainult selle-
pärast, et tal oli hing sees. Et ta ilmale sündinud. Et ta liiga
hilja ilmale sündinud. Siis, kui maailm looja loaga juba
ära oli varastatud.

Muud süüdi ei teadnud Tõnis enefel olevat, ja seegi
põlnud tema, vaid ta isa ja ema või foguni looja enefe
süü. Tõnis ei mäletanud, et ta ise kunagi oleks soovinud
ilmale tulla, palju enam pani ta pahaks, et ta siin oli. Ta elas
siin üsna vastu tahtmist. Ja ometi sunniti teda raskeid
kohustusi enda peale võtma ja võlgasid tegema, mida ta
kunagi ei jaksanud tasuda.

See oli ülekohus.

Selle üle arvas Tõnis võivat nuriseda.

Ta arvas enefel õiguse olevat ilmas, kuhu ta vastu
tahtmist pandud elama, paremat põlve nõuda.

Ei, mitte nõuda, — ainult igatfeda. Nõuda ta ei mõist-
nud. Ei sõandanud...

Ta Wiiu ütles, ta olevat temagi võlglane.

Ta seegi võlg pidi olema kustutamatu, tasumatu.

Wiiu ütles: „Tõnis, nurjatu inimene, sinu süü on, et ma

faan peaaegu iga üheksa kuu takka lapsel! Kui surm mitte põleks neli tükki vahelt ära wiind, siis oleks meil toas juba üheksa kisaõri, kellest igaüks tüki minu terwiist ja eluiga tükki on pand. Tõnis, kurjategija, ja ei jõua jeda mulle ilmaski tasuda!”

See, mis tahad! Nagu Tõnis oleks soovinud, et Wiitul peab olema kahesja aastaga üheksa last! Nagu oleks Tõnis isaks ja nii paljude näljaste suude toitjaks tahtnud saada! Nagu poleks kõik need mudilased kutsumata tulnud ilmale — Tõnisele ja ta naisele ristiks! Nagu poleks ta naist endale ainult töövõimiseks ja küljesoojaks ja ööõbuks ja taluõieks seltsiliseks võtnud, tungiv soov südames, et ei tuleks lapsi — vähemalt mitte mitut, teades, et palju lapsi on waese faunamehe hufatus!

Sa nüüd oli tema see nurjatu, kes teinud võla, mida ta ei jõudnud maksta, kes oli varastanud teise inimese tertwise ja elu, ilma et ta kumbagi oleks suutnud tagasi anda, mispärast ta oli sunnitud selle inimese walitsuse all seisma, tema sõna kuulma ja ta käsksid täitma kuni waikse hauani!

Ei aidanud midagi, et Tõnis tähendas wastu: „Egas need minu lapsed üksi ole, nad on sinu omad koa!” Sest seepeale wastas Wiit: „Aga miks ja mu naiseks võtksid?” Ja kui Tõnis tegi wiimast enesekaitse-katset küsimusega: „Miks ja mulle siis tulid?” pörutati talle wastu: „Kas mina võidist teada, et sa oled niisufe täitmata päits!” Ja Tõnis oli ikka see süüdlane ja ikka see võlglane, kes ei jaksanud oma kurja heaks, oma laenu tasa teha ja selle eest pidi oma wabaduse ja iseseiswuse ohwerdama.

Tõnis istus võlatürmis.

See mees võttis aiwa oma laenuandjate fundusel uue usu wastu.

Kiisa Mihkel oma juhtõnaga „Mina ja minu koda tahame Issandat teenida” luges ka Altsauna oma koda juure ja arivas enese olewat selle elanikkude eest wastutawa. Tahtis ta Issanda ja tema sulase Maltsweti filmas armu leida ja jõuda igatsetud eesmärgile, hädast pääsemisele, siis ta pidi ka oma

ivabadiku meelepöörde eest hoolt kandma. Et anda fundusele suuremat mõju, ütles ta Tõnisele, et viimane tegevat head ainult iseenele, oma ihule ja hingele, kui ta võtivat tulutootava usu vastu. Ta võtivat niivõisi viimaks veel võlatürmist pääseda. Hingeõndsus pealekauba.

Wiiu jälle, tema kodune laenuandja, kelle hing võttis iseäranis perenaise sütitusel usutuld, põhjendas endapoolset fondi selle ristiga, mis liialine lasterikkus talle peale pannud.

„Ehk heidab siis taevane isa ometi armu mu vaesekese peale ja jätab poar oastatti waha! Sa kui ei jäta — ehk annab meile rohkem leiba nende toitmiseks ja mulle parema terwise!“

Kui Tõnis, see sündinud kahtleja, oma kulumud kõnekoikfuga wastas: „Sa ning ei... Nõnna wõi teisiti... Eks soa näha, kui soab näha,“ siis võttis naine appi kurjad sõnad ja pisarad ning häsfitas peremehe ja perenaise ta peale, ja kõik koos tümifid waest wõlgnikku niikaua noomimisega, kuni ta pehme oli nagu narts ja kõik töotas teha, mida nad soovisid.

Ta wõrukael pettis neid.

Ta tegi, nagu tehti Sanglepal.

Ta wiskas Wiiu nähes piibu ahju, nõutas aga salaja teise.

Peremehe nähes kallast ta wiimase wiinatilga lähripõhjast maha, noppas aga mõisa wiinakõõgist warsti uut ja käis peidupaigas keelt kastmas, kui süda oli wõfine.

Ta wahetas kesiku patuste juures kahe lamba vastu ümber, andis aga sealihale tublisti witsu, kui ta seda õnnekaupa kelleltki sai, kes ostas suud pidada...

Wiiu ei usaldanud teda hästi, pani ta seepärast walju walwe alla. Waritses tema järele nagu karjane pahura looma järele.

Seda märkas Tõnis ja õppis ettewaatlikuks nagu hirt, kavalaks nagu rebane. Ta heitus ühte Riisa Saaniga, kes kannatas sama usufunduse ja usupoliitfeilise luure all, nagu

temagi, et teineteist vastastikkü toetada teelatud wilja maitsemises ja selle iverjamises. Üks muretset teisele salakaubana tubakat, vahel ka wiinamarjufest, ja neil oli ühine peidupaik, kus nad piiluwate filmade eest oma salawara iverjasid.

Minumaks kaasteadjaks oli neil Miff, uskliku peremehe uskmatu poeg. Seda kaasteadjat aga wõisid nad usaldada. See aitas neid wennalikult nende kelmuses, see muretset neile, kui nad jäid oma nõu ja tarkusega kuitwale, kas wõi oma rahaga konterbandi kätte, ehk ta küll ise polnud ei tubaka ega wiina tarwitaja, ja toetas wõimsalt nende passiwset resistenti uue usu wastu, mis oli nad kõik waimse ja ihulise iffe alla rõhunud.

Kuusa Miff oli teist tõugu inimene kui ta isa ja ema, ehk ta küll ühelt ja teiselt loomuomadusi oli pärinud — Mikkililt meelelise wiisaduse, emalt haudutwa tumeduseni ulatutwa harduse, ainult kätte all töötawa seesmise elu. Mis teda ta wanematest eraldas, oli tema arukas mõtlemiswõim, tema anne tungida kainelt asja sisse ja asjast läbi, tema loomulik waen pealiskaudsuse, liialduse ja weidruse wastu. Raske, aeglane, kohmakas, nagu ta oli oma tehaliigutustes, oli ta ka mõtlemises, aga kui ta aju ford ühe asja oli läbi töötanud, peeneks lõikunud, siis ta wõis julge olla oma otsuse tões ja siis pidas ta wõidetud weendumusest ka ifemeelse kangufega finni.

See seitsmeteistkümnne-aastane poisj pidas oma wanemate usudõhinat ja paluweorjust, nagu see Maltsweti lahkõpetuste põhjal nähtawale tuli, weidraks meeletuseks, lapsifuks narruseks. Ta ütles enesele oma wärske, terve poisjaruga: Kui jumal on tõsine mees — ja miks ei peaks maailma looja ja walitseja tõsine mees olema —, siis ei wõi talle niifugused tembutused meeldida, ta peab nende üle naerma wõi wihastuma.

Selle oma weendumuse pidas Miff salajas. Seks oli ta sunnitud. Mis wõis tema, noor poisife, leerimatu lapsufe, kes seisis ihult ja hingelt wanemate täielise meelewõlla all,

niifuguse ületõimu vastu forda jaata! Ta oleks oma elu isamajas veelgi suuremaks piinaks teinud, kui see juba muidugi oli. Ta oleks sattunud vihma käest räästa alla, igapäevased noomimisjutlused ja palivepititused, mis ta waimu furnasid ja meelt nürisid, oleksid tihenened rufuspeksivaks raheks.

Teiseks puudus Mikul aivalikuks wastupanekuks ja oma weendumuse eest wäljaastumiseks tarwilikult tüse iseloomujõud. Ta ei olnud wõitlejaks loodud, waid kannatajaks. Wisadust jätkus tal kannatamiseks, ei mitte wõitlemiseks. Oma wastupaneku, oma waenu ja wiha wanemate usutweiderduste ja temale peale rõhutud sunduse vastu sõi ta enda sisse, peitis oma tumedas, finnisese rinda. Kui wäga ta elas ainult seespidiselt, endaga üffinda, ofutus muu seas tema sõna-ahtrusest. Riisa Mik, noor inimene, wõis wiibida poolest päewad lobisevate inimeste seas, ilma musta ega walget lausumata. Ja ometi wõis tema pilguft, ta ilmeft märgata, et ta ei olnud waimset mitte furnud, et ta peas ja pões töötati.

Tema waenulist seisukohta uue usu kohta ja warjatud seesmist wastupanekut fellele jagas ta õde Elts kõigest fündameft, kuigi jaolt teistel põhjustel kui wend.

Kas see usk oli õige wõi wäär, mõistlik wõi meeletu, seeüle murdis tütarlaps wähe pead, sesse küsimusse ei püüdnud ta fütwenedagi oma pealiskaudse, küpfemata lapsemeelega. Elts tundis ainult, et wanemate majas walitsew ufullialdus fägistas tema wabaduse, tallas maha ta meelja elu, wiskas ümber ja lõi katti fogu ta luulelise tütarlapse-ilma kõige ilu ja nõidusega, niipalju kui omab feda wäese fülalapse ilm. Tal oli tundmus, kui oleks ta käsi ja jaluft seotud palwelaua jala külge ja nagu piitsutaksid teda isa ja ema, kui ta oma oimu julges liigutada.

Ja Elts ihaldas kirglikul õhinal olla see tütarlaps, kes ta loomult oli: elumaias, himukas, lõbuahne, rõõmus! Elts ihaldas oma noort elu nautida naerdes, trallitades, tantfides.

Elts tahtis elada oma elu, aga teda sunniti elama võõrast, temale arusaamatut ning sobimatut elu.

Reha ja waimu poolest oma wanaduse kohta — ta oli Mikust ligi kaks aastat noorem — haruldaselt arenenud, suur, tugev, ilus ja terane, luges Elts ennast täiskasivanud inimeste sekka ja elas ning tundis niifugustega kaasa. Seda raskem oli talle järelikult ja seda näritvama vihaga täitis teda, et wanemad kohtlesid teda nagu rumalat ja wallatut lapsukest, kes käsu peale pidi põlwitama ja palvetama, rääkima ja waikima, riides käima ja oma feltfilisi walima ja seda iga eefimuse pärast niifuguste määruste wastu kohe karistati, pealegi alandawate lapskaristustega. Ta pidi kannatama, et tema rinnast püüti hoolimata käega wälja kirkuda kõik, mis seal wabalt võrsus ja liikus ja mis kofku ei kõlanud wanemate wanaks elatud ja usuliialduse samblasse kaswanud südamete aimetega.

Alga ka Elts oli võimetu wastupanekuks ja enesekaitseks — tema kui lapseks peetud emane olend weel kõige rohkem, Milllega võis tema ke jumala käsuks kuulutatud wägivalda wastu võidelda? Ta ainuke relw olid pisarad, ja need ei suutnud sulatada emagi, weel wähem siis isa usutules teraseks karastatud südant. Hoopis wastupidi — neid peeti kuradi mõju all seiswa hinge tigiduse ja kangekaelsuse aivalduseks ja nad tõid tütarlapsele karistuse kaela, mis ulatus sõnadest sagedasti tegudeni...

Nõnda kaswas Maltsweti nurmel hea orase seas rohkesti ka fidurat ja känguwoat, luhtas lusteid ja tungeljaid.

Muidugi oli ka peresid ja perekondi, kes tegid uue usu ühel meelel, pahandufeta ja waidlufeta omaks kas oma nälgilwa ja abiotõlwa südame, wõi teiste tuhina sunnil ning täitsid selle tingimusi lapsik-ufliku truudufega, wõi jälle niifama masinlikult, mõtlematult, nagu kiriklike talitusi ennegi, sest niifugustele on küllalt wälispidisest teaduwusest, et nad on koguduse liikmed. Säärased pered ja perekonnad elasid rahus

ja rõõmus Maltšvetile ja tema usule, pannes sellele aineliselt ja aateliselt kõige haljamaid lootusi. Ja nad elasid ka kiiduväärt välist elu, olid virgad, rained, ustavad, puhta käe, puhta suu ja puhta südamega. Nende omaduste tõttu õpiti maltšvetlastest kui inimestest paiguti suurt lugu pidama; ka mõisnikud waatasid nende peale lahke wõi wähemalt salliva filmaga, ja nende usulised wastasidki, niipalju kui nad neid ning nende usuisa ilma ees ka püüdsid rõõnata ja rüüvetada, ei suutnud seda arwamist õiglaselt ja salliwalt mõtlewate kaasinimeste seas häwitada. See läks neil seda wähem forda, et maltšvetlaste hulgas ja nende kallal tõepoolest sündis seda imet, et mõni joodik uue usu mõjul loobus wiinast ja mõni pahategija tunnistas oma süü kahetsedes üles ja püüdis seda heaks teha.

Saigulise pildi, mida pakkus Maltšveti seemnest wõrsunud oras, tegid weel mitmekesisemaks need pool- ja kolmweerand-usulised, kes uue õpetuse kombelisiist nõudeist täitsid meelega ja warjamata ainult mõnda, mitte kõiki. Näiteks oli perekondi ja üffikuid isikuid, kes sõid sealihha edasi, ilma seda salgamata, ja pidasid endid süüsi headeks maltšwettideks; samuti leidus üffikuid usklikke piibupõletajaid ja parajuslikke wiinariüüpajaid ning naiste seas palmitsetud juuste kandjaid.

Need isikud noppisid Maltšveti õpetusist enestele need punktid wälja, mille täitmiseft nad — kas mõistuse juhil wõi sellepärast, et neil raste oli harjumustest lahkuda — küllalt arwasiid olewat, et osa saada tulust, mida uus usk pidi tooma. Ja Maltšwet oli nii ettewaatlik ja mõistlik apostel küllalt, et ta üffikuid isikuid seesuguse kuhjata usu pärast eriti ei läinud karistama, waid ta tegi seda parem üldiste sõnadega aawalikkudes jutlustes.

Tema kogudus põhjenes ja kaswas.

Suba oli Särwamaa rahwa seas, iseäranis Madise, Saani, Koeru ja Umbia kihelkonnas, mõni hea sada neid, kes tunnistasid endid aawalikult tema järelekaajajaks ja finnita-

fid seda ka tema õpetuste tegeliku täitmisega. Kirikuisse, kõige pealt Nadise kirikusse, ilmusid naisterahvad palmitsemata juustega ja ilma mingisuguse ehteta ja riideuhkujeta — aina mustas ja hallis. Tähelepanekut, mida nad äratasid, naeru ja pilget, mida nad endi peale tõmbasid, ei pannud nad miski. Neid vahivustas ja tegi haavamatuks fanatismi murdumata külp.

Wili.

Kuid kõigil, keda maltsivettideks peeti ja hüüti, ei olnud keda kilpi. See puudus neil, nagu puudus neil uue usu soomusärk. Maltsivettideks kutsuti, õigemini sõimati, ka neid, kes teenisid taludes, kus perevanemad olid Maltsiveti pooldajad, kui ka seesuguste perevanemate lapsed, nii osavõtmatud või koguni waenlikud kui need uue usu wastu südames ka wõisid olla. Ja maltsivettideks sõimati kiriku- ja herrnhuti-ufulistest ning nõndanimetatud ilmalaste poolt ka kõiki neid, kes käisid uueufulistega läbi, olid nende lähemad sugulased või sõbrad.

Wastaste põlguse all tuli iseäranis raskesti kannatada noortel inimestel, usklikkude teenijail ja lastel, kelle terweid, elumaiaid hingi Maltsiveti õpetus ei suutnud wangistada. Need puutusid kõikjal — töös ja lõbutsemisel, endataoliste wastastega kokku ning pidid siis olema nende torkimisele ja tõgamisele märgilauaks. Neile lendasid wastu pead kõiksugu sõimude ja pilkenimed, mille seast hüüded, nagu „Maltsiveti nõiad“, „waleusulised“, „halliwatimehed“, „salgusortsilased“, „prohwetipõrsjad“ olid weel kõige taltsamad.

See põlgus mõjus näiteks Riisa Eltsesse ja neitsit Triinuse nii, et nad appi wõtsid kõiksugu kelmused, et jääda pererahwa soowi wastu pühapäewal kirikusse minemata, kus nad pilkajalle oma leinariideid pidid näitama ja kõndima ja istuma perenaise kõrwal, kelle palmitsemata juuksed weel erilise selgusega ütleisid, kelleks neid tuli pidada. Eltsese ja Triinule

oli läinud esimene säärane kirikuskäämine nii walusasti lihasse ja luusse, et nad otse hirmuga igale pühapäewale wastu waatafsid.

Et hoida raske tööga kurnatud hobusefonte, käidi kirikus enamasti jala. Mainitud esimesel pühapäewal, mil Riisa Liisu läks lahtiste juustega Madisesse, wiies tütre ning tüdrukuga kaasa, feltfsid nende juure weel Altsauna Wiu ja Edhmuse perenaine — mõlematel samuti wabalt lehwiti juuksepihu seljal. Sa lõppeks heitus — maha surudes oma ilmlikku waenu Madise südameosalise wastu — usklikkude kilda ka Tõnu-Beetri Krööt, et tunnistada ilma ees end nendega ühiseks. Tema kui wanapiiga oli oma lüheldasi, hõredaid juukseid enne naiste kombel palmitsenud ja neid ühes pärjaga räti alla peitnud, kuna nooremad tüdrukud kandfsid juukseid wallali ja pärga soojal ajal rätikuta. Täna lipendafid Kröödagi punafad salgud, wõiga ohtrasti wõitud, nagu õlise fastetud liiwendatwad rebafefabafefed turjal.

Et nähis oli siin nurgas weel uus, siis wahiti salgafest fogu teel nagu ilma-imet. Mehed ja naised, poisid ja plikad jäid seisma ja pistfsid turtsuma; üks näitas neid näpuga teisele ning nõelawat pilkesõnad sööfstfid nagu herilafed läbi õhu:

„Näe, need tulewad Siinuni!“

„Sa lähewad Jerusalemma!“

„Ei tea, keda nad taga leinawat?“

„Noh, eks Moosfist!“

Maer tafafest itfitamifist kuni laia hirnumiseni.

„Poisid, wõtke pühad neitsid kinni!“

„Kes neid enam tohib katsuda, need jo nüüd prohwteti käfutada!“

„Näe, Maltswet pand teised püha naiste walive alla, et ei satuks ilmalaste seas laiale teele!“

„Wiferpuur, kurat, too fearid, leikame iisraeli naiste lafad maha, — näe, hobused lähwad peruks!“

„Alga kust on siis see Tõnu-Beetri Krööt soand püha naiste seffa? Madis põle tal jo weel õnge läind!“

„Waga inimeste asja nüüd reafida! Kui ta weel naine põle, eks ta siis ole liignaine. Tead jo, kui palju oli püha meestel neid wa kallifesi!“

Nüüd tegi Krööt selle ettevaatamatuse ära, et hakkas haukujaid oma neitsilise au kaitseks hurjutama.

See mõjus otsekui lõõtsatõmme sepikojas.

Nagu kari koeri, kelle seffa kaigas wisatud, asusid poisid naeru ja kriiskamisega naistesalga ümber, ja nüüd ei olnud nende sõnadel enam piiri ega pidet. Mida üks ei mõistnud, feda mõistis teine. Iseäranis wõeti waene Krööt nõnda õnneks, et tal seisid wihapisarad filmis. Ta ei märganud päraft enam muud teha kui lorijate poole wahetewahel sülitada, mis iga fõrd suure naerulagina esile kutsus.

Haukujad lõid alles häbenema ja taganema, kui Riisa Mihkel oma wabadifuga ja Pärtli ning Tõnu-Beetri pere-mehed naisterahiwastele järgi jõudsid ja nad oma kaitse alla wõtsid.

Triinu ja Elts olid nagu keetwast weest tõmmatud. Nad ei julgenud filmi üles lüüa. Eltsel tilkusid häbipisarad rips-meilt ja Triinu huuled olid wihast sunduse üle, mis oli tema ilma naeruks teinud, finised nagu jõhwikad.

Kirikus ootas neid weel suurem piinapitfitus. Seal irwitafid neile fajad filmad wastu, ühed jämeda uudishimu, teised julge häbematusfega. Neid wahiti nagu wõõramaa loomi, nagu ahwisid juudi leierkastil. Ja kirikust käis fahifew fofin läbi, foffu segatud imestawaißt hüüdeift ja summutatud naerufõhinast. Maltswetid hoidsid enamasti suurema jõ-guna ühte, millest iseäranis naisterahiwad filma paistfid, kuna meeste hallid ja mustad ihufatted talupoja tawalifest riidest palju lahku ei läinud. Kogu aja oli see jõuf wahitwaißt uudishimulifist ümber piiratud nagu falk laada fomejante. Nähes kõiki neid nuuskiwaid pilke ja muigawaid suid, oli Eltse ja Triinu meelest, feda ka ringise weetud, nagu seifaf-fid nad kaagil. Nad oleksid rõõmustunud, kui kiriku pörand oleks juu aivanud ja nad alla neelanud.

Wahtijate fosin ja sahin kestis edasi ka jumalateenistuse aegu ja sai wahel nii kuulda waks, et õpetaja Hirschhausen keset jutlust paar korda peatus ja oma nãrwliku pilgu pahafelt üle koguduse lastis kãia. Wiimasel puhul nõudis ta koguni mõne noomitwa sõnaga rahu.

Korraga tundis Elts, kuidas foe ja niiske suu lähenes ta kõrwale ja wãnge puskarilõhna sees riitwafid teda sõnad:

„Prohiveti tibuks, kas nüüd ilmalapfi laska ka weel lases?“

Ja Triinut tõmbas keegi kãiseft ja fosistas:

„Põha neitfi, kas tahad soada sealihã ja iveritworsti?“

Sel lool polnud imeks panna, et kirikuskãimine ja üldse teiste inimeste hulka ilmumine Eltsle ja Triinule ning nendega paljudele teistele noortele maltswetlaste peredest ja perekondadest piinaks sai, millest nad püüdsid hoiduda. Nad said argadeks nurkapugejãiks, hirmunud pagulãjãiks wõi tigeidãiks kiusupunnideks, salalijãiks kũunistajãiks. Nende elu oli murgistatud.

Elts ja Triinu wõtsid appi kawaluse, et kiriku funduseft wahel pããfeda.

Juba nifastas üks laupãewa-õhtul jala, nii et teisel hommikul koikus oigas, juba oli teisel nii kange hambawalu, et kirikusse ei wõinud minna. Hãda õpetas mõlemãid haigeofi nii osawasti mãngima, et Mihkel ja Liisu endid mõne hea forra lastfid petta, enne kui kelmus wãlja tuli, mida nuheldi muidugi ilmalõpmata noomimiste ja kõwendatud kirikusfundusega.

Seepeale katsufid waesed tũdrufud teistwõõfi õnne: nad hoidufid kirikus ja kirikusse minnes maltswettidest wõimalikult eemale ja pugefid, kui wãhegi said, pererahwa ligidalt salaja mujale, kuhugi nurka, kus neid tãhele ei pandud. See abinõu piifas mõne aja, ja kui ta enam ei piifanud, kui Mihkel wastafes, kes oma usku salgafid, jãlle pehmeks noomis, siis hakati mõnd muud riugast wãlja mõtlema, mis pidi neile pillkajate eest rahu muretsema.

Kõige rohkem kannatada tuli aga neil noortel inimestel, kes kãifid mõifas teol. Seal nad olid alati suurel hulgal

koos ning üksteisega ligistikku, ja waesed uueusulised, wõi keda sääraستهس hüüti, seisid wahet pidamata nagu rahe all, sest wastaste üliwõim oli suur. Mis nad mõisa wäljal pesemata suudest kõik kuulda said, sel polnud aru ega otša. Toored käed ei jätnud neid wahel kehaliikliti puutumata ja nii mõnigi maltswetlane pidi oma usu wõi oma hea nime pärast wastastega lööma kibedaid lahinguid.

Ühel päewal juhtus Riisa Triinuga mõisas midagi kohutawat.

Tribukännu noor teomees Mats püüdis Triinule juba pikemat aega läheneda, ilma et tal tüdrukü juures õnne oleks olnud. Palju enam pidas Triinu oma pere sulasega õrnamat sõprust ja Saanil keerlesid juba mõnda aega tõsised kosjamõtted peas.

Põlatud kofija wiha ja kiivus ajasid Matsi sellele alatule kättemaksule, et ta püüdis Triinut Maltsweti usu kaudu igal wõimalikul wiisil piinata, kõigi ees naeruwääristada. Tema nõelapistet, mida tüdruk esmalt wastutorikamisega katsus tõrjuda, läksid iga päewaga walusamaks, kuni ta wiimaks nõela asemel jämeda malgaga tikkus tütarlapse kallale.

Nüüd katkes Triinu kannatus.

Kui toores pois on ühel päewal heinamaal kofhommituse sõõgi puhul kõigi kuuldes iseäranis jälki roppust suust ajas ning oma ohwri peale kallast, kargas Triinu äkitselt maast üles nagu wihane kaks ja oli lähemal pilgul, rohkesti wahet suu-äärtele, küüntega poisi näos finni.

Nõrgawõitu pois ei suutnud ega katwatsenudki wastu hakata tugewale ja meeletust wihast weelgi tugewamaks saanud tüdrukule, ja nõnda kiskus Triinu ta näo, kaela ja poole rinda küüntega lõhki, nii et pois wälja näis, nagu oleks ta murdjate käes olnud. Sellest weel mitte küll, tümis Triinu ta weel oma tugewate tööruisikatega nii mehemoodi läbi, et puretud pois, poolest kehast iverine, jäi mõneks hetkeks otseku elutult maha.

See kõik tuli nii ootamatult ja sündis niisuguse tuhinaga,

et teised töölised, silk-leib hammaste all, ammuli suuga pealt waatafid, ilma et sõnagi oleksid märganud lausuda.

Poiss maast üles ja, iverine nagu ta oli, junkrule kaebama.

Sunkruks kutsuti mõisas sundijat, kes oli opmanist alam, aidamehest fugu ülem — nii umbes walitseja abiline. Mats teadis, mis ta tegi, minnes selle wõimumehje juure kaebama. Eks olnud ju junkru-Oto wennastefoguduse hoolekandja, Aniste Thomsoni südamesõber ning „Maltsweti waleusuliste“ kurjem wiiskaja.

See mees saatis korda, mida poiss soovis. Triinu sai õhtul mõisa tallis kakskümmend wiis hoop. Haawatud wihamehetele anti luba nuhtlemist pealt waadata. Ka junkur ise seisis juures, luges lööke ja sundis wahimeest taga „tublisti särü“ andma, et tüdrukust wälja uhta „waleusu kuradit ja Maltsweti nõidust“. Junkur oli uhke oma jumalameelepärase teo peale, mida ta tõsisest mõttes pidas „usupuhastamiseks“ ja „kurjawaimu wäljaajamiseks“.

Triinu koju jõudes oli tal nii wõõras nägu, et teda ei tahtud ära tunda. Ta filmamunad tungisid pealuust wälja, alumine huul oli katti näritud; et waenlase kuuldes mitte oma walu ilmutada, oli ta peksupingil waifinud nagu suk, selle asemel aga hambad sügawasti huulde löönud. Tüdruku waade oli nõrgameelse waade, ta nägu furnu nägu.

Za nüüd sündis midagi, mis muul ajal noorest tüdrukust näotu ja naeruwäärt oleks olnud, praegu aga mõjus kohutawalt, hinge wapustawalt.

Triinu astus peremehe ja perenaise ning kõigi kodakondsete ette, kiskus riided üle pea, näitas neile oma iverist tagumikku ja karjus, meeletu hirmsast häbiwihast:

„Eugege siit oma usku! Seie on te usk üles pandud! Kas oskate seda firja lugeda?..“

Za ta keerduis ringi, et kõik pidid nägema tema sinist, paa-
tunud iveriga kaetud, risti ja põiki lõhki kistud ihu, ning kises-
das kaugele üle tänawa kostwa häälega:

„Tulge aga ligemale, ärge häbenege ühti! Näete ju, mina

ei häbene — mis teie siis häbenete! See on ju teie usk, mida näete! Teie usk on minu perse peale kirjutud. Lugege Maltsveti käsulauda — firi on selge!..“

Ta nad waatasid ja lugesid ja olid tummad — Mihkel lollaka näoga, Eišu ristis kätega, Elts ivarifesdes nagu haatvaleht, Mikf wihašt tõmmu, Mann ja Lüll, ahastus filmis ning nutuga wõideldes.

„Lugejate“ seas seisis ka Saan. Ta oli paruni asjus käinud Baides ja sündmusest mõisas alles siis kuulnud, kui Triinu juba foju läinud.

Saan seisis ja luges õudset usulauda Triinu seljas, ja ta suušt tuli röögatus nagu looma suušt, kellele murdja tagaselja hambad turja lööb.

Tema oli see, kes astus Triinu juure, kattis ta puretud ihu jälle riietega ja wiis tüdrukuga enda käte wahel ära, et ta heituks maha ja laseks witsaraod oma haatwadest wälja noppida. Ta Saan ise hakkas witsaraagusid tema haatwadest noppima, sest Elfel ei olnud seks südant ja perenaist ei lastnud haige ligi. Ta kuna Saan seda tegi ja tüdruk seda lastis sündida, sest neitsilik häbitunne oli mõisa tallis ta seest ühes kuradiga wälja pekstud, litfus Saan kiristawate hammaste wahelt ühtelugu üksikuid sõnu wälja, nagu:

„Hoobi peale wiis! Haatwa peale kümme! Lilla peale fortel!“

Ta ta pidas sõna.

Ta oli muidu leplik, kannatlik, rahuarmastaw inimene, aeglane wiha wõtmas, tagasihoidlik tülis, fiskumise wastane. Aga nüüd ta ei tunnud armu. Tema kõige kallimat oli häbis-tatud. Ta nägi, kuidas tüdruk sellest hingeliselt kannatas. Mitte mõisatallis saadud nuhtlus iseenešest ei õginud nii wäga Triinu südant — see oli teo-orja kohta harilik sündmus, kuigi see Triinule esimest korda oli juhtunud. Tüdruku käed fiskus rusikaspe palju enam teadwus, et wihatud waenlane tema häbi pealt näinud, sellest rõõmu tunnud, teda parastanud ja hästitanud.

Ja Jaan mõistis seda häbistatavat tundmust ja see tundmus sai ka tema omaks.

Ta hakkas vastast iwaritsema, et teda parajal ajal ja parajas paigas kohata. Nõnda, et teegi neid arwe diendamisel ei ekkitaks. Ta murettes endale tarbekohase malga — mitte liiga peene, mitte liiga jämeda. Seda kandis alati kaasas.

Uga kuna ta waenlast felle relwaga iwaritfes, hakkas süda tal põues kipitama. Tal oli tunne, kui oleks midagi, mis ei ole forras. Ja ta nõutas teise just samajuguse malga, nagu tal juba oli — mitte liiga peene, mitte liiga jämeda —, ja sidus nad kofku, ja kui ta waenlast läks iwaritsema, siis wõttis mõlemad kaasa.

Ta sai Matsiga ühel pühapäewa-hommikul iwara, kui küla oli weel iwagune, Tibufännu koplri taga kofku. Mats tuli Siugmäe Mari juurest ehalt.

„Pea!“ hüüdis Jaan talle iwastu ja fiskus nõõri mõlemate teiwaste ümbert lahti.

Mats peatus. Jaani nägu ja ta enda südametunnistus fundisid teda feisma.

„Wõta see oma kätte ja kanna hoolt, et ma sind furnuks ei löö!“ ütles Jaan ja iwiskas teise malga iwastafele. „Surnuks ei tahta ma sind lüüa, sest siis sa ei tunne karistusest maiku.“ Ja hüüdega: „Hoobi peale wiis! Haatwa peale kümme! Silga peale fortel!“ kargas ta iwastafe kallale.

Mats oleks meeleldi armu palunud, — Mats oleks meeleldi putku pistnud, — Mats oleks meeleldi appi karjunud. Uga ta aimas, et üks kui teine oleks asjatu: Jaan poleks armu annud, Jaan oleks põgeneja kätte saanud, appi oleks tulnud liiga hilja. See pärast wõttis ta wõitlufe iwastu.

Jaan ei olnud tugetw poisjs; kas ta käis iwastafest jõu poollest üle, oli kahtlane. Ent õige asi, mille eest ta enda teada iwäljas, ja südant paisutatw waen, mida ta Triinu äraandja iwastu tundis, andsid talle mitmekordse rammu. Ja nõnda tegi ta oma ähwardufe tõeks: ta forrutas Triinule antud hoope

viiega, temale löödud haatvu kumnega, ja werd, mis jookkis Matsil suust, ninast, kõrvuust, peast, võis tõesti mõõta kortliga.

Matsil lendas malk juba esimesel ägedal kofkupõrkel käest. Ta ise kukkus hoopide rahe all põlvili, siis käpuli, siis kummuli. Aga veel polnud ta võitlusivõimetu. Seft kui Saan kummar-
dus, et kuulata, kas ta vahest liiga pole saanud, kähvas salalik võitleja äkitselt küljeli, hammustas Saani poole kõrvalesta maha ja pures ta pahema käe põidla ära. Ta oleks vastasel ka nina otjast tüki ära näpšanud, kui Saan pead parajal pilgul poleks tagasi tõmmanud.

Ta võis siis veel välja kannatada. Sa valust vahuta-
vasse vihasse sattunud karistaja andis talle veel. Ta lõpetas oma iwerise töö alles siis, kui vastane enam ei hammustanud ega kriimustanud, kui ta püüis finni filmi, kätt ja jalga liigu-
tamata, vereoja sees jellii.

Aga ta hingas veel ja süda tuffus tal. Saan hüüdis karjapoisi, kes pööfaste vahel hirmunud näoga nähtavale tulnud, ja käskis teda foju minna inimesi kutsuma, kes koristaf-
sid Matsi ära. Sa inimlik murdja temas, kes lahkunud werd, lasks teda löödud vastast hästitada, mispäraft ta lihas julmal irvitamisel:

„Sa ütle pererahvale, et ma õpetafin Matsile Matstveti usku. See oli nii fange, et rammestas mehe ära...“

Uje pöördis kodu poole, waigistatud tafutunne ja ära-
rääkimata jälkus südames. Täkkus, nagu inimesel, kes nautinud meeletul määral suguelu rõõmu...

Selle teo eest tõusis Riisa Saan kahe inimese filmis meheks, täieks meheks. Üks oli Mikki, teine Taatvet Lõhmus.

Mikki waatas talle oma pisufeste, kurbade silmadega kaua tummalt näkku ja ta waateft paistis nagu imestuse ning aus-
tusega võitleiv kadedus. Siis pistis käe sulase iwerisesse pihku ja fojmas:

„Käid Hindrefust üle.“

Miku wend Hindref, see, kes soldatiks pandud, oli nimelt opmanni, kes teda wäikese künnitvea päraft peksnud, mõne

õnaga julgenud sõimata. Seda peeti tol ajal vägiteoks. Kui siis Jaan arvas, et Miik ületab julguses Hindreku, siis ta mõtles Jaani teo tagajärgede peale, mis pidi olema mõisajunkru kaitsealuse peksjale ette teada.

Õhmuuse Laavet, kes sündmusest Tihase juures kuulnud, tuli Jaanile viinapudeligaga õnne soovima. Terve ta nägu naeris juba eemalt.

„Ma põle veel tilfagi võt — pida sinu patuks ilma finuta juua,“ ütles ta ja ulatas pudeli Riisa teomehe kätte.

See vaatas, enne kui pani pudeli suu peale, ivargsi ümber, kas majajülemust ei ole lähedal — vägimehest oli saanud jälle härilik inimene. Siis — neid varjas aida nurk — võttis ta ivesise suu ja pööritatava südamega hea lonksu karastuseks.

„Sinu töö on aga poolik,“ rääkis Laavet edasi, kui pudel ta tema suu peal käinud — täna tõepoolest esimest korda.

„Miks?“

„No kas siis Tibufännu Mats lasi tüdrukule kaksümmend viis anda?“

Laaveti filmas läikis midagi ilusat, midagi õilsat, kui ta seda ütles, ja seejuures riivas ta pilk Jaani kinniseotud pead ja kinniseotud sõrme, ja ta otsaesil värvivis end sinakas-punaseks.

„Prohvusi on kaks — ää seda unusta,“ liigas ta, kui Jaan, fogudes mõtteid, vaikis. „Sina tümisid kaebajat, aga timuka keht on veel terve. Ega sa ise selle käest naljalt pease.“

Jaan mõistis.

„Tehku, mis tahab,“ vastas ta tuhmilt. „Selle vastama ei soa.“

„Sina üffi mitte, aga vast kahe-, kolmekesi.“

Jaan vaatas nõutult maha. Rangelasetervaim oli temast lahkunud.

„Mõttele järele, ja kui sul abi tarvis — näe, siin —“ ja Õhmuus hoidis sulasele suure musta rufika nina alla, rufika, millel oli sarnasust sepapaja leest võdetud rauapära tombuga.

Nad jõid jälle, ja seepeale ütles Taatvet toonil, nagu puutus terive asi sama hästi temasse kui Saahise:

„Nüüd peame katsuma, et sa oma keretäie wallafohtus kätte soad. Gest ega see võllaroog sulle kingi!... Lugu siindis walla moa peal, õiguse järele peakski wallafohtu kätte minema. Aga võdi nad mõisas meie oma hoopu usutvad! Talitaja peale vahivivad muidugi juba altfulmu — lasta vihelda, mitte witsjutada. Siiski — Andres on minuga sõbramees, ma tahan temaga reafida, ehk poetab su siiski oma käpa alla... Siis, wennike, võid õnne tänada. Andres pilgutab Adamale filma, ise pistab sellele poolekruskase witsakimpude alla — ja pärast võid tagumise otsaga kas võdi liugu lasta.“

Aga asi tuli teisiti.

Mõisas peeti süüd Matfi kaebust ja juntru härsitamist mööda peaaegu mõrtsukatööks, mitte kahe külapoisi wastastikufeks kaklemiseks, ja wägivaldne maltswet toimetati mõisapolitsei kärede kaebusega haagifohtuniku kätte.

Seal muidugi ei mõistetud nalja. Haagifohtunik tegi, mida mõisapolitsei soovis. Otsus oli juba mõistetud, nuhtlus määratud, enne kui kaebalune ilmus fohtufulli ette. Ei aidanud midagi, et Saan oma poolt kõrwa ja poolt põialt näitas — ta pidi nelikümmend kapihoopi wastu võtma.

Poolfurnult weeti mees wantri wahel foju.

Haagifohtuniku löögimees ei vihelnud, see wirutas...

Kiisa talus põdesid nõnda lühikese aja jooksul kaks teenijat haatvu, mis nad pererahwa usu eest saanud. Küll võisid Mihkel ja Siisu wiist kurwad olla ja kahetseda, et see nõnda tulnud, küll nad võisid neid poputada ja turgutada, et nad warsti jälle selili saaksid magada?

Oh ei!

Mihkel ja Siisu waatasid nende haatvu, nende lõhutud ihu, ja nende silmad särasid taetwalikust rõõmusest, ja nad hüüdsid, käed ristis ja silmad Sehoowa poole pöördud:

„Õndsad on need, kes oma usu pärast kannatawad! Täname Jeesusest, lapsed, selle õnne eest, mis teile osaks on

foand, ja mõtelge õnnistegija walu peale ristipuu küljes! Teie haawad on teie uhtus; kuningad on teile kadedad nende haawade pärast!“

See oli nende õiglane arwamine; nende suu ei rääkinud mitte teisiti, kui nende süda tundis. Nemadki oleksid enda usu eest rõõmuga kannud iveriseid haawou ihul ja seejuures õnnelikult laulnud haleluuja.

Triinu ja Saani walu ning tuska püüdsid nad lõpmata palivelugemistega tagasi tõrjuda kuradi poole, kellelt need tunded nende arust tulid. Seega tüütasid nad mõlemad haawa-õõdejad nii wäga ära, et need üsna haigelt jälle tööle läksid, et aga eemale saada mõlemate lähedusest.

Raske oli see iseäranis Saanil, kelle sügawad haawad, hoolimata Triinu enesefalgawast rawitsusest, läksid suwise palatuse tõttu jaolt mädanema ja ussitama. Sa seejuures pidi tüdruk rohitsemist toimetama salaja, sest et ta seks tarwitas wiina, seda talurahwa tähtsamat haawarohtu, mida aga pereivanemad Maltsweti õpetusel pidasid „kuradi kistiks“, ükskõik, mil wiisil teda pruugiti. Saani ihu paranes sel lool wäga wifalt ja weel järgmisil aastail tundus talle, et ta oma terwiist täieliselt weel mitte polnud kätte saanud. —

Wastaste näägutamist ja narrimist ei saanud aga mitte ainult noored kannatada, waid samuti wanemad maltswetlased, kuigi neile just näpuga nina alla ei tulnud ja pilkeid nii wäga suu sisse ei öeldud. Kõikfugu nõõkamiste keskpaigaks olid Kuglil muidugi Riisa Mihkel ja Tõnu-Peetri Madis; Pärtli peremees, Altsauna Tõnis ja teised järgnesid alles faugemas reas.

Riisa peremehe seatapmise ja metsamatmise peale tehti ilmatu pikk pikelaul, mille meistriks peeti Uadu Wikerpuuri ja mis käis külas ning mõisas suust suhu. Saulus kujutati hammustawa naljaga, kuidas Riisa Mihkel oma figadele Maltsweti nimel surmaotsuse kuulutab, kuidas ta oma pikka püsonuga ohwiteo tarwis ihub ja õnnistab ning siis hüüdega: „Põrguist olete teie tulnud, põrgusse peate teie minema, põr-

gus saab teid kurat horgi otsas küpsetama" sigadele kargab
höri kallale. Edasi kirjeldati, kuidas Mihkel ja Liisu ivere
höikfugu jubedate needmistega seks tehtud ohvrialtarile kalla-
ivad ja kuidas nad siis metsas sigade matust pühitsevad.
Muidugi ei puudunud ka see osa, kus Lilli Adam ja Rebaste-
faku-Siim, mõlemad nälgivad ivabadikud, sead metsast ära
viilivad, pidades kodus mitu päeva järgemööda suurt, rasivast
nõretavat „pekipidu“ ...

Laul oli seda mõjusam, et pöhhjenes olulijelt tõeasjadel.

Teine laimulaul ilmus hiljemini Tõnu-Beetri Madise ja
Dõhmuse perenaise usutvõnduse kohta. Tõrgati mõlemate koos-
käimist Taatveti selja taga, nende arupidamist pühist asjust,
nende koospalvetamist ivarjatud urgastes ja maaliti Taatvetile
ette ta perekondlik tulevik: kuidas ta tuba täitub pisikeste
maltstõvettidega, kõigil „Tõnu-Beetri kongs näos“, millega osu-
tati Madise ivõidi kongus nina peale, mille ta oma isalt
pärimus ...

Selle salmiku, tujult esimesest nõrgema, oli luuletanud
keegi oma küla pois, arvataivasti Nahtku Kustas. Kuna
Dõhmus passivilli kui külapoiste lora tähele ei pannud, ivaid
heal tujul naisele nalja pärast ettegi laulis ja Anu ise õnnelik
oli, et ta oma usu eest ivõis kannatada, olevat Tõnu-Beetri
Madis laulust, nagu räägiti, elavat tuska tunnud. Esimese
meelepahaga lipsanud tal koguni iväike ivandefõna ivagast
suust, mis muidu kõneles aivva õnnistufõnu. Kuid see oli
inimlikult arusaadav. Muidu oskas ka Madis oma usu eest
kannatada, nagu ta seda hiljem näitas stooikupärase üskhöikfu-
fega iga pilkava torfimise ivastu.

Uut nalja- ja pilkelaulu ainet saadi Utsauna Tõnise
traagilijest äpardufest: Wiiu tabas teda piibupõletamise pealt.

Kaua oli ta ivanameest piilunud, nüüd oli rebane lõfku
läinud.

Wiiu pani imeks, et tubaka ja piibuõli hais ei tahtnud
kaduda mehe riiete küljelt, ehk Tõnis küll piibu juba ammugi
ära neednud ja ahju ivisanud. Kui eit, õhtuti tema kuube

nuusutades, hakkas teda usutama, seletas wana patune ära- andlikku lõhna täna nii, homme teifiti. Kord oli teel keegi piibutõmbaja ta enda wantrile wõtnud ja hais jäänud selle riiekest tema kuue külge; kord jälle olid jõledad ilmalapsed talle mõisas tubakatolmu ja piibuõli kiuste taskuisse raputanud, et teda jumala ja abikaasa ees kahtlustada. Wiimaks tuli ta wälja selle põhjaliku seletusega, mis pidi ta wabastama fest- walt walearwamiste alt, et tubaka ja piibuõli hais olewat niisugune hais, mis riiekest kunagi ei kao. Dodaku eit niikaua, kui tema, Tõnis, aegamööda saab footuks uued ihufatted, küll siis ka patune hais tema ümbert kaduwat, see on, kui mitte need nurjatud ilmalapsed temale uut wiraakit ei mängi...

Noh, Wiuu wõis kaua oodata, enne kui Tõnis sai „footuks uued“ ihufatted! Oli ju mõni tema riidetükk wanem kui nende abielu, ja ikka weel mahtus talle paiku peale, ning mõni jälle, nagu mantel ja riidega kasukas, hoidsid oma woltides alal weel Tõnise õndsä isa nikotiinilõhna...

Õoolimata neist nii usutatwaisit wabandusist jäi Wiuu kaht- lus elatwaks.

Uhel päewal ruffilõikuse ajal — nad on mõlemad mõisa- wäljal ühise tüki kallal töös — paneb Wiuu tähele, kuidas Tõnis ikka firts ja firts läbi hammaste lasseb, nagu inimene, kelle süda weskine. Ta lõikab enese wiljast nõnda läbi, et ta aegamööda jõuab põllufraatwi ääre.

Korraga on Tõnis kadunud. Kraatwist, pöösa tagant, tuleb märguandlik kõhatamine, nagu kükitaks ta seal inimliku tarbe päraist.

Sealpool fraatwi, teisel tükil, lõikab muude seas Riisa Saan. Wiuu paneb tähele, kuidas Saan läheneb ääri-weeri mööda samale pöösale ja kaob ka sinna taha, sealt aga waresti kummargil, pool roomates wälja tuleb ja lõikama hakkab, nagu poleks midagi sündinud.

Wiuu pöösa taha waatama. Naistel oma ninatargad aimdused. Uga pöösatagune tühi. Ei Tõnist kuski.

Wiimaks, pika otsimise järel, näeb, et ruffi sisse wiib

ivärste rada. Sinna järele! Sealt leiab Tõnise. Vanamees ruffis kõhuli maas, hammaste vahel tosfatu piip...

No nüüd tuli etendus, mis meelitas väljajäide lõikajaid ligi.

Esimese krapfuga oli tragi eit wa patruorja karivus finni. Teisega oli piip Tõnise suust tema küüsis.

„Kust sa selle said?“

„Ei — ei — leidsin...“

„Kust?“

„Moast...“

„Kufki sees?“

„Neh.“

„Sa panid kofhe põlema?“

„Ei — ei pand...“

„Ise hakkas põlema?“

„Põ — põles juba...“

„Põles rufki sees moas?“

„Saah...“

„Alga miks sa ta suhu piifsid? Miks sa teda tõmmasid?“

Oma ehmufofohmetufes ja hirmsas kitsikufes pillas Tõnis niifugufe wale, et see üks oli tema füütunnistufega. Ta kofeles:

„Tahtfin katfuda, kas see on piip, wõi ehk on mõni muu riistapuu...“

Tõnis oma küljeluufese ees põlwiili nagu waene patune, Wiilul piip, nagu timukal huffkamisriifst, ületofetud käes, — nii seifid mõlemad kofet hälliwat rufist.

Siis fündis midagi, mis ajas kurjategija järsku jalale. Wiilul käfi langes, ja Tõnifel oli palatwa piibuga kops otfa ees, mis jättis sinna ümmariku muhu nagu farweotfa.

„Kodu reagime edasi!“ kofstis walju kofstumõiftja suust paljufifaldatw ahtwardus, mis läbiftas Tõnife üdi.

Sa fiis pidiid Tõnis ja Saan juuresolljate fõõris pealt nägema, kuidas Wiilul nende ühife fala-armufese, nende kallil piibuufese, pekfis kofe fitoi wahel puruks, nii pihuks ja puruks,

et paljas must tolm maha jäi raudkivile, mida hävitusesepp tarvitanud alafiks.

Mis sündis Tõnisega õhtul kodus, selle kohta tunneb Rugli küla ajalugu ainult kuulujutte ja need lähevad üksteisest väga lahku. Niipalju on aga kindel, ja kurjategija auks ei võdi seda ütlemata jätta, et ta oma kaasfüüdlast mitte üles ei annud, vaid luiskas ta igast süüist puhtaks ja tunnistas piibu ning sellega tehtud patu täitja omaks...

Et vaene Tõnis nüüd veel kõivema ivaltve alla sattus, on arusaadav. Nagu pealekauba pidi ta aga veel seda piina kannatama, et tema õnnetuselugu sai koortele ilmalastele fondiks suhu, mille küljest igauks nalja- ja pilkekildusid püüdis hammustada. Tõnis oli nõrk usumees, seepärast tegi see talle meelegaiget.

Weel suurema laimu ja sõimu all, kui tema jüngrid ja järelekäijad, seisis muidugi usuisa ise nii ilmlikkude kui ka ivaimulikkude vastaste suus. Iseäranis ivennastefoguduse eestseisjad ja liikmed kandsid selle eest hoolt, et anda Maltšiveti nimele kõige halvemat sõla. Kui kümnes jagugi sellest tõsi oleks olnud, mis need ivagad hinged Iärvamaa usumehe kohta leivitafid, siis oleks Suhan Leinberg pidanud olema päris hirmutis inimeste seas — ivaras, petis, röövel, abielurikkaja, lühidelt: küps ivõlla jaoks. Niihästi tema ilmlikkust minevikust kui ka tema ivaimulikkust olevikust toodi üks kõlvatus teise järgi kuuldatvale ja pandi suusõnal ja hiljemini trükitud tähe läbi rahiva seas liikuma.

Maltšivet oli inimene kõigi inimlikkude nõrkuste ja ivigadega. Kui agar ja kasuhimuline ärimees oli ta mõldrina ja kõrtsmikuna ivististi mõndagi teinud, mis õige ei olnud, mida teevad aga ka teised ärimehed, ja pärast, kui halvemees ning usuarataja, polnud ta ka mitte ingel, vaid ekslik, hariiku ihade ja kašuvustega koormatud maapealne, selle ivaim oli ivalmis, aga liha nõder. Seepärast ivõdis mõnelgi pahal jutul, mis tiirles temast rahiva seas, olla teatav tõepõhi all, sest kus on suitsu, seal on ka tuld. Kuid kaugelt suurem osa

tema peale tehtud jutte oli kas ohtrasti liialdatud või wabalt luuletatud. Wäikefele tdetuumale kogus alati liikutv rahwasuu järk-järgult pakku walefooriku ümber, ühele loole luisati kümme teifendit lisaks, ja kus puudus aine hoopis, seal mõeldi ta lihtsalt wälja. Selles olid, nagu öeldud, eriti osawat Maltsweti usulised wõistlejad.

Mõte, et Suhhan Deinberg heitunud paltwemeheks juft oma kõrtsmikupõliste pattude pärast, mille seas raskemadki pahateod ei puududa, leidis palju uskujaid. Nagu omal ajal Kugli kõrtsis, nii harutati igal pool Maltsweti wagaksjaamise põhjusti, ja ikka uusi legende toodi selle kohta ette, üks luulelisem ja keerulisem kui teine. Üks neist, mis leidis Umbia kaudu Kuglile teed, käis nõnda:

Kui Maltsweti Suhhan oli Harjumaal, Kostivere Lool, kõrtsmikuks, kaubelnud ta agarasti konterbandiga. Ta wõtnud rannameestelt, kes wedanud Soomeft, Rootfift ja Sakfamaalt salakaupa fiese — piiritust, joola, tuletikke jm. —, feda kaupa müüa ja edasi toimetada, kui randlased ise seft fündfjal wiifil lahti ei faanud. Nõnda wedanud Kuufalu rannamehed aasta wõi enam määratu hulga salakaupa Loo kõrtsi kofku ja Deinberg lubanud raha maksta, kui tal forda on lainud kaubad ära müüa.

Uga ta wiimane felm petnud mehi. Kaubad pannud minema, aga raha falanud maha. Mitte kofikat ei olla meestele maksnud.

Randlaste wiha füttinud fiis põlema ja üks tark rannamees „teinud“ Maltsweti „ära“. Ta ütelnud temale hirmsa häälega, kätt wandeks tõstes: „Sa kurrat piäd põlwilli omma pattu jummalale käest andest paloma!“

See olnud nelipühil. Siis fündinud fee, mis oli Kugli rahwa seas juba waremalt tuttav: Maltswet õhutanud inimefi ööd läbi jooma ning tantfima ja jootnud neid pärast ka omal fulul, nii et kõrtsi ümbrus olnud purjus maaslamajaid täis, ja fiis näinud leti fertwal uinudes oma hirmsa unenäo, et kõrtsi põranda all on põrgu, kus tema kaudu hufatusfe

tõugatud inimesed, ja nende seas ka ta ise, wäävilitules twingerdanud.

Sääraste lugude kannul käis terve rida teisi pettuse- ja warguselugusid, mille seast mõni oli usutatu, suurem hulk aga kandis liialduse wõi luuletuse märki otsejäl.

Maltsweti palwemehe-põlwest leidsid kõige pealt järgmised jutud rahwa seas palju uskujaid.

Prohwet kästa sealihha-söömist ainult sellepärast maha jätta, et saada tapetud sigu usklikeude järelt endale. Kus siga tapetud ja metsa maetud, sealt warastanud Maltswet ta järgmisel ööl ja wedanud koju. Mitte ainult, et ta ise kodus salaja suure suuga sealihha süüa — wahel wirutada ka kõrtsides, kus teda ei tunta, kõhu sealihha täis —, waid ta teenida warastatud sigade müümisega pealegi head raha. Et Maltswet wargi ka wiina rüübata, see oli üks wähemast kahtlustusist.

Teisels mõistvat ta oma jüngritel hulgaauka raha wälja pingutada. Ta keelawat rikkuse kogumist ja mammona-orjust just sellepärast, et usklikeud annaksid oma wara tema kätte. Ta lubada seda usu wõjadusteks tarwitada, täita seega aga ainult oma warakasti, mis, kulda ja hõbedat täis, olewat kuskil peidus. Nagu ta oma kõhtu kõikjal oma jüngrite laual täita, end nende parimaist palukest nuumata, nii toitswat ja katwat ta ka oma perekonda nende higikopikatest.

Siis poogiti „waleprohwetile“ külge weel lamedad ekfirmused kuuenda käsu wastu. Mui sead tarwitada ta endasse uskivate naisterahwaste usaldust kurjasti, et kustutada nende kallal usu waiba all oma lihahimu. Kriti maias olla Maltswet noorte naiste ja laulatatawate mõrsjate peale. Wiimastega pidada ta laulatamise eel, enne kui nad oma meestega abieluliselt kokku on puutunud, pimedas ja lufus uste taga iseäralist salapalwetuundi, kus ta nende neitsilikkuse endale pärvida, just nagu mõisnikud orjuseajal endile wõtsid nõndanimetatud „esimese öö õiguse“. Nende meelest, kes juttu uskusid, oli prohweti jõledus muidugi seda suurem, et ta oli naismees ja laste isa.

Kuid kõigi nende laimatavate süüdistuste peamõju oli see, et Maltšiveti tõusis nende filmas, kes temasse uskusid, usufannataja ausse, niisama kui ta laimatud ja pilgatud pool-dajad iseendid oma usu eest kannatavaks märtriteks hakkasid pidama, ja nad pooldasid teda seda sõgedama armastuse ja truudusega, nagu nad isekeskis solidaarsusetunde kõrvendatud sideme pitsitusele ikka koomale liitusid. Kõik see kius ja laim edendas ainult nende fanatismi.

Muidugi kasvavas sel lool nende kannatamine, kes elasid maltšivetlastega lähedalt koos ja nende meelevalga all, ilma nende usulisi püüdeid omandamata. Need kannatasid välise ilma laimu ja kiusu all niisama, nagu majas valitseva fanatismi vägivalla all. Neil ei olnud tuge ega tröösti kuskilt leida. Niihästi Maltšiveti otsekohesed vastased, herrnhuutlaste erafond, kui ka usus leiged „ilmalapsed“ viskasid nad päris maltšivettidega ühte patta ja tõukasid nad enestest ära.

Oma hädas jooksis Riisa Elts esiootja fagedasti üle tänava Lõhmusele, et langeda nuttes Ivanema õe kaela ja hüüda teda appi. Nad olid ju ikka nii head sõbrad olnud, täis piiramata usaldust teineteise vastu, ja Anu armastas terast, alati naerivat õefest kõige oma kuldse südame pehme õrnusega, niisama kui viimane mälestas tagasi. Ta oli siis esimene, kellelt Elts oma kitsikuses pidi lootma arusaamist, abi, tröösti, vähemalt aga kaastundmust.

„Anu, nad teevad mu õgaraks oma ussitamisega,“ kurtis ta nuuskudes; „nad peatavad mind nagu hulluks koeraks, seda ivaja ööd ja päevad ivaritseda ning onni küljes kinni pidada, seotud suust ja kõrist ja jalust! Ma ei tee jo nii raskest pattu, et ma hommikust õhtuni pean paluma ja uluma ja õhkima, ma põle jo kedagi ära tap ega paljaks riisund!“

„Uga kas sinu Ivanemad on kedagi ära tap või paljaks riisund? Kas mina olen kedagi ära tap või paljaks riisund?“

Sa kuna ta nõnda küsis, käis ta käsi silitades tütarlapse pronkskariva siidjuustest üle ja ta sinine film vaatas sügavasti õe veel finisemasse filmi. Uga Eltsel oli tunne, kui oleks see käsi,

enne nii foe ja pehme, kalgim ja karedam, ja nagu oleks sel filmal tvõõras, ofatvõtmatu, kuhugi ääretusse kaugusse ja nägematusse tumedusse vaataivo pillk. Ja ka Anu hääles oli midagi jahendavivat, midagi selle õhu sarnast, mis hingab haljast rauast vastu sooja ihu.

„Kas siis usk on üksi mõrtsukate ja röövivate jaoks? Kas peatvad siis üksi suured kurjategijad paluma ja nutma?“ lühas ta toonil, millel ka oli isevärki metalline kõma.

„Jah, Anu,“ vastas Elts, ja see tuli nagu pitsitatud vihakarjatus tal suust, „minu arust on see usk, mis on meie ajal ja emal, mõrtsukate ja röövivate usk! Mina mõtlen, et üksi mõrtsukatel ja röövivilitel tvõiks olla niisuke usk, kui nad oma pattu jumala ees püüatvad heaks teha. Animene, kes põle tap ega röövivind ega põletand, õige ristiniimene, see ei pruugiks ennast niitviisi püinata, see jo oleks rumalus tvõi hullus!“

Anul käis liikmeist raputatv tvärin läbi, kuuldes seda usuteotamist, seda pühaduserütvetamist. Pärani filmil, ristis kätel jäi ta Eltse otja vahtima ja hiiüdis viimaks:

„Kas see on minu õde, kes nõnna reagib! Kas see on viieteistkümnne-aastane tütarlaps, kelle suust ma kuulen niisukesi sõnu? Ma ei suuda oma kõrtvu uskuda! — Elts, kas tead, kes see on, kes sinu seeft ütles need jõledad sõnad?“

Eltfel seifid pisarad filmis, kui ta mõrudal ofatamisel kostis:

„Miks ei tea — kurat! Seda kuulen jo tvanemate suust igapäe jada tvõda! Kurat on mu sees, kui ma naeran, kurat on mu sees, kui ma mõne naljasõna pillan, mõne ilmliku laulu suhu tvõtan, elatvalt üle läve hüppan. Kurat on mul igas kärmemas kehaliigutuses, kurat olla mul koguni filmis, kui ma tvähe rõõmsamalt tvootan üle õue tvõi tänava. Ma olen püstitkuradit täis otšast otšani, — ime, et ma tvael lõhki põle läind! Ma olen kuradit täis ja olen siiski tvaga Riisa rahiva lapsi ja sinu õde!...“

Anu astus talle ligemale, ifka ligemale, kuna ta käed tvä-

risesid ja huuled tuksusid ning ripsmete wahahe ilmusid kül-
malt järeawad pärlid nagu kastetilgad.

„Saps, kes õpetas sind nõnna reakima? Kelle sõnad need
kõik on, mis su suust tulewad? Minu meelest on, kui lausufsid
ja teiste käest kuulnud juttu järele. Minu meelest on, kui kuu-
leffin“ — Anu kugistas nagu teratwa kalaluu alla — „kui
kuuleffin oma Taawetit reakima.“

„Wõib olla, et need teiste sõnad on, mis ma reagin —
Taaweti ja Miku, Jaani ja Triinu sõnad, sest need on targe-
mad kui mina ja oskawatw paremini reakida. Aga nagu nemad
reagiwad, nii mina mõtlen ja nii ma tunnen, ja ma tean, et
neil on õigus. Kui mina omast peast üffi reagifin, siis ma ei
teeks sõnu — ma aina karjufin...“

„Karjufsid? Miks ja karjufsid?“

„Karjufin, sest et mul on häda! Karjufin nagu tules
karjutakse, kisendafin, nagu sügawatw wees kisendakse, uluffin,
nagu kokkulangeitwa hoone all ulutakse — nagu appi hüütakse,
kui tigejad foerad kallale kiputwad!“

Lütarlaps sattus säärasesse ärewusse, et ta haruldaselt
kõrged, pingule puhkenud neitsirinnad panid pihitu rahutult
liikuma ja purpurne iveri ta tulwile täidetud huultest ja põs-
tedest kippus wälja pritsima.

Anu hakkas ta kätest kinni. Anu pilgus helkis üles säde-
mete endist südametuld, segatud õrna mureleegikesega, ja ta
hääles oli jälle midagi õelikku, kui ta küsis:

„Mis häda sul siis on? Mis häda wõib sul olla, teades,
et keegi ei tahta sulle kurja teha, waid üffi head? Sinu wane-
mad tahawad sind peasta, — kas kuuled, Elts, nad tahawad
sind peasta! Ja sina karjud appi!“

„Peasta — kust?“ küsis Elts.

„Sinu hingehäda.“

„Mul ei ole hingehäda.“

„Sul on, aga ja ei märka seda ise, ja ei näe ega tunne
seda.“

Ja Elts kostis teraselt ja täie wihaga:

„Aga mis häda see siis on, mida ma ei näe ega tunne? See ei ole jo siis häda. Sa kui mul häda ei ole, siis põle mul foa peastjaid waja.“

Anu tõmbas ta kaenlasse ja kattis ta kuuma ja tvereküllast paisuwa patusuu oma kalgi ja kahwatu iwagadusefäega.

„Aga teised näewad sinu häda, sinu wanema näewad seda, ja neil on hale meel sinust, ja sellepärast tahawad sind peasta. Paljugi, et sa ise oma häda ei näe. Wäeti lapsufe ei märka mängides foa mitte, et ta kaewuraffelst sisse on kukkumas, ja ta sirutab hundile, kes teda kiskuma tuleb, naerdes käetefed wasta. Ega häda ole sellepärast olemata, et rumal laps teda ei tunne.“

Sa rabeldes ja jalga sõtkudes ajas Elts wastu:

„Kui laps kaewu kukub, siis ta karjub, ja kui hunt last hammustab, siis ta karjub foa. Ta siis teab, et tal on häda. Tulge mulle appi, kui ma karjun — mis te mind enne wintfutate!“

„Siis appi tulla, kui laps juba kaewus wõi hundi hambus on — oi, mu kullake, kas see liiga hilja ei ole? Kas sa nüüd ifegi aru ei foa, kui wäga on sul teiste peastmist waja?“

„Ei,“ hüüdis Elts. „Mina ei istu mitte kaewuraffel ja mina ei siruta mitte hundile käsa wasta. Mina istun koduües kindla moa peal, kaewust kaugel, hundist eemal; mul põle tahtmiski kaewu ligi minna wõi hundi ligi lasta. Kuid isa ja ema haarawad mul peast kinni ja kisuwad ja rebiwad ja tuufeldawad mind, ei asja ees, teist taga, ja ise ütlewad, nad peasta mind. Sätku nad mind niikauaks rahule, kui ma põle weel häda ligidalgi!“

„Sa oled iga filmapilk häda ligidal, sa oled püstijalu häda sees,“ wastas Anu imelise härda pehmusega, mis tuli tema wõõdra jaheduse afemele, kuna wäikesed särawad pisarad nagu elatwõhõbeda tilgad tal üle põse weeresid. Sa kui ta edasi kõneles, said ta suured sinised filmad mõistatusliku, läbitungi-

mata sügavuse. „Keegi ei tea, millal Isjand ilmub, ta tuleb nagu varas öösi, ja häda igatsele, kes põle tema wasta walmis, ja sina, laps, põle tema wasta walmis. Sa põle niikaua walmis, kui sa Teesuse pruudiks põle soand, kui sa ennast Õnnistegijaga põle kihland. Sinu wanemad ja mina tahame teha sind Talle pruudiks, aga kuri on sinu sees weel nii suur ja wägew, et sa ei taha sellest aru soada, nii wägew, et paned meile oma sõgeduses wasta. Sa ei tea weel, kui magus on olla Teesuse pruut, kui õnnis on olla tema kaisus warjul, kui kallis on panna sõrmi tema iveriste haawade sisse. Kuri hässtitab sind üles sinu Lunastaja ja sinu peastjate wasta.“

Eltsel oli tundmus, nagu kistaks tal jalge alt wiimane purdepuu, millel ta weel wanakuwalt seisnud, nagu tõmmataks ainus käsi tagasi, mis teda kaldale oleks wõinud aidata. Ta waatas õe salapäraseisse filmi, mida ta enam ei mõistnud, mis talle wastu haigutasiid nagu põhjatu laugas kardetawas rabas, ja ta hüüdis südamewalu framplikul küünistusel:

„Teie, peastjad, te olete minu murdjad! Te murrate mu maha ja imete were mul südamest. Ma ei tunne, et teie mind peastate, ma tunnen üffi, et te mind küünte ja hammastega kistute... Anu, laske mind elada!“

Nagu ahastusekisa surmani piinatud hingest tungis wiimane lause tütarlapse kurgust, ja sirutades mõlemat kätt paludes, wammutades õe poole wajus ta tema ette põlwiili.

Uga Anu nihkus temast tagasi, iffa enam tagasi. Ja mida kaugemale ta nihkus, seda külmemaks, kiwifemaks tardus ta kahwatunud nägu, seda jäisemat õhku hõõgus fogu ta ifikust wälja, ja mõistatuslik sügawus ta filmas, pehme härdus ta pilgus muutusid terawaks torfamiseks, pistiwaks obaks. See pilk, mis püüdis läbi tungida õe pealuust ja rinnafondist, oli tütarlapsele jälle wõõras, wõhiwõõras, weel enam — see oli temale waenlik.

„Anu!“

Anu seisis liikumata paigal. Kui Elts endale suutis kujutada külma, kiwifeks foolasambaks tardunud inimest, siis

feisis see praegu ta ees. Ja foolasammas tegi suu lahti ja rääkis häälega, mis tuli nagu kuskilt õoneft sügavuseft, nagu kivitide ja kaljude vahelt:

„Sinu sees elab kurat. Ta vahib sinu filmadest, ta hõiskab sinu häälest, ta paneb sinu kõrge rinna himudeft paisuma, ta on annud sulle oma ahned küüned sõrmede otfa. Kes karjus sinu seest nii koleda häälega, et põrgu fajas vastu: Laske mind elada! See oli saadan ise, see oli tema heal!... Ma näen sind vajuma, õde, langema, üle ääre kufkuma, ja seal all, seal sügawas, seal, kuhu ja lendes kufud, seal lõõmatvad leegid nagu nilpatvad keeled ja kostab kole naermine, hirmus nutmine ning hammaste kiristamine, ja sind võetakse tuliste hangude ja punatvate hartidega wasta ja wifatakse tulde, kus see on kõige lõõskatvam... Õde, kas tead, mis on põrgutuli?... Kas tead, mis on wiimne päew?... Woata ometi, woata sinna alla, woata sinna põlewasse kuristikku, kus keffitvad tuhanded sarwikud! Kas näed nüüd?“

Elts tundis enesef were põue põhjas hangutvat ja ärrääkimata hirm pigistas südame tal kofku. Nõnda polnud ta oma õde weel kunagi näinud. See polnud enam Anu, see oli keegi wõõras olewus, teadmata, kas inimene wõi waim, — see oli wiirastus.

Elts raputas ennast kõigest kehast ja äigas käega paar forda üle filmade, et lahti saada pildist, mida ta nägi, mis kütkestas ta fifemuft. Ja et ta ometi Anu ära tundis, kuigi ainult tema näomudeli ja kehalaadi järgi, fiis ta püüdis wiirastust peletada naeruga, ja hirmu tagasi tõrjudes ning julgust appi kufudes hakkas ta heledal, põrgulifel laginal naerma...

Wähemalt Anu meeleft oli see naer põrgulik. Tema ei mõistnud niifugust nooreft, terveft rinnast ahastuse wael wälja pitsitatud naerulaginat. Ta ei uskunud, et õde pidas teda pööraseks, meeletuks, sest ta tundis enese olewat täie mõistuse juures. Ja et tal oli see tundmus, fiis ta pidas õde selleks,

kes mitte ei teadnud, mida ta tegi ja rääkis. Se sees walit-
ses ju see wõõras waim, keda tema kutsus kuradiks.

Mõne hetke püsis ta nõutult, mis teha. Siis forraga
sai ta kalk, nagu terasega üle löödud nagu soojema paiste.
Näis, nagu tuleks talle pikkamisi jälle meele, et inimene,
kellest ta hirmu ja põlguse ajal oli eemale nihkunud, on tema
lihane õde, wiieteistkümnne-aastane õrn tütarlaps. Saadana
walitus felle üle ei wõinud olla weel liiga kindel, mitte
jäädato. See walitus pidi kõige wägewama abiga taganema.

Ja Anu wajus põlvvili, tõstis käed taewa poole ning
palus usumäratseja kuuma innuga, et jumal ajaks tema waese,
õnnetu õe hingest õela pahareti wälja ja ehitaks enesele sinna
templi. Anu palwetas nii meeleheitliku õhinaga, et higi ilmus
tal hõbetilkadena otsaesile. Ja ta näis uskuvat, et ta seisab
jumala palge ees, sest ta pilgutab näriwlikult filmi, nagu
torfaks teda felle palge liiga ere walgus, ja ta näo- ning käe-
liigutustest oli märgata, kui kõneleks ta isikuga, kes seisab üsna
tema lähedal. . .

Ja kuna Anu palwetas, puges Elts toast. Tema, kes oli
siia tulnud abi otsima, läks minema abita. Abita ja trööstita.
Sest see, kes seal käsi ringutas ja kellegagi kõneles, keda ei
olnud näha, see ei mõistnud teda. See, kellelt ta oli abi
otfinud, tarwitsetes ise abi ega wõinud kedagi teist awoitada.

Elts jooksis felle palwetaja juurest koju, ja kui ta jõudis
sinna, siis ta leidis jälle palwetajad eest.

Ta asus mõlema oma terwe, tugewa käega oma terwe,
tugewa pea ümbert finni ja küsis, kas siis kõik inimesed on
lāinud hulluks. Ja et ta mingit wastust ei saanud, siis ta
kartis, et ta ise on lāinud hulluks. — —

Lõhmuselt käis aga weel keegi teine tröösti ja meele-
jahutust otsimas. See oli Eltse wend Mik. Kuid mitte Anu
juurest. Mik sai aru, et tema wanemate ja Anu wahel ei
ole mingit wahet, ehk olgu siis, et Anu oli pehmem, lōdvwem
inimene kui isa ja ema. Anu ei tulnud wāgivalisllaga, Anu ei
āhwardanud, ei neednud, ei saatanud, — Anu palwetas

ainult, palvetas, manitses ja palus. Mikki tuli selle juure patuse juure, keda pidas fogu küla nii kõlvatuks — ta tuli Lõhmuse Laiveti juure abi otfima.

Uga mis oli selle poisiga kolmiveerand aasta jookful fündinud?

Senini oli ta ifka märku annud — oma tundeid fujutavate sõnade faudu ta ju avaldada ei fuutnud —, et tal on fodus midagi paha, et teda rõhub feal miski, pigistab, piinab. Ta oli seda väljendanud üffikute urifemiste, rõhitsemiste, fülgamiste, fagedasti ka ainult tumeda näoga, fulmu-fortfutamisega, mahafurutud ägamisega. Uhel päetval aga mõistis Mikki korraga kõnelda. Ta tuli Lõhmusele, kutsus Laiveti toaft välja ja haffas temaga õues imeladufasti veftlema.

„Semees,“ ütles ta muu feas, „kas tead wähegi, millal fee pöörane lugu kõrd lõpeb?“

„Mifufe pöörane lugu?“

„See — fee palvejäändamine meil, fee tembutamine, fee inimesetapmine?... Sa oled mõifilik mees, Laivet, ütle: kas fee ülepea lõpeb wõdi peab ifka nõnna jääma?“

Laivet waatas talle terafemalt filma, enne kui kostis:

„Seda ma ei tea. Kui need inimesed oleffid noored, kelleft reagið, kui nad oleffid lapsed, fiis wõitfin fulle küll õelda, et fee lõpeb kõrd ja nende himu foab täis niifufefest hullustamisefst. Uga nad on paraku ivanad inimesed, ja neid paran-dada ja pöörata on raske. Nää, pois, ma ei foa oma naiseftki wõditu, ja fee on ometi weel noor.“

„No fiis tapatwad meid — fiind ja mind ja kõiki, kes põle nende killaft?“

„Miks ja fiis otfe tapmifefst reagið? Eks nad füdant fõõ ja hinge kurna, aga kas me fiis ei jõua wasta panna? Sa oled jo mees, Mikki, kannata välja ja lõõ käega.“

Mikki raputas pead ja ta näo üle lendas tume murepilt.

„Sina oled mees, ful on palju rammu ja mureta meelt. Uga woata mind, — ma — ma ei tea, mis pean peale

hakkama. Minu meelest on, kui peaksin kaotama mõistuse... Uff ja viin, mõlemad teevad inimese hulluks. Kui nad mind usuga ei joo hulluks teha, siis vahest viinaga. Viina ja tubakaga."

Taavet astus poisile nii lähedale, et viimase hingeaur puutus talle ninna. Mida ta Mikku elavast kõnest ja võõrast ilmeist juba oli aimanud, sai nüüd kindlaks: pois ei olnud kaine, ta oli joonud viina. Esimest korda märkas ta seda Riisa Mikust, sellest kaineist ja karskest poisist, kes viinaklaasi iffa nähtava jälkusetundega tagasi oli lükanud, kui tema või keegi muu seda temale oli pakkunud.

„Pois, kuhu sina siis oma noka täna oled pist?" hüüdis Taavet üllatufel, mis teda näis vapustavat nagu külma-värin.

Mikk naeris pool häbelikult, pool häbematult.

„Pudelisje pistsin — pudelisje ja tubakafotti!"

Ja ta tõmbas põuest väikese, musta, täistopitud piibunossi välja, pistis hammaste vahele ja küsis õemehelt tuld.

Viimane vaatles teda tüki aega tummalt, enne kui küsis:

„Aga mis see siis peab tähendama, pois? Kes kurat ajas su pudeli ja tubakafoti kallale, mida sa jo ise ei sallind! Kas sa koo ei mõtle, mis isa ja ema ütlevad, kui seda näevad?"

„Mis nad mulle rohkem iffe võitvad teha kui praegugi," ütles Mikk tõntsi naeratufega, heites hoolimatult käega. „Paluma panetvad — põlvili paluma, käed risti ja hambad risti. Ja kui ma ise ei oska paluda, siis palutvad nemad. Ja mina pean pealt kuulama ja järele pobišema, mis nende suust on läbi käind. See jo mu igapäine orjus töö kõrvas. Balu kas või viimne mõistufenatufe peast!"

„Aga mis abi loodad sa siis viinast ja tubakast soada?"

„Woata, Taavet" — ja Mikk astus kormistatva sammu õemehale lähemale — „nad vihkatvad viina ja tubakat, ja et nad viina ja tubakat vihkatvad, siis — siis waja mul viina ja tubakat armastada, — kiuste waja armastada,

kuigi nad mu südamel ajavad pööritama. Gest mida nemad
võikavad, ega see võid nii väga paha olla... Kiuste, Taa-
vet, — just kiuste..”

Poisid hakkas korraga filmi pilutama, pööras pea ära
ja tõmbas oma suure, tõmmu käega üle näo. Taaivet nägi,
kuis ta sõrmede vahelt tuli paar piiska vargisi nähtavale.

Natukesel aja pärast võttis Miik võidi pehmel keelel
taas sõna:

„Mu meelest on vahel, kui ei elaks ma enam oma kodu.
Vootan ringi — kõik nagu ümber moondatud... Sa nemad
mõlemad — justku võõrad inimesed. Kas tead, Taaivet,
neil põle enam omaid filme peas, ei omaid näod ees. Vahit-
vad mu peale justku paksu floasi tagant, võid — võid läbi
jää... Vahivad mu peale, aga filme näevad kedagi muud
— otsivad nagu pilvi, võid tähti taevast, võid tonta... Sa
kui nad kängesti palves on, kui isa, nagu ta ütleb, Sehoovaga
palgehigis võitleb ja ema Talle haavades puhkab võid õnnis-
tegi rinnast võrd joob — siis ei taha neid enam ära tunda.
Justku endiste nägude üle oleks tõmmatud teised... Hirm kipub
peale... Karju kas võid appi..”

Lõhmus tõmbas sügavasti hinge tagasi, nii et see kuuldus
nagu varjatud ohe. Seejuures surus pahema käe pükisvärvi
vahele, nagu vajutiseks äkitselt torkaiva pistja peale.

„Sul on õigus, nõnna nad on — nõnna nad on kõik,”
kohmas ta hämaral näol, ja Miik kujukus tõi Taaivetele nii
mõnegi nähte ta enda majast filma ette.

Anu hakkas talle aegamööda soetama rahutust. Rahu-
tust, tusk, muret.

Mida elavamini noorik oma vanemate ja Tõnu-Beetri
peremehel läbi käis, mida sügavamale ta nende õlul, alalisel
vastastikusel õhutusel sattus palvetuhinasse ja usuõhinasse,
seda enam näis ta kõigest, mis tema ümber muidu elas ja
liikus, võõrduvat, seda enam eraldus ta inimestest, kes tema
tuhinast osa ei võtnud, tema hingega ühte ei elanud, seda
kaugemale nihkus ta päev-päevalt oma mehest enda seesmise

eluga. Ka Taatveti meelest oli fagedasti, nagu elaks ta wähetatud naisega, nagu poleks nende wähel enam endist ühifust, endist fidet, endist usaldust. Ta ei tahtnud seda kaua uskuda, ta tõrjus niisugused mõtted kui liialdatud kartused wõi petlikud oletused eneseft eemale ja rahustus lootusega, et niisugune temale arusaamatu waimutaud möödub nagu palawikuhoog, nagu haiglane tuju. Aga aeg weeres ja Anu ei toibunud. Ta wajus sügawamale selle udu sisse, kust tema kaju mehele wastu paistis muutunult ja moondatult, nagu Miik ütles oma wanemateft. Taatvet ei leidnud Anu peast ka enam oma naise filmi, neid taewasfelgeid sinifilmi, mida ta senini nii hästi oli mõistnud lugeda, ja mitte enam seda inimlik-fooja, temale nii hingeni tutawat nägu oma pehme, sulatawa paistega. Anu põues näis asuwat uus ilm, ja see hingas wälja wõõrast, kaledat, wastikut õhku.

Nagu oleks Miik õemehe sifemisi pitsitusei aimanud, pöördis ta pooljulgestatwal, pooltrööstitwal naeratusei tema poole ja hüüdis:

„Sah, sinu kodu põle foa enam taewariik, — tule, lähme paremat otfima!“

„Kust?“

„Lihase juureft.“

„Sinuga kõrtfi?“

„Miks siis mitte minuga? Kas liiga noor wõi? — Afsford pean selle tee ometi wõtma jalge alla — oasta ees wõi taga... Tule, mul kõrbeb süda ja suu!“

„Sa pead selle tee wõtma jalge alla — miks?“ küfis Taatvet.

Miik hakkas naerma — lohakalt, peaaegu toorelt. See oli joobnu jabur-inetu naer, mis wenitas poisfi terwe näo forraga wastikut. Seda märkas Lõhmuski, nii harjunud kui ta oli niisuguste nägudega, ja ta kulm läks fortfu.

„Sina küsid: miks?“ kõneles Miik edasi, hakates telfe käsitwarrest finni. „Ega's kõif wõi jumalalasteks ja püha Süri kutsikateks foada! Minust seda ei foa, ajagu nad mind kas

enda kõrval, ivaremalt ivanematele, nüüd naiſele, kannatufi faela toonus!

Ta haſſas Miku õlgadeſt finni ja ivennalik jõprus elas ta toonis, kui ta liſas:

„Ole nüüd mõiſtlik poifs, mine koju ja maga oma peatäis ſalaja wälja. Kui nad ſoatwad haiſu ninasſe, et ſa oled loti pudeliſe piſt, ſiis iſtud iwarſti weel teratvamate horkide oſſas. Püüa oma igapäevane Maltſiveti riſt wälja kannatada, ehk leiame edaspidi hea nõu, kuda meie palvõpahareti nende ſeeſt wälja ajame, nagu nemand nüüd meie ſeeſt põrgukuradit wälja on hurjutamas. Rõrtſi wõime kahekeſi koa minna, ega mina ſelle iwasta ole, aga ootame, kuni ajad paraneivad.“

Ta Miſſ, hea poifs, kuulas sõbra nõu ja pugõs oma uſuvastafe peatäiega peitu, enne kui oma jõledas ilmalapſeolekus iſale wõi emale filma puutus.

Sellele wäikſele juhtumufele järgnes Lõhmufe peres weel ſamal õhtul teine, mis pani Taaveti meelega Maltſiveti uſu juhtes elatvamalt mõlkuma kui kunagi enne.

Hoopis ootamata kombel ilmus ſelle uſu iſa, Tärivamaa prohwet iſe, Lõhmufele — kui teekäija, kes palus õõmaja.

Suhan Seinberg oli ſuivel juba ford oma truu jüngri, Riisa Miſſli, patuſtpöördimatu wäimehe ukſe pihta koputanud, et wiimafe naiſele antud tõotufi wälja lunastada, aga paraku ei leidnud ta teda ſeeford koduſt. Taavet tuli alles teiſel päewal kuſkilt kaugemaſt kõrtſiſt, kus ta meister Wikerpuuriga jaani-õhtut oli pühitſenud, niifugufes oluforras koju, et suur uſumees, kes teda Riisal oodanud, paremaks arwas edaſi rännata ja jätta oma äratamiſkatſet teiſeks forraks.

See oli ühel laupäewä-õhtul, paar nädalat enne mardipäewä. Lõhmufe pere ſõi õhtuſt. Puhtaks küüritud walgel riſtjalgabega laual auras suur pütt muſtjat odrajahu-putru, mille filmaſt paistiſ ſula wõi kuldselt nagu naerataw päike pilwefi. Pudrupüti kõrval ſeiſis piimapütt tilgastanud piimaga, mida iwefiſe kaljaga julmalt oli riſtitud ja rohõendatud.

Rodutehtud jämedad, hooletult õnnestatud puulusikad käisid fordamisi pudru sisse, uuristades sinna koopaid ja kuristikke, ja sealt piimapütti, selle sini-rohkeat pinda alalisel liifel hoides, ja wiimaks wägewasti matsutawaisse juudesse.

Ainult peremees, perenaine ja teomes istusid, kõik teised seisid püsti laua ümber, ka elatanud tüdruk Tiit. Tütarlaps Ellu, kellele laua äärde sündsat ruumi ei jäänud, ulatas lusika kahe istuja, perenaise ja Antsu, wahelt pudrusse ja kastesse, kuid ikka neil korral, kui wiimased oma lusikatega ees ei olnud ja läbipääs nende õlgade wahelt waba oli; Ellul jäi mõnigi kord wahahele. Aga lapsel aega küllalt süüa.

Ruffirehi oli ülewal, tuba seepärast palaw nagu wihsaun. Sööjail seisid higitilgad ninadel ja otsaesidel nagu diiweraakud. Tiit pika, terawa nina otsast pudenes enam kui üks piisik lusikasse piima sisse, nagu poleks see juba muidugi wesine küllalt olnud. Palawat õhku täitis kuitawa tollja, seinte ja parte külge jäänud suitsu ning higistawate inimeste naha hais — poolkibe, poolwänge ja natuke läpastanud. Kitsikut, neljanurgelist ruumi walgustas jõuetult ahju ääres seiswas tulepihis põlewa kasepeerg, mida Ellu söömise wahel käis nuuskamas ja uuendamas. Seda hauawalgustust nõrgendas weel süsimust tahmitwooder seinte, lae ja parte küljes, mis siit ja sealt salapäraselt hiilgas nagu kiwisüüsi. Sel walgustusel, mis meie mõiste järgi küündis wahest seks, et inimene inimesele otja ei jookseks, tehti terve talu tööd — fedrati, kraasiti, kooti, õmmeldi, nõeluti ja lasti pusid tubase puutöö kallal wälkuda. Kuid päewane walgustus, mis pääses sisse ainult ukse-august, polnud palju parem, piltoiwise ilmaga jaolt weel nõrgem. Talupoeg oma haigete filmade ja põdewa waimuga kobas pimesdas, roomas suitsust ja wingust ja tahmast kofku pressitud alalise õõ sees, kuna mõisad tuledest järeksid ja küllahülguses elatawid inimesi warjajid, kes alatafa aru pidajid, kuidas hoida walgust taluhurtstikust jäädawalt eemale.

Seideldes, wärisetawid warje sünnitades, ronisid halekollased kiired peerutule tuskjawaft leegikesest üle ruumi laiali,

nagu teed otšivad, loofleivad putukad. Nad panid ividufelt ivirtvendama määratu suure nõgise ahju, mille pragudes koosolekut pidasid roostekariva prusjakad ja mille keris mustas nagu granaatide hunnik. Nad ronisid üle aukliku ja mühkliku faviipõranda, millel ei komistanud ainult talupoja pafilajalg, teomehe poluti alla, mille põhjast välja ulatusid fafituustid ja mille pealt üle feriva ripendas tükk lõhkist kafukahõlma. Nad tantšisid laifalt nurka lükatud fuitfenud ivokkide ratastes ning ivärtnates ja roomasid rehealufe ukse kõrival feisvat ivetõrt mööda üles, põlastavat helki heites feina küljes rippuivaile tööriistadele ning ivarnas unistavaile närustele riidehilpudele ja kõvaks ning fujutuks ivanunenud kübaralätjudele. Ja lõppeks hakkasid nad õhufest fumedat ivõrku kuduma pereivanemate fafiga täietud abielu-fangi peale, mille peatšift, halli farmi iwaiba alt, torfas õlekubu oma otša välja.

See elamu on kurb nutmiseni. Ta on iwaene ferjamiseni. Ja Lõhmufe talu ei ole fiin poolegi fehtvemaids.

Õhtujõök jõuab lõpule; fõöjad paneivad lufikad lauale ja käed ristis ning lõõivad filmad paltveivagadufes maha. Minult peremees ei tee seda. Ta pühib fuud ja otšib piibu. Nagu fõögi eel, nii ütleb perenaine ka fõögi lõpul fügatva, pühaliktu häälega mõned paltvefõnad. Peremees tõmbab piibu peerust põlema.

Korraga hakkab koer õues haukuma, natufese aja pärast lähed uks lahti ning poolfummarginil astub madalast august fiske Särtvamaa prohvõt.

Anu käed on iveel ristis ja pea norus. Summutatud farjatufel hüppab ta järilt äkitselt püsti ja firutab tullijale mõlemad käed ivastu, imestufe, aufartufe ja õndsja rõõmuga. Lähemal pilgul on ta tema jalge ees maas, asub ta põlivede ümbert finni, ivahib säraval, jooivastunud pilgul tema poole üles ja ta tuffutvad huuled fofistavad:

„Sa tulid, Sõfanda fulane, ja tulid ometi ford!... Tänu sulle, et ja meid iwaefeid patufeid ei unustand!“

Keegi muu fodaakondseist ei tunnud võõrast peerutule nõrgal, wilkuival paistel esimese pilguga, waid üffi tema.

Sa õnnistades pani külaline oma prohwetikäed tema pea peale ja wastas:

„Sefanda rahu olgu sinuga ja teie kõigiga! Amen.“

Teffis waheaeg, mis oli nii tumm, et peerulõffe tawast pärinat filgi laulu kõrwale selgesti wõis kuulda. Sa kuulda oli ka peremehe ummistunud piibu wiisn.

Siis heitis külaline, et endale teed rajada selle poole, selle pärast ta tulnud, waimuliku näo kõrwale ning sirutas, kui Anu ta eest oli üles tõusnud, Taawetile käe lihtsal sõbralikkusel wastu.

„Tere, Eõhmuse peremees!... Waene teekäija palub õõfeks peatwarju ja küljealust, ja kui ei anta, siis lepib ja tänab ka, kui järi peal pool tundi saab jalgu puhata.“

Sa peremees wastas, piip hammaste wahel:

„Eõhmusel antakse igaihele ulualust, olgu juut wõi mustlane, ristiinimene wõi pagan.“

Sa kuna ta seda naljatamisi ütles, lendas Taaweti jämeda, toore talupojanäo üle jälle ford paiste, mis tegi selle näo weetlewaks, peaaegu jumekaks. Tema sõnades heljus midagi, mis andis nalle tähelepanemisele fundiwa seesmise tuuma ja jõu. Kui Maatwewet seda meest õieti mõistis, pidi ta teadma, et tal on tegemist wastafega, aga auja ja õiglase wastafega.

„See on õige, sest ka Õnnistegija ei teinud wahet juuda ega galilea mehe wahel,“ kostis ta kergelt, ilma pühalikku toonita, kuna ta kübara warna pistis ja üleriide seljast tõmbas. Sa kui ta siis, hõõrudes kohmetunud käsi ja lastes filmi kõigi nende inimeste üle käia, kes teda nurfadest aukartiliku uudishimuga wahtisid, ahju ääres pingil istet wõttis, lisanas ta jutu alustamiseks harilikku küsimuse peremehe käekäigu ja majapidamise järgi.

„Mis muud, kui waesus kipub majasse,“ wastas Taawet, istudes tema wastu, wanast rauapuust tehtud järile.

„Tänavune viljajoaft jälle nii armetu, et ei tea, mida jõõd ise, mis annad loomale.“

„No, rufis nähti fiin nurgas heina-ajal jo üsna hea olevat.“

„Eäfs forda, aga mis see aitas, kui tera varises peast põua pärast maha, ilma et sirpi kätte lasti võtta. Mõisa villi oli foa enneaegu küps, ja ega see maha tohtind pudeneda.“

„Waesus kipub majasse,“ fordas Maltšwet piffamisi ja mõttes, kuna ta paar forda käega oma ruugeft habemest üle tõmbas. „Ma tunnen majasid, kuhu waesus kipub sellepärast fisse, et seal liiga wähe on jumalat.“

„Meil juft wastuofsa,“ wastas Laawet, lastes piibu toofist õli wälja. „Minu majas on liiga palju jumalat, see aitab waesust kutsuda.“

„Kuda nii?“

„Noh, ega ristis käed tee tööd. Kui inimesed mitu forda päewas palwet teewad, efs siis jää mõnigi ilmlif talitus jumala hooliks. Ja jumal põle weel kellegi põllul käind rufist leikamas.“

Wastane tiffus peale — ufumees märkas seda.

„Beremees, beremees,“ ütles ta kahetsewa peawangutufe, aga iffa weel naeratawa fallitufega, „ei see ole õige jutt, mida mu foriw nüüd kuuleb! Efs ja tea, mis pühafiri ütleb: Tee tööd ja palu jumalat! Ilma jumalata on kõif meie töö tühine.“

„Alga pühafiri ütleb foa: Keegi ei wõi kahte ifandat teenida, — liiategi nõnna, et ühe töö käib teife omast ifke ees. Teine ifand jääb sedasi nälga, ja see ifand, kes jääb nälga, olen mina.“

„No, kulla wend,“ ütles suur ufumees, pöördides kaswawa elawufega ufkmata hinge poole, „kumb siis õigem ja parem peaks olema: teenida mammonat wõi jumalat?“

„Mammonat?“ hüüdis Laawet Lõhmus ja hakkas naerma. „Kas ja, kallis mees, siis aganast leiwapalufest, mis hoiab

Inimesel hinge waevvalt sees, foa loed mammonaks? No, siis on see, mis sant kiriku-ufse ees forjab, foa aitva patune mammon!“

„Mitte rikkusefogumine, mitte kuldivasika-kumardamine üffi põle mammonateenimine, armas sõber,“ ütles Matstivet, tõmmates pead lingust, „ivaid kiri nimetab mammonateenimiseks ka seda, kui inimene teeb oma peatoiduseks tööd ilma jumalat palumata, sest niisufe inimese kõht on tema jumal, ja see jumal on samasugune ebajumal nagu kõif teisedki.“

„Alga minu majas palutakse, nagu ütlesin, rohkem jumalat, kui tehakse tööd, ja see ei mõedu niigi palju, et oleks igapäevast leiba küllalt. Mis see jumalapalumine siis dieti aitab?“

„Inimene peab olema kannatlik, kulla peremees. Jumala õnnistus tuleb veel. Kas ei ütle püha Siiraf: „Kes Usfandat kardab, sel peab wiimaks hea põli olema, ja ta peab armu leidma oma suremispäeval... Rohke tarkus on Usfandat karta, ja see rõõmustab neid küllalt oma wiljaga. Kõif tema foja täidab ta kalliste asjadega ja kambriid seega, mis ta sünnitab!...“

Taivet nühkis naeratades lõuga.

„Siis ei tee jumal õigust, kui ta palujaile annab alles, wiimaks' hea põlve, neile aga, kes mitte ei palu, sagedasti juba enne. Ma tunnen inimesi, kellel on jumala asemel alati kurat suus, aga hea põli on neil juba käes, ja need on need kõige rikkamad. Kust see ometi tuli, waga wend Usfandas, et sina ise siis said rikkaks, kui sa veel jumalat ei orjand ja teistele palwet ei pidand, waid olid Kufeiveres ja Kostiveres patune kõrtsmik, patune nagu kõif teised, wabest niisama patune kui Sõhmuse peremeeski?“

Ra prohwet naeratas kannatlikult, kui ta habet silitades kostis:

„Jumala teed on imelikud ja tema tarkus ilmauurimata. Ahte ta katsub rikkusega, teist waeusega. Sa näed ometi,

kallis sõber, et ta on mind mammona kaudu õigele teele, see on, oma juure, juhatanud, ja kui ta sinule ivara põle and, ivaid waesust, siis tal on ka sinuga hea nõu, kui sa aga tema fiske usud ja teda kardad ning armastad.“

„Alga ma tean inimesi, kes karjusid eluaja jumalat appi ja läksid siis waesuses ja wiletsuses hauda.“

„Kas sa siis arwad, et nemad jääwad ilma tasuta? Sa wõid julge olla, et nende päralt on taewariik ja et neile ei anta seal mitte kõige pahem paik Issanda aujärje ümber. Kas sa ei tea, et rikkus ei ole mitte igale inimesele õnnistuseks, waid tihti kiufatusepaelteks ja komistamiswiideks? Pea iffe meeles, kulla wend, et mis ühele õnnistuseks, wõib olla teisele hukatuses ja taewane isa teab wäga hästi, mis ta ühele ja teisele osaks annab.“

Taawet toppis, ehk küll Anu filmad teda waljul huffamõistel karistasid, prohweti nähes uuesti piipu.

„Kui sa, külamees, seda ütled, et mulle antakse mu waesuse eest teises ilmas tasu, siis ää nõua, et ma palwedorjusega wiidaksin liiga palju aega,“ tähendas ta ilmalapse fudamerahuga. „Eks sa tea kirjast ifegi, et jumal annab patusele igal ajal armu, kas wõi filmapiik enne hingeheitmist. Tuletan sulle meele kurjategijat ristipuu peal, kes läks jumala pojaga feltis sealtfamaft otseteed taewariiki. Mis kasu on mul siis eluaegseft põlwitamisest ja küüntetõstmisest ja palwepobisemisest, kui üks ainus sõna surmatunnil teeb sedafama head?“

Berenaine, sulane ja tüdruk — nad kõid wahtisid nurgast nii kohkunud nägudega patuse peremehe poole, nagu ootaksid, et toapõrand ajab lõuad lahti ja neelab ära uskmatu inimese. Anu wärikses alguseft saadik, ja ta ärewus kaswas meeste jutu jookful nii wäga, et ta wõttis imeiwa lapse suust rinna ja pani wäikese wigase Zuku Ellu sülle. Ise tõttas wõitluseft osa wõtma.

„Kas sa siis tead, milla su surmatund tuleb?“ hüüdis ta wälkuival filmal, ja ta noomitwas toonis wõbbises midagi, mis püüdis usuivalt patuse jõledust nagu andeks paluda.

„Surm võib sulle äkitselt tulla nagu võik pilviõist, nii et sa enam ei saa viiskfatadagi, ammuks siis jumalalt oma pattusid andeks paluda.“

„Geisab jo kirjas, et muud põle waja öelda, kui: „Sja, anna andeks!“ Niipalju aega mulle iffe veel jääb, kui just rabandus elu ei võta... Aga et ma igatahes julge oleffin,“ lihas Taatwet kerge, suu ümbert muheletva pilkuga juure, „siis teadke, et ma selle sõna juba ammu olen ära öeld — jumalal on juba kirjas, et ma tema käest oma patud olen andeks palund.“

Teffis wäike waheaeg.

Runa Tuhhan Leinberg kõhatas ja käsi hõõrudes näilikult mõtteid fogus, nihkus Anu oma järifesega närivlikult ja piina-ilmel meestele ligemale. Ants ja Tiiu waatasid aga tummalt ja töbilit teineteise otsa, nagu ei saaks nad aru, miks ei hakka prohwet nii suurt patust, nagu on nende peremees, laia suuga noomima, et ta ometi forð waiit jääks ja alla annaks.

„Sa igatsed parema põlwe järele,“ wõttis Maltswet jälle rahulikult ja sõbralikult sõna, „ning arwad, et jumalal palumine ei too sulle seda. Utle mulle, wend, kust sa seda tead, et sinu palumist ei wõeta kuulda? Kust sa tead seda, enne kui sa põle teind katset? Sest mis tähendab, et mõned palujad abi põle saand? Ma tean hulgaõupa teisi, kelle palweid täie mõeduga on täidetud, ja pühakirjast oled wiist ifegi lugend, kuda Isfand Seebaot waga inimesi ja oma ustawaid sulaseid õnnistas igasugu hinge- ja ihuwaraga. Mis kahju see sulle teeks, kui sa oma hinge pühitseksid Seesusele ja mõne aja loodaksid tema abi peale, täis kindlat ristiiinimese usku?“

„Jääffin nälga,“ kostis Taatwet kuitwolt. „Sest kui mina foa veel peaffin neli-wiis forða päewas palwetundi ja wisfaffin pühapäe iga töö nurka, siis on kápaga katsuda, et puudus kaswab ja mitte ei kao.“

„Seda sa ei wõi enne teada, kui oled katset teind.“

„Niisufest katset ei wõi ma naljalt teha, — oleffin ühe oastaga otsas. Eks siis need palweorjad fiin, minu waene eit

õige ees, näita küll, kui palju kasu see küürutamine ja wingerdamine toob: meie läheme ühtepuhku allamäge, abi põle kuskilt märgata.“

Maltšiwet pani käe raskelt Lõhmuse õlale.

„Wend, ma tahan sulle suu sisse õelda, kust see tuleb. See tuleb sellest, et peremees ise ei kõnni usus ja palwes nende eel! Peremees on perekonna pea, nagu Kristus on koguduse pea. Kuda wõib naise ja ümmardajate palwe üksi toime saata, et jumal läkitab oma õnnistuse majasse, kui peremees, kes saab suurema kasu omale, on uskumata ja kõnnib koguni radadel, kus kõnnitwad huffaläinud inimesed, need, keda nuhtleb maa-pealneegi seadus.“

Seegi tähendus ei rikkunud suure patuse jumalafarmata rahu.

„Siis pean mina, waene kurjategija, jumalat paremaks, kui teie, wagad palujad,“ pajatas ta piipu poppides. „Ma arwan, et jumal, kui ta meesuguste asjadega ülepea teeb tegemist, teiste palweid sellepärast ei jäta kuulmata, et nende seas on üks, kes mitte ei palu. Jumal jo ülekohut ei sall, ja see oleks lausa ülekohus, mis ta ise teeks.“

„Aga õnnistusest, mis jumal soodaks majasse, soaksid sina kosa, ja seda Issand ei taha,“ ütles Anu.

„Soo,“ naeris Laawet, „ja sellepärast lasseb ta hea mees teid kõiki puudust kannatada! Nagu jumalal wõimalik põleks mind wiletsusest iga wiisi nuhelda — kas wõi aiateiba sisse torgata wõi kerisekiwidel küpsetada! Küll see teie jumal aga on wäeti ja nõutu elukas! Ei juuda Lõhmuse Laawetikesti forrapärast karistada!“

„Jumala teed ei ole mitte meie teed ja jumala mõtted ei ole mitte meie mõtted — pea seda meeles, sa uhke mees oma ilmlikus tarkuses!“ Maltšiweti toon wõttis juba tõsisema, sügawama, pühaduse poole upitatuks kõla. „Kust wõid sina teada, et Issand sulle just sellega ei püüa südameweike pihta koputada, et ta sinu armast naist ja sinu waest wigast last kui ka sinu ustatwaid ümmardajaid sinu nähes lasseb puudust kan-

natada? Sinu film näeb neid nende hädas ja sinu süda tunneb kurbust felle üle, ja see on sulle karistavaks manitsuseks, et sa hakkasid oma hinge pööramise peale mõtlema. Oh, tee siis seda ford, kui sa oled kaastundlik inimene, felle süda suudab veel pehmeks minna! Heida armu oma õnnetu naise peale, kes ei kannata mitte ainult leivapuudust, vaid ka seda palju suuremat valu, et tema mees seisab Õnnistegijast eemal, peab Isjanda püha sõna tühisteks ja oma lihaliiktu tarfust, mis on kõigevägevama filmas rumalus, enamaks kui Sehoova elusõna. Wend, hakka mõtlema, — tee aru oma majapidamisest, — pööra ümber, kuni on veel aeg!”

Sa kui kangekaelne patune kohe ei kostnud, vaid waatas isewärki halemeelsel muigel enda jalge wahete maha, hakkas prohwet talle oma suurest jumalasõna-ladust piiblisalme ette laduma, mis pidid näitama, kuidas inimene ilma põletwa ufuta ja ilma ufuseaduste täpse täitmiseta läheb kõige oma maa-pealse eluga raisku, hukates teiste elu enda kõrwal ja fattudes armutult sinna, kus on ulgumine ja hammaste kiristamine. Sa et seda igatvesti kehtwat toledat otfa patusele kui ka usklikkudele tõimalikult kujukalt waimufilma ette maalida, wõttis waga hingeärataja kõik oma fantaasia ja kõneosawuse pühakirjajõnadele appi ning andis wiimsest päetwast, põrgu oludest, neetud hingede piinast ja kuradite ärarääkimata torest talitusest nende kallal kirjelduse, mis ei ajanud mitte ainult Ellule ja Saagule kanaanahka ihu peale, waid ka Tiule ja Antsule, perenaifest hoopis rääkimata. Seejuures laskis prohwet läbi paista, et wiimne kohtupäew ei olewat enam sugugi kaugel; seda tunnistada mitmesugused märgid, mis pühad ettenägiljad, nende seas Johannes oma ilmutamisraamatus, kirja pannud.

Seda arutas ta enam üldises mõttes, ilma peremehe isikut otsekohe puutumata, käänas aga siis, kui Lõhmus ikka veel waikides pealt kuulas, otseteed eesmärgi poole, kuigi waltitud sõnadega, ja heitis talle ette ta pattusid kainuse, karskuse ja wõõra wara puutumatusse wastu, wäga pilklikult näidates, misugused kurbwad tagajärjed olewat niisugustel

tegudel juba ilmlikus elus tegija enese kui ka ta omaste kohta, hoopis rääkimata kohutavast saatusest, mis ootab hinge teises ilmas. Waimuliklike wiisil tuli ta, loogikast ja järjekindlusest hoolimata, ikka jälle asjade juure tagasi, mis wastane end a usuliseft seisupaigast ja pühakirja enese sõnade põhjal juba ümber lükanud; wahel oli ainult selles, et ta jooksis ringi ford ühtepidi ja siis teistpidi ära. Nõnda jättis ta muu seas tähele panemata, et wastane arwas wähe se palwetamisega ja ka sina jumalateenimisega piibli õpetuse põhjal niisama hästi läbi saawat kui teised liialise usurajuse ja kõiksugu wäliliste kommete täitmisega. Usumehe wiisil nägi ta usu alust ja tuuma ainult nähtawas tegevuses, tegelikus ülesnäitamises kõiksugu tseremooniade näol — wälispidises kultuses. Kujutleda enesele usku ilma kultusetä oli talle sama wõimatu nagu kumbel- list elu ilma usuta. Ta ei mõistnud oma wastast, nagu see ei mõistnud teda. Siin seifid wastastikku kaft wõõrast hinge ning iseloomu, kellel kummalgi isefugused aimes, tunded, ihad ja wõimes. Need ei lähene kunagi teineteisele, sulatatagu neid kas wõi tulel ühises wormis.

Kui nad seda oleksid teadnud, siis nad poleks edasi waiel- nud. Aga et nad ei teadnud, seepärast ei jäänud fuur patune suurele wagale wastust wõlgu. Taawet Edhmus ütles, kui ta juba küllalt oli waiFINUD:

„Külamees, ma tahan sulle nüüd kõif ära öelda, mis mul südame peal, ja kui mõni sõna käib sulle kanda, siis ää mine peruks, nagu mina ei löönd tagant üles, kui ja mind togifid oma sõnadega... Maltiweti-papa, eks ole lugu nõnna: Sina, ja see fiin, ja need seal, ja wahel foa see seal“ — ta tähendas järgemööda oma naise ning Riisa ja Tõnu-Beetri talude poole — „teie kõif tahate mulle oma usku nagu rangifid kaela ajada, selle järele küsimata, kas rangid mulle foa kaela lähe- wad. Sa mina tahan teile atwalikult ütelda, et nad ei lähe mulle kaela. Nad on mulle liiga kitsad. Nad pigistafid mu hinge finni. Teie rangid wõiwad teile endile head olla, mulle nad ei kõlba...“

„Kentsakas, et nõnda ikke need mõtleivad, kes lihahimusiid orjatavad ja neist ei raatfi lahti lüüa,“ tähendas Zuhan Leinberg naeratuslega, mis pidi sõnade teravust pehmendama.

„See põle õige, püha mees,“ vastas Lõhmus. „Sest fiis peakfiid kõik need olema sinu karja talled, kes ei orja lihahimusiid, kes ei joo, ei riku abielu, ei käi ivargil, ei tõmma piipu, ja muud weel. Wõdi nad peakfiid olema wähemalt paliveinimesed, suured kirikus- ja palivemajas-käijad. Sa tead aga ifegi, kui piifite on sinu fogudus ja kui palju on neid, kes ilma sinu usuta ja ilma alati kiriku- ja palivemaja-tees tallamata ei orja lihahimusiid, waid elatwad justament nõnna, nagu sina ja papid nõuate... Nää, üks niifufe astub praegu uksest fiise...“

Hiline külaline, kes pistis pea usutwaidlusest weelgi palatwamaks läinud tuppa, oli Seenepalu Andres, kohalik talitaja, Lõhmuse peremehe üleaedne ja sõber.

„Õtfi omale iste, Andres, ja hoiä oma jutt pärafiifeks, meil on fiin külamehega tähtfad asjad õiendäda,“ ütles Laawet, jättes naabri teretus wastamata ja õfutades piibuwarrega järi poole, mille tõi Ellu nurgast wälja. Ja kui Seenepalu peremees istunud — pärafi feda kui ta Zuhan Leinbergile, feda ta näo ja paari jutlufe järgi tundis, kätt annud —, pöördis Lõhmus jutuga jälle usumehe poole.

„Siin istub nüüd mees, kes ei orja lihahimusiid, kes põle piibu ega wiina ega wõera naise sõber, kelle peale ei wõdi keegi näpuga näidata, et ta oleks misfi seadufe wasta efiind wõdi ligimesele ülekohtu teind. Ja see mees ei ole mitte sinu usku, ta põle ka mitte paliverahwa usku, ta käib kirikus aina hea ilmaga ja hommiku- ja õhtu- ja söömäpalivet ta ei loe. Ütle mulle nüüd: Kust on see mees oma head eluwiifiid soand? Mis äfi hoiab teda lihahimude eest ja kurja tegemäfi?“

„See on jumal, kes teda hoiab ja juhif.“

„Ja mind ei hoiä ega juhi jumal mitte?“

„Sul põle usku.“

„Muu on niifama palju usku kui felgi mehel, ja temal

niisama wähe kui minul. Me oleme täiesti üheusulised. Meie mõtted lähevad igas asjas, ka usuasjas, väga kofku. Sellepärast olemegi sõbrad. Küsi ta enese käest, kas ma walestan.“

„Ja tema käsi käib hästi?“ küsis Maltstwet.

„Baremini kui Riisa-Mihklil ja Tõnu-Beetri Madisel. Ta on kõige jõukam peremees wallas.“

„Siis on jumalal temaga miski nõu.“

„Miskufe nõu?“

„Seda ei wõi lihaliik inimene teada.“

„Aga ehk on jumalal minuga koa miski nõu?“

„Wõib olla.“

„Aga siis ei tohi sina jumala nõule wähele tükkida ja mind püüda patust pöörata.“

„Kui jumal seda ei taha, siis ei lasse ta seda korda minna.“

„No siis wõid julge olla, et jumal seda ei taha,“ naeratas Eöhmus, ja samasugune naeratus tärkas Seenepalu peremehe tiheda musta habeme sees ta punastele huulteale. „Aga olgu kuda on, seda näed nüüd isegi, et kõik, kes sinu põletwale usule wastu puiklewad, põle mitte lihahimude orjajad, kellel raske on neist lahti lüüa. Sest küsi selle mehe käest järele, kas ta tahaks sinu usku heita. Ta ei taha. Rangid ei lähe talle kaela. Nad on koa temale liiga kitsad. Ja mis weel tähtsam: temal ja minul — meil mõlemil on juba rangid kaelas. Teisi nende peale ei ma ju. Ja omi teiste wasta wähetada me ei taha.“

„Ja teie rangid on?“

„Meie oma usk. See usk, mis lubab üht lihahimudega, teist ilma nendeta elada. See lahe usk on meile niisama kallis kui sinu kitsas usk sinule. Sina aga tahad meilt meie usku wõtta ja topid oma usku asemele...“

„Sellepärast, et minu usk on õigem.“

„Kust sa seda tead? Me ütleme, et meie usk on õigem.“

„Eks pühakiri tee otsust.“

„Pühakirja järele on mõlemad usud õiged. Pühakiri le-

pib fõrd wähefe palumifega ja ilma wällispõidiste kometeta, teinefõrd nõuab ta alalist palumist ja kõikfugu wällispõidiseid kometeid. Igaüks wõib walida, kuda fida kutsub. Aga kas tead, mispoolest on meie usf sinu omast ees? Ta ei luba meid minna sinu usku käest wõtma. Meie ei ütle sulle ega sinu jüngeritele mitte: Kuulge, te lähete põrgusse, kui te mitte nõnna ei usu, nagu meie ufume. Ma lasen oma naist ja oma teenijaid uskuda, mida tahawad, ja paluda, mida tahawad, ma lasen neid endi riiete ja juuste ja toiduga järmata, niipalju kui neil hõimu on, lasen neid aega raisata ja olen nad pühapäewafest tööst priiks teind, kuigi majapidamine soab rasket kahju. Aga woata, mis nemad teiwad! Minu naisel põle hingerahu, sest et mina põle tema usku, ja minu sulasel ja tüdrukul foa mitte. Minu naine piinab ja painab mind hommikust õhtani, et ma heidaks tema usku, ja kumardaks tema jumalat, ja teeks kaasa kõiki neid tüffa, mida nõuab tema usf ja mis on minu meelest tühine ja rumal tembutamine. Ta tüütab mu füdame ää nurudes ja irades, nuttes ja õhates, et ma ei fõöks enam suutäit sealihha, ei pistaks piipu hammaste wahäle, ei wõtaks tilka wiina juhu, ja kui ta oleks kuri inimene ja minuft tugewam, siis soakfin ta käest oma usu päraft foa weel fugada! Mina aga ei puudu teda, ei laida tema usku, ei urise ega porise tema kallal... Kas näed, prohwet, et sinu usf on meie omast fes tüfiks pahem, olgu ta nüüd õigem wõi waltfim. Meie jätame teid rahule, mis ei jäta teie meid rahule?"

„Ma põle oma usku wägi fe kellelegi peale tuupind,“ tähendas Maltswet.

„Wägise ei fõrgi. Aga sedawiisi küll, et sa laidad teise usu moa põhja ära ja kiidad oma usku taewani õigeks... Sa siis on sinu usul weel üks paha hoak, mis mind iga päe kriimustab. Sinu lambad põlgawad kõiki, kes ei ole nendega ühest karjast, ja peawad neid furadi kasuloomadeks. Sinu usf, külamees, on-teind, et mul ei ole enam naist ega sõpru majas — sest teenijad olid enne mu sõbrad —, waid aina wastafed ja waenlafed, kes waatawad mu peale jälkufega, sest nad

arivaivad, et ma pean kuradiga ühendust ja olen põrgu jaoks küps. Sina, prohviet, võtšid minult mu naise ja mu sõbrad.“

„Aga ehk kaotasid nemad sinu?“

„Ei. Seft mina olen see, kes ma enne olin, aga nemad on teised. Nad põle enam terived inimesed. Sa oled nad haigeks teind oma usuga. Ja kahju kannan mina... Kuule, küla-mees —“ ning Laaivet Lõhmus tõusis püsti, ta hääli kõmises ja võrises — „sa oled mind ilma jät kõige kallimast, mis mul oli ja mu südant rõemustas... Mul ei ole enam naist... See on sinu usu vili.“

Prohviet võristas tugevasti pead ja ta filmad omandasid fätendatva läike.

„Sa eksid, mees. Mina põle sinult kedagi võtnud. See, kes lambaid lahutab oinastest, on jumal. Sinu ja su naise wahetele on Kõigevägevam ise astunud, kuni sa meelt pöörad ja Issanda tahtmist täidad.“

„Nüüd reagid otsekohe pühakirja wasta, palivemees, kui sa mitte jälle mõnda salmi ei leia, mis sind filmusest peastab,“ naeratas Laaivet ning istus, kui ta põrandal forra ringi pöördinud ja, nagu erutatud meele jahutuseks, kapast kalja joonud, jälle järile maha. „Kuda see võib olla, et jumal astub abielurahwa wahetele ja lahutab nende meeli, keda ta ise on pand koos elama ja kes peavad olema üks ihu ja üks hing! Ma olen koo natuke piiblit forind, ja seal seisab kuskil, Pouluse roamatus koguni, et usklik mees peab leppima usk-mata naisega ja usklik naine usk-mata mehega, seft usk-mata mees on pühitsetud naise läbi ja usk-mata naine on pühitsetud mehe läbi.“

Aga prohviet ei jäänud kitsikusse; ta kostis, kuigi põigeldes:

„Kulla mees, jumal katsub kõik nõud ära, et teha patuse meelt pehmeks ja peksta usk-mata hinge rufuks. Sinu süda teeb haiget, et sinu naine, keda sa armastad, ei ole sinuga enam ühel meelel, nagu sa mulle kaebad. Selle südamevalu saatis sulle jumal, et sind sundida usu poole pöörmisele. Muidu on

aga püha Pauluse sõna tõeks tehtud, sest sinu usklik naine ei jäta sind, uskmata meest, mitte maha, waid lepib sinuga.“

Taawet waatas Andrese otja ja mõlemate mõte oli wiist: Wiska, kuda tahad, ikka kukub käppade peale! Siis ütles Lõhmus:

„Aga sa pane tähele, et uskmata mehel ei ole sugugi waja usklikuks soada, sest Pauluse sõna järele on ta juba pühitsetud oma naise läbi. Paulus annab hoopis suurema priiuse uskumises, kui sina ja kõik need teised usuõpetajad kirikus ja palvemajas; ta jätab päris uskmatagi rahule ja tunnistab ta õigeks.“

Alga ufumees wastu:

„Armas hing, sa ei saa püha Pauluse sõnast õieti aru. See sõna tähendab üksnes, et a b i e l u on pühitsetud uskliku naise wõi mehe läbi —“

„Seda seal ei seis.“

„Aga seal seisawad — waata aga järgi — tagajärel sõnad: ‚sest muidu oleksid teie lapsed roojased, aga nüüd on nad pühad.‘ See tähendab ometi, et a b i e l u on pühitsetud, ja nimelt laste pärast.“

„Aga miks ei ole siis uskmata mees wõi naine pühitsetud, olgugi et laste pärast?“ hüüdis Lõhmus. „Miks sa teerad selge sõna teisiti ja seletad undrehti?... Aga jääme asja juure. Sa ütlesid, et jumal tahab mind selle südamewaluga, mis mul mu naise pärast on, fundida sinu usu poole pöörama. Küsi nüüd mu naise käest, kas temal põle minu pärast palju suurem südamewalu, kui minul tema pärast! Miks siis teda, waga hinge, waeiwataks?“

„Usklikud tunnewad uskmata inimeste pattude pärast ikka walu. Mõttele jumala poja peale, kes ilma pattude pärast pidi furmaivalu kannatama.“

„Aga siis põle ju wagade ja patuste wahel miski wahet: mõlemad kannatawad walu.“

„Wahet on suur, armas wend: wagade walu lõpeb taewas, patuste walu kestab igawesti!“

„Aga ehk tahab jumal mu naist südamevalu läbi sundida minu usku tvasta tvõtma? Ehk ta tahab tema kaelast ära tvõtta minu kitsad rangid ja minu lalad asemele panna?“

„Mees, sul ei ole usku!“

„Sa kuuled, et on.“

„See ei ole usk, sest et see ei ole õige usk.“

„Kust ja seda tead?“

„Seda näitavad minu teod, seda tunnistab su elu!“

„Soo, nüüd oleme siis ennejutluse-laulu juure jälle tagasi jõund!“ hüüdis Taavet Eõhmus ja lõi naerdes käega tvastu põlve. „Pane siis nüüd tähele, külamees, mis ma sulle oma elust, ja oma tegudest, ja oma usust, ja minu usust, ja kõigi teiste ufumeeste usust veel kord lühidalt katsun seletada, et jõuaksime ükskord lõpule... Mina ütlen sulle oma tundmist mööda, et usul, olgu minu tvõi minu tvõi kiriku usk, põle inimese elu ja tegudega midagi tegemist. Woata, siin istub Eõhmuse Taavet, see joodik, see iwaras, see abielu-rikkuja, ja seal istub Geenepalu Andres, see mees, kes põle mitte joodik, ega iwaras, ega abielurikkuja, ega miski muu kurja tegija. Ja meie oleme ühte usku. Meil mõlemil on see usk, mis ütleb: „Ja kui sina jumalat palud, ei pea sina olema kui salalikud, sest nemad armastavad fogudufekodades ja uulitsanurkade peal seistes jumalat paluda, et inimesed peatvad neid nägema.“ Kui meie palume jumalat, külamees, siis läheme „oma kambri ja paneme ukse kinni ja palume oma Isa, kes on salajas“, ja meie ei lobise mitte palju, nagu minu-usulised ja tvennaste-usulised ja kanged kiriku-usulised, sest nemad arvatvad, et neid kuuldaske nende palju lobisemise pärast“... Olgu see usk nüüd õige tvõi tvale, hea tvõi paha, aga ta oleks pidand Eõhmuse Taavetist tegema samasuguse mehe, nagu on Geenepalu Andres, tvõi Geenepalu Andresest niisukekse, nagu on Eõhmuse Taavet. Aga ei! Andres elab ausat elu, Taavet autut. Taavet tahaks hea meelega niisukest elu elada, nagu elab Andres, aga ta ei foa, ei suuda. Andresele pole see aga sugugi raske — ta ei oskagi teistmoodi elada. Ta ei foatski nõnna elada, nagu elab

Taavet. Paktuge Andresele wiina — ta ei joo ennast täis, aga Taavet joob enese täis; kutsuge Andrest ilusa tüdruk juure — ta ei lähe, aga Taavetile lööb veri pähe ja ta läheb; meelitage Andrest wargile — ta ei tule, tal pole seda tarviski, sest ta on jõukas mees; aga Taavet tuleb, sest ta ei jää wasta panna ja tal on puudus majas. . .

„Ma tahan teile aga veel rohkem öelda — teile kõigile, kes te siin koos olete minu peale kaebamas ja minu üle kohut mõistmas. Ma tahan teile öelda, et mul on kade meel Andrese ja iga teise peale, kes elab nõnna nagu tema. Mul on südame põhjas kahju igast peataiest, mis ma olen võt, ja igast pahast teost, mis olen teind. Mul on meel hale oma naisest, kui ma teda oma tegudega olen kurivastand, ja tema filmatvessi teeb mulle walu. Ma siunan ennast seaks ja luban oma elu parandada. Aga ma ei foa. Mul põle jõudu. Mulle põle seda jõudu antud. Andresele on antud. Ma jään seaks ja Andres jääb inimeseks. Sa niisukefi figu on palju ja niisukefi inimesi on palju. Sa neil on üks usk, aga nende teod ja nende elu põle mitte üks. Taavetist ei võdi foada Andres ega Andresest Taavet.

„Aga lugu põle mitte meie uss üksi nõnna, waid igas teises foa. Ma tunnen kirikurahwast ja paliverahwast ja maltswettisiid, kes on ausad inimesed, aga ma tunnen foa omasuguseid ja pahemaid nende hulgas. Sellest näete, et usk ei tee mitte inimese elu ja tegusi. Kes jõuab, elab auvasti, kes ei jõua, elab autult. Sa kui usk mõnele jõudu annab, siis ta ei anna ammugi kõigile jõudu. Sa neid, kellele ta jõudu ei anna, on tohutu palju, sest muidu elaksid moa peal inglid.

„Sa nüüd ütlen ära, mis ma sinu usust arwan, proh-wet. Sinu usk on nagu teisedki usud, ja piiblist on ta võdetud ja waleusuts ei võdi teda keegi tunnistada, kes õiglane tahab olla. Aga sinu usk on kängem kui teised usud, kängem foa kui Aniste-päpa usk. Sinu usk on nii kange, et ta ajab meeled segaseks nagu puskarine piiritus või kõige kängem

tubakas. Meeled segaseks ja aru pahempidi. Ta ajab kessima ja siputama ja hundiratast lööma ja tiritamme kasvatama. Ja need, kes pealt woatavad, ajab ta naerule wõi haledusele — nõnna, kuda on kellegi süda. Ma ei usu, et sinu usk wanaks igab ja su kogudus suureks kasvab. Seks on su usk liiga kitsas — pigistab ja kägistab. Minu ja Andrese usulistest ei heida küll keegi sinu usku, ehk olgu siis, et kange lehk teeb mõne uimaseks ...“

Maitswetat tahtis wahahele rääkida, aga Lõhmus ei annud sõna käest, waid kõneles senisel kergesti würtsitud naljatoonil edasi:

„Ma tean, mida sa tahad öelda. Sa tahad öelda, et sinu usk siiski juhib inimese elu ja tegusi. Olla jo mõned jät wiina maha ja wiind wiarastud wara tagasi. Aga see sündis nii esimese tuhinaga, sinu kange usu wingus, kui oldi joobnud. Pärast jääb see ära. Siis, kui pohmelus möödas ja pead jälle selgemad. Ei jõua sinugi usk inimesi jäädatwalt paremaks ega pahemaks teha, kui nad muidu oleksid — oma teod teiwad te'jed ifke ise, nii kuda kellegi waim kärib ja ihu nõuab...“

„Ja nüüd weel paar sõna minu tegudest, mispärast sa mind — wiist mu naise kutsudes — tulid noomima. Ma ei salga ega wähennda midagi. Atlen sulle aga niipalju, et ma ifke oma raha eest olen joond, põle jät wõlga maksmata ega purjus peaga tehtud kahju tasumata ja olen ligimesele sündind ülekohut püind jälle heaks teha. Ma põle hädasse jät tüdrukuid, kellega eksisin, ega oma naist lepitamata. Ja kui ma wiarastasin, siis wõtsin ifke selle wara, kellel oli rohkem, kui ta tarwitas, ja kes seda mitte oma higitwaetwaga põld teenind. Enamasti wõtsin mõisast... Ja nüüd põle mul enam midagi öelda.“

Ta koputas piibu järi otse wastu tuhast tühjaks ja pistis kampsuni taskusse. Siis hakkas rahuga pastla-paelu lahti päästma, raputas jalandud maha, wõttis niisked, porised nartsud jalgade ümbert ning jäi üleskääritud fäärtsuffadega, mis

ulatufid põlve ümbert kitsenahast kintspükste alla, jalgu kui-
watades ja soendades istuma. Ta oli oma paksud, tverekad
huuled tulitanud mokahabeme all, mis üksikute hariwade torti-
dena üle suu langesid ja mille wahelt, kui ta rääkis, suured,
terived ja helewalged talupoja-hambad wälja wilkufid, nii
kõwasti finni pigistanud, nagu ei tahaks ta täna enam sõnagi
lausuda. Sa ka tema laiale, punakale, turfunud näole, millest
wäiklased, halja raua kariva filmad terawalt nagu naaskli-
otjad wälja torkisid, heitus isewärki finnine wari, nagu läbi-
tungimata kate, mille küljest näilikult iga sõna pidi tagasi
põrkama.

Suhan Leinbergi pilk wiibis natuke aega otsides, kopu-
tades, urgitsedes selle finnilöödud näo, selle suure, loperguse,
kiwikõwaduse pealuu küljes, siis ta lõi filmad nõutult maha.
Niisuguse inimesega polnud midagi peale hakata. Malts-
wetil oli tundmus, et ta selle mehe sisse kuidagi ei pääse,
sest iga auk ja pragu oli finni topitud ja iga pehmem koht
näis puuduvat. Terawaim mõõk ja piik, jumalafõna iga-
wefes leegis sepitsatud, ei suutnud läbistada tihedaid soomuseid,
mis kuradilt laenatud patutarikus ja põrgust päritud kange-
kaelus oli selle mehe hinge ümber kaswatanud.

Sa see mees oli kardetaiw oma patutarikuses ja põrgu-
lises kangekaelus — kardetaiw isegi Säriwamaa prohiwetile.
Sest see mees oskas kõnelda. Peaaegu nagu prohiwet ise.
Ta kõneles ajuti nagu raamatust. Nagu prohiwetki kõneles
raamatust. Nagu prohiwet piiblist, nii kõneles tema kuradi
testamendist. Sa wahel tuli talle nagu waim peale. Nagu
prohiwetile waim peale tuli. Nagu prohiwetile püha waim,
nii tuli temale kuri waim peale... Häda, kui see mees
astub rahwa sekka ja kõneleb! Häda, kui ta usklikkude malts-
wettide keskelt ajab oma mitmeharalise osatwa feele, mille saadan
ise talle suhu pannud, ussikawalusega wälja!

Sa Suhan Leinberg waatas rahutult ringi.

Uga forraga tuli talle meele, et see mees on joodik ja
waras ja abielu-riffuja, ja see rahustas teda. Sest sel mehel

ei võinud olla rahva kohta mõju. Kes usaldas niisugust? Tema elu ja tema teod mõistisid ta sõnad hukka. Oli otse õnn, et see nõnda oli...

Uga feejuures langes prohveti pill teise uskmatu peale. Selle peale, kelle elu ja teod olid laitmatud. Ja vägev himu ajas teda katsuma, kas mitte see ei ole kardetav. Kas mitte sel hundil ei läheks forda tema karjast mõnd tallekest ära viia.

Mees, kelle poole ta pöördis, oli näolt kahtlane küllalt. Selles mustja habemega piiratud tõmmus näos oli midagi allahkeitumatut ja sõnakuulmatut. Meis toomingafoore karva filmades elas ning põles midagi uhket, ülekäivat, midagi võitlikku. Ja kui ta naeratas, teise jutu üle pilkavalt naeratas, siis oli, nagu kallaks ta mingit põletavat vedelikku välja. Waim, mis piidles selle mehe näost ja pilgust, ei võinud olla hea waim. See oli see hingetvaenlase jagatud ilmalapse-waim, mis tegi selle viletsa kurjategijagi siin nii kangeks...

„Ja sina, peremees, mis on sinu tõsine arvamane usu ja Issanda elusõna kohta? Kas sinagi tõesti mõtled, et usk ei paranda patust inimest ega õpeta teda wahet tegema hea ja kurja wahel?“

Läks aega, enne kui Seenepalu Andres, see autu sõbra aus sõber, wastufega walmis sai.

Seft wastufest aga märkas prohvete, et ta wastane oskab wastata. Uga ta märkas warsti ka, et ta ei oska kõnelda. Ja see trööstis teda.

Andres kõneles katkendiliselt, ilma wooluta, parajaid sõnu otsides ja fagedasti mitte leides. Ta kõne oli mõnutu, kuitse ja kaine. Tema peale ei tulnud waim. Ja ta ei kõnelnud himuga.

Säärane kõneleja pole kardetav. Rahwa seas ei tee ta suudki lahti. Rahju wõis ta teha ainult üfsikute kallal. Nende kallal, kellega ta iga päew lähedalt läbi käis. Oma kodafondsoid wõis ta hoida õigesti usust eemale. Uga neid polnud palju. Sumalale tänu!...

„Ma arvan, et usk tõdib olla hingele hea — kes seda nüüd teab? — aga ihu elab ikke oma moodi,“ oli Seene-
palu Andrese esimene vastus.

„Miks ja nõnda arvavad?“ küsis Maltswet.

„Ma arvan, mis mu film näeb ja kõrvu kuuleb... Küsi inimesetapja käest, kas ta usub jumala sisse. Ta vastab: Jah! Küsi lukumurdja käest, kas ta usub jumala sisse. Ta vastab: Jah! Küsi litsi käest, kas ta usub jumala sisse. Ta vastab: Jah! Küsi joomari käest, ja see vastab niisamuti: Jah!“

„Nad valetavad.“

„Ei valeta. Paganad nad põle. Ebajumalaid ei kum-
marda. Käitvad ifegi kirikus ja palvemajades nagu teisedki...“

„Siis põle neil õiget usku.“

„Mii õige, kui see nüüd kellelgi on. Oma arust õige küll. Sa sellepärast just õige... Aga küsi nüüd inimesetapja käest: Miks ja tapsid? Vastab: Waenu pärast, wõi äktilise wiha pärast, wõi röövimise pärast, wõi joobnud peaga... Sa küsi lukumurdja käest: Miks ja wargil käisid? Vastab: Häda ajas, wõi himu ajas. Sa lits ütleb: Ei jõund kiusatusetele wasta panna — liha oli nõder. Sa joomaril niisama wastus walmis: Wiin mekib mulle — ei soa himust tõditu... Sa tõik teatwad, et usk keelab seda —“

„Aga ei hooli sest!“ hüüdis Maltswet wahetele. „Need on jo just need wedelad, kellel ei ole kindlat, tugewat usku!“

„No, aga kust see wedelus neile siis tuleb? Ega nad seda ise pole teind. Eks wedelus ole loodud nagu tugevuski. Mis nad wõitwad parata, et nad wedeluse pärast ei jääta tugewasti uskuda!... Sa wedeluse ja nõtruse pärast teewad kosa paha. Kui oleksid tugewad, ei läheks teised tükk tege-
ma, mida pärast kahatsewad, wõi parandaksid meelt ja pööraksid ümber.“

„Nad ei taha.“

„Tahaksid küll. Eks ja kuuld, kuida Laawet tahaks elada forrapäralist elu ja kuida tal kahju on, aga ei jääta.“

„Sa fiiski parandavad paljud meelt ja pööravad ümber, kui dige usf Issjanda sisse nende sees on ärganud! Seda oleme jo nii küllalt näind ja näeme praegu ühtepuhku.“

„No, neil on fiis niipalju jääfi. Neil, kes ei pööra, ei ole. Wõi neil põle muidu võimalik.“

„Miks mitte?“

„Atleme: wabadif elab waesufes. Nälg waruks. Lähheb ja warastab mõisa-aidast wilja. Kahetseb. Wõtab nõuks mitte enam wargile minna. Teenib jumalat. Aga waesus jääb waesufeks, nälg näljaks. Sa nälg on kibe. Lähheb ja warastab uuesti... Kas tal oli võimalik meelt parandada?“

„Oli.“

„Siis oleks nälgja surnd.“

„Barem nälgja surra kui olla waras ja minna põrgusse!“

„No, aga inimene ei sure nälgja. Ei sure mina, ei sure sina. Suuga võib surra, ihuga mitte... Aga kas tead, kuda wargast oleks aus mees soand? Siin suremisteta?“

„Noh?“

„Kui mõis oleks and talle lapi moad, mis oleks toit teda ja ta perekonda.“

„Aga wargil ei käi mitte üksi näljatsed, waid ka üleannetud, kellel kõht täis.“

Talitaja raputas pead.

„Ei tunne niisufesi wargaid. Põle naljalt kuulid, et jõukas inime käib wargil. Petab küll, aga ei warasta. Võib-olla — mõni üksik. Olen juba teist aega talitaja — wargad, kes minu alt läbi käind, olid kõik waesed, enamiste näljaks.“

„No, aga joodikud? Kas neid ka ei upita usf patuporist wälja?“

„Ei.“

„Sa joomise wasta ei aita ükski nõu?“

„Aks ainuke aitab.“

„Sa see on?“

„Argu müüdagu wiina.“

Prohivet hakkas teravalt naerma.

„No kes seda jõuab keelata!“

„Ega mina tea. Aga ma arvan, et niikaua kui viina on, on foa joojaid. Sa ma arvan, et fergem oleks kõrtfisi ja viinakööfisi finni panna kui joodikuid ilmaft jumalafõnaga faotada... Ntu füda on alati täis kuuldes, kuda õpetaja firikus mõistab joomift hukka ja noomib joodikuid, aga ilmaski ei ütle, et faksad ei teeks ega müüks seda ‚kuradilafet‘.“

Mõtlifult tõmbas Maltšivet oma prohiveti habeme läbi pihu, enne kui fõstis:

„Ntul ei oleks felle wasta midagi, kui wiina enam ei tehtaks ega müüdataks, aga inimene ei pea igatfema võimatuid asju.“

„Soo!“

Sa nüüd oli ford talitaja käes naerda. Sa naeris felle terive, turra, rõõmsa rinnaga, mis annab mõne inimese naerule erilifelt võimfa mõnu. Maltšivetti pahandas fee võidufas naer, aga ta ei lafknud seda endaft märgata.

„Soo, või võimatuid asju igatfema! Sa fina õpetad aina ja üffi võimatuid asju, ja nõuad, et lihaliif inime peab neid täitma! Sa nõuad, et inime peab nälga furema, kui talle moa pealt ega taeivast leiba ei anta! Sa nõuad, et talu-inime, fellel põle aega ninagi nuufata ega oma asjal käia, peab mitu fõrda päewas palivet tegema ja pühapäe iga töö feisma jätma, ja tead ometi, et pühapäe wahel talupoja tööpäe ongi! Sa fa nõuad, et tööinime oma ainfa parema ja rammufama toidu, fealiha, peab metfa wõdama ja wөөl enam käppa imema, kui ta juba muidugi imeb!...“

„Seda ei nõua mitte mina, seda nõuab usk, ja fee feifab jumalafõnas ülewal!“ hüüdis prohivet näoga, mille üle ta wõalkuivad filmad wõarjutawat helki heitfid.

„Sumalafõnas feifab paljugi ülewal, mida lihaliif inime põle ilmaski täit ega täida ilmaski, feft fee käib tema jõuft üle. Sa kui fa pühafirja loed, fiis fa ei tea, mis teha ja mis tegemata jätta, feft üks foht käfib nõnna, teine nõnna

teha. Kord öeldakse: Silm filma wasta, hammas hamba wasta, kord jälle, et kui sind keegi lööb ühe palge peale, siis paku teist kosa, ja oma waenlast pead koguni weel armastama. Kord öeldakse, jumala ees on kõik inimesed ühesugused, sealt-samast kästoõkse kõiksugu ülemaid austada ja nende käskusi täita, olgu käsud õiged või ülekohtused. Kord öeldakse: Sina ei pea mitte tapma. Aga teises tügis kästakse hinge hinge wasta nõuda, nõidasi maha nottida, ja pühad mehed peawad jumala nõusolekul sõdasi, kus tapetakse inimesi hulga-kauka. Wiinagi kohta küsib tark Siirak: Mis on elu ilma wiinata? See on kosa loodud inimeste rõõmuks! Aga sina keelad wiinajoomise jumalafõna põhjal tilgatumaks ära!... Mida teab nüüd waene nõber inimene uskuda ja teha ja mida uskumata ja tegemata jätta?"

Prohwet polnud oma tarkusega weel ammugi mitte õhtul, aga tal kipiõses põues tufklik tundmus, mis talle ütles, et mitte tema ei walitse wõitlusewälja, waid wastased. See tundmus nõrgestas ja haltwas teda. Haltwas teda seda enam, et ta mitte polnud mõne omaiwäärilise iwaimuliku wastasega usu ja pühakirja üle disputeerima tulnud, waid ainult üht waest patust noomima. Ja nüüd oli sest waesest patusest tõusnud wastane, kes temale mõjusalt wastu waidles, pealegi pühakirja enese sõnadega — selle tarkusega, mida prohwet alama rahwa seas üksi arwas tundwat laiemal ja sügawamal määral. Ja see wastane ei mõistnud mitte ainult nõnda waielda, et sõna peaaegu kauemini oli tema noomija käes, waid ta ajas jumala saadiku ja Isfanda sulase, kelle peale iwaim wälja walatud, sagedasti kitsikusse. Ning sellest weel mitte küllalt, astus wälja ka weel teine lihtlabane talupoeg näpistawa ja kinnipüüdiwa sõnaga ning ootamatu piiblitundmisega. Ja selle wastase sõna wäärtust ei wõidunud seegagi wähendada, et ta oleks üleannetu patune olnud, kes püüab oma kombelist jõledust igasugu kaivalate konksudega kaitsta. Mida see mees kõneles, tuli tal südamest, oli tema kindel weendumus ja selle weendumuse oli ta kogunud pühakirjast

eneseft . . . Maltšwet pidi enesele tunnistama, et ta oma wastastega herrnhuutlaste leerist, oma sõnaosawatute ja piiblitundlikkude waimulikude wastastega palju fergemini oli walmis saanud kui nende mõlematega, ja ta oli julge, et ta ka igale kirikuõpetajale oma teadmifega wõidufalt wõib wastu astuda. Ambla Paulseniga oli ta paar korda juba katset teinud, millega ta rahul wõis olla.

Kuid nõrkus oleks olnud näidata nõrkust, mis ta peale tulnud, wastastele, iseäranis aga waidluse pealtkuulajatele. Kõige pealt wiimaste filmis ei tohtinud ilmlif ebatarfus wõidurõõmu maitsta jumala tõesõna üle, patuštöördimata ilmalapsed ära walitud prohweti üle. Mitte ainult, et see wiimase lugupeetawust usklikkude filmis wõis kõigutada, waid kes teab ka, kas mitte mõni sõna sellest nii meelitawast ja tõenäolifelt patutarfufest ühe wõdi teise kõrwa rippuma ei jää! Paha küllalt oli juba, et jumalamehel mitte korda ei läinud mõlemaid uskmatauid, vähemalt aga seda suurt patušt, kelle hinge päästmifeks ta wälja tulnud, oma sõna wõimuga rufuks peksta, teda armu paluwa kahetseja näol oma jalge ette tolmusse firutada. Ja sellepärast hakkas Maltšwet uue hooga kõnema. Ta mõtles: Kuigi ma neid mõlemaid pehmeks ei saa, siis parandan ometi pealtkuulajategi ees oma seisukorda. Ja wiimne sõna jääb mulle. Gest wastased andsid oma waimifega märku, et nad on wõitlufest tüdinenud.

See ei olnud nüüd enam waidlus kõne, ka mitte üffiku patuse peale sihitud noomimiskõne, mille pidas Maltšweti sõnakas apostlifisuu, waid see oli piif ja lai ja keeruline jutlus, see oli hülgamine piiblitundmifega, pühakirja tsitaatidega. Ta algas Siiraki sõnaga: „Patune inimene ei falli noomimist ja leiab oma kurjale tahtmifesele ohtu,“ ja heietas ning sidus ning punus sellele teisi kirjasõnu niikaua külge, kui sest sai piif ja jäme kõis täis sõlmi, worpe, muhke ja katkeid. Nii mõnigi ettetoodud salmidest, laufetest, mõistufõnadest, wõrdlustest läks märki, oli targu walitud, osawatisti kõneste põimitud, aivaldas lööwat ja haarawat mõju, aga nii mõnigi

kuffus sihst kõrvale, oli sidemeta ning pidemeta ja aitas aru-
tataivat mõtet tumestada, vasfida ja rööpast wijata, nagu
feda iwaimulikkudele kõnemeestele tihti juhtub.

Sa lõpul muutus Maltšiveti jutlus paliveks. Teadis
ta ju, et palivefõnal ja palivetoonil on lapfelik-uffliku hinge
fohta kõige suurem võim. Sa kui ta feda poleks teadnud,
fiis oleks ta feda Anu, Antfu ja Tiiu, ifegi Saagu ja Ellu
nägudelt võinud näha, mis läffid fohe erkfamaks, innufamaks,
hårdamaks, kui kõneleja andis oma häälele pühalikuma ning
pidulikuma kõla, kuna efimefe kolme rinda tõstfid falaohked
ja perenaise filmis lõi põlema õnnis fära. Seda meeleolu
osfas ufumees kafutada. Ta langes põlivil ja kiskus oma
tallefefdki põlivil; ta tõstis ristis käed taeva poole ja ajas
oma poolehoidjategi käed taeva poole. Sa nüüd ta palvetas
lõõskatval palatuvufel kõigi uffmata hingede eest halli taeva
all, ifeätanis aga nende mõlemate eest, kes selle sammaldunud
katufe ja tahmase lae all wiibifid ja faadana kohutavast iwäge-
tufeft, mis nende fees iwalfifes, praegu nii felgesti märku olid
annud...

Loibunud oma õhinaft, nägid ufflikud, et üks uffmatu
oli toaft kadunud, teine aga magas fängis.

Prohivet noogutas pead ja naeratus, mis ta näo üle
tveeres, näis ta farjafefele ütlevat: „Ennäe, Isfand on oma
fulafe võidule wiinud: üks waenlane põgenes, teife lõin
uimafeks!“

Sa ta heitus afemele, mille iwagad naifed talle iwalmis-
tafid õlgedest ja eneste kirikuriietest, fel teadivufel, et ta põlnud
hingefid võitnud, aga fa mitte faotanud. Sa see oli fiin
patumajas kah afi...

Uga palju rahulikuma ja rõõmfama fudamega heitus
täna õhtu keegi teine ufumees Kugli külas puhkama: Tõnu-
Peetri Madis.

Tõnu-Peetri Madis oli läinud prohivetite feffa ja pidas
täna oma efimefe aivaliku paliveõhtu.

Ta oli oma otfufe täide faatnud: nüüd võidifid nad teda feefstpidi tundma õppida.

Siinamaani oli ta õppinud ja uurinud, kõrge ameti wastu küpselt walmistunud. Ta oli Piibli uuesti faks korda läbi lugenud, ja mitte nõnda lugenud, nagu need loewad, kes sellega pärast tahawad kiidelda, waid mõttega, siäse tunglides, selgust otfides. Aga mis pea-asi: ta oli õppinud hulga piibli-falme ja pühakirja-kohti sõna-sõnalt pähe, et neid loenguil tartwitada, nagu seda teewad kõik jutluseütlejad ja palwete-gijad, et neid rabada nagu herneid kõne sekka — siuh siia ja säuh sinna! Selles ei tahtnud ta kellestki maha jääda, ifegi Maltšwetifst mitte: nii suur oli tema püha auahnus, mis wõis olla jumala meelet ainult armas.

Sa kui ta enese tundis küpse küllalt olewat ja — mis tähtsam — kui ta enesel teadis herneid peas küllalt olewat, siis ta kuulutas külarahwale, et Tõnu-Beetril on laupäewa õhtul lugemine ja, et Riisa Mihkel ei teeks talle wõidiflust, palus ta teda lükata enda loeng edasi pühapäewa peale. Et aga Riisa Mihkel ka pühapäewal tahtis lugemist teha — see mees läks ühtelugu agaramaks —, siis lepititi wiimaks nõnda kokku, et Riisa Mihkel jätab laupäewase lugemise küll pidama, teeb aga pühapäewase faks korda pikema.

Palju neid just ei olnud, kes täitsid noore palwemehe kutset, aga liiga wähe ka mitte. Pikkamööda sai tuba ifka täis. Meaedsed tulid tutwuse pärast, teised uudisõhimu pärast, mitmed ka südame sunnil, sest kui seda taewamannahest sajab, siis peab teda näljane koguma, — öeldakse see ju hea olewat hingele ja ihule.

Sa Madis pidas lugemise maha.

Kõik läks hästi.

Siin ja seal tuli küll komistamisi ette, mõne sõna jalg jäi takku finni, mõni hernes oli poolik wõi muutus suus mõneks muuks äratundmata iwaks. Aga ei seda pandud suurt tähele. Naerma turtsus ainult Siugmäe edew plika ja Kasji talu koer pois jäitas aitas lugejal paar korda kõhatada.

Muudu kuulati ivagufasti pealt ja palve puhul kuulis Madis oma kõrivaga, kuidas faks naist ohkasi ja kolmas nuuskas nina.

Valufasti torfas aga uuele hingeäratajale südamesse, et tema kuulajate seas puudus üks, keda ta julgel lootusel oli oodanud ja kes ta mõtetele alles tiitvad, ta sõnadele tuleteed oleks annud.

Kuhu jäi Lõhmuse perenaine?

Mis oli temale juhtunud, et ta ei tulnud?

Lugeja pilk lendas iga pikema lause takka uffe poole, aga Anu ivaga nägu, mis tuletas meele püha Maarjat kiriku altari-pildil, ei tulnud ega tulnud nähtavale.

Suba mõjusid kurbus ja meelepaha nii iväga jutlustajasse, et ta ivahetas kuningas Heroodese ivaraoga ära ning nimetas wiina, mis Zeesus tegi Kaana pulmas, õlleks. Aga forraga — lugejal olid juba viimased palvesõnad suus — pistis oodatud hing oma ilusa ivaga pea uksest sisse.

Müüd pikendas Madis lõpupalvet nii, et see küündis poolele jutlusele lähedale ja mõlemad naised, kes ohanud, uinujid pea pea ivastu magama, kuna kolmas, kes nina oli nuusanud, mitte fordagi enam nina ei nuusanud.

Selle eest fai aga lugejale suurem tasu osaks, kui kõik ohked ja ninanuusked kofku: Anu kuulatas hõrduse ning põnetvusega, ja lõppeks — Madis oleks ivõinud ivanduda, et ta nägi dieti — lõppeks hillgasi tal pifarad laugudel, õiged, loomulikud foolasest iveest pifarad, mis Madise palvetõim tal filmast pigistanud...

„Miks nii hilja?“ küsis palvemees pärast jumalateenistust.

„Ei foand ivarem... T e m a meil!“

„Kes?“

„Maltõvet!“

„Miks fa teda feie ei kutsund?“

„Oli iväfind... heitis magama.“

„Kas teadis, et minu jutlus on?“ Madis pani viimaste sõnade peale alandliku rõhu.

„Ei ma öeld... Mõtlesin, et lööd kartma, kui tema kuulab...“

„Mina kartma? Kuda ja seda võisid karta!“

„Noh, esimest korda —“

„See on üks kōik. Kartust õige usumees ei tunne, ei tohi tunda... Kas ta on praegu veel teil?“

„Sai võseks meile. Läheb alles homme õhtu Kuglilt ää.“

„Hea küll, siis pean homme teise lugemise.“

Ja unustades Riisa Mihkliiga tehtud lepingu, andis ta rahvale teada, et homme õhtu veidi iva remal ajal siinsamas paigas jälle saavvat palvetund olema. Ka ei jätanud ta asjata kohase toonitamisega lisamata, et kuulajate hulgas, kui jumal elu ja tervist annab, saavvat olema usuisa Maltšvet ise...

Uga Riisa Mihkel hakkas oma palvetunni pärast nuri-sema, mis just samal tunnil pidi algama! Ja ka Mihkel tahaks, et usuisa teeks au tema tunnikesele.

Tehtakse siis uus leping, et Madis loeb enne, Mihkel pärast, ja nimelt ühiselt Tõnu-Beetri talus.

Unu aga pigistab noore palvemehe kätt ning fofistab punastumisega, mis heidab Madise hingesse tulelondi:

„Oli magus palve, ivend, Issand õnnistagu sind!“

See punastumine ja käepigistus süütab aga veel ühe pöue põlema, muudkui põrgutulega.

Krööd piilub nurgast ühele ja teisele otsa, ja ta käed kujukvad kronsju ja hambad puseriti.

1858.

Mida loptsakamalt lõi Maltšiveti villi ihulises hädas fiputaiva harimata talurahiva seas kasvama, seda kindlamaks arenes prohveti usk iseendasse ja oma jumaliku faatusse. Maltšivet ei olnud mitte see madalat auahnuft ja iveel madalamat omafatu taga ajav petis, kelleks teda ta vastafed püüdfid teha, olgugi et ta finni pidas Naatsareti usuöpetaja juhtfönast: „Olge targad kui usfid, aga wagurad kui tuiv-fefed“, olgugi et ta tarvitas taktikas vahel kavaluft, et ta eesmärgi faavutufe tulul mõniford abinöufid ei valinud. Tema väikefed pettufed fündifid aatelifel fihil asja päraft, mitte ainelifel alufel ta enefe päraft, ja fuigi ta selle poolest effis, ja ta effis ivististi, fiis tuleb seda panna tema inimliku ndr-fufe arvessse, ilma et see föigutaks tema ufuliste püüete auuft. Et Maltšivet mitte ifikliku ainelife fafu peal väljas ei olnud, fuigi ta seda eraelus filmast ei faotanud, näitab lugu, et ta hädalistele vahel omast käest abi andis, nõnda hiljemini ferd ostes Pifiva mõifast ja Mustjõe förtsmikult ruffeid ja jagades nälgivaile waefile.

Suhan Reinbergi iveendumus, et jumal on tema enda fõna fuulutajaks välja valinud, fõhendajaks feadnud wiltu waju-nud ufule, ülestraputajaks määranud tuffuma jäänud hingedele, see iveendumus oli aus. Ta tihenes seda kindlamaks ufufs, mida enam Reinberg oma töö tagajärgi, enda feemneft ivõrfunud willa hakkas nägema. Snimesed ufufid teda, pida-fid teda prohvetiks, ta poolehoidjate arw kasvavas, talle teffis

fogudus. See ei võinud olla harilik inimene, kes saavutas selle tulemuse, vaid keegi, keda jumalivolitanud ja oma vaimuga salvinud. See pidi olema prohvet. Ja Maltšiveti uskus ja tunnistas, et ta on prohvet.

Niisugune teadvus annab julgust ja vaimustust. Maltšiveti joobus sellest teadvusest. Ja selle tõttu muutus ta tegevus julgemaks, radikaalsemaks, fanaatlikumaks. Ta võis oma võitlusele anda juba laiemaid piire, sest tal ei puudunud enam seljatagune. Ta võis hoonet ehitavat kirvest tõsta juba tüsedamaiks hoopideks, sest ta tundis oma tugevust. Ja ta võttis kõige pealt hoogu hoopideks, mis ta oma usu-
liste vastastele tahtis jagada.

Maltšiveti tikkus vennastefoguduse palivemajadesse sisse, kutsudes Herrnhuti mehi endaga vägipulka vedama. Ta tikkus kirikutesse sisse, kutsudes fogudusteõpetajaid endaga vormkoogu tõmbama.

Madise palivemajas jai ta kord oma ieritvaenlase, Aniste Thomsoni, kätte. See ilmarikas talu- ja vešiveskiomanik ning pärastine Albu mõisa rentnik, kes oli tuttav oma valjuse, ahnuse ja ihnsuse poolest, pidas parajasti kõnet rikkast ja vaesest, ülemast ja alamast, kes olewat jumala ees viimsel kohtupäeval kõik ühediguselised ja üheväärilised. Palivemehe oskikas nägu kumas kristlikust pehmusest, ta kare hääli sulas ära ligimesearmastuse kärjeme sisse, ta tüse, lihava keha oli nagu kotitais wagaduse alandust. Korruga kostab viimastest pinkidest Maltšiveti selge hääli üle ruumi:

„Soo, võdi jumala palge ees oleme kõik ühesugused, aga sinu nuumatud kõhu ees mitte! Warsti ajad alamaid vennad pühakojast välja, paned ukseid lukku ja siis näitad oma valelikku watsa ainult ülematele! Wariser, niisugune!“

Kohmetuse pärast, mida ootamata waheletikkumine sünnitas, ei märganud Thomson ise, ei ka hoolekandjaid ega fogudusest keegi esimesel pilgul midagi wastata. Seda aga tarvitas tragi prohvet, et jätta sõna enda kätte ja välja kallata kõike oma arvustusesappi vennastefoguduse seadluste peale

üldiselt ja Aniste-papa peale eriliselt. Ta tegi seda lühikeses kofkuivõttes, aga seda nottivamate sõnadega, teades, et ta kõnepriius ei tasta kaua.

Muidugi ei jäetud talle vastust võlgu. Toomas Thomson ise astus, kui ta kohmetusest toibunud, ta vastu välja. Ta nüüd tekkis usuline vaidlus, mis nõretas isiklikkudest külgehakkamistest. Hoopelendas siit- ja lendas sealtpoolt. Thomsonile tõttasid teised hoolendajad appi, koguduse enamik oli nende poolt — prohvete seisus üksi nagu kalju mässavas meres. Nii kõneolavuse, lõõvate sõnade kui ka pühakirja tundmise poolest käis ta vastastest üle, ja et talle oli ka loogiline tõde ses asjas reitvaks, siis polnud tal raske iga vastast, kes tuli, maha sirutada. See ärritas Herrnhuti ivendi seda suuremale ivihale ja ifka tugeivamaks läksid hüüded, ivaleprohvete pidagu suu ja kasigu uksest. Inimesed, kes nimetasid endid „füüta Talle koguduseks“, said ligimese peale, kes nendega ühel arivamisel ei olnud, said vastase peale, keda Tall käsib armastada, nii kurjaks, et oleksid ta peaaegu rufikate jõul uksest välja ivisanud.

Alga Maltšivete ei nihkunud paigast. Ta hüüdis väljaajajale uhkesti vastu:

„Zaganegu need, kes õpetavad ivalet ja tallavad õnnistegija sõnad jalge alla — mina ei tagane, sest minu mõel on evangeelium, ja see raiub teid pihuks!“

„Sa oled rahurikkuja ja pühakirja teotaja!“ karjuti talle vastu.

„Ei, ma olen templi puhastaja,“ kostis Maltšivete ja lõpetas Kristuse kuulsa sõnaga: „Urge mõtelge mitte, et mina olen tulnud rahu läkitama maa peale. Mina ep ole tulnud rahu läkitama, ivaid mõeka!“

Palvvetund pidi enneaegu lõppema ja Maltšivete läks ivõidumeheha, selg sirge, pea püsti, minema.

See ei olnud, nagu tähendatud, mitte ainus ford ega ainus palvemaja, kus ta tükkis ivendadega ivaidlema ja neid

kirikuõpetaja jätta viimast sõna endale sellega, et käsi teda vaikida. Maltšiveti vaikib aga alles, kui õpetaja läheb jutluses edasi ega ütle enam sõnu, mis käivad „pühakirja vastu“. Kiriku-eeskõigast, kes tuleb Maltšivetti pühakoja rahu rikkumise pärast sõitlenu, ei tee prohvetei väljagi. Ühivarduse peale, et kui ta nüüd suud ei pea, siis viiakse ta kiriku väljale, kostab vahiva mees:

„Minu võidite te küll kirikust välja võlata, aga minu sõna ei võis te mitte välja. Minu sõnast saatevad rääkima veel järeltulevad põlved.“

Maltšiveti julgem ning tüsedam väljaastumine ei võinud jääda tagajärjeta. Teda hakati rohkem tähele panema ka nende poolt, kes madala haridusega inimeste usujagelustele muidu suuremat tähendust ei annud, see on, kirikuõpetajate poolt. Iseäranis aga ihusid Maltšiveti peale vaenuhammast tema peatvastased, vennastefoguduse ninamehed, ja Aniste Thomson fogus tafahiljufesi kiude, et punuda neist ohelikk, mida vihitud vaenlastele võiks parajal pilgul faela ümber tõmmata.

Üks sündmus andis tema nõule tegeliku pöördetu.

Madise õpetaja Hirschhausen keelas aastal 1858 kohalilele vennastefogudusele ära pidada palvemajas nõndanime-tatud „teist tundi“ — lufus uste taga. Kirikuõpetajale oli see lufutatud „teine tund“ ikka pinnuks filmas olnud, sest et säherdune jumalateenistuse-viis kuteri usu kiriku riitusega ei sobinud ning müstiline salapärafus, mis niifugusel palvetamisel oli, ikka rohkem hingefid kiriku hõlma alt ära meelitas, kui küll ainult kes mõttes, et lugupidamine pastorist kahanes, lugupidamine Herrnhuti diakonist ja lugijast aga kasvavas.

Õpetaja Hirschhausen atvaldas oma keelu viist konfistoriumi nõusoleku eeldusel, sest seaduslikult oli „teise tunni“ pidamine ja liikmete liisu läbi vastuvõdtmine vennastefogudusele Wenemaal juba 1834. a. saadik keelatud, ehk seda küll siin ja seal edasi salliti, ning Herrnhuti peatvalitus Saksamaal kaotas uskufufutamise ja liifutamise aastal 1857

ifegi ära, seades wiimase afemele nõndanimetatud „19 usutõotust“, mille „wend“ enne wennaakssaamist pidi andma. Ka ei pannud mitte üksnes Madise pastor tähendatud teeldu oma kihelkonnas maksma, waid jeda sündis ka mujal.

Niipea aga kui õpetaja Hirschhauseni teeld ilmus, oli Madise herrnhuutlaste meelest kindel, et selles on süüdi Maltswet. Kui mitte muu, siis pidi tema tibe wõitlus ukselukutamise ja liisuheitmise wastu olema kirikhärrasse mõjunud. Wõib-olla oli neil sugu õigust, wõib-olla kuulis kirikhärra Maltsweti hurjutamisest wõi koguni kõneles temaga sellest ja sai feeläbi ergutust. Aga nii wähe kui Maltswet astus otsekoheleid samme selles asjas kirikuõpetaja juures, sama wähe oleks wiimane ainuüksi niisuguse lihtsa mehe mõjustusel midagi sellefarnast ette wõtnud. Kuid seepeale paltweiwennad ei waadanud.

Sa nüüd wõttis nende esimees kätte ja läks lastma kaht lindu ühe pauguga. Oma kristlikus ja wennalikus armastuses ei tõstnud ta konsistoriumis kaebust mitte ainult kirikuõpetaja Hirschhauseni peale, kes tema usufelti woli oli kitsendanud, waid ka Zuhan Deinbergi peale, kes wõitles Herrnhuti wastu ainult moraalselt, nagu wõitles see usufelts temagi õpetuste wastu. Sa sellest weel mitte küllalt, weeretas Thomson kirikhärra peale weel teise kaebuse, mis esimesega kuidagi ühenduses ei seisnud. Õpetaja Hirschhausen oli oma kogudusele soowi arwaldanud, et rahwas jätaks lauakäimise suwise tiheda töö pärast wõimalikult sügise peale, kus igapähe rohkem aega oleks ennast püha talituse wastu ette walmistada, misjuures muidugi mõjutu oli, et waimulik mees, igatsedes ise puhkust, liiga sagedasti ja mõne wäheste pärast ei wiitfinud lauateenistust ette wõtta. Et aga niisugune soow, mis oli talupojale muidugi käsi, käib kirikuseaduse wastu, mis igatsejaid igal ajal armulauale käsi wõtta, siis mängis wennastefoguduse esimees õpetajale kättemaksuks hea trumbi wälja. Sa kaebus, mida Herrnhuti diakon kõige jõuga toetas, kandis soowitud wilja.

Allatawal kombel tühistas konsistorium kirikuõpetaja

Hirschhauseni „teise tunni“ keelu; lauarahvale antud määruse pärast sai pastor noomituse ning ta pidi selle tagasi võtma ja Maltšivet ning tema tegevus olid kiriku-ülemuse filmis tublisti kahtlustatud.

Mida see tähendas, seda õppis Maltšivet ivarsti tundma.

Jüripäevaks 1858 kuulutati uus Gestimaa talurahva-seadus välja. See pidi korraldama Tallinnamaa talupoegade rendiolusid, kahandama teo-orjust, kohendama nende kogufondliikku omavalitsust ja laiendama liikumisvabadust. Suba paljude aastate eest oli Gestimaa rüütelkond võtnud uue seaduse riigivalitsuse vajutusele karvatsusele ja tema pärast valitsusekomisjonidega kaubelnud ning tinginud nagu kurat hinge pärast. Seaduse septsfemist pidasid maapäev ja kohalik ülemus salajas, kartes, et rahvas, sellest kuuldes, läheb himukaks, teeb omale liiga suuri lootusi, satub ärevusse ja rikub kuidagi sakste rahu. Nõnda ei teatud uue seaduse tulekust paiguti midagi, ja kus sellest kauge kõma järgi undamisi teati, seal puudus tuleku aja ja seaduse jisu kohta umbkaudnegi selgus. Sgatahes ei oodanud talurahvas uut seadust, mis talle orjuse- ja maksufergendusi pidi tooma, mitte mõisnikkudelt — nende finnist kätt ja südant tundis ta ju nii hästi —, vaid riigivalitsuselt võdi otsekohe keisrilt. Kuid seejuures ei unustatud sakste ning kohaliku saksa ülemuse suurt võimu, ja kartus, et see võim ajab keisri ja riigivalitsuse hea tahte, kui seda tõesti peaks olema, nurja, valitses talupoja südames nii mõjuvalt, et ta jutte uue seaduse tulekust küll ihkamisi kuulas, aga neid naljalt ei suutnud uskuda, vaid edasi elas tuimuseks tardunud meeleheites ja viimaks ainult iveel, nagu Järivamaal, jumalalt mõne ime kaudu pääsu ootas — jumalalt ja prohvet Maltšivetilt.

Uus seadus oli aastal 1856 raskeil sünnil viimaks ilmale tulnud, aga saksa ja eesti keelde tõlkimine võttis tegijate läbi-
paistval tahtel nii palju aega, et võidi seadus alles kaks aastat hiljemini välja kuulutada ja maksmata panna. Selle

väljakuulutamise ja maksmapanemisega oli aga weider lugu. Kummagi puhul tegid kohalikud ametlikud organid raskeid wigu, ja ülifurbi tagajärgi, mis neil wigadel oli, pidid kandma talupojad eneste pakkus pargitud laia turjaga. Ametlike lehtede kuulutuse järgi pidi uus seadus maksuma hakkama 1858. aasta 23. aprillist peale, ilma et juure oleks tähendatud, et mitte seaduse kõigi määruste makswus sellest tähtajast ei alga, waid et teo-orjus ühes nõndanimetatud abiteoga — pentsik lugu küllalt — kestab endisel alusel niikaua edasi, kui talumaad üle on mõõdetud ja hinnatud. Puudulikult ja ebaühtlaselt teatati uut seadust ka kantslitelt ning maakohute poolt ja seletuste eest põigeldi kas uhkuse wõi tufase tuju pärast kõrwale.

Sel kombel ei olnud ime, et rahwas muutus uue seaduse wastu umbusklikuks. Gest kas wõis see olla õige asi, et keisri poolt antud seadus hakkab jaolt maksuma, jaolt mitte, ja just sellelt jaolt mitte, mis pakkus üle jõu koormatud talupojale pisut orjuse kergendust, nimelt abiteo poolest! Miks ei mõõdetud ja hinnatud siis maid enne seaduse väljakuulutamist ja maksmapanemist, kui aega juba küllalt oli wiidetud! Miksi ei seisnud lähemal, kui et talupoeg haistis mõisnikkude kelmust, kes olid keisrilt tulnud uue seaduse kas wõltsinud wõi püüdsid keelata tema täielist maksmapanemist. Wõltsimise oletus oli jeda kergem tekkima, et seadus kaugeltki jeda ei pakkunud, mida üdini kurnatud talupojale waja oleks olnud ja mida ta hingest igatfes, kuna määratud kergendused, mis olid kawalasti kõikfugu konksude külge seotud, sulasid ligemal waatamisel hoopis kokku. Maksmapaneku takistamise kahtlus jälle leidis küllalt pidet sellest, et maade mõõtmiseks ja hindamiseks terwelt kümme aastat aega oli määratud, kuna safsad jeda weelgi wõisid pikendada, sest mis sa teed safsale, kui ta ütleb, et waremini ei saanud walmis! Sa tõepoolest ei uskunud seaduse tegijad, safsad, isegi, et terve kubermangu talumaad kümne aastaga mõõdetuks saawad, waid see töö wõis kesta aastakümneid, ka siis, kui teda kunstlikult iseäranis wäga ei

pihendatudfl. *) Rõige selle juure tuli veel, et seaduse sõna ei olnud küllalt selge. Nõnda ei lausunud paragraafis, mis ära määras teo-orjuse kõrgeima piiri, talupojale iseäranis raskest ja vihatud abiteost — sõnnikutveo, heina-, külvi-, äestamise-, lõikuse- ja muudest päevadest — nimepidi sõnagi, nii et talupoeg, keda takistas pealegi lugemisoskatus seadust mõistmast, jõudis arvamisega, et abitegu on kaotatud, kuna see eraforraline orjus oli korrapäraste kohuste hulka arvatud, mis rendipäevade üldise summaga üles oli tähendatud.

Sisu ja kaju poolest puudulik, maksmapaneku poolest vigane seadus sünnitas talurahva seas mõisnikkude vastu, selle sõlmituseks keda arvati, laialist ärevust. Algajid rahutused, iseäranis Harjumaal mitmes kohas. Abiteo vastu pandi toime streike, mis võimaldusid enamasti sõnnikutveolt ärajäämise näol. Selle asemel nüüd, et eneste tehtud vigu tunnistada ja vaigistuseks rahvale nende parandamist töötada, võtsid mõisnikud väetõimu appi, et talupoegade vastupanekut murda. Haagikohtunikud hakkasid talupoegi, kes ei tahtnud enam vana seaduse peale 'wanduda', valdade kaupa raskesti peksma ja peksmiseks ning iga vastaste liikumise summutuseks kutsuti tegevusse ka sõjavägi. Kuna mujal said haagikohtunik ja sõjavägi abiteo vastu tõrkujaid kergesti valmis, tekkis ühes paigas Harjumaal, Suuru kihelkonnas, päris väike mäss, mis on Mahtra sõja nime all tuttav.

Mahtra valla peremehed panid sõnnikutveo-kohustusele vastu, mispärast neid haagikohtuniku juure vastutusele kutsuti. Mehed ei läinud aga lõvikoopasse, sest nad olid kuulda saanud, kuidas asetäitja haagikohtunik von Hagemeister Kose kihelkonna streikijaid Habaja mõisas, mis oli ümbruse karistusepaigaks valitud ja kuhu ka Mahtra mehi kästi ilmuda, halastamata valjusega oli lastnud nuhelda. Palju enam ot-

---

*) Umbes poolteise aastaga jõuti 555 wallast üle mõõta ja hinnata ainult — 8!

justati endid mitte lasta peksta, waid selle wastu tarbeforral tarwitusele wõtta wägitwaldne enefekaitse, mille tõhusaks läbiwiimiseks kutsuti naaberwaldade talupojad appi.

Need tulid. Ja kui Mahtra mõisasje ilmus osafond sõjawäge, et karistada streikijaid ihunuhtlusega ja fundida käsu-täitmisele tagasi, leidis ta hulgakaupa kokku woolanud talupoegade poolt nii südi wastupaneku eest, et soldatid pidid wõtma sõjariistad tarwitusele. Tekkis iverine wõitlus, mis nõudis mõlemalt poolt ohivreid ja lõppis sõjawäe taganemise-ga, kellest ulatus rahwahulk arwu poolest kaugele üle. Wihased talupojad wõtjid kaitseta jäänud mõisa, milles ei elanud härraseid, endi wõimu alla ja hakkasid, kui nad wiina-aidast liiasti jõudu olid joonud, mõisa hoonetes lõhkuma ja riisuma. Opman, kes peksti waeje omaks, pääses hädawaetwalt eluga. Mõisamaja peaaegu kõigi kõrwaliste hoonetega põles aga, ilma et süttimise põhjus oleks selgunud, maani maha*).

Muidu nii allasheitlikkude, tallwagade teoorjade ootamatu wastupanek ajas mõisnikud wihaseimasje ärewusse. Kõikjale, kus abiteo wastu tõrkumist ainult kardeti, paigutati sõjawäge, keda talupojad pidid toitma, ja keppide ning witsadega sunniti rahwast edasi kandma senist orjuse-iket. Kes wähegi pead tõstis ja suud liigutas, jah, kes uue seaduse nimegi weel julges suhu wõtta, tunnistati mäsajaks ja heideti mäsajaja nuhtluse alla. See kurjast südametunnistusest ja madalast argusest woolaw tasuwihha läks nii kaugele, et Tallinnas sama aasta heina-kuul hulk Harjumaa Anija walla talupoegi, kes kubernerilt uue seaduse kohta ainult alandlikult seletust tulid paluma — pealegi oma mõisahärra nõuandmist mööda — wõeti mäsajajatenä wangi ja peksti Wene turul sõjawäe poolt aivalikult poolfurnuks**). Palju waljuma nuhtluse alla pandi muidugi

---

*) Lähemalt talurahwa rahutustest, nende põhjustest ja Tallinna-maa talupoegade tolleaegsest seisukorrast minu romaanis „Mahtra sõda“.

***) Lähemalt minu romaanis „Kui Anija mehed käisid Tallinnas“.

füüdlased, kes olid Mahtra mäsfuht oja võtnud. Need anti sõjakohu kätte, kes mõistis peafüüdlased surmanuhtlusele. See otsus „pehmendati“ küll hiljemini võti ametlikus keeles — neile anti „armu“: nad said järgmise aasta küünlakuul Mahtra mõisa vooljal lume sees kuni tuhat hoopu „kadalippu“. Peale seda saadeti raskemad füüdlased „tühjale maale“ sunnitööle võti afumisele, kuna kergemad pääfesiid vähemate hoopide ja vangistusega. —

Misjuguje närivliku argufetvihaga otšiti talurahva 1858. aasta liikumise puhul „mäsfajaid“ ning rahva üleskihutajaid ja kui kergesti füütugi inimene langes sakste kahtluse alla, näitab lugu, mis sündis tol ajal „Särivamaa prohtvetiga“.

Ka teda peeti talupoegade üleshäsšitajaks, teda, kelle riik ei olnud poolegi siit ilmaft.

Maltsivetil puudus õige arusaamine ja selgem waade ilmlikkude olude kohta üldiselt ja talurahva ihuliku häda- põlve kohta eriliselt. Ta film nägi võletšust, ta kõrvu kuulis kaebamist küllalt ja ta süda võis tunda sellest haledust. Aga oma ajuga oli ta tolleaegne talupoeg, kes ilmlikkude võimude poolt abi ega parandust ei lootnud, teades, et saffad seda ei tahtnud, ja arivates, et see nõnda peab olema ning koguni jumala tahtmisel nõnda peab olema. Pealegi tumestas pilve- pealne pühafirja-tarfus, usuliialduse-udu ta mõtlemis- ja ar- ivustamisvõimu nii võaga, et tal aineliste asjade kohta sedagi filmafelguft ei olnud, mis oli kaine aruga terafel talupojal. Maltsivet pani kõif abilootused jumala, jumala tuju ning tahte ja jumala poolt tulevate imetegude peale, ja nõnda õpetas ta lootma ka oma usulapši nende hädas. Kui vähe Maltsivet 1858. aasta liikumist mõistis ja kui vähe ta oli ilmlif rahvamees, osutub sellest, et ta rahutuste ajal oma poolehoiidjate seas ringi rändas ja neid kõtvasti manitšes, et neift keegi liikumiseft oša ei võtaks. Sa seda ta ei teinud mitte kaastundlikust kartuseft, et vastupanijaid tabab vooli ilmlif karistus, voad mõne piiblikoha järele, milles kästakse ülemaid austada, nende jõna kuulda ja nende käsufjid täita. Mõisnikke luges prohtvet

rahwa ülemateks, kelle seaduste wastu eeffimine pidi olema jumala wastu eeffimine. Ja Maltšiwetil läks tõepoolest forda oma tallekessi nii tafasteks manitseda, et nende seast ainustki tõrkujat ega wastupanijat ei ilmunud, kes oleks langenud fariistufe alla.

Ja seda kallist meest, kes ajas nii tänuwäärilist mõisnikfude asja, wõidi rahwa üleskihutajaks pidada!

Säherduse sõgeduseni ulatus hirm orja eest, kes raputas oma ahelaid!

Sama aasta sügisel, mil rahutu tufsumine, mis läbistas talurahwa hinge, weel mitte ei olnud waiकिनud, 26. septembril, wõeti Maltšiwet Albu wallas, Mõnuwere külas, ühes talus finni, kus ta wäikefele rahwahulgale lugemistundi pidas. Soos peitus kenim enesepilge mõisnikfude ja kohalikü ülemuse kohta, sest prohwet õpetas talupoegadele parajasti sõnakal suul ülemate austamist, nende käskfude täitmist ja pealepandud maksfude nurisemata kandmist! Tal oli seletusel 13. peatükk Pauluse kirjast Rooma rahwale, ja apostli manitsufesõnade pühalik sõla täitis ruumi, kui finniwõtjad juba ufse ees waritfesiid, et wõtta rahwa waigistajat rahwa hässitajana faksste wõimu alla:

„Sga hing heitku ülemate alla, kellel kõige ülem meelewald on, sest ülemad ep ole muidu kui jumalast; aga kes ülemad on, need on jumalast seatud.

„Kes nüüd ülemate wastu paneb, see paneb jumala seadmise wastu; aga kes wastu panewad, need saatwad iseeneste peale nuhtlust.

„Sest walitsejad ei ole hirmuks hea tegijatele, waid kurjadele; aga kui fina ei taha ülema hirmu karta, siis tee head, ja siis saad fina kiitust temalt.

„Sest tema on jumala teener sinu heaks; aga kui sa kurja teed, siis kardada, sest ta ei kannu mõõka mitte ilma-asjata; sest tema on jumala teener, kättemaksja, seda nuhelda, kes kurja teeb.

„Seepärast on tarvis, et teie alla heidate, ei mitte üs-
päinis nuhtluse, vaid ka südametunnistuse pärast.

„Seepärast makske ka maksu; sest nemad on jumala
sulased, kes otse selle eest muret kannavad.

„Siis tasuge nüüd kõigile, mis teie kohus on: maksu,
sellele maksu; tolliraha, sellele tolliraha; kartust, sellele kar-
tust; au, sellele au tuleb anda.“

Sa kuna külamehed murelikul hõrdusel jumala käsu-
firjast ja prohveti suust kuulsid, kuidas see on taevase isa
tahe, et nemad mõisajaksale peavad abitegu tegema, ja et
selle vastu nurisemine ning tõrkumine on raske patt jumala
seaduse vastu — sel hetkel astusid need sisse, kes „mitte
ilma-asjata mõõka ei kannu“, ja sidusid waese prohveti finni,
nagu oleks ta rahivale öelnud: Arge heitke ülematele alla,
sest nemad teevad teile jumala tahte vastu ülekohut! Arge
makske maksu oma isandatele, sest nad koormavad teid jumala
tahte vastu üleliigse maksuga! Arge pidage neid oma ülema-
teks ega isandateks, sest mitte jumal pole neile meelevalda
annud teie üle, vaid selle on nad enestele ise vägitvaldselt
võtnud!

Sa et prohvete nõnda ei õpetanud, vaid vastupidi, siis
oli suur taatide ja eitede ehmus ning üllatus; kohmetult ja
keeletult vaatasid nad prohvete sidumist pealt, ja selle aju
veel suutis mõelda, see mõtles: Nüüd peaks jumal imet
tegema ja oma süütu sulase timukate käest läbi lae ära viima!
Alga jumal ei teinud imet, ja prohvete ise ka mitte, ja nõnda
pidi usklike hulgake värisedes ning pisaraid valades pealt
vaatama, kuidas nende waga usuisa nagu mõni röövel wiidi
kohutameeste wahel minema...

„Mis olen ma kurja teinud, et mind wangi võetakse?“
päris Maltšivet.

Mehed kehitasid õlgu. „Aagrehi käst.“

Wangi palgest walgus iveri südamesse. Ta tundis seda
„aagrehti.“ See oli tema wana waenlane, kes teda, kui
ta Umbria kihelkonnas oma usutööd algas, mõnegi korra oli

kimbutanud ja oma witsakimpudega ähwardanud. Barun Rosen oli ta nimi ja Kufewere mõisas asus tema hirmuwalitsus. Aga palju enam kui wägewaimat haagikohtunikku kartis prohwet ja kartis terwe ümberkaudne rahwas tema weel wägewamat kirjutajat, herra Embecki. See oli mees, kes ei tunnud armu, kelle põu ei soetanud muid tundmuksi kui tiirast himu määrata hoope, tiirast lõbu näha wärsket, aurawat werd, kuulata piinatute walurõhitsemist. See autväärt isand, ise wõsufe eesti orirahwa kännust, oli haagikohtutes õieti see päris kohtumõistja ning otfusetegija, kelle käpa all töötas terwe kohtuaparaat, sest haagikohtunikud ise, ilma õigusteadusliku ettevalmistuseta mõisnikud, ei teadnud seadustest ega kohtupraktikast sageli midagi. Embeck rändas, nõnda kuidas kohtuamet läks määratud aja järel ühe mõisniku käest teise kätte, „aagrehi“ juurest „aagrehi“ juure, et olla ühele kui teisele paremaks käeks ja seadusetundlikuks leffikoniks. Enne Kufeweresse tulekut oli ta olnud juba kuues wõi seitsmes haagikohtustus teenistuses ja mõistis oma ametit põhjalikult. Wiimaks — nõnda jutustab rahwasuu — kui Embeck oma „alamatele wendadele“ juba must-tuhast hooppi oli wälja jaganud, tõsteti ta selle tulusa tegevuse eest mõisnikuseisusesse ja rautati ta priinimi ilusa halja von'iga ära.

Maltswetile ei sündinud aga haagikohtuniku juures, hoopis wastu ootamist, midagi suuremat paha. Ta pisteti wõseks puuri ja wiidi teisel hommikul Tallinna poole edasi, sest kui kardetaw mässumees oli ta kõrgema kohtu alla määratud. Minult pilgata ja narrida sai ta haagrehi-härra ja tema kuulsa abilise käest. Nad nimetasid teda irooniliselt prohwetiks, kohtlesid teda wigurdawa aupakkumise ja käsksid teda teha imet.

„Sinufugusel mehel nüüd suurem asi lennata puurist wälja ja sõuda pilwe peal Paidesse; eks meie jää siia uimaselt maha.“

Ja üks tukistas prohwetit habemest, teine näpistas teda ninast ning mõlemad naersid.

Alga just see pilamine tõi Maltšvetile märtrijulguse ja märtriuhkuse, sest see tuletas talle meele Naatsfareti mehe kannatuselugu. Ja vastuseks luges ta neile rõõmsa rahuga mõne eivangeeliumikoha peast ette:

„Alga need mehed, kes Seesust finni pidasid, naersid ja peksid teda. Ja nemad katsid ta filmad finni ja löid talle vastu filmi, ja küsisid temalt ja ütlesid: Mõista kui prohtwet, kes see on, kes sind löi. Ja palju muid asju rääkisid nemad tema vastu ja teotasid...“

„Enmäe, juba hakkab jutlust pidama ja ilma otša ette kuulutama!“ torkisid mõlemad kohtumõistjad.

Ent Maltšwet luges puuris waguši edasi:

„Alga nemad hakkasid tema peale kaebama, ja ütlesid: Teda oleme meie leidnud, et ta rahwast ära pöörab, ja annab rahwale paha nõu, ja keelab keisrile kohturaha andmast, ja ütleb ennast Kristuse, ühe kuningaga, olewat...“

„Kuule aga, kuule, nüüd tõstab ennast Kristusega ühe pulga peale!“ itfitasid seadusemehed.

Alga wang puurist:

„Siis tõdtsid maawalitseja sõjamehed Seesuse enesega kohtukotta, ja kogusid tema juure kõik oma seltsi kofku. Ja tõdtsid tema riided seljast ära ja panid tema ümber purpurmantli. Ja punusid krooni kibuwitsust, ja panid selle tema pähe, ja andsid pilliroo tema paremasse kätte, ja heitsid tema ette põlwoili maha, naersid teda ja ütlesid: Tere, Suuda rahwa kuningas!... Ja nad sülitasid tema peale, tõdtsid pilliroo ja löid seega tema pähe...“

„Bea lõuad!“ hüüdis maawalitseja sõjamees parun Rosen, sest lugu ei meeldinud talle enam.

„Pilliroogu tõid warsti saada,“ lihas teine sõjamees Embeck; siis pöörasid prohtwetile selja ja jätsid ta rahule...

Maltšwetil algas nüüd rändamine Heroodesse ja Pilaa-tuse wahel, kui ta Kaitwase juurest järgmisel hommikul ära oli saadetud.

Tallinnast, kus ta üle kuulati ja mõne aja finni peeti,

viintutati teda Paide kaudu, kus ta elukoht nüüd oli, wangitapiga Riiga vedada. Mist ei leitud Tallinnas „sest inimesest ühtegi süüd“, mis aga sealseid võimumehi ei keelanud teda raudu panemast nagu mõnda röövmõrtsukat. Pealegi oli hooletantud selle eest, et rauad meest hästi pitsitasid ja jumalast featud ülemust, keda austama ta teisi nii agarasti õpetas, ka talle enesele meele tuletasid. Ja kui Maltšwet, unustades jumala ja ta enda käsujõna inimliku nõrkuse tõttu, ülemuse seadluse vastu protesteeris ja seaduse teenritele oma käed ette näitas, mille lihase rauad sügavasti sisse lõiganud, siis kehitati õlgu ja vastati:

„Käff on, et peatvad olema kindlad rauad.“

Wang toodi fama teed Särivamaale tagasi, kust kaudu ta Tallinna viidud, ja nõnda peatus ta jälle Kufetvere haagrehi juures, kus teda vastu võeti rõõmsa hästitamise ja veelgi nõelavama pilkega kui enne. Teel Paide poole sai ta aga ka oma usulastega mitmes kohas kokku. Soofsid ju õnnetud „maltšwetid“, kelle seas usuija wangivõtte tuulerutul tutvunud, temale teedel ja tänavatel salgakaupa vastu, et teda viimast korda näha, tema juhatusi kuulda ja tema õnnistust vastu võtta. Sest arivamine oli üldine, et Maltšwet on kadunud mees, — oli ta ju sakste kätte langenud! Wangivahi nõusolekul läks tal korda sinna Mõnutvere küla talusse veel kord sisse astuda, kus ta hiljuti oli finni võetud. Seal oli hulgate tema poolehoidjaid koos, keda ta nende usus püüdis kinnitada ja Issanda peale pandud lootustega lohutada ning julgustada. Jumalagajätt oli liigutav. Pisaratega niisutati prohveti raudus käsi.

Maltšweti nägu, wangipõlve ja kurnatva teekäigu tõttu kõhn ning kahvatu, väljendas sügavat, peaaegu rõhutat tõsijust. Aga kui ta nägi seda armastust, usku ja truudust, mida temale ofutati, heitus ta palgele nagu koidukumaga värvitud võimaliste heit ja ta hüüdis liigutuseäretuses:

„Seruufalema tütreid, ärge nutke mind, vaid nutke iseennast ja oma lapsi! Sest mul põle midagi häda, ma kõlistan

rõõmuga oma ahelaid; tean ma jo, et ma kannan neid Snnistegija pärast, ja oma Snnistegija pärast lähen naeratades ka furma. Isfand on minu karjane, mul põle ühtegi tartwis! Teie aga, twennad ja õed: Walwafe ja paluge, sest teie ei tea päewa ega tundi, millal inimese Poeg tuleb! Hoidke, et te ei koormaks oma südant liigsöömise, ei liigjoomise ega peatoiduse muredega, ja et seesama päew äkitselt teie peale ei tule. Sest see päew on ligemal, kui teie wahest arwate. Mõtelge Lunastaja sõnade peale, — just praegusel kurjal ajal mõtelge jumaliku prohweti kuulutuse peale, kus on öeldud —“

Ja twaimustusetuhinal, mis talle peale tuli, sirutas ta käed, mille küljes kõlisesid ahelad, päewaloode poole ja kordas Kristuse sõnu wiimse päewa märkidest:

„Ja päewas, kuus ja tähtedes peatwad imetähed olema, ja maa peal peab rahwal ahastus olema ilma nõuta, et meri ja twetwood kohisewad’... Sest kes teist põleks näinud seda imetähte taewa tähtedes, seal, kus päike õhta looja twereb; kes teist põleks oma lihase filmaga näinud Kõigeiwägewama Jumala põlewat sõrme, mis tuleleekidega taevalaotuse peale kirjutab: „Olge twalmis, sest inimese Poeg tuleb sel tunnil, mil teie ei mõtle! Walwafe ja paluge igal ajal, et teid twäärt arwataks ära põgenema kõige selle eest, mis peab sündima, ja seista inimese Poja ees!’... Kes seda särawat imetähte, seda leegitsewat märki Jehooiva wägewusest, seda põlewat noomimise sõna taevalae küljes ei usu, ehk ta seda küll oma patuse filmaga iga õhta näeb, ja oma hinge twalmis ei pane Isfanda tuleku twasta, see põle twäärt, et temale filmas on antud ja mõte ja meel, sellele tuleb Isfand sel päewal, mil tema teda ei oota, ja sel tunnil, mil tema teda ei tea, ja lõhub teda ja annab temale oja salalikkudega: seal on ulgumine ja hammaste kiristamine...“

Smetäht taevalaotuses, mille peale tähendas Maltstwet, oli Donati sabatäht, mis ilmus pikema ootamise järgi 1858. aasta sügisel ja säras õhtuti pärast eha kustumist läänepoolisel taevaserwal, kaunis madalal, heleda paistega. See

loodusenähis andis, nagu kunagi, harimata rahva seas asja kõiksugu kohutavate sündmuste — sõja, nälja, katku — kartuseks, ja ka Maltšvetitse, kellel puudus filmaselgitav „ilmlik tarkus“, ei jäänud ta mõjumata. Tema tunnistas händtähe usutuhinas ja ivaimustuseõhinas maailma otša ennustavaks imemärgiks ning tarvitas teda oma foguduse usu ergutuseks ja hoiatuseks patundruste sisse tagasi langemise eest. Maltšveti arvamiselt on seda vähem imeks panna, et üks luulelik tähetundjagi välismaal mõtet avaldas, komeet võitvat, maaferaga kofku põrgates, selle hävitada, — oletus, mis käis ajalehtedest läbi ja sünnitas rohkesti ärevat mõttemõlgutust. —

Maltšvet võis Mõnuvere külast lahkuda trööstiva ja finnitatva teadvusega, et tal jäi sinna karjake „põleva usuga“ tallekese maha, kes tema sõna peale wandusid ja tema õpetuse eest kas võdi tulle oleksid läinud. Seda märkas ta nende lapsifuslikkudest, hirmunud nägudest, kui ta viimse kohtu imetähest kõneles, nende tummast, alistuvaft händuseft, millega nad tema manitsust kuulasid, ja seft ivaimustatud üksmeelest, millega nad nuttes ning leinates teda saatma tulid läbi küla ja tükk maad eemale.

See oli kummaline hall salgake halli mantliga habemiku mehe ümber, kes liikus sel hallil ivimakuu-hommikul üle Mõnuvere küla tänav ja avatles eneste waljastamata ärevusega kõik ilmalapsed ja usuleiged hinged ivaratvalse ja ivainule ivahtima. Nii mõnigi nalja- ja pilkesõna veeres irivitaivailt huulilt, kui maltšvetid ja nende prohtvet eemalt ära tunti, aga need suud jäid tõsiseks ning sulguksid, kui ahelate kõlin sai kuuldatvaks ja prohtveti rahuus käed said nähtavaks. Niipalju südamea toorust ei olnud neil põlatud patustel ometi mitte, et nad õnnetut ivangi oleksid naernud ja hästitanud — selline hingevatvaidus jäi nende ivagade ja pühade päralt, kes nimetasid endid „jumalalasteks“, „ivendadeks ja õdedeks Ššandas“ ja „ilmasüüta Talle foguduseks“.

Uhes mõlvas astus keegi Herrnhuti hoolikandja, jun-

õija-kepp käes, Suhan Leinbergile vastu ja hakkas kaitseta wangil, sülitades temale näkku, sõimama ja parastama.

„No kas su kõõg ometi tõrd täis sai, ja ahviiprohvet, ja narrilaste narr ja tühjade tühi! Kas näed nüüd, kui lühikesed jalad on waleõpetusel, õlgugi et kurat ise oli su foolmeister! Ennæ, kænd on sul saadana sulasel finni needitud nagu tõrd ja kohus, sest sa oled jo hullem kui murdja metsloom, — peaksid nad aga nüüd ka su äraneetud suu finni needima ja su sinna saatma, kus sa oma walede sisse hallitad ja kõõged! Head teed, ahviiprohvet!“

Sa teises kohas, ühe küla wahel, seisis foolimaja trepil foolmeisteri naine, üks wennastefoguduse wagamaid õdesid nende liigist, kes wahetasid pimesas järke ja pudendasid palwemajas oma õhkimise ning ulgumisega lujja laest maha. Niipea kui ta Maltsweti oli ära tunnud, jookkis ta temale, küüned püsti, vastu ja kallastalle niisuguse uputuse sõimusaasta kaela, et wangiwedajalgi kadus nägemine ning kuulmine. Sa kui see weel ei mõjunud, sest Maltswet karistas waga õde sama tumma põlastusega nagu ta waga wenda mõisaõues oli karistanud, siis pani wihane jumalalaps kænd toruks suu ette, pöördis küla poole ja hakkas külamaifi kofku pafundama:

„Kallid õed Sõsandas, tulge waleprohwetit wootama, — tulge farwifut hurjutama, — tulge, kifume tal nõiapreestrikuue seljast maha, — tulge ruttu, tulge kõif — kõif!“

Pafun oli inglil hea küll, kostis kaugele üle küla, lõikas wangil ja wangiwahil üdist läbi, raputas wiimasel piibugi suust, kutsus ka mitmed pead ukse ja wärawa wahelt wälja, aga malewa ei tahtnud siiski foguneda, ainult küla teisest otsast panid paar paksu naist jönt-jönt foolimaja poole jooksu, jõudsid aga nii wifalt edasi, et pafuna-ingel neid ei läbenud ära oodata, waid traawis wihatud usuwastasele üffi järele ja needis ning sajatas teda niikaua, kuni wa Wooftri Willemi kannatus kattes. Wangiwaht kahmas kamalutäie mulda maast

ja särutas sõjainglile nii mõjuvalt pasunasse, et riist läks ummistuse pärast häälest ära ja jäi tvarsti tvaait...

Shtuks pärast loodet jõudis twang Kugli külla — põlwiini porine ja puruwäsinud, sest endiste päewaretkede tvaew püsis tal weel liikmeis. Talupojad hoidsid eneste furnatud hobusefonte nii twäga, et twangide twiimist toimetati enamasti jalgsi; ainult paar wallawahet Tallinnast siiafaadik oli Leinberg saanud hobuseküüti. Mõnutveres tahtis küll üks tema jünger panna hobuse ette, et twiia teda kümmefond iverstagi twankril edasi, aga prohwet lüffas pakkumise kindlasti tagasi, öeldes:

„Ma näen oma Isfanda pärast hea meelega tvaewa; ka Önnistegija läks jala Kolgatale, pealegi rasket risti kandes.“

Kuid forraga unustas Maltstwet oma twäsimuse, ta roidunud feha läbis elustaw twool, ta jalg sai kergema sammu, ta filmad löid läikele. Loodepoolfel tawawerival oli sabaga täht nähtawale tulnud. Seal leegitfes Kõigewägewama tulikäsi ja kirjutas jumaliku tulekirja tawawõltwile. Seal säras Isfanda imetäht ja kuulutas maailmapõrutawaid asju hirmunud inimlastele. Salapärane twõim, nõiduslik twägi näis haruldaseft twalgusefehast, mis heljus nagu mõni tawawalik lummutus, nagu teise ilma määratu imemõistatus, nagu hiilgusekiirteks saanud käfusõna maa ja tawewa twahel, usumehe peale mahha twoolawat, tema hinge twapustawat, tema meeli sütitawat. Kuna ta üffisilmi twahtis tähe heitlewa, twirtwendatwa twalguse fisse felle pärani laia, ahnitsewa, neelatwa pilguga, mis omane õndsufesoniwusefe fattunud inimestele, liikufid ta huuled nagu palwes ja ta käed, ta rauus käed, tõufid pikkamisi ülespoole, nagu tõstaks neid nägemata jõud. Sa siis ta hakkas kõnelema, esmalt tawä, endamisi, nagu unistades, siis tõstes häält, päitutades feda felgele twaljule kõlale.

„Uga teie saate kuulda sõdadest, ja tõusewad jutud sõjast: katse, ärge ehmatage, sest see peab kõik enne sündima, aga ots ei ole weel mitte käes... Sest rahwas tõuseb rahwa twastu, ja kuningriik kuningriigi twastu, ja nälg ja katk ja maa-wärisemised on siis mõnes paigas... Uga kõik see on suure

taeva hakatus... Siis annavad nemad teid ära wilet-
fufe sisse ja tapawad teid, ja teid wihataffe kõigest rahwast
minu nime pärast... Ja siis saawad paljud pahandud, ja
annawad üksteist ära ja wihkawad üksteist... Ja paljud
waleprohwetid tõusewad üles ja effitawad palju ära, ja et
ülekojus wõimust wõtab, läheb mitmete armastus külmaks...
Aga warsti pärast seda wiletfufe-aega läheb päike pimedaks,
ja kuu ei anna oma walget, ja tähed langewad taewast maha,
ja taewa wägesid peab kõigutatama... Ja siis peab inimese
Boja tähte taewas nähtama, ja siis peab ulguma kõik rahwa-
fugu maa peal ja nad peawad nägema inimese Poega tulewat
taewa pilwede peal suure wäe ja auga... Ja tema läkitab
oma inglid suure pafunahäälega, ja nemad peawad kofku
koguma tema aratwalituid neljast tuulest, ühest taewa ot-
fäst teise..."

Ta waliks mõtteis, filmi tähe pärast kõrwale pööramata.
Aga hääled tema ümber hüüdsid ümina seeft, mis järjesti
kastwas, et ta kõneleks edasi. Ja ta kõneles edasi, ta kõneles
nüüd, mis Waim talle enesele sisse andis:

„Minu waim näeb ja minu film loeb Sehoowa pitseri
alt tema käfufirja. Kellel kõrwad on kuulda, see kuulgu, ja
kellel meel on märgata, see märgaku!... Enne seda, kui
wõetakse kuues pitser lahti, enne seda, kui sünnib suur maa-
wärisemine ja päike saab mustaks kui karune kott ja kuu otsegu
weri; enne seda, kui taewas taganeb otsekui üks kofkukeeratud
paber, ja kõik mäed ja saared nende asemelt nihutatakse, ja
kuningad, ja suured, ja riffad, ja pealikud üle tuhande, ja
wägewad, ja kõik sulased, ja kõik wabad mehed warjule poe-
twad koobaste ja mägede kaljude sisse — enne kui kõik see
sünnib, aga warsti pärast seda, kui Kõigewägewama förm
taewa küljest kustub, peab tulema hirmus wewewalamine. Ja
weri saab woolama nagu jõed ja lainetama nagu järwede,
ja inimesed peawad wewee sees ujuma puufani ja kaelani.
Ja siis tõuseb lõunafuningas üles ja hakkab suure ning wä-
getwa pöhfakuningaga taplema, ja nende wäed saawad olema

nagu piltved taetva all ja nagu liitv kõrves — ilmlugemata. Sa kui nad võitlevad, siis on, nagu pörkaffid maa ja taetvas vastastikkü, ja tuld on pool maailma täis. Uga Sehoova pöörab oma palge ära põhjakuninga poolt, ja sel ei ole õnne, ja ta kaotab võitluse võitluse järele ega võida ühte ainust võitu kolebas tapluses. Sa siis tulevad veel seitse kuningat oma sõjavägedega ja heidavad endid hirmja tverevalamise seffa, ja möll ulatub paljudest riikidest üle, ja tulefambad ulatuvad tähtede kõrgusele. See pole aga veel kõik. Sõdijaid ilmub hommikust ja õhtust juure, veel ilmub viis kuningat waenuväljale, ja nüüd hakkavad kõik kaksteistkümmend kuningat põhjakuningale vastu ja hävitavad ta ära... Sa see vägetv põhjakuningas, kelle hääl kostis üle ilma, kelle käsi ulatus ühest taetvaservoast teise, kelle sõna pani kõige suuremad võarifema, kelle riik oli laiem ja tugetvam kui kõik riigid kokku — see on meie kuningas. Sa kui need kaksteistkümmend võõrast walitsejat meie Wene riigi ära on võitnud, siis jääb meie riik nii pisukeseks, et tema piirid võidib aknast üle filmata, ja tema alamaid on nii vähe, et neid võidib sõrmega ära lugeda... Jah, kaun on küps, wili lõikusele walmis...“

Kugli usklikud seifid prohweti ümber koos, ilma et ta nende lähenemist oleks tähele pannud. Kaks Kugli meest olid teel wangist mööda sõitnud, tema ära tunnud ja sõnumi tema tulekust külla wiinud. Sedamaid võeti kätte ja mindi kallile usuisale vastu, kelle wangiwõtt oli ka siin juba teada: Riisa perewanemad, Altsauna wabadik oma naise ja lastega, Rõhmuse perenaine teenijatega, Lõnu-Beetri peremees terive kodukonnaga peale wana ema, Sanglepa rahwas, Pärtli pool perekonda, Kadaka Mari ja nende kannul jalk pool- ja weerandusulisi ning wiimaste sabas trobifond uudishimulisi, noori ja wanu. Nad jõudsid prohweti juure, kui see imestas Isfanda tulikätt taetwatelgil õndsas hurmas, kui Rõigetwägetwama waim tuli tema peale, atwades ta filmad, et ta võis näha tulewaid asju, tehes lahti ta keelepaelad, et ta neid asju võis ilmutada wägetwa, südameid pörutatwa jutlusega.

Ja kui ta jälle vaikis, ilma neid enda ümber tähele pane- mata, nõudsid hääled uuesti, et ta kõneleks edasi imeasjust, mida Waim temale näitas. Aga üks nende seast küsis:

„Sa, miks on sind raudu pandud?“

Ja kui seda küsiti, kõlisesid prohveti ahelad. Ja tema hinge näis läbistatavat mingi uus vool, tema waimu mingi uus säde, sest ta lõi filmad särava taeva kõrguselt maha musta, porise maa peale ja tundis nüüd inimesed enda ümber ära, waesed, wiltsjad talupoja-inimesed, kelle jalad kinni olid porise maa küljes ja kelle pead ei ulatunud särava taeva ligidale. Ja kuna ta kuulis oma ahelate kõlinat ja seda küsimust inimeste seast, ja kuna ta neid waeseid ja wilts- jaid enese ümber nägi seiswat, hakkas ta jälle kõnelema ja kõneles nüüd, nagu teda ennemini mitte ei kuulnud kõnelewat:

„Jah, kaun on küps ja wili lõikusele walmis, ja ka nende mõõt saab warsti täis. Sest seda Isjand hukka tahab saata, seda lööb ta sõgedusega. Mitte kaugel põle aeg, kus timuka käest wõetakse mõõt ja pannakse tema enese kaela peale, kus nuhtleja käest wõetakse witsjad ja lüüakse tema enese ihu peale, kus suurte ja wägewate käest wõetakse wõimus ja antakse wäikeste ning madalate kätte. Sest nemad ei tea, mis nad teevad; oma sõgeduses ei mõista nad tähele panna aega ja aja märkisi. Nad lööwad raudu inimesepoja, kelle on jumal wälja walinud oma puhast sõna ja oma õiget seadust kuulutama; nad heidawad rööwlite ja mõrtsukate filda Is- janda käsjala, kes on wälja läkitatud uinujaid äratama ja neid ette walmistama suure kohtupäeiva wastu; nad irwitawad ja pilkawad ja lohistawad linnast linna ja wallast walda tõe- apostlit ja õiguseprohwetit, kelle peale wälja on walatud selle waim, kes oli eile ja on täna ja kes saab olema igawesest ajast igawesti... Aga nemad ei tunne seda meest, sest nende filmi warjab pimedus. Neil ei ole enam jumalat, sest jumal on nemad ise; neil ei ole ligimest, sest oma ligimesed on nad orja- deks teinud, orjadeks ja wangideks, kes kannawad kõidikuid ja ahelaid. Oma wallatuses ja üleannetus uhkuses ei näe nad,

kes neile head teeivad, ei seleta nende film, kes nende eest tööd teeivad, kes neid toidavad ja kataivad ja neile rikkust koguvad, et nad võitvad prassida ja sööma- ja joomapiidusid pidada nagu Belsatšar, Baabiloni jõe kuningas. Oma pimeduses ja toreduses ja meeletus õeluses ei pane nad tähele Jehooiva kätt, mis särab praegu taeva seinas ja kirjutab neile tulekirjaga sedasama, mis kirjutati kuningas Belsatšarile seina peale: „Mene, mene, tefel uvarfin!“ Sest ka nemad on kaalunud, aga liiga kerged leitud... Aga jumal ei lasse ennaft pilgata ja ülekohtule tehakse ots peale, kui mõõt saab täis. Sellepärast kuulge, teie suured ja vägevad“ — ja prohvete tõstis jälle filmad ja oma kõlisevad ahelad Jehooiva tulikäe poole üles — „kuulge, mida kõige vägevam kohtumõistja teile oma sulase suu läbi kuulutab! Aeg on uufe ees, kus teie käest võetakse piitsad ja viitsad, kepid ja ahelad, kus teie küüsišt päästetakse kõik kannatajad, kus teie rikkus ja toredus langeb rufudeks ja kus teid endid pannakse orjama looga ja iffe all, ja karistust kannatama piitsa ja viitsa ja korpionide all nende väetite asemel, kes teid on orjanud ja teie hoopide all twingerdanud palju sadasiid aastaid...“

Ja kuna ta nõnda kõneles, wahtisid kõik pärani filmil üles Jehooiva imetähe poole, mis siretas ja sätendas tumefinifes õhumeres nagu taeva walgušekiirtešt seotud määratu wiht, mille otša helendaw päike pistetud. Ja määratu kumm nende peade peal, sügaw-finine ja läikiv nagu kuninglik kaleiv, oli täis augufeši lugemata paljusel, millešt läbi wilkus taewakoja sära alla süsimusta ja pilkase pimeada maa peale. Ja pikuti läbi sinawa ja särawa hiiglaruumi õhetas ning twirwendas loofleiv rada, taewalik maantee, loodud ja walgustatud kehatuile teekäijaille, suremata hingedele, kes sealt alla waatašid rändajate peale, kelle tee oli häda ja walu ja willetšus ja kelle nutuhääl ulatus üles nende kõrtwu...

Ja ta kõneles edasi, ja nad kuulasiid teda põneviil ning hinge finni pidades. Ja nende seas ei olnud ühtegi meele-

märfajat, ei usklikku ega usmatut, kes teda poleks mõistnud ja kes poleks aru saanud, et ta räägib tõtt. Veel kunagi enne polnud ta sõnad olnud nii selged, nii pähe torkatavad ja käega fatjuvad kui praegu, kus ta kujutas neid suuri ja vägevaid, kelle wallatu võimuse all nad ägasid ja mida ka tema ise praegu oma ihu küljes tunda sai. Ja waevaga talitsetud hõiskehüüid tungis nende suudest, kui ta kuulutas karistusi, mis üleannetuid pidi ootama ja varsti nende peale tulema. Ja neil ei olnud kahtlust, et see tõesti sünnib, sest need riivatud olid jeda tuhandedõrra pälvunud ja see seisis seal tulekirjas ülal, mille taevase kohtumõistja kirtekäsi oli ülemise ilma seinale kirjutanud ja mida nende prohvete oskas lugeda...

Ja siis pöördis jumala käskjalg teiste süüdlaste poole, kelle mõõt woolas üle ja kes nuhtluseks küpsed. Need olid need variserid ja silmateenrid kantslites, kes õpetavad armu, aga ise leititavad hirmu, kes jutlustavad alandust, aga ise tarduvad uhkusesse ja tõrkusesse, kes kiidavad waesust õndsafastegevaks, aga ise orjavad mammonat, kes töötavad waimult waestele jumalariiki, aga ise siunavad rahwa rumalust, kes nõuavad kasinust ja karstust, aga ise elavad lihahimudes... Ja need, kes teda kuulajid, usklikud kui ka usmatud, mõistfid ka jeda tema kõnet, nagu oleks see nende eneste huultelt tulnud, ja nad mõtlesid oma südames: Peaks ta ikka nõnda kõnelema ja peaks Waim talle ikka niijuguheid asju ilmutama, nagu täna!

Ja nad wiisid ta otsekui wõidumehe endi keskel pidurongis külasse, ja kui keegi kuulis tema ahelate kõlinal ja nägi tema rauus käsi, kiskus selle käsi rusikasse ja wandesõnad lendasid sinnapoole, kus elasid wägetwad jaratwais lossides Belsatsari põlwe.

Wang aga wiidi talitaja juure.

„Wõta ta rauad õõfeks lahti ja lasse teha talle pehme afe — meie tahame talle süüa tuua!“ hüüdsid erutatud häälled.

Uga talitaja wastas:

„Argu teil muret olgu tema jõogi pärast. Teil ei ole rohkem kui minul, ja mis on minul, seda peab ka tema soama.“

Sa nad uskusid talitajat, ehk ta küll nende usuline polnud, ja jätsid oma kalli wangi tema hoolele.

Soe tuba ja lahked inimesed wõtsid Maltstweti wastu Seenepalu talus.

Päratu kerisahi oli küdemisega lõpuks. Hõõgutavad haosõed nagu punased kõduneivad ussikesed, kelle suudest siin ja seal sinakad mürgikeeled nõrgalt üles uilpasid, täitsid roosalt kumendatavat kiwiruumi madala kihina, kuna mustawast kerisest, ümmarguste tahmaste kiwide wahelt, mille alumised poolled punakashallilt helkisid, õhuke loor sinist wingu wälja lehwis ja süsimusta lae alla teed otsis. Rõõmsasti pragisew tuluke põles aga lees suure paja all, mis rippus podisedes auru- niiske koogu otsas. Sa pajaft, puise kaane alt, tungis look- lewate aurujugadega wälja kaspaleeme terawhapu lõhn, täites tuba ning kambrit ja poolt rehealust, hammustades ninasid, aga kõditades feeli.

Toas põlesid faks peergu, üks ahju moffade wahel, teine keset põrandat tulepihi hambus. Wiimase ümber seisid paar järifest, ühe peal parandusel olewad hobuseriistad, teise ees koost lahti wõetud woff, mida näilikult talwise töö tarwis forda seati. Kaunis file fatwipõrand oli järgide wahelt täis puupuru ja kõiveraid walgeid laastufesi, mille tekkimist seletasid pool- walmis kulp ja haljaks ihutusid lusikanuga teisel järil. Tuba ise oli kaunis atwar ja forralitud koitud seinte ääres, kirju waibaga kaetud lai fäng ühes nurgas ja paar toega laud- tooli — wiist kambri suwine ehe — andsid talle jõuka-õhtu ilmingu.

Kuna tubased inimesed — peremees, perenaine ja nende kõige wanem poeg ühes külalisega — wäljast kostwa müdina ja sumina tõttu olid lafanud töötamast ja kuulsale wangile kotta wastu tõtanud, kestis tegetwus rehalas edasi, sest linade fahin ja lõugutite plagin summutasid wälised hääled. Niipea aga kui kostis toast waljum ja peaaegu erutatud kõnemenü,

mille seast kuuldus võõras mehehäääl välja, waitis üks lõuguti teise järgi ja praakil oleva ukse wahele, mis laiemale kisti, ilmusid kaks priiket tüdruk- ja üks poisinägu uudishimulikult wilkuivate kassifilmadega, pead ja põsed tolmust, linafiufestest ja helvetest hallid ja kriimud.

Neid töömärke kandis ka perenaine ise, kes aga praegu oli õhtusöögi tegemisega ametis. Külalise tulekul kadus ta ruttu kambrisse ja tuli sealt puhta põlle ja pühitud näoga jälle nähtavale. Peremees, kampsuni wael, käised weidi üles kääritud, särgirinnas hõbeprees, tõstis wangile ja ta wedajale toolid wälja; ise istus järile tagasi, mille ees seisis parandataw woff. Külaline aga, Lõhmuse üleaedne, jäi, käed taskus, müts peas, keset tuba seisma, kuna Mart, Seenepalu wiie- teistkümnne-aastane perepöeg, kakkiste rangide juurest, mille kallal ta fingandelaga oli torkinud õmmelda, pärani filmil prohweti käeraudade peale waitis, nagu ei usuks, et ta näeb dieti.

Maltsiwet oli õelnud sisse astudes tere õhtust, weidi kahewahel, kas pakkuda oma wastastele kätt, mida ehk wastu ei wõeta, sest see oli ju nüüd wangi käsi. Aga nad kõik olid ükskhaawal tulnud ja tummalt ta wangikätt pigistanud, isegi Lõhmuse Taawet, see mees, keda ta kord ta patuse elu pärast noomimas käinud.

Korraga pani wiimane täie suuga kurja:

„Mes kurat nad sinu kätest siis nüüd rautawad?“ hüüdis ta, kui ta salaliselt kiirgaw terasfilm mitu korda prohweti hallist fogust oli üle roomanud.

Maltsiwet kõngutas roidunud naeratusel pead, ilma kõhe wastamata. Tema asemel ütles talitaja habeme seeft suud mööda:

„No woata, raudu hakkab juba priiks soama — talupojad parandawad ahju paistel perseid, — waja siis rautada, keda weel on rautada, ja nahka wõtta, kust weel ei ole wõtetud.“

Wooftri peremees naeris enda ette, otsides taskust raudade wõtit; tal oli nähtawasti hea meel talitajast, kes julges kur-

jal ajal sääraseid sõnu rääkida. Ka Maltšiveti näost, mis väljendas nüüd täiesti ilmlik-kainet paistet, libises nagu kerge naeratus üle. Sellevastu oli Lõhmuse pale õel-tõsine ja ta rinnas näis midagi hapnevat ning kääritavat:

„Mis sina, mehike, neile prohvustele siis õieti tegid?“ küsis ta, tähtsates ühe jala pealt teise peale.

„Mis ma, vennike, tegin?“ kohmas Juhan Leinberg wilmaks, wahtides mõttlikult maha. „Ei muud midagi, kui õpetasin külarahwast fakte seadusi pühaks pidama.“

„Kas tõesti?“ Ja Lõhmus hakkas naerma ja naeris wõõrik-wihasel kahinal, kuni talle läkastus peale tuli. „Ja nemad — nemad mõtlesid — nemad argpüksid mõtlesid — et — et külamehi kihutada üles mõisafid põletama —?“

„Wist küll... Ega mul muidu oleks neid külnaid käte küljes ja nii piik tee jalge all...“

Taawet naeris ifka iverel. Dugu, et fakkad olid oma heategija pannud ahelaise, näis tegevat talle meeletut lõbu... Korraga aga tõsines mees, astus Maltšiwetile ligemale, ta film fortsu tõmbunud kulmu all jäi aineti wahtima wangi finafaks turfunud kätele.

„Kurad! Tehke ometi rauad lahti!“

Talitajal oli käsi wõtme järgi juba õiel, aga Wooftri peremees oma külmasf kohmetanud käega ei leidnud seda taskust nii pea üles.

„Lulise pihta, kas neil siis paremaid raudu ei oib?“

„Need õelbi olewat parajad küllalt,“ wastas Maltšiwet.

Nüüd leiti wõti ja talitaja muukis pingul olewad rauad lahti. Nende alt tulid käerandmed nähtawale, millel ei olnud inimese ihuga enam palju farnasust. Nahkwoodrita rauad olid lihast paiguti läbi lõiganud ja selle mustaks ning finifeks pitsitanud.

Lõhmus sülitas. Ta wõttis mahalangenud rauad käte ja hakkas neid sõna lausumata waatlema, kuna wangi kõigutas walust õhetawaid käsiwarfi üles ja alla, kusjuures ta nägu ei fuitnud kannatawat tundmust warjata.

Rõik taasolijad, nende seas ka praegu mõisast koju jõudnud teomees Mait, nihkusid prohveti ümber sõõri ja vahitšid, nägudes halatšev õud, tema furnud käsi. Nende juure kogunesid veel, üks teise järgi rehealuse-ukse vahelt sisse pugedes, tolmused linalõugutajad.

„Mitte ei tunne, kas käed võdi puutombud warte otšas,“ naeratas Maltšivet, tehes kätega liigutusekatšeid.

„Tule ahju paistele, ma võdian sul neid jookšiva-eliga ja seon finni,“ ütles perenaise emališ-helde hää. „Sa’p soa jo nendega süüagi, ammuks siis homme rauus edaši minna.“

Wang tegi näo, nagu tahaks ta kufet tagaši tõrjuda — kannatas ta ju meeleldi oma õnnistegija eest. Aga olgu nüüd, et hõõguw walu tegi ta silski nõrgaks võdi ei tahtnud ta lahke paksumise eest olla tänamata — ta waatas perenaise otša ja asus siis, ümisedes mõnd tänufõna habemesse, tooliga kolde ette.

„Seem, raswaga keedetud — see põle kellegi wõõraroog,“ sofistas Seenu mehele kõrwa, kui ta läks tema istmest möõda rohtu ja sidet otšima. „Kas pean midagi panni peal tegema?“

„Mida siis?“

„Noh, sealiha ja muna peale.“

„Kas sa käest ää oled?“ Ja Andreše näo üle lendas lõbus naeratus, kuna ta eite šalaja põlwest näpistas. „Wõdi sealiha! Kas sa’s ei mäleta —“

Seenu pistis näpu suhu — õige küll, see külaline ju sealiha ei sõõnud! Ja ruttu otšustas mune keeta, paari järelejäänud lambaliha-päntsakest pannil piima sees soendada ning mett lauale tuua. Kuski oli ta nagu kuulnud, et prohveti mett — piima ja mett — wäga armastab. Wanema tüdrukufu kufus perenaise-äreiwusse sattunud eideke endale appi.

„Need lähaks lahendamaks wenitada...“

Taawet Eõhmus, kes hoidis ifka veel prohveti käeraudu pihus, oli selle poolwalju, urisewa tähendusfega astunud talitaja kõrwaile. See waatas raudade peale, mille liikmeid hol-

dis teine sõrmede vahel lahti, ja siis üleaedse otsa. Nende filmad puutusid kokku.

„Soaksid toime?“

„Neh, — kodu... Trumentisi waja...“

„Eks katju...“

Mõlemate pominat ei pannud keegi tähele. Lõhmus poetas rauad ja ahela kõlinata oma pihtu kerasse ja hoidis kätt selja tahta, kuna ta segas end teiste prohtiwetiwahtijate hulka.

„No, mis nad sulle siis Tallinnas öieti ütlesid?“ küsis ta Maltšiwetilt, kelle käte kallal oli Seenepalu perenaine õli-kaafi ja linaste sidemetega juba tegetwufes.

„Mis nad ütlesid! Lõstsid süüd — usutasid — ahwardasid — aga ühtegi tunnistust ei olnud. Ujasin ka wasta, mis wõisin. Wiimaks käristasid: „Lähed kindralkuberneri käsu peale wangitapiga Riiga! Küll sinust seal su mäsaworufid wälja pingutatakse!“... See oli kõik.“

„No, kas nad sulle siis ei öeld, mis sa nende teada öieti oled teind wõi reakinud?“ küsis Seenepalu Andres.

„Ei selge sõnaga midagi. Ma olla aga rahwa kihama ajanud sakste ja jumala ja kirikhärrade wasta... Küüsin küll, et näidaku, kudamoodi ja kus kohas. Ei paremat wastust kedagi. „Küll see Riias selgeks saab“, ütles wiimaks kuber-ner ise... Siis saadeti teele.“

„Kas su naised-lapsed teawad koa juba?“ päris perenaine, ja kaastundliku ohje pehme õht käis wangile haige käe peale.

Maltšiwet ohkas ka ise. Sügaw wari heitus ta kulmude wahele ja filmades, mis ahju tumepunase sõepuru sisse wahtisid, helkis midagi inimlik-nõrka, midagi inimlik-ilusat.

„Küll nad nüüd juba teawad, et mind Mõnutveres finni wõeti ja Tallinna wiidi. Kus ma praegu olen ja kuhu mind edasi wiiaakse, ega neil sellest ole aimugi... Aga eks ma saa neid Paides warsti näha, kuigi wangifojas...“ Ja ta pea wajus weidi sügawamale.

„Mõisast soadeti sulle käsk, et pead Maltšiweti õõseks

mõisa kinni võlma, kui õhta seie jõuab," ütles Seenevalu teomees, fuur hüiglafondiga fitte pois, korraga peremehe poole.

„Soo, kardatvad vist, et kallis lind paneb minu juurest plehku," naeris Andres.

„Opman ütles, et fina oma pea ja ivaraga pead ivastama, kui ivang läheb kudagi kaduma. Parun lafeb seda õelda. Parun karta, et maltsvetid lafeivad ivangi ivägise ivallale, kui läheb meie ivallast läbi.“

Talitaja ldi käega.

„Küll nad foatvad teda homme hommikugi näha, kui mõisast mööda läheb. Wõi minu pea ja ivara järele maiad teised! No, oodaku!“

„Oleks aga siiski parem, kui täidaksid mõisa käsu," võttis ivang nüüd ise sõna. „Ma ei tahaks mitte, et sulle, armas talitaja, minu pärast pahandust tuleks. Olen omal jalal siia jõudnud, küll siis jätkan ka ivael need paar iversta mõisani ära komberdada... Ega muud, kui lähme!“

„Jää paigale!" hüüdis talitaja. „Ega su himu nii fuur wõi olla mõisa külmas, niiskes keldris õömaja pidada, ise purutväsind ja haige! Argu olgu sul kartust minu pärast. Küll ma enese eest oskan feista.“

„No, aga mis ja neile ütled, kui käju oled meelega jätanud täitmata?“

„Kurad, ma küsin nende käest, kas ma olen mõni metslane, et foadan haige, ivigase inimese, kes enam oimugi ei jõua liigutada, süda-õõsi läbi ivihma ja pori edasi!... Argu olgu sul muret, ma mõistan nendega reafida.“

Seenevalu peremees nähtvas seda nii ofustatval toonil õelda, et asja peeti lõpetatuks ja pööratil jutt teifale. Zummalt, ifeäralife tunnistaiva pilguga jäi ivang kolde-paistelt Andrefe poole ivaatama. Ta ei hafanud enne rääkima, kui ta kinnifeotud käerandmetega tuli ahju fuu eest ära ja istus oma järiga peremehe kõrvale. Ta tahtis seda meest tema ivemalikkufe eest tänada, aga imelikul kombel ei mõist-

nud ta feda — suur kõnemees ei leidnud seekord kohaseid sõnu, ja ta jättiski tänu avaldamata ning ajas juttu igapäevaselt ilmlifest asjust. Selle mehega toimulikku juttu puhuda näis talle olevat sama vähe sünnis kui teda tänada.

Kui Seenepalu kodafond viimaks sõõgilaua ümber kogunes ja Maltšivet nende seas filma ühe pealt teise peale ringi laskis käia, läks ta meel forraga rõõmsamaks, värskemaks. Talle soovis nagu puhkust, kosutust, uut jõudu kurnatud liikmesse. Neil inimestel tema ümber oli nii üleliia palju terivist. Raskusvat terivist. Nii palju, et nad sellest ka teistele võisid jagada. Maltšivet vähemalt tundis, et ta sai sellest osa. Ta film viibis peremehe habemikul näol, ja ta meelest oli, kui soovis talle tema mustja habeme seest julgust ning vaprust salaja südamesse; ta vaatas perenaise otša, ja ta meelest oli, kui imeks ta hing sellest mõnust, lõbusast näost sooja elurõõmu; ta vaatas tüdrukute, poiste ja Andreje kolme lapse peale — väike kaheksa-aastane Kusti ja kuue-aastane Kai olid praegu kuskilt naabritalust koju lihanud — ja prohvetti meelest oli, nagu oleks ta joonud nende punasest, terasest priskusest peekritäie hävinemata noorust. Tal oli forraga soe, pehme, hubane olla. Ta sai jutufaks ja naljakaks. Ja iga kord, kui nad mõne tema naljasõna üle rõõkaval laginal naerisid ja punaste huulte vahelt oma heletvalgeid, vätkuivaid hambaid näitasid, tuli külalisele himu feda laginat jälle kuulda ja neid hambaid uuesti näha, ja ta ütles veel ja ifta veel midagi, mis nad naerma ajas...

Lõhmuse peremees oli toast enne sõõki kadunud, ilma et feda keegi oleks tähele pannud. Sellest vastu ilmus varsti pärast õhtust Lõhmuse perenaine Seenepalule. Ja tema kannul Tõnu-Beetri Madis. Ja selle kannul Riisa Mihkel. Need uskikud ei suutnud fodus magama heituda, ilma usuisa veel kord palgest palgeste nägemata, ilma temaga veel mõnd magusat sõna rääkimata. Anul oli peale selle väike ülesanne täita. Kuna teised Maltšiveti ümber kogunesid, astus tema vargfl talitaja juure ja andis sellele kamaluga midagi pihku.

Talitaja urises. Ja midagi kõlles.

„Sfe jäi koju?“

„Kõrtsi läks...“

„Kõrtsi?“

„Ja... Oli vihases tujus...“

Teisel hommikul wiidi wang hobusega edasi. Riisa Mihkel oli, ehk küll wangiveo ferd Lepiku Saagupi käes, waewa priitahlikult enda peale wõtnud, waewa, mis talle rõõmuks ja auks. Küll oli ta prohveti teine agaram jünger, Tõnu-Beetri peremees, ennast ja oma looma pakkunud, aga ta astus tagasi, kui ta nägi Mihkli suurt tuhinat.

Hommikul, kui Riisa Mihkli raudjas mära peatus talitaja wärawas, musta-hall kirikutekk wantril, tõttasid kõik küla maltsiwetid sinna kokku usuisa jumalaga jätma. Aksti ei ilmunud tühja käega. Nad tõid waesele wangile leiba, wõid, mune, mett, lambaliha ja muud suupärast teemoonaks. Jumalaga-jätt kujunes pidulikuks ja liigutatavaks, nagu Mõnutweresk. Walati pisaraid, suruti õnnetu käsi, suudeldi ta kuuepalistust ja peeti talle fogelewaid, aga südamest woolawaid lahkumiskõnesid. Ja kui wanter hakkas weerema, atwanesid nende suud nagu kokkufulanud ühise tunde mõjul Luteri protestija wõitluselauluks „Aks kindel linn ja warjupaik“, mille haaratavad ja sütitatavad fihutusehelid fajasid usumehete faua, faua järele.

Kui talitaja hommikul wangi käed oli raudu pannud, küsis ta temalt, kas rauad weel pigistawat. Aga wang pidi hämmastunult kostma, et rauad on tema meelest palju lahedamad kui enne, hoolimata sellest, et haiged kohad olid täna weel walusamad kui eile.

„Siis on hea,“ naeratas talitaja. „Selle eest ütle wa Sõhmuse Laawetile teineford aitäh.“

„Wõi tema siis —?“

„Tema neh. See mees ostab luffusiid lahti muukida ja fäeraudu fuuremaks wiilida — tema käes fäib kõik...“

Maltsiwet waatas oma saatjate seas ringi, aga meest,

felle käes käis kõik, ei olnud nende hulgas. Ja nõnda läks ta minema, ilma talle aitäh ütlemata. Aga teel, kui ta oma käsitvarsi raudades liigutas, tuletas ta teda enam kui üks ford meele ja palus palives jumalat, et see tal mõne patu kohturaamatus maha tõmbaks.

Edasi Paide poole läks prohivet Maltstiveti teefond. Wasfeld ja poolehoidjaid nägi teel ta film, sõimu- ja õnnistusefõnu kuulis ta kõrv. Aga kui saabus õhtu, siis seisis Kõigevägevama imesõrm taevalõlivil ja selle taevalik sõra pani ivanglistatud usumehe kõnelema ja hirmunud kuulajale imeasju kuulutama.

Näis, nagu võidakse firetaw kiirtejuga, mis hõõgus määratu ivibuna poolpõigiti ilmaruumis, iga õhtuga suurema sõra. Kaks pikka eraldatud kiirt, nagu üksikud hõbedased jõhvid, sirgusid tähe laia saba seesst kitsas vinklis ülespoole, kuna kõlver vihk ise, otsekui peen kude miljonitest tähekiirtest, alumise otsaga finni oli ümmarguse pea küljes, mis õhetas heleivalges, jätendavas tules.

Selle imetähe jumalikul saatel jõudis prohivet Paide linna.

Şind 3 fr. 60 f.